

**ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

**ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

ЗА ПІДТРИМКИ

Департаменту міжнародної технічної допомоги, інноваційного розвитку та зовнішніх
зносин Луганської ОДА

МАТЕРІАЛИ

**ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ВЗАЄМОДІЯ НОРМ
МІЖНАРОДНОГО І НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ
ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ»**

15 квітня 2025 року, 09-30 – 13-00

УДК: 342.7: 327 (478)

Рекомендовано Вченою радою Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (Протокол № 3 від 25 квітня 2025 р.)

Рекомендовано Вченою радою Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України (Протокол № 4 від 30 квітня 2025 р.)

Редакційна колегія:

Арсентьєва О. С., проф., к.ю.н.

Івчук Ю.Ю., проф., д.ю.н.

Капліна Г. А., доц., к.ю.н.

Котова Л. В., проф., к.ю.н.

Татаренко Г. В., проф., к.ю.н.

Шаповалова О.В., проф., д.ю.н.

Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів, співробітників закладів вищої освіти і наукових організацій, юристів-практиків, магістрантів, аспірантів, докторантів, представників громадських організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств та інших установ. м. Київ, 15 квітня 2025 р. / За ред. проф. Татаренко Г.В. – Київ: вид-во Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, 2025 – 296 с.

Мета конференції: обговорення актуальних проблем сучасного стану реформування та функціонування правової системи України, захисту прав людини з урахуванням міжнародних стандартів здійснення правосуддя, глобальних загроз світовому миропорядку, формування нової системи державного управління.

Конференцію організовано у партнерстві з Департаментом міжнародної технічної допомоги, інноваційного розвитку та зовнішніх зносин Луганської ОДА.

Друкується в авторській редакції (відповідальність за зміст, граматичну та стилістичну правильність текстів, дотримання академічної доброчесності несуть автори).

УДК: 342.7: 327 (478)

© Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2025

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні колеги!

Маємо честь представити збірку тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції».

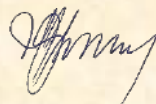
Тематика конференції є надзвичайно актуальною в умовах стрімких трансформацій міжнародного правового порядку та посилення взаємозалежності держав у політичній, економічній та правовій сферах. Сьогодні, як ніколи раніше, постає потреба в гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, збереженні правової ідентичності та одночасному впровадженні прогресивних норм світової спільноти. Саме такі наукові дискусії сприяють поглибленню розуміння цих процесів і формуванню ефективних правових механізмів взаємодії національного та міжнародного правопорядку.

Представлений за підсумками конференції збірник є даниною пам'яті видатному вченому - доктору юридичних наук, професору, проректору Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого - Олегу Миколайовичу Ярошенку, який пішов із життя 23 лютого 2025 року. Олег Миколайович був не лише знаним ученим і педагогом, а й щирим другом юридичного факультету СНУ ім. В. Даля - завжди знаходив слова підтримки, надавав реальну допомогу, ділився досвідом і надихав не зупиняти наукову діяльність попри всі виклики.

Професор Ярошенко брав активну участь у науковому житті факультету, підтримував молодих дослідників, надавав експертну допомогу в реалізації наукових проєктів, щиро вболівав за розвиток юридичної науки на Сході України. Його постать назавжди залишиться з нами не лише у спогадах, а й у цінностях, яких ми дотримуємося, та ідеях, які продовжуємо втілювати.

Саме завдяки таким людям ми зберігаємо незламну віру в майбутнє - у силу освіти, у поступ наукової думки, у здатність права змінювати реальність на краще. Ця конференція, як і кожна праця в межах представленого збірника, є свідченням нашої спільної відповідальності за правову культуру, за формування прогресивного, відкритого світу - світу, в якому знання і гідність мають незаперечну цінність.

Декан юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля, професор

Олена АРСЕНТЬЄВА

ДОПОВІДІ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ

1. *Гемусова Олена Вячеславівна, заступник директора – начальник управління зовнішніх зносин, промоції та інноваційного розвитку Департаменту міжнародної технічної допомоги, інноваційного розвитку та зовнішніх зносин Луганської обласної державної адміністрації*

2. *Любимова Яна Євгенівна, членкиня Professional Government Association Ukraine*

СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДИХ ПРОФЕСІОНАЛІВ НА ПУБЛІЧНУ СЛУЖБУ

3. *Акімов Михайло Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, Національна академія внутрішніх справ*

СПРАВА АНТОНА ДОСТЛЕРА: ВБИВСТВО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН

4. *Пашковський Микола Іванович, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ НАРУГИ НАД ТІЛАМИ ЗАГИБЛИХ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

5. *Зінов'єв Олександр Анатолійович, офіцер юридичної служби Військової частини ####*

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ У СПОРАХ ЗА УЧАСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

6. *Карчевський Микола Віталійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права та публічного управління Університету Короля Данила*

ІНТЕГРАЦІЯ ДО ПРОЦЕСІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШІ: ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА ТА МОЖЛИВІ ЗАГРОЗИ

7. *Вінник О. М., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, гол. наук. співробітник відділу правової взаємодії бізнесу і*

держави НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

8. *Татаренко Ігор Віталійович, аспірант кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ РИМСЬКОГО СТАТУТУ В КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

9. *Жолудєва Вікторія Ігорівна, кандидат юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

GESI ПІДХІД У РЕАЛІЗАЦІЇ ГУМАНІТАРНИХ ПРОЄКТІВ

10. *Валецька Оксана Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії та теорії держави і права ЧНУ імені Петра Могили*

РЕАЛІЗАЦІЯ ГРАНТОВОГО МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ ЄС ЕРАЗМУС+ ЗА ПРОГРАМОЮ ЖАНА МОНЕ (МОДУЛЬ) «АНТИКОРУПЦІЙНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЯК ЗАПОРУКА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА» EACS

11. *Татаренко Галина Вікторівна, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРУСИФІКАЦІЇ НАУКОВОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

12. *Губіна Ганна Леонідівна, кандидат юридичних наук провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України*

ЗАХОДИ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ З РІШЕННЯ ПО СУТІ СПРАВИ, ПРИ ЗАХИСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЄС

13. *Піддубна Вікторія Федорівна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедра цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій НЮУ ім. Ярослава Мудрого; Карпенко Мілена Вадимівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, факультет слідчої та детективної діяльності.*

ВПЛИВ РЕЦЕПЦІЇ РИМСЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

14. *Селіванова Ірина Анатоліївна*, кандидат юридичних наук, доцент, науковий співробітник НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ВЕТЕРАНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

15. *Котова Любов Вячеславна*, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; *Івчук Юлія Юріївна*, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; *Шановалова Ольга Вікторівна*, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри господарсько-правових та суспільно-політичних дисциплін Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України, провідна наукова співробітниця відділу правового забезпечення галузевого інноваційного розвитку НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ "ПРАВО", СПЕЦІАЛЬНОСТІ D8 "ПРАВО": АКТУАЛІЗАЦІЯ З ОГЛЯДУ НА НОРМАТИВНІ ЗМІНИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОСВІТУ

ПАНЕЛЬ І
ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД
ЛЮДИНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВИХ
ПІДСТАВ ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ЗА ІНІЦІАТИВОЮ РОБОТОДАВЦЯ

Солопова Ю. В.,
студентка 5 курсу другого магістерського рівня
юридичного факультету Чорноморського національного університету
імені Петра Могили
Валецька О.В.,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії та теорії
держави і права Чорноморського національного університету
імені Петра Могили.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1600-7791>

Анотація. Стаття досліджує нові підстави для звільнення працівників за ініціативою роботодавця, передбачені змінами до Кодексу законів про працю України. Розглядаються теоретичні та практичні аспекти впровадження цих норм, зокрема їх зв'язок із питаннями національної безпеки, правозастосуванням і трудовими відносинами. Особливу увагу приділено встановленню правил поведінки на підприємствах як механізму регулювання дисципліни та корпоративної етики.

Ключові слова: трудове право, звільнення працівників, правила поведінки, національна безпека, роботодавець.

Актуальні виклики, що постали перед українським суспільством, обумовлюють невідкладну необхідність внесення змін до трудового законодавства, особливо в аспекті визначення підстав для розірвання трудових відносин із працівниками. Одним із найбільш дискусійних питань є запровадження підстави для звільнення за колабораціонізм, що стало відповіддю на зовнішню агресію та необхідність посилення національної безпеки. Крім того, у фокусі уваги роботодавців опинилося затвердження правил поведінки на робочому місці як інструменту підтримки корпоративної етики та трудової дисципліни.

З 27 вересня 2024 року в Україні набули чинності зміни до трудового законодавства, які передбачають нові підстави для звільнення працівників за

ініціативою роботодавця. Закон України від 4 червня 2024 року № 3768-IX «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо встановлення додаткових підстав розірвання трудового договору» визначив окрему можливість припинення трудових відносин із особами, засудженими за злочини проти основ національної безпеки, включно з колабораційною діяльністю [1]. Ця новація стала відповіддю на актуальні загрози, пов'язані з державною безпекою, та водночас викликала дискусії щодо її правозастосування.

До внесення змін трудове законодавство України передбачало можливість звільнення працівника, якщо він був засуджений за будь-яке кримінальне правопорушення до покарання, що унеможливило виконання трудових обов'язків. Таке правило діяло відповідно до пункту 7 частини 1 статті 36 Кодексу законів про працю України. Натомість нова редакція законодавства деталізує підстави для звільнення, виокремлюючи злочини, що становлять безпосередню загрозу державі. У зв'язку з цим КЗпП доповнено пунктом 13 частини 1 статті 40, згідно з яким трудові відносини можуть бути припинені лише у разі засудження працівника за злочини проти національної безпеки [2].

Головна відмінність між цими нормами полягає у сфері їх застосування. Якщо попередня редакція передбачала звільнення у випадку будь-якого кримінального засудження, то нова підстава фокусується виключно на злочинах, передбачених розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України, таких як державна зрада, шпигунство та колабораційна діяльність. Ця зміна забезпечує роботодавцю юридичну підставу для негайного припинення трудового договору з особами, які своїми діями спричинили загрозу суверенітету та територіальній цілісності країни.

Реалізація цього механізму вимагає дотримання процедури звільнення, що включає отримання копії вироку суду через офіційні канали. Після підтвердження рішення роботодавець оформляє наказ про звільнення з вказанням правової підстави та проводить остаточний розрахунок. Затримка у звільненні працівника, який вчинив злочин проти держави, вважається недоцільною.

Злочини проти основ національної безпеки України закріплені у розділі I Особливої частини Кримінального кодексу України. Однією з ключових статей цього розділу є стаття 111-1 ККУ, що регламентує відповідальність за колабораційну діяльність [3]. Саме цей злочин став підставою для змін у трудовому законодавстві, які передбачають можливість звільнення працівника, засудженого за такі дії. Однак важливим є не лише сам факт винесення обвинувального вироку, а й набрання ним законної сили відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України. Вирок суду першої інстанції набуває законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, який зазвичай становить 30 днів з моменту його оголошення [4]. Якщо ж така скарга подається, вирок набирає чинності лише після ухвалення відповідного рішення судом апеляційної інстанції. Це означає, що до моменту остаточного вирішення справи та набрання вирокон законної сили роботодавець не має права звільнити працівника на підставі пункту 13 частини 1 статті 40 Кодексу законів про працю України.

У цьому контексті слід пам'ятати про принцип презумпції невинуватості, закріплений у статті 62 Конституції України, згідно з яким особа вважається невинною, доки її вина не буде доведена в законному порядку і встановлена обвинувальним вирокон суду [5]. Це означає, що звільнення працівника не може ґрунтуватися на припущеннях, неофіційних відомостях або чутках про його ймовірну співпрацю з державою-агресором. Роботодавець також не має права звільнити працівника лише на підставі факту відкриття кримінального провадження чи навіть взяття особи під варту. Звільнення можливе лише після остаточного рішення суду, яке підтверджує вину працівника у вчиненні злочину проти основ національної безпеки України.

Одним із актуальних питань, що постає перед роботодавцем у такій ситуації, є подальший статус працівника до моменту винесення судом обвинувального вироку та набрання ним законної сили. Працівника, щодо якого ведеться кримінальне провадження і який перебуває під вартою або під домашнім арештом, не можна звільнити на підставі пункту 13 частини 1 статті

40 КЗпП. Водночас звільнення можливе за іншими підставами, передбаченими законодавством, наприклад, за власним бажанням працівника або за угодою сторін.

Одним із ключових моментів у процедурі звільнення працівника, засудженого за колабораційну діяльність, є отримання роботодавцем копії обвинувального вироку суду, що набрав законної сили. Законодавство України не передбачає автоматичного надсилання роботодавцю копії такого вироку, за винятком випадків, коли особу позбавлено права обіймати певні посади. В інших ситуаціях для отримання відповідного документа роботодавець має звернутися до суду із запитом або ж отримати копію вироку через захисника засудженого чи його родичів. При цьому текст судового рішення, що оприлюднюється в Єдиному державному реєстрі судових рішень, не містить персональних даних, тому ідентифікувати конкретну особу без додаткової інформації неможливо [6].

Якщо роботодавець планує звернутися до суду із запитом про надання копії вироку, він має обґрунтувати свою зацікавленість у цій інформації, адже судові рішення надаються лише тим особам, чиї права, свободи або обов'язки вони безпосередньо стосуються. У такому запиті варто долучити копію наказу про прийняття працівника на роботу, що підтверджує його трудові відносини з підприємством. Відповідно до законодавства, суд повинен розглянути такий запит упродовж трьох робочих днів.

До моменту отримання копії вироку суду роботодавець може документувати відсутність працівника на робочому місці шляхом складання відповідних актів, доповідних записок або звернень до правоохоронних органів для з'ясування обставин. Відсутність працівника можна позначати у таблиці обліку робочого часу як «неявку з нез'ясованих причин», а після отримання офіційного підтвердження про його перебування під вартою – як «інші причини неявок». Варто зазначити, що період відсутності працівника на роботі не підлягає оплаті.

Після отримання копії вироку роботодавець повинен видати наказ про звільнення працівника. Законодавство не встановлює чітких строків для його

видання, однак затримка із звільненням засудженого працівника може мати негативні наслідки для підприємства. Днем звільнення вважається останній день фактичного виконання працівником трудових обов'язків[7]. Якщо вирок суду набрав законної сили вже після припинення роботи працівника, наказ про звільнення оформлюється ретроспективно.

Окрім цього, у день звільнення працівнику має бути виплачений остаточний розрахунок відповідно до статті 116 КЗпП. У разі затримки виплат роботодавець може бути притягнутий до відповідальності. Також у трудовій книжці працівника необхідно зробити відповідний запис із посиланням на пункт 13 частини 1 статті 40 КЗпП. За бажанням працівника трудова книжка може бути надіслана йому поштою.

Варто зазначити, що звільнення на підставі засудження за злочини проти національної безпеки може бути оскаржене в судовому порядку. На цей момент судова практика у таких справах ще не є сформованою, однак відомо про випадки, коли роботодавці звільняли працівників після набрання вироком законної сили без порушень, що не давало підстав для поновлення особи на роботі. Наприклад, у справі щодо засновника підприємства, який після початку повномасштабного вторгнення продовжував економічну співпрацю з російськими компаніями, суд визнав законність звільнення після винесення обвинувального вироку. Водночас практика свідчить, що у разі зміни запобіжного заходу або пом'якшення покарання, роботодавці можуть стикатися з труднощами у процедурі звільнення.

З огляду на це, впровадження нової підстави для звільнення працівників, засуджених за колабораційну діяльність, є важливим кроком для захисту національної безпеки, однак потребує ретельного дотримання правових процедур. Порушення порядку звільнення або необґрунтоване припинення трудових відносин можуть призвести до судових позовів та відновлення працівників на посаді. Тому роботодавцям необхідно уважно стежити за розвитком судової практики та дотримуватися всіх вимог законодавства при реалізації положень пункту 13 частини 1 статті 40 КЗпП.

Встановлення правил поведінки на підприємстві є важливим інструментом для забезпечення трудової дисципліни та правової визначеності у взаємовідносинах між роботодавцем і працівниками. Чітко закріплені вимоги мінімізують ризики порушень, сприяють дотриманню корпоративних стандартів і забезпечують ефективний контроль за виконанням службових обов'язків.

На підприємствах, установах та організаціях, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, а також на об'єктах критичної інфраструктури, правила поведінки є обов'язковими. Для інших підприємств ухвалення таких правил не є вимогою, проте їх запровадження є доцільним з метою врегулювання трудових відносин та забезпечення чітких стандартів поведінки працівників.

Однією з ключових змін в Законі України від 4 червня 2024 року № 3768-IX стало доповнення частини першої статті 40 Кодексу законів про працю України новим пунктом 14, який передбачає можливість звільнення у разі невиконання працівником правил поведінки на підприємстві, установі чи організації, якщо ці правила містять положення, визначені частиною другою статті 142 КЗпП [1].

Нова підстава для звільнення безпосередньо пов'язана зі змінами до статті 142 КЗпП, відповідно до яких складовою частиною правил внутрішнього трудового розпорядку можуть бути правила поведінки, що містять обов'язки працівників щодо нерозголошення інформації з обмеженим доступом, зокрема державної чи комерційної таємниці, а також визначають умови роботи з конфіденційною інформацією. Це означає, що роботодавці отримують додаткові механізми контролю за дотриманням працівниками вимог щодо збереження інформаційної безпеки та корпоративних інтересів.

З огляду на нові законодавчі зміни роботодавцям, незалежно від сфери діяльності, доцільно переглянути внутрішні нормативні акти та визначити доцільність запровадження чи уточнення правил поведінки на підприємстві. Це дозволить чітко встановити права та обов'язки працівників, що, у свою чергу,

сприятиме уникненню конфліктних ситуацій та забезпеченню правової визначеності у трудових відносинах.

Правила поведінки для працівників підприємств, установ та організацій, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави або належать до критичної інфраструктури, є обов'язковими відповідно до чинного законодавства. Це передбачає їхню розробку та затвердження для регулювання норм трудової дисципліни, забезпечення безпеки, а також захисту інформації з обмеженим доступом. Відповідний перелік об'єктів державної власності, які мають стратегічне значення, затверджений урядовою постановою, тоді як питання визначення об'єктів критичної інфраструктури врегульоване окремим законом [8]. Якщо на таких підприємствах правила поведінки не були раніше прийняті, їх розробка є обов'язковою вимогою законодавства.

На інших підприємствах, які не мають статусу стратегічних чи критично важливих, затвердження правил поведінки працівників залишається правом, а не обов'язком. Проте багато установ і компаній уже давно використовують такі внутрішні документи у своїй діяльності. Наприклад, державні органи мають кодекси етичної поведінки, які регулюють професійну діяльність їхніх працівників. Крім того, підприємства, що працюють з конфіденційною інформацією, активно застосовують внутрішні правила, спрямовані на збереження державної чи комерційної таємниці та контроль доступу до важливих даних.

Хоча закон не зобов'язує всі підприємства приймати правила поведінки, їхнє запровадження може стати ефективним механізмом упорядкування трудових відносин та забезпечення належної корпоративної культури. Чітке визначення норм і стандартів поведінки сприяє підвищенню дисципліни серед працівників, запобіганню конфліктам та ефективному функціонуванню організації.

Отже, запровадження нових підстав для звільнення працівників за ініціативою роботодавця є важливим кроком у вдосконаленні трудового законодавства України. Ці зміни спрямовані на посилення національної безпеки,

запобігання колабораційній діяльності та впровадження ефективних механізмів контролю за дотриманням трудової дисципліни. Законодавчі новації надають роботодавцям додаткові інструменти для захисту корпоративних інтересів, проте потребують ретельного дотримання встановлених процедур, щоб уникнути порушень прав працівників.

Особливе значення має встановлення правил поведінки на підприємствах, що визначають стандарти трудових відносин, обов'язки працівників та механізми забезпечення інформаційної безпеки. Для стратегічно важливих підприємств такі правила є обов'язковими, тоді як для інших – рекомендованими, проте їх впровадження сприяє правовій визначеності, зниженню ризиків трудових конфліктів і підвищенню відповідальності персоналу. У цьому контексті роботодавцям доцільно переглянути внутрішні нормативні акти та адаптувати їх до нових вимог законодавства, що забезпечить стабільність і ефективність трудових відносин.

Література:

1. Про внесення змін до Кодексу законів про працю України щодо встановлення додаткових підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця та деяких інших питань : Закон України від 04.06.2024 р. № 3768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3768-20#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10 грудня 1997 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3768-20#Text> (дата звернення: 22.03.2025).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 22.03.2025).
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр>. (дата звернення 23.03.2025).
6. Про доступ до судових рішень: Закон України від 22 грудня 2005 р. № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення 24.03.2025).
7. Про практику розгляду судами трудових спорів : Постанова Верховного Суду України від 06.11.1992 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-92> (дата звернення 24.03.2025).
8. Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави : Постанова Каб. Міністрів України від 04.03.2015 р. № 83. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2015-п#Text> (дата звернення: 25.03.2025).

Solopova Yu. V., Valetska O. V. Theoretical and Practical Aspects of Implementing New Grounds for Dismissal at the Employer's Initiative.- Article

Abstract: The article analyses the new grounds for dismissal of employees at the initiative of the employer provided for by the amendments to the Labour Code of Ukraine. The author examines theoretical and practical aspects of implementation of these norms, in particular their connection

with national security, law enforcement and labour relations. Special attention is paid to the establishment of rules of conduct at enterprises as a mechanism for regulating discipline and corporate ethics.

Keywords: labour law, dismissal of employees, rules of conduct, national security, employer.

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПРАЦЮ МОБІЛІЗОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Гребенар О. В.,

*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня кафедри
публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля.*

ORCID:<https://orcid.org/0009-0002-9230-5102>

Розовський Б. Г.,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та
приватного права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля.*

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-5112-5159>

Анотація. У доповіді досліджено деякі аспекти питання захисту конституційного права на працю саме мобілізованих працівників. Під час воєнного стану в Україні дотримання гарантій захисту права на працю вказаної категорії працівників є дуже актуальним.

Ключові слова: право на працю, мобілізовані працівники, воєнний стан

З початком повномасштабного вторгнення країни-агресора в Україну неодноразово продовжувались строки воєнного стану та загальної мобілізації [1]. Внаслідок цього працівники, яких призвали на військову службу або які добровільно вступили до лав армії, зустрічаються з низкою питань, що стосуються захисту їх трудових прав. Особливо актуальним стає питання збереження трудових гарантій для мобілізованих працівників.

Згідно з Конституцією України, право на працю є одним із основних прав громадян, що потребує гарантій захисту в різних обставинах [2]. Мобілізовані працівники, як і всі інші громадяни, мають право на захист трудових прав, яке охороняється чинним законодавством України. Проведений аналіз трудового законодавства дає підстави для виокремлення наступних дієвих гарантій захисту конституційного права мобілізованого працівника на працю.

По-перше, однією з основних гарантій для мобілізованих працівників є

збереження їхнього робочого місця та посади на період військової служби. Відповідно до ч. 3 ст. 119 КЗпП України, за мобілізованими працівниками зберігаються їхнє робоче місце та посада на період служби [3]. Це стосується як підприємств і організацій усіх форм власності, так і фізичних осіб – підприємців. Однак, з 19 липня 2022 року відповідно до Закону України № 2352 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», виплата середньої зарплати таким працівникам більше не здійснюється [4], адже компенсації їм виплачуються з Державного бюджету згідно з Законом України № 2011 «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [5].

По-друге, мобілізований працівник має право на додаткову відпустку як учасник бойових дій та/або особа з інвалідністю внаслідок війни, статус яких визначений [Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»](#) [6]. Так, мобілізовані працівники, які мають статус учасника бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни, мають право на додаткову оплачувану відпустку тривалістю 14 календарних днів щорічно (ст. 77-2 КЗпП України) [3]. Ця відпустка не належить до щорічних і має бути використана в межах поточного року, інакше вона не переноситься.

По-третє, за мобілізованим працівником зберігається страховий стаж. Згідно зі ст. 2 Закону «Про військовий обов'язок і військову службу», період військової служби зараховується до страхового стажу, стажу роботи (у тому числі за спеціальністю) та державної служби, що забезпечує безперервність трудового стажу мобілізованих працівників [7].

По-четверте, мобілізовані працівники мають право відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» на виплату допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 процентів середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи.

По-п'яте, мобілізовані працівники мають право за власним бажанням отримати щорічну відпустку у повній тривалості до настання шестимісячного терміну безперервної роботи у перший рік роботи на даному підприємстві.

Набувають цього права вони після: їх звільнення після проходження строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу або альтернативної (невійськової) служби, якщо після звільнення із служби вони були прийняті на роботу протягом трьох місяців, не враховуючи часу переїзду до місця проживання відповідно до ст.10 Закону України «Про відпустки» [8].

По-шосте, мобілізовані працівники мають таку гарантію захисту їх трудових прав як переважне право на залишення на роботі. Так, відповідно до ст. 42 КЗпП України при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці переважне право на залишення на роботі надається працівникам з більш високою кваліфікацією і продуктивністю праці і при рівних умовах таке право надається також працівникам з числа колишніх військовослужбовців строкової служби, військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період, військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, військової служби за призовом осіб офіцерського складу та осіб, які проходили альтернативну (невійськову) службу, - протягом двох років з дня звільнення їх зі служби [3].

Тому сьогодні, можна з впевненістю сказати, що гарантії захисту конституційного права мобілізованого працівника на працю в Україні повністю відповідають п. 8 Указу Президента України № 722 від 30 вересня 2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», яким передбачено забезпечення сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх [9].

Наведене дає підстави для формування висновку про те, що мобілізовані працівники наділені низкою гарантій захисту їх конституційного права на працю. Проте, ці гарантії не є вичерпними і перебувають у динамічному розвитку. Це зумовлює потребу у постійному відстеженні новел трудового законодавства щодо регулювання цих правовідносин.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ, Президент України від 24.02.2022 р. № 64/2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 12.04.2025).
2. Конституція України: Закон, Верховна Рада України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
3. Кодекс законів про працю України: Кодекс, Верховна Рада України від 10.12.1971 р. № 322-08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон, Верховна Рада України від 19.07.2022 р. № 2352-ІХ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон, Верховна Рада України від 20.12.1991 р. № 2011-ІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
6. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон, Верховна Рада України від 22.10.1993 р. № 3552-ІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
7. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон, Верховна Рада України від 25.03.1992 р. № 2332-ІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
8. Про відпустки: Закон, Верховна Рада України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.04.2025).
9. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ, Президент України від 30.09.2019 р. № 722/2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 12.04.2025).

Grebenar O. V., Rozovsky B. H. On the Issue of Protecting the Labor Rights of Mobilized Employees. - Article

Abstract. The report examines some aspects of the protection of the constitutional right to work of mobilized employees. During martial law in Ukraine, compliance with guarantees protecting the right to work of this category of employees is very relevant.

Keywords: right to work, mobilized employees, martial law.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ

Загоруй І.С.,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри господарського права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля.*

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7043-1645>

Анотація. У статті розглянуто питання доцільності формування культури безпеки в закладах вищої освіти. Аналізується актуальність теми та необхідність правового визначення поняття «культура безпеки» як юридичної категорії. Автором обґрунтовується потреба в розробленні законодавчої основи щодо впровадження культури безпеки в діяльність закладів вищої освіти.

Ключові слова: права людини, культура безпеки, безпека життєдіяльності, безпекове середовище, заклад освіти.

Конституція України (ст. 3) визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю, а головною метою діяльності держави визначила забезпечення та реалізацію невід'ємних прав і свобод людини та громадянина. Це підтверджує, що для демократичної, правової держави однаково цінність мають і життя людини, і її безпека як у мирний час, так і під час воєнних дій. Натепер, за умов тривалої широкомасштабної війни, безпекові питання людини (фізичне виживання, соціальна реінтеграція тощо) в Україні є і залишатимуться на перспективу найважливішою проблемою. Тому необхідне теоретичне обґрунтування питань, що пов'язані з безпекою, безпекою життєдіяльності людини, культурою безпечної життєдіяльності, культурою безпеки та їх законодавчого визнання і закріплення.

Дослідження актуальних питань культури безпеки людини як однієї із складових загальної категорії безпеки відображено в працях науковців: М. Бутиріна, В. Бабенко, З. Варналій, З. Галушка, О. Новікова, О. Пішак, Л. Романів та ін.

У сучасному світі, що характеризується високим рівнем ризиків як техногенних, так і соціальних, питання формування культури безпеки в закладах вищої освіти (далі – ЗВО) набуває особливої актуальності. ЗВО є не лише місцем

набуття фахових знань і компетентностей здобувачів вищої освіти, але й середовищем формування їх правової свідомості, відповідального ставлення до особистої та колективної безпеки, навичок реагування на небезпеку. Особливо актуальним це питання стає в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні, зростаючої кіберзагрози, техногенних навантажень на довкілля тощо.

Формування культури безпеки є стратегічно важливим компонентом освітньої політики та ключовим фактором створення безпечного освітнього середовища. Втім, чинна система правового регулювання та організації безпекового середовища у ЗВО залишається недостатньо ефективною, з урахуванням сучасних викликів потребує реформування та врахування позитивних міжнародних практик.

Водночас доцільно звернути увагу на деякі теоретичні проблеми формування культури безпеки, які потребують дослідження. Деякі науковці вважають, що зазначене поняття вперше з'явилося в процесі аналізу причин і наслідків Чорнобильської аварії, здійсненого МАГАТЕ [1, с. 33] у 1986 році, тобто стосувалося проблем безпеки атомних станцій, а культура безпеки розглядалась як набір характеристик і особливостей діяльності організацій та поведінки окремих осіб. Поступово цей термін почали застосовувати до окремої людини (як носія правової культури та культури безпеки) і до суспільства, оскільки мають значення традиції безпечної поведінки, суспільні цінності, підготовленість всього населення у сфері безпеки життєдіяльності [1, с. 37]. Утім, у науковій літературі ще не склалось єдина, усталена дефініція «культура безпеки». У більшості підходів поняття «культура безпеки» трактується фрагментарно, зокрема як сукупність правил, норм та процедур у сфері охорони праці або як частина поведінкової культури особи в екстремальних ситуаціях, або як рівень розвитку людини і суспільства. Це ускладнює розробку цілісних освітніх програм. Іноді термін вживається вузько, тобто лише як пожежна чи техногенна безпека, або як складова національної безпеки. До прикладу, в «Загальних вимогах до системи управління діяльністю у сфері використання ядерної енергії» культура безпеки розуміється як «набір характеристик і

особливостей діяльності організації і поведінки окремих осіб, який встановлює, що проблемам безпеки використання ядерної енергії як таким, що мають вищий пріоритет, приділяється увага, визначена їх значущістю» - абзац 3 пункт 1.4 [2].

На доктринальному рівні деякі науковці розглядають поняття «культура безпеки» у взаємозв'язку з поняттям «безпека життєдіяльності» та вважають, що поняття «культура безпеки» є ширшим [3, с. 240]. У широкому розумінні «культура безпеки» є елементом загальної культури [4, с. 8]. Отже, питання щодо поняття «культура безпеки» залишається дискусійним і потребує подальшого дослідження.

Далі звернемо увагу на те, що в багатьох ЗВО питання щодо культури безпеки вивчається переважно у прикладному аспекті (евакуація, інструктажі) без належного міждисциплінарного аналізу з правами людини, психологією, педагогікою, управліннями ризиками. Це призводить до формування сприйняття навчальних курсів, наприклад, таких як «Охорона праці» або «Цивільний захист», як суто технічних дисциплін, отож таку практику, на наш погляд, доцільно змінювати.

На законодавчому рівні також існують певні проблеми, зокрема ідеться про те, що законодавство України наразі не визначає поняття «культура безпеки» як юридичну категорію. У Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту» ідеться про безпечне середовище, однак без чіткої деталізації його складових. Відсутнє вказане поняття й в Кодексі цивільного захисту України в якому визначені різні види небезпек і питання захисту населення, території, майна тощо. Також ще не розроблений державний стандарт щодо впровадження культури безпеки в діяльність ЗВО. В підзаконних актах Міністерства освіти і науки України немає чіткого визначення та/або комплексного регулювання поняття «культура безпеки» стосовно ЗВО.

Оновлення нормативно-правової бази у сфері цивільного захисту мають відбутися з урахуванням тих завдань і заходів, які передбачені у Концепції безпеки закладів освіти на 2023-2025 роки, ухваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року № 301-р [5].

Таким чином, формування культури безпеки в ЗВО має базуватись на чіткому законодавчому підґрунті та осмисленій теоретичній базі. Лише комплексний підхід, що об'єднає освітні, правові та управлінські аспекти, забезпечить створення безпечного, стійкого та відповідального середовища у сфері вищої освіти.

Відсутність чіткого нормативного визначення поняття «культура безпеки», фрагментарність законодавчого регулювання та низька інтеграція безпекових питань у навчальні програми усіх спеціальностей зумовлюють потребу в теоретичному та правовому осмисленні цієї проблематики.

Література:

1. Бутиріна М. В., Бабенко В.О. Формування культури безпеки життєдіяльності як соціально-педагогічна проблема сучасної системи освіти України. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова]. Сер. : Педагогічні та історичні науки*. 2014. Вип. 119. С. 33-40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2014_119_8.
2. Загальні вимоги до системи управління діяльністю у сфері використання ядерної енергії : Затверджено наказом Державної інспекції ядерного регулювання України від 19.12.2011 № 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0017-12#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
3. Романів Л.В., Пішак О.В., Бойчук Р.Р. Культура безпеки як складова базової культури особистості. *Молодий вчений*. № 3.1 (43.1), березень 2017. С. 238-241. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/184/61.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
4. Культура безпеки: навч. посібн. / С. Р. Артем'єв, О. Д. Малько, О. П. Шароватова, О. В. Бригада, Б. М. Цимбал, О. С. Ковальов, О. В. Ільїнський. Харків: НУЦЗУ, 2020. 172 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/29.pdf>
5. Про схвалення Концепції безпеки закладів освіти: розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 року № 301-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#n10> (дата звернення: 04.04.2025).

Zagoruy I. Formation of safety culture in higher education institutions: theoretical and legal aspects. - Article.

Abstract. The article examines the rationale for developing a safety culture in higher education institutions. It analyzes the relevance of the topic and the necessity of legally defining the concept of "safety culture" as a legal category. The author substantiates the need to develop a legislative framework for implementing a safety culture in the activities of higher education institutions.

Keywords: human rights, safety culture, life safety, secure environment, educational institution.

ПРАВО НА ВІДКЛЮЧЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТРУДОВИХ ГАРАНТІЙ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Котова Л. В.,

*кандидат юридичних наук,
професор, завідувачка кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля.*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2437-3624>

Севост'янова К. А.,

*здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
спеціальності 081 «Право»*

*Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

Анотація. У роботі досліджується концепція «права на відключення» як інструменту забезпечення балансу між професійним і особистим життям у цифрову епоху. Аналізуються міжнародний досвід законодавчого закріплення цього права, його вплив на здоров'я та продуктивність працівників, а також перспективи імплементації в Україні. Пропонуються зміни до трудового законодавства України для гармонізації з європейськими стандартами та захисту конституційного права на відпочинок.

Ключові слова: право на відключення, дистанційна робота, робочий час, цифрові технології, трудові гарантії

У наш час цифрові технології дозволяють людям працювати будь-де в будь-яку годину, однак такі технологічні можливості також подовжують робочий час та розмивають межі між робочим і особистим часом. Саме четверта промислова революція, з одного боку, підсилила зміну способу роботи людей, з іншого - вказала на необхідність більш відповідального використання цих революційних технологій.

В сучасних умовах все більше і більше працівників стверджують, що працюють додаткові години, навіть коли вони залишили робоче місце (дослідження проводилося серед майже 1800 працівників різних сфер та професій) [1]. Постійна доступність працівників через електронні засоби комунікації призводить до порушення їхнього права на відпочинок, зростання професійного вигорання та зниження продуктивності.

Вчені наголошують, що політика «право на відключення» є надбанням «епохи дистанційної роботи» після логічної еволюції цифрових технологій [2,

р.16]. Підтримуємо думку, що розвиток цифрових і комунікаційних технологій докорінно змінив організацію робочого місця та управлінські практики, тому що можливість працювати з будь-якого місця та в будь-який час суттєво вплинула на моделі трудової діяльності. Культура «постійної доступності» стала частиною організаційних підходів, формуючи неявні очікування щодо цілодобової готовності працівників. У результаті оперативність у відповідях часто сприймається як показник високої продуктивності, що спричиняє постійне відчуття зв'язку працівників із роботою навіть у позаробочий час [3].

Вважаємо, що право на відключення (right to disconnect) як елемент трудових гарантій набуває актуальності в контексті забезпечення балансу між професійним і особистим життям. У країнах Європейського Союзу це право вже отримало правову регламентацію, тоді як в Україні воно залишається на етапі теоретичного осмислення та опосередкованого законодавчого закріплення, тому актуальність теми дослідження не викликає сумніву.

Право на відключення визначається як можливість працівника не виконувати робочі обов'язки та не відповідати на робочі комунікації поза межами встановленого робочого часу. Воно є складовою трудових гарантій, спрямованих на захист права на відпочинок, закріпленого в статті 45 Конституції України та статті 24 Загальної декларації прав людини, яка передбачає, «що кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку» [4], [5].

Не викликають сумніву позиція О.Ф. Мельничук, який вказує, що: «1) право на відключення тісно пов'язане з правом на відпочинок працівника; 2) воно стосується, переважно, тих працівників, які працюють дистанційно або надомників; 3) його зміст полягає у можливості працівника переривати будь-який інформаційно-телекомунікаційний зв'язок з роботодавцем у визначений трудовим договором час; 4) застосування права на відключення не тягне за собою дисциплінарних стягнень» [6, с. 87-92].

Переконливою є позиція Н. Баловсяк, яка вказує, «що потреба в реалізації права на відключення стала наслідком поширення віддаленої роботи та

популярності цифрових комунікацій. Попри зручність такого режиму роботи, можливість зв'язатися з людиною в будь-який час не просто знищує саму ідею life-work-балансу. Це повністю стирає межі між роботою й особистим життям і, як наслідок, призводить до збільшення стресу» [7].

На думку вчених С. Шаарі, С. Амірул, - «право на відключення - це утримання від участі в роботі, пов'язаної з діяльністю або спілкуванням за допомогою цифрових технологій, прямо чи опосередковано, поза робочим часом» [8].

За словами Джона Гювела «право на відключення» може підвищити як добробут, так і продуктивність, забезпечуючи більший захист працівників [9].

Українські вчені (О.М. Ярошенко та інші) в своїх дослідженнях також вказують на негативний вплив дистанційної роботи на здоров'я працівника, що було особливо відчутно в період пандемії COVID-19. Вони наголошують на необхідності подальших досліджень щодо впливу сучасних комп'ютерних технологій на здоров'я працівників, а також необхідності врахування позитивного досвіду європейських країн щодо закріплення «права на відключення», що дозволяє віддаленому працівнику не відповідати на електронні листи в неробочий час [10, p.13].

В підтвердженні тези про важливість закріплення права на відключення як важливої трудової гарантії для працівника наведемо певні статистичні данні та дослідження. Так, згідно з останнім звітом компанії RingCentral, 23% працівників у Великобританії відчувають тривогу через отримання робочих сповіщень у позаробочий час. Цей показник зростає до 27% серед молодших працівників. Водночас значна частина респондентів зазначає, що відчуває психологічний тиск через необхідність реагувати на такі повідомлення [11].

Дослідження, проведене Університетом Південної Австралії, засвідчило, що постійна доступність працівників для робочих комунікацій у позаробочий час чинить негативний вплив на їхнє фізичне та психічне здоров'я. У межах цього дослідження було опитано понад 2000 викладачів і працівників із 40 австралійських університетів щодо їхнього досвіду взаємодії в неробочий час.

Результати показали, що 26% респондентів відповідали на робочі повідомлення від керівництва у вільний час, 57% активно листувалися з колегами з робочих питань у вечірні години, а 50% отримували дзвінки або електронні листи від колег у вихідні дні. При цьому 36% опитаних зазначили, що негайна реакція на цифрові комунікації сприймається як стандартна робоча практика [12].

Проблема розпорошеної цифрової комунікації набула особливої гостроти в період пандемії COVID-19. Дослідження Гарвардського університету, яке охопило аналіз електронного листування та робочих зустрічей 3,1 мільйона осіб у 16 великих містах світу, виявило, що на початкових етапах пандемії середня тривалість робочого дня зросла на 8,2%, що еквівалентно додатковим 48,5 хвилинам. Подальший аналіз показав, що в умовах віддаленої роботи частота надсилання електронних листів у позаробочий час збільшилася на 8,3%, що свідчить про розмиття меж між робочим і особистим часом. Ці дані підкреслюють необхідність правового регулювання права на відключення для захисту здоров'я та добробуту працівників [13].

Розглядаючи історію появи цього права та його законодавчого закріплення зазначимо, що концепція «права на відключення» бере свій початок у Франції, де вона вперше була сформульована у рішенні Трудової палати Верховного суду від 2 жовтня 2001 року [14]. У цьому рішенні зазначалося, що працівник не має обов'язку виконувати робочі завдання вдома або використовувати там робочі інструменти чи документи. У 2004 році Верховний суд підтвердив цю позицію, постановивши, що відсутність доступності працівника через мобільний телефон у позаробочий час не може вважатися порушенням трудових обов'язків [14].

У 2016 році уряд Франції прийняв закон Ель-Хомрі, спрямований на реформування умов праці в умовах цифровізації. Стаття 55 Розділу II цього закону, присвячена адаптації трудового законодавства до цифрової епохи, внесла зміни до Кодексу законів про працю Франції [15], офіційно закріпивши право на відключення (*le droit à la déconnexion*). Зокрема, стаття 55(1) доповнила статтю L. 2242-8 Кодексу новим пунктом (7), який визначає: механізми реалізації права працівника на відключення; обов'язок компаній запроваджувати регулювання

використання цифрових інструментів для забезпечення поваги до періодів відпочинку, відпусток, а також особистого й сімейного життя працівників [16].

У разі відсутності згоди між сторонами роботодавець зобов'язаний розробити відповідний статут після консультацій із виробничою радою або представниками персоналу. Цей статут встановлює порядок здійснення права на відключення та передбачає заходи з навчання працівників і керівництва щодо раціонального використання цифрових технологій.

Італійський Закон № 81 від 22 травня 2017 року (*Misure per la tutela del lavoro autonomo non imprenditoriale e misure volte a favorire l'articolazione flessibile nei tempi e nei luoghi del lavoro subordinato*) вводить правове визначення категорії «розумних працівників» (*lavoratori agili* або *smart workers*). До цієї категорії відносяться працівники, які володіють високим рівнем професійної кваліфікації та значною мірою автономії у процесі виконання своїх трудових обов'язків, незалежно від місця їх виконання – як у приміщенні роботодавця, так і дистанційно [17]. Ключовою новацією зазначеного закону є передбачення можливості укладання індивідуальних угод між роботодавцем та «розумним працівником», які можуть регулювати особливості організації його робочого часу та місця роботи. Одним із важливих аспектів таких угод є закріплення права працівника на відключення (*diritto alla disconnessione*). Це право передбачає можливість працівника не відповідати на будь-які робочі комунікації (електронні листи, телефонні дзвінки тощо) поза межами встановленого робочого часу, що спрямоване на забезпечення ефективного розмежування професійного та особистого життя.

Законодавство інших країн ЄС також закріплює право на відключення, зокрема в Іспанії, Бельгії таке право закріплене з 2018 року, Ірландії, Португалії – з 2021 року [18]. Окрім зазначених, багато інших європейських країн прийняли RTD, зокрема Бельгія, Італія, Греція, Люксембург, Мексика, Канада, Бразилія, Перу, Чилі, Аргентина та Республіка Корея, однак є багато країн, які цього ще не зробили [19].

В контексті закріплення «права на відключення» цікавим є досвід Німеччини, в якій деякі компанії самостійно ухвалюють політики щодо реалізації права на відключення. Так, Volkswagen, BMW, та Puma прописали в локальних актах, коли менеджери не можуть надсилати електронні листи співробітникам. У правилах Volkswagen зазначено, що менеджери не можуть відправляти мейли працівникам через 30 хвилин після завершенню робочого дня [20].

Аналіз чинного національного законодавства дозволяє стверджувати, що хоча поняття «право на відключення» не є прямо прописаними в КЗпП України [21], проте ст. 60-2 передбачає загальну норму про тривалість робочого часу та відпочинку, що опосередковано підтверджує право працівника на відпочинок поза робочим часом при дистанційній роботі. Також ст. 139 КЗпП зобов'язує роботодавця створювати умови для нормальної роботи та відпочинку працівників. Це може бути підставою для встановлення внутрішніх правил підприємств, які регулюють використання цифрових засобів зв'язку поза робочим часом [21]. Ще одна норма вказує, що і зараз працівник може скористатися своїм правом на відключення, адже за статтею 31 КЗпП власник або уповноважений ним орган не має права вимагати від працівника виконання роботи, не обумовленої трудовим договором. Отже, якщо, наприклад, на підприємстві встановлено графік роботи з 09-00 до 18-00, то працівник може не відповідати на робочі дзвінки або електронні листи до 09-00, або після 18-00.

Таким чином, на підставі аналізу праць українських та закордонних вчених, а також досвіду європейських країн, важливим є закріплення «права на відключення» в КЗпП України. Це право передбачає можливість працівників не відповідати на робочі комунікації у позаробочий час (його необхідно закріпити, зокрема, шляхом внесення змін до статей 60-1 (про дистанційну роботу) та 60-2 (про надомну роботу) КЗпП України). Вважаємо, що законодавче таке закріплення забезпечить чіткі межі робочого часу для дистанційних і надомних працівників; встановить заборону для роботодавців вимагати виконання робочих завдань або відповідей на повідомлення у позаробочий час (за винятком

надзвичайних ситуацій) та встановить обов'язок роботодавців розробляти політики відключення, які регулюють використання цифрових інструментів. Також корисним буде запровадження гнучких підходів для різних категорій працівників, зокрема, шляхом укладання індивідуальних угод між роботодавцем і працівником, які б визначали особливості реалізації права на відключення. Наприклад, для працівників із ненормованим робочим днем можна встановити спеціальні періоди «цифрової тиші», коли вони не зобов'язані бути на зв'язку.

Вважаємо, що право на відключення є важливим інструментом забезпечення балансу між професійним і особистим життям у цифрову епоху. Його впровадження в Україні сприятиме захисту конституційного права на відпочинок, зниженню рівня професійного вигорання та підвищенню продуктивності праці. Аналіз міжнародного досвіду демонструє, що ефективне регулювання права на відключення можливе за умови поєднання законодавчих норм, організаційних заходів і просвітницької роботи.

Запропоновані зміни до трудового законодавства України, зокрема доповнення КЗпП України нормами про право на відключення, й подальше встановлення відповідальності за порушення цього права, дозволять гармонізувати національне законодавство з європейськими стандартами. Водночас гнучкий підхід до реалізації права на відключення, який враховує особливості різних категорій працівників, сприятиме його ефективному застосуванню в різних секторах економіки.

У контексті європейської інтеграції України право на відключення має розглядатися як частина політики забезпечення гідних умов праці. Його впровадження не лише підвищить добробут працівників, але й сприятиме формуванню сучасної культури праці, заснованої на повазі до особистих кордонів і раціональному використанні цифрових технологій.

Література:

1. Observatoire du Capital humain de Deloitte et Cadremploi (2015), Qualité de vie au travail Et le bonheur? *Neuilly sur Seine: Deloitte Conseil*. URL: https://www.qualiteperformance.org/sites/www.qualiteperformance.org/files/file_fields/2015/04/08/deloitteetudequalitevietravail2015bd.pdf

2. Doskoch, P. and Jones M. M. (1997), "Out of the office, out of control", *Psychology Today*, 30(2) March/April, p.16.

3. Lee, S., Lee, S. and Suh, Y. (2016), "Technostress from mobile communication and its impact on quality of life and productivity", *Total Quality Management & Business Excellence*, Vol. 27, No. 7-8, pp. 775-790. URL: <https://doi.org/10.1080/14783363.2016.1187998>

4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

6. Мельничук О. Ф. Право на відключення (right to disconnect) в трудовому законодавстві України та зарубіжних країн. *Забезпечення прав людини: національний та міжнародний виміри*. Збірник матеріалів І-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 10 грудня 2021 р.). Вінниця, 2022. С. 87-92.

7. Баловсяк Н. Право на відключення: як зберегти вільний час для працівників цифрової епохи URL: <https://proit.ua/pravo-na-vidkliuchiennia-iak-zbierieghti-vilnii-chas-dlia-pratsivnikiv-tsifrovoyi-iepokhi/>

8. Shaari, S.; Amirul, S. Flexible Working Arrangements (FWAs) in Malaysia: The Missing Component of the Right to Disconnect. *IOP Conf. Ser. Earth Environ. Sci.* 2023, 1181, 012013.

9. Heuvel J. France has brought in the 'right to disconnect'. While the UK is unlikely to follow, employers must take the issue seriously URL: <https://www.hrmagazine.co.uk/content/features/should-uk-employers-offer-the-right-to-disconnect>

10. Yaroshenko, O.M., Sirokha, D.I., Velychko, L.Y., Kotova, L.V., Sobchenko, V.V. (2022) Current problems of legal regulation of remote work in the context of the introduction of restrictive measures caused by the spread of COVID-19 in Ukraine and the EU. *Relacoes Internacionais no Mundo Atual*, 1(34), pp. 1–16. URL: <https://revista.unicuritiba.edu.br/index.php/RIMA/article/view/5575/0>

11. Working days lost in Great Britain URL: <https://www.hse.gov.uk/statistics/dayslost.htm>

12. Landmark clause introduced to manage «availability creep» URL: <https://www.hrmonline.com.au/topics/health-wellbeing-and-safety/landmark-clause-availability-creep/>

13. An Employee's Right to Disconnect in A Digital World URL: <https://www.cbclaw.com.tr/en/employees-right-disconnect-digital-world>

14. Labor Chamber of the Cour de Cassation, 2. October 2001, №. 99-42.727

15. Code du travail URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006072050/

16. "LOI n 2016-1088 du 8 août 2016 relative au travail, à la modernisation du dialogue social et à la sécurisation des parcours professionnels URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000032983213/>

17. LEGGE 22 maggio 2017, n. 81 Misure per la tutela del lavoro autonomo non imprenditoriale e misure volte a favorire l'articolazione flessibile nei tempi e nei luoghi del lavoro subordinato (17G00096) URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:2017;81~art13>

18. Right to Disconnect Legislation in Europe. 06.05.2022. *Capital global employment solutions*. URL: <https://www.capital-ges.com/right-to-disconnectlegislation-in-europe/>

19. The right to disconnect around the world URL: <https://iuslaboris.com/insights/laws-on-the-right-to-disconnect/>

20. Право на відключення: відпочивайте на здоров'я URL: [https://gurt.org.ua/news/informator/68589/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20\(right%20to,%2C%20%D0%B2%D0%B8%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%BD%D1%96%2C%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%83%D1%81%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%82%D0%BE%D1%89%D0%BE](https://gurt.org.ua/news/informator/68589/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20(right%20to,%2C%20%D0%B2%D0%B8%D1%85%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%BD%D1%96%2C%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%83%D1%81%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%82%D0%BE%D1%89%D0%BE)

21. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>

Kotova L.V., Sevostyanova K.A. The right to disconnect as an element of labor guarantees: a comparative legal analysis and prospects for implementation in Ukraine. - Article.

Abstract. The study explores the concept of the "right to disconnect" as a tool for ensuring a balance between professional and personal life in the digital era. It analyzes international experiences in legislating this right, its impact on employees' health and productivity, and the prospects for its implementation in Ukraine. Proposals are made to amend Ukrainian labor legislation to align with European standards and protect the constitutional right to rest.

Key words: right to disconnect, remote work, working hours, digital technologies, labor guarantees.

СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Кохан В.П., к.ю.н.,
старший дослідник, завідувач відділу правового регулювання
структурно-технологічного розвитку економіки
Науково-дослідного інституту правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України.
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-3129-9266>

Анотація. Наукова робота присвячена питанню забезпечення соціального захисту ветеранів війни, яке наразі є одним із головних завдань держави. Автором проаналізоване співвідношення адміністративних і соціальних послуг, якими можуть скористатися ветерани війни, для задоволення своїх потреб, а також отримання гарантованих державною пільг і правових гарантій. Зазначено, що соціальні послуги ветеранів війни є видом адміністративних послуг у сфері соціального забезпечення.

Ключові слова: ветерани війни, адміністративні послуги, соціальні послуги, співвідношення соціальних та адміністративних послуг.

В умовах триваючої російсько-української війни особливо актуальною є державна політика в соціальній сфері, оскільки питання забезпечення соціального захисту вразливих груп населення, зокрема і ветеранів війни, є одним із головних завдань держави. Наразі для ветеранів війни державою запроваджені низка електронних сервісів у сфері отримання послуг, крім того, ветерани війни можуть отримати послугу особисто, відвідавши відповідні органи державної влади.

Відповідно розвиток державної соціальної підтримки актуалізує питання співвідношення адміністративних і соціальних послуг, якими можуть

скористатися ветерани війни для задоволення своїх потреб, а також отримання гарантованих державною пілґ і гарантій встановлених прав.

Закон України «Про адміністративні послуги» визначає адміністративну послугу як результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або здійснення обов'язків такої особи відповідно до закону (п.1.ст. 1) [1]. У розглядуваному Законі не визначаються види адміністративних послуг, однак частина 2 ст. 11 цього Закону містить положення, що «надання адміністративних послуг у сфері соціального забезпечення громадян здійснюється на безоплатній основі» [1]. З цього нормативного положення логічним є висновок, що послуги у сфері соціального забезпечення одночасно є й послугами адміністративними.

Для повного розуміння та науково обґрунтованого визначення поняття «адміністративні послуги» дослідниця Н.М. Мариняк пропонує визначити основні ознаки, притаманні цим послугам [2, с. 61]:

- 1) адміністративна послуга надається за заявою (зверненням) фізичної або юридичної особи;
- 2) надання адміністративних послуг пов'язано із забезпеченням умов для реалізації суб'єктивних прав конкретної особи;
- 3) адміністративні послуги надаються адміністративними органами і обов'язково через реалізацію владних повноважень. Тобто отримати конкретну адміністративну послугу можна лише у відповідному (як правило, тільки одному) адміністративному органі. Органом також буде вважатися будь-який суб'єкт (у т.ч. установа, організація, підприємство незалежно від форми власності), який на виконання закону чи в порядку делегування здійснює функції державного управління або місцевого самоврядування;
- 4) для отримання адміністративних послуг фізичним та юридичним особам необхідно виконати певні вимоги, визначені законом (тобто має бути дотриманий встановлений порядок одержання відповідної послуги);

5) право на отримання особою конкретної адміністративної послуги та відповідне повноваження адміністративного органу має бути безпосередньо передбачено чинним законодавством;

6) результатом адміністративної послуги в процедурному значенні є адміністративний акт, що має індивідуальний характер (дозвіл, ліцензія, сертифікат та ін. рішення або дія адміністративного органу, яким задовольняється заява особи) та має конкретного адресата – одержувач адміністративної послуги, тобто особу, яка звернулася за цією послугою.

Як уже зазначалося, адміністративні послуги також надаються у сфері соціального забезпечення. Під таким специфічним видом адміністративних послуг варто розуміти безоплатну діяльність суб'єктів надання адміністративних послуг, спрямовану на реалізацію прав особи у соціальній сфері та задоволення її соціальних потреб.

Звернемося до визначення терміну «соціальні послуги», яке міститься у Законі України «Про соціальні послуги»: соціальні послуги – це дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Особі/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг. Порядок організації надання соціальних послуг затверджується Кабінетом Міністрів України (п.17 ст. 1) [3].

Згідно із абзацом 6 ч. 2 ст. 13 Закону України «Про соціальні послуги» соціальні послуги можуть надаватися у центрах зайнятості, закладах охорони здоров'я, освіти, культури тощо [3]. Наприклад, через сайт Державної служби зайнятості ветерани війни можуть скористатися такими державними послугами, як: (1) навчання для ветеранів за новою спеціальністю у закладах професійно-технічної освіти, (2) отримання ваучеру на навчання за новою професією або перекваліфікацію, (3) отримання гранту на власну справу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей [4].

З березня 2025 року ветерани війни, які підписали декларації з сімейним лікарем, у медичних закладах, які укладуть договір із НСЗУ на розширені

послуги на первинному рівні медичної допомоги, зможуть отримати додаткові обстеження та лікування, зокрема:

1) складання індивідуального плану спостереження та ведення (лікування, обстеження, діагностика, профілактичні огляди) відповідно до стану здоров'я ветерана війни, наявних хронічних захворювань, історії хвороби та з урахуванням його групи ризику;

2) проведення розширеного скринінгу на стани, пов'язані з наслідками бойових дій;

3) надання психологічної допомоги, яка включає:

індивідуальну та групову терапію;

сесії когнітивно-поведінкової терапії;

програми управління стресом, тривожністю та депресією;

4) лікування хронічних станів та наслідків бойових травм, у тому числі консультації фахівців (ортопеда, невролога тощо);

5) участь в реалізації індивідуальних реабілітаційних планів для відновлення після травм та захворювань;

6) участь у лікуванні захворювань та травм опорно-рухової системи, зокрема, артрити, артрозу та хвороб суглобів [5].

Погодимося із А.В. Міськевич, яка виснує, що соціальні й адміністративні послуги належать до сфери публічних послуг та співвідносяться з ними як частина і ціле; по-друге, соціальні та адміністративні послуги мають суттєві відмінності, зокрема щодо суб'єктів, підстав, результатів надання послуг; по-третє, адміністративні послуги у сфері соціального захисту населення є специфічним видом адміністративних послуг, що зумовлюється особливими обставинами, в яких перебувають заявники, тощо [6, с. 138].

Таким чином, соціальні послуги – це вид адміністративних послуг, відповідно у разі відмови у їх наданні або наданні не у повному обсязі особа має право оскаржити дії або бездіяльність посадових осіб, уповноважених відповідно до закону надавати адміністративні послуги, адміністраторів в порядку

адміністративного оскарження та/або до суду в порядку, встановленому законом (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про адміністративні послуги») [1].

Література:

1. Про адміністративні послуги: Закон України від 06 вересня 2012 р. від № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>
2. Мариняк Н.М. Адміністративна послуга та її співвідношення з суміжними поняттями. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2015. № 824. С. 60-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_12
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
4. Державна служба зайнятості. Популярні послуги. URL: <https://dcz.gov.ua/>
5. Уряд розширює перелік безоплатних медичних послуг для ветеранів. Міністерство охорони здоров'я України. 04.02.2025 р. URL: <https://moz.gov.ua/uk/uryad-rozshiryuye-perelik-bezoplatnih-medichnih-poslug-dlya-veteraniv>
6. Міськевич А.В. Співвідношення соціальних та адміністративних послуг у сфері соціального захисту населення в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 35(1.2). С. 136-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_35%281.2%29__36

Kokhan V., The correlation between social and administrative services for war veterans. - Article.

Abstract. The research paper is devoted to the issue of ensuring social protection for war veterans, which is currently one of the state's primary tasks. The author analyzes the correlation between administrative and social services available to war veterans to meet their needs, as well as to receive state-guaranteed benefits and legal guarantees. It is noted that social services for war veterans are a type of administrative service in the field of social security.

Key words: war veterans, administrative services, social services, correlation of social and administrative services.

АНАЛІЗ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНІВ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МОВИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ»

Любчик А. М.,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
учений секретар НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6492-4179>

Анотація. У публікації проведений аналіз законопроекту України «Про внесення змін до деяких законів щодо використання мови в освітньому процесі» (реєстр. № 13072 від 11.03.2025). Вказано, що важливо чітко визначити, яким чином буде забезпечено право на навчання мовами національних меншин та включити положення про обов'язкове надання навчальних матеріалів та ресурсів на мовах національних меншин у регіонах, де вони проживають. Запропонований проект закону реєстр. № 13072 від 11.03.2025 має забезпечити

пріоритетність української мови в освітньому процесі, але важливо уникнути дискримінації учнів, які навчаються іншими мовами.

Ключові слова: освітній процес, ЗВО, європейська інтеграція.

Виходячи з пояснювальної записки проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів щодо використання мови в освітньому процесі» (реєстр. № 13072 від 11.03.2025) метою прийняття законопроекту закріплення на законодавчому рівні чітких обов'язків суб'єктів освітньої діяльності, їхніх засновників, керівників та працівників створювати у закладі освіти українськомовне освітнє середовище, підтримувати та забезпечувати його снування, з дотриманням прав та свобод осіб, які належать до національних меншин (спільнот), відповідно до положень Європейської конвенції з прав людини 1950 року, Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин 1995 року, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 року, а також рекомендацій Венеційської Комісії [1].

Раніше у Верховній Раді України був зареєстрований проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо забезпечення створення українськомовного освітнього середовища в закладах освіти» за реєстр. № 12086 від 01.10.2024 р. [2] що є схожим до оновленого законопроекту за реєстр. № 13072 від 11.03.2025 [1].

Так у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 31.10.2024 р. № 16/03/-2024/241043 були вказані критичні зауваження до схожого законопроекту реєстр. № 12086 від 01.10.2024 р. [3].

Зокрема у ньому вказано, як зауважив Конституційний Суд України, порядок застосування української мови як державної визначає закон (зокрема, ч. 5 ст. 10, п. 4 ч. 1 ст. 92 Конституції України), що є інструментом, за допомогою якого держава виконує свій конституційний обов'язок, що впливає з юридичного статусу державної мови - забезпечувати «всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» (ч. 2 ст. 10 Конституції України) (пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини Рішення від 14.07.2021 № 1-р/2021).

У ст. 2 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначено, що «цей Закон регулює функціонування і застосування української мови як державної у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України» (ч. 1), при цьому «дія цього Закону не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів» (ч. 2). Відтак, у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» Конституційний Суд України наголосив, що «приписи окремих статей Закону, які регулюють застосування державної мови, зокрема, у таких сферах публічного (суспільного) життя, як... освіта (стаття 21)... цілком відповідають викладеним у преамбулі Закону мотивам його ухвалення та його легітимній меті, які полягають у забезпеченні повноцінного функціонування української мови відповідно до її юридичного статусу як державної в усіх сферах публічного (суспільного) життя на всій території України» (пп. 6.5 п. 6 мотивувальної частини Рішення від 14.07.2021 № 1-р/2021). Положення ст. 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» майже дослівно відтворюються у чинній ст. 7 Закону України «Про освіту».

Разом з тим, проектом реєстр. № 13072 від 11.03.2025 до ст. 7 Закону України «Про освіту» пропонуються зміни щодо створення для здобувачів освіти українськомовного освітнього середовища. У визначенні поняття «українськомовне освітнє середовище» (новий п. 27-1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту») йдеться про «сукупність умов взаємодії та соціалізації здобувачів освіти з іншими учасниками освітнього процесу... лише державною мовою як під час освітнього процесу, так і під час інших форм взаємодії здобувачів освіти з іншими учасниками освітнього процесу у приміщеннях та на території суб'єкта освітньої діяльності». При цьому, у пояснювальній записці проекту закону реєстр. № 13072 від 11.03.2025 було змінено мету у порівняльні з проектом закону реєстр. № 12086 від 01.10.2024 р. де метою проекту було визначено створення, підтримання та забезпечення українськомовного освітнього

середовища, тобто умов, «за яких учасники освітнього процесу спілкуються між собою лише державною мовою як під час формального освітнього процесу, так і під час неформальної та неструктурованої взаємодії між собою...» (п. 2), тобто йдеться про регулювання певної «неформальної» взаємодії учасників освітнього процесу. Відтак, у самому змісті ст. 27-1 проекту закону реєстр. № 13072 від 11.03.2025 не було змінено конструкцію визначення, а саме «..., так і під час інших форм взаємодії здобувачів освіти з іншими учасниками освітнього процесу у приміщеннях та на території суб'єкта освітньої діяльності».

Конституційний Суд України зауважив, що «володіти українською мовою як мовою свого громадянства - обов'язок кожного громадянина України. При цьому кожен громадянин України є вільним у виборі мови або мов для приватного спілкування» (пп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини Рішення від 14.07.2021 № 1-р/2021). Також, при тлумаченні ст.ст. 32 та 34 Конституції України Конституційний Суд України зазначив, що «за Цивільним кодексом України зміст права на недоторканність особистого і сімейного життя як одного з видів особистого немайнового права полягає в тому, що фізична особа вільно, на власний розсуд визначає свою поведінку у сфері свого приватного життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб та має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя (статті 270, 271, 301)... Особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування» (пп. 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення від 20.01.2012 № 2-рп/2012).

Виходячи з наведеного, погоджуючись з Висновком Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 31.10.2024 р. № 16/03/-2024/241043 до схожого законопроекту реєстр. № 12086 від 01.10.2024 р. у законопроекті реєстр. № 13072 від 11.03.2025, на нашу думку, так і не виправлені пропозиції щодо регулювання мови «інших форм взаємодії» учасників освітнього процесу, зокрема, здобувачів освіти, що відбувається поза

межами освітнього процесу. Також зміст вказаної норми не узгоджено із підходами Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та відповідними позиціями Конституційного Суду України.

Звертаємо увагу та погоджуємося з попереднім висновком до схожій редакції законопроекту, а саме, що відповідні положення проекту закону реєстр. № 12086 від 01.10.2024 р. не були виправлені та потребують узгодження з чинними нормами законодавства про освіту. Так, відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про освіту» «мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова». Право вільного вибору мови освітнього процесу приватними закладами освіти передбачено у ч. 4 ст. 48 Закону України «Про вищу освіту», де зазначається, що «заклади вищої освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання, яка є офіційною мовою Європейського Союзу (викладання однієї, кількох або всіх дисциплін, виконання індивідуальних завдань та проведення контрольних заходів), із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни» та у ч. 8 ст. 46 Закону України «Про фахову передвищу освіту» у якій вказується, що «заклади фахової передвищої освіти приватної форми власності мають право вільного вибору мови навчання із забезпеченням при цьому вивчення особами, які навчаються у таких закладах, державної мови як окремої навчальної дисципліни в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність в обраній галузі з використанням державної мови». Водночас, відповідно до ч. 4 ст. 11 Закону України «Про національні меншини (спільноти) України» «приватні заклади освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти за рахунок коштів фізичних та/або юридичних осіб, зокрема, засновані національними культурними товариствами та представниками національних меншин (спільнот), мають право вільного вибору мови освітнього процесу (крім закладів освіти, що отримують публічні кошти) та зобов'язані забезпечити опанування учнями державної мови відповідно до державних стандартів». Також, відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», «заклади освіти забезпечують

обов'язкове вивчення державної мови, зокрема заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням державної мови. Особам, які належать до корінних народів, національних меншин України, іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови».

Зокрема, важливо чітко визначити, яким чином буде забезпечено право на навчання мовами національних меншин та включити положення про обов'язкове надання навчальних матеріалів та ресурсів на мовах національних меншин у регіонах, де вони проживають. Запропонований проект закону реєстр. № 13072 від 11.03.2025 має забезпечити пріоритетність української мови в освітньому процесі, але важливо уникнути дискримінації учнів, які навчаються іншими мовами. Важливо передбачити механізми контролю за виконанням закону, щоб уникнути його ігнорування та забезпечити проведення моніторингу стану виконання мовної політики в навчальних закладах з залученням незалежних експертів.

Література:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законів щодо використання мови в освітньому процесі від 11.03.2025 р. реєстраційний № 13072. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/55918>.
2. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про освіту" щодо забезпечення створення українськомовного освітнього середовища в закладах освіти від 01.10.2024 р. реєстраційний № 12086. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44959>.
3. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо забезпечення створення українськомовного освітнього середовища в закладах освіти». URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/2d5b3baf-45fc-4f64-a794-7301a04317ba.

Liubchych A. M. Analysis of the draft law of Ukraine «On amendments to certain laws regarding the use of language in the educational process». - Article.

Abstract. The publication analyzes the Draft Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws on the Use of Language in the Educational Process" (Reg. No. 13072 of 11.03.2025). The author points out that it is important to clearly define how the right to education in the languages of national minorities will be ensured and to include provisions on the mandatory provision of educational materials and resources in the languages of national minorities in the regions where they live. The proposed draft law, reg. No. 13072 of 11.03.2025 should ensure the priority of the Ukrainian language in the educational process, but it is important to avoid discrimination against students who study in other languages.

Keywords: educational process, higher education institutions, European integration.

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СФЕРИ ДІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА ЗА ПРОЄКТОМ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ

Луценко О. Є.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцентка кафедри трудового права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-9357-8546>

Анотація. У цій науковій праці авторка запропонувала розбір приписів проєктів Трудового кодексу у контексті визначення сфери дії трудового права. Авторка запропонувала декілька підходів до сфери дії трудового права, зокрема: (1) за колом відносин; (2) за колом осіб; (3) за аналогією; та (4) у часі та просторі.

Ключові слова: сфера дії трудового права, трудове законодавство, трудові відносини, коло осіб, аналогія права

Проєкт Трудового кодексу України від 12.01.2024 р. (далі – проєкт) [1] та доопрацьований проєкт Трудового кодексу України (далі – доопрацьований проєкт) [2] визначають сферу дії трудо-правових норм, з аналізу яких можна запропонувати декілька підходів до сфери дії трудового права, зокрема: (1) за колом відносин; (2) за колом осіб; (3) за аналогією; та (4) у часі та просторі.

1. *За колом відносин.* Із аналізу проєкту [1] та доопрацьованого проєкту [2] випливає, що вони вміщують відмінний підхід до сфери дії трудового права за цієї ознакою. Так, ст. 8 проєкту [1] визначала, що «Кодекс регулює індивідуальні та колективні трудові відносини, які виникають в установленому порядку, а також регулює відносини, що пов'язані з індивідуальними трудовими відносинами, що виникають: (1) до укладення трудового договору (працевлаштування); (2) після припинення трудового договору; (3) під час вирішення індивідуальних трудових спорів; (4) під час здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства». Утім, доопрацьований проєкт у ст. 8 [2] відокремлює відносини нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства, що породжуватиме ще більше питань щодо їх природи та суб'єктного складу, позаяк відносини, які можуть виникати із нагляду та контролю можуть як передувати, супроводжувати, так і впливати із трудових правовідносин. Тому називати їх індивідуальними чи колективними

видається не коректним, але пов'язувати суто із індивідуальними теж не відповідає їх природі. Тому видиться, що у доопрацьованому проєкті [2] обрано більш правильний підхід.

Окрім цього, як бачимо, якщо проєкт [1] називав перелік відносин, пов'язаних із трудовими відносинами більш розлого, з чим погоджуюся (окрім відносин із нагляду і контролю, про що наведено вище), то доопрацьований проєкт [2] до «індивідуальних трудових відносин відносить ті, що виникають між працівником і роботодавцем на підставі трудового договору, а також відносини: (1) які передують укладенню трудового договору; (2) з вирішення індивідуальних трудових спорів». Однак відносини, що передують укладенню трудового договору не є трудовими, у цьому контексті зміст норм суперечливий та має ніби тезу та одразу контртезу. Те ж саме стосується і відносин із вирішення трудових спорів, адже вони теж не є індивідуальними трудовими відносинами, вони можуть виникати, супроводжуючи або, впливаючи із індивідуальних трудових відносин, а також, до речі, можуть передувати трудовим, приміром, коли йдеться про незаконну чи необґрунтовану відмову у прийнятті на роботу. Тому у цьому контексті у проєкті [1] було коректніше визначено, аніж у доопрацьованому проєкті [2].

2. *За колом осіб.* Так, ст. 9 проєкту [1] визначає, що «праця членів фермерських господарств та кооперативів, священнослужителів, церковнослужителів та осіб, які обіймають виборні посади в релігійних організаціях, регулюється їх статутами та трудовим законодавством в частині, передбаченій їх статутами, іншими установчими документами. При цьому гарантії щодо зайнятості, безпеки та здоров'я на роботі, праці жінок, молоді, осіб з інвалідністю надаються в порядку, передбаченому трудовим законодавством. Праця (служба) осіб, пов'язана з діяльністю у державних колегіальних органах, альтернативною (невійськовою) службою, державною службою, патронатною службою в державних органах, службою у правоохоронних органах, в органах місцевого самоврядування регулюється Трудовим кодексом та іншими актами трудового законодавства, якщо інше не передбачено спеціальними законами у

відповідній сфері». У доопрацьованому проєкті [2] серед кола таких осіб з'явилися ще особи, які працюють у колективних сільськогосподарських підприємств, особи, які займаються професійною діяльністю суддів, військовою службою та діяльністю прокурорів. У цьому контексті варто зазначити, що це скоріше винятки із загальної сфери дії трудового права, позаяк, приміром, щодо військовослужбовців, то не зовсім погоджуюся, що вони підпадають цілковито під сферу дії трудового права, все ж це адміністративні правовідносини, а трудові правові норми поширюються лише у контексті трудових та соціальних гарантій.

Окрім цього проєкт у ст. 10 [1] визначає особливості регулювання трудових відносин окремих категорій працівників, зокрема «окремих категорій працівників аварійнорятувальних служб, членів екіпажів морських, річкових та повітряних суден, працівників, які працюють у районах з особливими природними, географічними і геологічними умовами, та інших категорій працівників...». Варто зауважити, що, по-перше, коли у проєкті використовується «окремих», то слід буде на рівні підзаконних актів установлювати чіткий перелік – кого саме стосуються такі особливості; а, по-друге, як бачимо, цей перелік не вичерпний, відтак, постане питання – які саме «інші категорії працівників», адже за таким підходом будь-яку категорію працівників можна буде так би мовити «підвести» під цю норму.

У проєкті [1] та доопрацьованому проєкті [2] також визначено, що «трудові відносини громадян України, які працюють в Україні за трудовими договорами з роботодавцями – нерезидентами України, у тому числі в дипломатичних представництвах іноземних держав, представництвах міжнародних організацій в Україні, представництвах іноземних суб'єктів господарювання, регулюються актами трудового законодавства України, якщо інше не передбачено законом чи міжнародними договорами України. Трудові відносини засуджених, які відбувають кримінальне покарання у вигляді громадських робіт, виправних робіт, обмеження або позбавлення волі, регулюються актами трудового законодавства з урахуванням особливостей, встановлених Кримінально-виконавчим кодексом України. Трудові відносини осіб, на яких накладено

адміністративне стягнення у вигляді виправних і суспільно корисних робіт, регулюються актами трудового законодавства з урахуванням особливостей, встановлених законодавством України, що регулює порядок виконання адміністративних стягнень у вигляді виправних робіт та суспільно-корисних робіт».

3. *Сфера дії трудового права за аналогією.* Проект у статтях 15 та 16 [1], а доопрацьований проект у статтях 16 та 17 [2] визначають особливості застосування аналогії та актів трудового законодавства однакової юридичної сили у разі їх неузгодженості. Так, встановлюється, що «якщо трудові відносини не врегульовані Трудовим кодексом, іншими законами, вони визначаються нормами Трудового кодексу, інших законів, що регулюють подібні за змістом відносини (аналогія закону). Не дозволяється застосування за аналогією спеціальних норм, тобто норм, які передбачають винятки із загальних правил. У разі неможливості використати аналогію закону для регулювання трудових відносин, вони регулюються відповідно до принципів трудового права (аналогія права). Правові норми, що регулюють цивільні відносини, і принципи цивільного права можуть застосовуватися для врегулювання трудових відносин лише за наявності прогалини у правовому регулюванні і якщо це не суперечить засадам та правовим принципам регулювання трудових відносин». Видається, що на практиці це породить безліч дискусій та спорів, позаяк субсидіарне застосування інших нормативних актів до трудових та пов'язаних із ними відносинами завжди викликає полеміку, зокрема щодо застосування приписів цивільного права, адже це розмиває межі між галузями та створює невизначеність щодо природи правовідносин між сторонами та й щодо самих суб'єктів правовідносин, більше того ставить під сумнів природу договору, на підставі яких виникли правовідносини.

Ще більш дискусійними видаються приписи проекту [1] та доопрацьованого проекту [2], які встановлюють: «Норми Трудового кодексу превалюють над однопредметними нормами інших законів України. Однак у разі виявлення неузгодженості між актами законодавства однакової юридичної сили,

що регулюють трудові відносини, застосовується акт, який є спеціальним щодо відповідних відносин. Якщо неможливо зробити висновок про те, який акт є спеціальним, застосовується акт, прийнятий пізніше. У разі якщо норма закону чи іншого акта законодавства, виданого на підставі закону, або норми різних законів чи різних актів законодавства припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків працівника і роботодавця, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь і працівника, і роботодавця, рішення приймається на користь працівника». З одного боку, установлення пріоритете Трудового кодексу у однопредметних норм інших законів є позитивним моментом, утім з іншого боку – наступний припис щодо неузгодженості між актами однакової юридичної сили може породити на практиці те, що спеціальний акт буде передбачати інший набір прав і гарантій, або відмінний механізм їх реалізації, то варто все ж встановити, що слід надавати перевагу тому нормативно-правовому акту, який покращує правове та соціальне ставище суб'єкта правовідносин – працівника.

4. *Сфера дії трудового права у часі та просторі.* Проект у ст. 14 [1] та доопрацьований проект у ст. 15 [2] визначають особливості дії актів трудового законодавства у просторі й часі. Зокрема, передбачається, що «акти трудового законодавства обов'язкові для застосування на всій території України, якщо ними не передбачено інше. Акти трудового законодавства регулюють відносини, що виникли з дня набрання ними чинності. Акт трудового законодавства не має зворотної дії в часі, крім випадків, якщо він пом'якшує або скасовує (матеріальну чи дисциплінарну) відповідальність особи. Якщо трудові відносини виникли раніше і регулювалися актом трудового законодавства, що втратив чинність, новий акт законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з дня набрання ним чинності». До речі, у проекті [1] йдеться про пом'якшення або скасування матеріальної чи дисциплінарної відповідальності особи, тоді як у доопрацьованому проекті [2] вже не згадуються види відповідальності, що означає, що йдеться не лише про ті два види відповідальності, але й, приміром,

про фінансову відповідальність роботодавця за порушення законодавства у сфері праці.

Таким чином, проєкт та доопрацьований проєкт значно змінюють підходи до регулювання трудових та пов'язаних із ними відносин в Україні. По-перше, спостерігається відмінність у визначенні індивідуальних трудових відносин, по-друге, у контексті кола осіб, доопрацьований проєкт розширює перелік категорій працівників, які підпадають під регулювання трудового законодавства. Однак включення певних категорій, таких як військовослужбовці, знову ставить питання про природу правовідносин, які в основному регулюються адміністративними нормами, по-третє, застосування аналогії в трудовому праві викликає численні спори, оскільки може призвести до розмивання меж між трудовими та цивільними правовідносинами, по-четверте, сфера дії трудового права в часі та просторі, зокрема в аспектах недопущення зворотної дії нових норм, створює правову впевненість для працівників і роботодавців. У цілому обидва проєкти вимагають подальшого доопрацювання та уточнення, щоб забезпечити гармонізацію трудового законодавства з потребами суспільства та реаліями ринку праці. Проєкти потребують гнучкості у підходах до правового регулювання трудових правовідносин з урахуванням новітніх викликів, а також створення чітких механізмів захисту прав працівників.

Література:

1. Проєкт Трудового кодексу України від 12.01.2024 р. URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/1proekt_trudovogo_kodeksu_12.01.2024.pdf (дата звернення 05.04.2025)
2. Проєкт Трудового кодексу України (доопрацьований від 25.12.2024) URL: https://spo.fpsu.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/d1_proekt-trudovogo-kode_su-ukrayiny-25122024.pdf (дата звернення 05.04.2025)

Lutsenko O. Ye. On the issue of defining the scope of labor law under the draft Labor Code. - Article.

Annotation. In this scientific work, the author proposes an analysis of the prescriptions of the Labor Code projects in the context of determining the scope of labor law. The author suggests several approaches to the scope of labor law, in particular: (1) in the range of relations; (2) by the circle of persons; (3) by analogy; and (4) in time and space.

Keywords: scope of labor law, labor legislation, labor relations, circle of persons, analogy of law.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Середа О. Г.,

*докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри трудового права*

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8252-1963>

Ланкін А. В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права*

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3240-6377>

Анотація. Розглядаються проблеми реалізації права на працю на тимчасово окупованих територіях в аспекті національного законодавства та міжнародного гуманітарного права. Визначаються обмеження та заборони реалізації права на працю та наслідки їх порушення.

Ключові слова: право на працю, тимчасово окуповані території, колабораційна діяльність.

У зв'язку із окупацією значної частини території України Російською Федерацією набувають актуальності питання забезпечення прав населення, яке на них залишається. Одним із них є право на працю, яке при цьому зазнає певних обмежень. Зважаючи на це, існує необхідність у дослідженні проблем реалізації права на працю на тимчасово окупованих територіях в аспекті національного законодавства та міжнародного гуманітарного права.

Відповідно до ст. 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Хоча право на працю не належить до числа тих, які не підлягають обмеженню в умовах воєнного стану згідно з ч. 2 ст. 64 Основного Закону, проте Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII не передбачає певних особливостей або обмежень у реалізації цього права в умовах воєнного стану, крім можливості запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану, а також використання трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх

форм власності для потреб оборони, зміни режиму їхньої роботи, проведення інших змін умов праці відповідно до законодавства про працю тощо (п. п. 2, 3 ч. 1 ст. 8).

Отже, право на працю продовжує здійснюватися також під час війни, і тимчасово окуповані території не є виключенням з можливості його реалізації. Також слід звернути увагу на те, що, встановлюючи право на працю, Конституція України не пов'язує можливість його реалізації виключно із національною правовою системою України чи з місцем проживання певної особи. А тому своє право на працю особа може реалізувати і перебуваючи на тимчасово окупованій території під контролем окупаційної адміністрації.

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1-1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року № 1207-VII тимчасово окупована Російською Федерацією територія України (тимчасово окупована територія) – це частини території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації Російської Федерації.

Відповідно до ст. 4 цього Закону, на тимчасово окупованій території поширюється особливий правовий режим реалізації прав і свобод людини і громадянина. Правовий режим тимчасово окупованої території передбачає особливий порядок забезпечення прав і свобод громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території. Зазначені положення стосуються і забезпечення права на працю.

Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», для громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території, реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у

зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на надання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України.

При цьому, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року № 5067-VI, зайнятість визначається як не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно. Згідно із ст. 3 цього Закону, кожен має право на вільно обрану зайнятість. Примушування до праці у будь-якій формі забороняється. Добровільна незайнятість особи не може бути підставою для притягнення її до відповідальності. Зайнятість населення забезпечується шляхом встановлення відносин, що регламентуються трудовими договорами (контрактами), провадження підприємницької та інших видів діяльності, не заборонених законом.

Не торкаючись дискусій, які точаться у науковій юридичній літературі щодо співвідношення понять «право на працю» та «право на зайнятість», можна вважати, що наведена норма ч. 1 ст. 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» передбачає, що трудові права та обов'язки найманих працівників на тимчасово окупованих територіях визначаються трудовим законодавством України, а не окупаційної держави. Оскільки законодавець жодним чином не конкретизує цю норму, то загалом можна дійти висновку, що законодавство України не встановлює особливостей реалізації права на працю на тимчасово окупованих територіях порівняно із тим, як це право реалізується на іншій території України. Разом із тим, такий правовий режим на практиці не повинен погіршувати правове становище працівників, які працевлаштовуються або продовжують працювати на таких територіях.

Важливе значення при цьому має додержання норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (далі – Конвенція). Положення щодо реалізації права на працю на окупованих територіях містяться у ст. ст. 51, 52 цієї Конвенції. Зазначені положення встановлюють зобов'язання окупаційної держави щодо дотримання трудових прав населення на окупованих територіях.

Так, Конвенція встановлює безумовну заборону щодо примусу до вступу на військову службу окупаційної держави. Згідно із ч. 1 ст. 51 Конвенції, окупаційна держава не може примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах. Забороняється будь-який тиск чи пропаганда, спрямовані на забезпечення добровільного вступу на військову службу. Відповідно до ч. 4 ст. 51 Конвенції, у жодному разі примусове залучення до праці не повинно призводити до участі працівників в організаціях військового або напіввійськового характеру. Крім того, окупаційна держава не може примушувати до роботи осіб, що перебувають під захистом, яким не виповнилося 18 років (ч. 2 ст. 51 Конвенції).

В інших випадках щодо залучення до примусової праці встановлюються лише деякі застереження. Так, відповідно до ч. ч. 2 і 3 ст. 51 Конвенції, повнолітні особи можуть залучатися лише до такої роботи, яка є необхідною або для забезпечення потреб окупаційної армії, або для забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами або продуктами. Робота повинна виконуватись лише в межах окупованої території, на якій знаходяться такі особи. Кожна така особа, наскільки це можливо, повинна бути залишена на своєму звичайному місці роботи. Робота повинна належним чином оплачуватись та відповідати фізичним та інтелектуальним можливостям працівників. Дія чинного в окупованій країні законодавства, яким регулюються умови та гарантії праці, зокрема стосовно оплати праці, робочих годин, обладнання, попередньої підготовки та компенсації за виробничі травми та професійні захворювання, поширюється на осіб, що перебувають під захистом, залучених до зазначених робіт.

Стаття 52 Конвенції передбачає, що жодний контракт, угода чи положення не можуть обмежувати права працівника, добровільного чи недобровільного, де б він не знаходився, звертатися до представників держави-покровительки з проханням про її покровительство. Будь-які заходи, що мають на меті спричинити безробіття чи обмежити можливості працевлаштування для працівників окупованої території, щоб примусити їх працювати на окупаційну державу, забороняються.

На підставі аналізу наведених положень можна дійти висновку, що право на працю осіб, які перебувають на окупованих територіях, не повинно зазнавати обмежень ані з боку окупаційної держави, ані з боку держави, чий території окуповані. При реалізації цього права особам гарантуються умови праці не гірші, ніж ті, що визначаються законодавством окупованої держави. Хоча примусова праця і допускається, однак вона має визначені обмеження та не повинна використовуватися проти окупованої держави.

Таким чином, згідно з міжнародним гуманітарним правом, окупація території держави не розглядається як така обставина, що виключає або обмежує право на працю. Реалізація цього права на окупованих територіях, у т. ч. у взаємодії з органами окупаційної влади, не вважається порушенням міжнародного гуманітарного права.

Разом із тим, національне законодавство встановлює кримінальну відповідальність за певні види трудової діяльності на тимчасово окупованих територіях, які суперечать інтересам національної безпеки. Це відповідні прояви колабораціонізму, передбачені у ст. 111-1 Кримінального кодексу (далі – КК) України, а саме: (1) добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора (ч. 2 ст. 111-1 КК України); (2) добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених

на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів (ч. 5 ст. 111-1 КК України); (3) добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора (ч. 7 ст. 111-1 КК України). Всі наведені випадки являють собою ті чи інші варіанти реалізації права на працю в органах окупаційної влади або в її збройних формуваннях.

Відповідно до Пояснювальної записки до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність), колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену законом. Таким чином, у відповідних випадках законодавець надає безумовний пріоритет інтересам національної безпеки над правом особи на працю, що відображається як у встановленні заборони для вказаних видів трудової діяльності, так і у суворості кримінально-правових санкцій за відповідні діяння, які сягають позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

При цьому вказані кримінально-правові заборони мають такі межі застосування: (а) стосуються лише громадян України, чиї зобов'язання перед державою, таким чином, превалюють на їхнім правом на працю; (б) передбачені лише щодо добровільного здійснення відповідних видів діяльності, що відповідає вільному вибору або вільному погодженню на певну працю як складовим права на працю, передбаченим ст. 43 Конституції України. Отже, у випадках, якщо громадяни України були залучені до зайняття відповідних посад

примусово, то це виключає притягнення їх до кримінальної відповідальності за колабораціонізм. Однак в такому випадку і про реалізацію їх права на працю фактично не йдеться, оскільки має місце використання примусової праці, заборонене ст. 43 Основного Закону.

Таким чином, можна зробити висновок, що у питаннях реалізації права на працю на тимчасово окупованих територіях вітчизняний законодавець виходить із поширення на них дії національного законодавства, що узгоджується із положеннями міжнародного гуманітарного права та спрямоване на гарантування трудових прав населення таких територій і недопущення їх порушення або обмеження в умовах окупації. Разом із тим, встановлюється кримінально-правова заборона для будь-яких форм реалізації права на працю громадян України у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, незаконних судових або правоохоронних органах, збройних чи воєнізованих формуваннях. Така заборона обумовлена інтересами національної безпеки, які мають пріоритет перед інтересами реалізації права на працю громадян України.

Sereda O., Lapkin A. Peculiarities of exercising the right to work in the temporarily occupied territories. - Article.

Abstract. The problems of realization of the right to work in the temporarily occupied territories in the context of national legislation and international humanitarian law are considered. Restrictions and prohibitions on the realization of the right to work and the consequences of their violation are determined.

Key words: right to labor, temporarily occupied territories, collaboration activities.

ПАНЕЛЬ II
МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО:
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ
ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

СПРАВА АНТОНА ДОСТЛЕРА: ВБИВСТВО
ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН

Акімов М.О.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
Національна академія внутрішніх справ.
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7715-0259>.

Анотація. Розглянуто історію вбивства військовослужбовців Армії США, взятих у полон в Італії у 1944 році та розстріляних за наказом генерала піхоти Антона Достлера. Приділено увагу аргументам обвинувачення та захисту під час судового розгляду. Наголошено на тому, що ця справа мала характер прецеденту для Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі та наступних Нюрнберзьких процесів.

Ключові слова: воєнний злочин, військовополонений, вбивство, виконання наказу.

За більше ніж три роки збройної агресії проти України держава-агресор порушила, вірогідно, усі існуючі закони та звичаї війни. Ракетно-артилерійські обстріли та повітряні бомбардування житлової забудови та інших захищених міжнародним правом об'єктів, розграбування приватної власності та культурних цінностей, масові вбивства та згвалтування мешканців окупованих територій, депортація дітей – на превеликий жаль, цей список можна продовжувати.

Чільне місце серед цих воєнних злочинів посідають вбивства військовополонених, що останнім часом набувають все більшого поширення. Утім, ані суспільний резонанс в Україні із закликами до негайної відплати, ані підкреслено цинічне заперечення вчиненого ворогом не відкидають того факту, що кожен такий злочин у цивілізованому суспільстві повинен мати своїм наслідком правосуддя і покарання. Тому вітчизняним правоохоронним органам слід зосередити зусилля саме на ідентифікації підозрюваних та доведенні їх вини у встановленому порядку. Прикладом цього можуть бути деякі події Другої

світової війни, коли воєнні злочинці були швидко встановлені та понесли заслужене покарання.

У ніч на 23 березня 1944 року до узбережжя Лігурії підійшли два американських торпедних катери, з яких на гумових човнах висадились бійці Оперативної групи Управління стратегічних служб США. Обидва офіцери та всі тринадцять солдатів були одягнені у військову форму із знаками розрізнення; їх завданням було підірвати тунель на залізничній лінії Ла Спеція – Генуя. Унаслідок невдалих дій диверсантів (незапланований контакт із місцевим населенням, випадкове виявлення схованки із човнами та вибухівкою, втрата радіозв'язку) усі американці після короткої сутички були взяті в полон італійською фашистською міліцією та солдатами вермахту і доставлені у штаб 135-ї кріпосної бригади полковника Курта Алмерса. На допиті офіцери абверу корветен-капітан Фрідріх Клапс та обер-лейтенант цур зее Георг Сесслер ввели в оману командира американців першого лейтенанта Вінсента Руссо, і розповів, хто вони такі та яке завдання виконують. Доповідь пішла нагору – командувачу 75-го армійського корпусу генералу піхоти Антону Достлеру та головнокомандувачу німецьких військ в Італії генерал-фельдмаршалу Альберту Кессельрингу.

Варто зауважити, що 18 жовтня 1942 року Гітлер підписав «Наказ про командос», у якому йшлося про те, що «вже тривалий час нашими ворогами застосовуються ... методи ведення війни, що суперечать Гаазькій конвенції... військовослужбовці... загонів командос поводяться особливо жорстоко та підступно...» і що «... Німеччина застосовуватиме аналогічні методи проти цих диверсійних загонів... весь особовий склад, що проводить... рейди командос..., повинен бути знищений до останньої людини... навіть якщо такі особи явно викажуть свій намір здатися у полон, ним не повинно бути надано жодної пощади...». При цьому усіх командувачів та офіцерів попереджали «...про відповідальність за військовим правом за будь-яке невиконання цього наказу через недбалість у формі недоведення його змісту до підлеглих або дії всупереч йому» [5, сс. 46, 49]. У разі ж, коли «...командос... потраплять до рук

вермахту – наприклад, будуть передані після затримання поліцією на окупованій території – їх слід негайно передати до СД. Утримувати їх під вартою... хоча б і тимчасово... суворо забороняється» [7, с. 151].

На запит Достлера Кессельринг відповів розпорядженням стратити полонених (згідно «Наказу про командос»), і Достлер надіслав відповідну телеграму до 135-ї кріпосної бригади. Начальник її штабу підполковник граф Олександр цу Дона-Шлобітен відмовився виконувати цей наказ (за що пізніше був звільнений зі служби у вермахті та дивом не потрапив під суд). Алмерс, Клапс та Сесслер тричі зверталися до Достлера, намагаючись зупинити страту; вони знали, що за міжнародним правом навіть шпигун не може бути покараний без суду, а оголошення про те, що нікому пощади не буде, є забороненим методом ведення війни (ст. 30 та пункт «d» ст. 23 Гаазької конвенції про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р. [2]). До того ж відповідно до ст.ст. 2-4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1929 р. військовополоненому гарантувалась повага до його особи та честі; держава, що його захопила, зобов'язана була піклуватись про нього, а будь-які репресалії стосовно військовополонених заборонялись [3]. І хоч Німеччина підписала та ратифікувала обидві ці конвенції, Достлер повторив свій наказ, і вранці 26 березня 1944 року усі п'ятнадцять військовополонених американців були розстріляні у Пунта Б'янка, на південь від Ла Спеції; їх тіла були поховані у ретельно замаскованій братській могилі.

Коли Німеччина капітулювала, Достлер потрапив у полон; після того, як стало відомо про долю диверсантів, він 8 жовтня 1945 року постав перед американським військовим судом, утвореним за наказом командувача американських військ у Середземномор'ї Італії генерала Джозефа Макнерні. Винним у воєнному злочині себе він не визнав. На обвинувачення у відданні завідомо незаконного наказу Достлер заявив спочатку, що взагалі не віддавав наказ, а лише передав Алмерсу розпорядження Кессельринга, що його він вважав законним, оскільки, по-перше, убачав у розстрілі захоплених диверсантів справедливу репресалію (про що йшлося в «Наказі про командос»), по-друге,

американці, за його твердженням, не мали на собі знаків розрізнення (а тому розглядалися не як військовослужбовці, а як шпигуни), та по-третє, присяга Достлера на вірність Гітлеру обумовлювала беззаперечне виконання будь-яких наказів самого фюрера і вищого командування.

Обвинувачення послідовно спростувало всі аргументи захисту. Кессельринг (який пізніше, у 1947 році, теж опинився на лаві підсудних), будучи допитаним як свідок, відмовився підтвердити, що віддав Достлеру наказ розстріляти полонених американців, пославшись на те, що не може пригадати деталей, адже подібних справ було багато [4, с. 197]. Таким чином, посилення на те, що Достлер лише передав наказ, а не віддав його особисто (особливо ураховуючи те, що підсудний наполіг на його виконанні, незважаючи на неодноразові прохання про відстрочку), було відхилене судом. Теж саме стосувалося і згадки про «справедливі репресалії» у «Наказі про командос»: суд цілком справедливо зауважив, що це лише спроба уникнути відповідальності, оскільки жодна буцімто протиправна поведінка однієї ворогуючої сторони (тим більше не доведена у встановленому порядку) не дає права іншій стороні вчиняти вбивство військовополонених без слідства та суду, грубо порушуючи власні договірні зобов'язання, що випливають із положень міжнародного права. Більше того, один із свідків захисту, генерал танкових військ Фрідолін фон Зенгер, під присягою заявив, що не знає жодного випадку, коли німецький генерал був би покараний за невиконання «Наказу про командос» [1].

Що ж до намагання адвокатів обвинуваченого довести, що військовополонені виконували диверсійне завдання, а тому могли вважатись шпигунами, то допитані в суді свідки обвинувачення та захисту підтвердили, що американці хоч і належали за походженням до емігрантських родин і усі тією чи іншою мірою володіли італійською мовою, були вдягнені у військову форму та мали належні знаки розрізнення. Нарешті, згідно чинних положень міжнародного права навіть лазутчики та шпигуни не могли у разі потрапляння в полон бути покарані без належного слідства та інакше як за вироком суду.

Вичерпавши наявні аргументи, захист послався на те, що Достлер лише виконував наказ, «Наказ про командос». На це обвинувачення влучно відповіло, що оскільки американці не були вбиті на місці або при переслідуванні, Достлер мав би передати їх до СД, а не дозволяти тримання під вартою, допити і тим більше наполягати на їх страті. Фактично, діючий у такий спосіб, підсудний насправді порушив «Наказ про командос».

Після чотириденного розгляду Достлера визнали винним у пред’явленому обвинуваченні та засудили до смертної кари. Обґрунтовуючи своє рішення, суд вказав, зокрема, що жоден солдат, а тим більше генерал, не може дозволити собі вважати вбивство військовополонених законним, навіть в якості репресалій [6].

Клопотання про помилування було відхилене, і на світанку 1 грудня 1945 року генерал піхоти Антон Достлер був розстріляний в Аверсі. Він став другим (і останнім) нацистським воєнним злочинцем, розстріляним за вироком американського військового суду (усі інші були страчені через повішення). Його справа набула характеру прецеденту для Міжнародного воєнного трибуналу в Нюрнберзі, що визнав посилення підсудного на виконання наказу таким, що не звільняє особу від відповідальності за його виконання у разі, якщо наказ є злочинним. Відповідне положення було в 1950 році сформульоване Комісією міжнародного права за дорученням ООН як Четвертий Нюрнберзький принцип – один із засадничих у міжнародному кримінальному праві.

Підсумовуючи викладене, варто висловити сподівання що приклади ефективного та результативного судового переслідування воєнних злочинів (зокрема, вчинених щодо військовополонених) та покарання за них осіб з числа вищого військового командування мають бути обов’язково враховані компетентними органами України при вирішенні питання про притягнення до відповідальності військових злочинців – громадян держави-агресора.

Література:

1. Brennan, J., Green, L. The Case of General Dostler. URL: <https://www.jstor.org/stable/44638781> (дата звернення: 27.03.2025).
2. Convention on Laws and Customs of War on Land : adopted on October 18th, 1907. URL: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague04.asp (дата звернення: 27.03.2025).

3. Convention relative to the Treatment of Prisoners of War : adopted on July 27th, 1929. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/305> (дата звернення: 27.03.2025).
4. Raiber, R. Anatomy of Perjury: Field Marshal Albert Kesselring, Via Rasella and the Ginny Mission / edited and with the preface by D. Showalter. Newark, DE : University of Delaware Press, 2008. 269 p.
5. Russell, E. The Scourge of the Swastika: A Short History of Nazi War Crimes. Barnsly, South Yorkshire : Pen & Sword Books, 2020. 237 p.
6. The Dostler Case: Trial of General Anton Dostler, Commander of the 75th German Army Corps. URL: https://www.worldcourts.com/imt/eng/decisions/1945.10.12_United_States_v_Dostler.pdf (дата звернення: 27.03.2025).
7. Wiggan, R. Operation Freshman: The Rjukan Heavy Water Raid 1942. London : William Kimber & Co., 1986. 176 p.

Akimov M. O. The case of Anton Dostler: the murder of prisoners of war as a war crime. - Article.

Abstract. The history of the murder of U.S. Army soldiers captured in Italy in 1944 and shot by order of the General of Infantry Anton Dostler has been examined. Attention has been paid to the arguments of the prosecution and defense during the trial. It has been emphasized that this case was a precedent for the International Military Tribunal in Nuremberg and for the subsequent Nuremberg trials.

Key words: war crime, prisoner of war, murder, superior order.

ГАРМОНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄС В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Капліна Г.А.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету
Імені Володимира Даля.
ORCID.<https://orcid.org/0000-0003-2527-3550>

Анотація. У статті розглянуто процес гармонізації національного законодавства України з правом Європейського Союзу в умовах сучасних глобалізаційних викликів та збройної агресії Російської Федерації. Автор аналізує теоретико-правові підходи до гармонізації, основні напрями адаптації правової системи України відповідно до *acquis communautaire*, а також особливості цього процесу в умовах воєнного стану. Особлива увага приділена викликам, які постають перед державою у процесі апроксимації, та можливим шляхам їх подолання. Підкреслюється роль гармонізації не лише як правового механізму, але і як елементу стратегічного спротиву та інтеграції до правового простору ЄС.

Ключові слова: гармонізація законодавства, *acquis communautaire*, право ЄС, євроінтеграція, апроксимація, правова трансформація, воєнний стан, правова система України.

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізації та посилення інтеграційних процесів гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу є ключовим напрямом правової трансформації в Україні. Цей процес не лише передбачає формальне узгодження норм, а й включає глибоку правову модернізацію, спрямовану на утвердження європейських цінностей, таких як демократія, верховенство права та повага до прав людини. Як підкреслює Т. Гарасимів, гармонізація виступає не просто техніко-юридичним процесом, а стратегічним інструментом політико-правового курсу держави [1, с. 43–49].

Збройна агресія Російської Федерації проти України, що триває з 2014 року і загострилася у 2022 році, істотно вплинула на вектор правової трансформації. В умовах повномасштабної війни питання адаптації національного законодавства до *acquis communautaire* набуло не лише правового, а й безпекового та цивілізаційного виміру. За словами Г. Грабовської, євроінтеграційні правові процеси в період збройного конфлікту виконують не лише функцію адаптації, але й «функцію опору», слугуючи механізмом демонстрації прихильності України до європейської правової ідентичності [6, с. 54–60].

Виклад основного матеріалу. Поняття гармонізації законодавства є ключовим у контексті інтеграційних процесів, оскільки відображає не лише формальне узгодження правових норм, але й загальну зміну правової культури, що відповідає європейським принципам. Як зазначає Д. Кондик, гармонізація — це не копіювання права ЄС, а складний механізм пристосування, що дозволяє враховувати національні особливості та уникати правового колапсу [2, с. 85–91].

Гармонізація охоплює три основні підходи: імплементацію, апроксимацію та адаптацію. Імплементація передбачає пряме включення положень міжнародних договорів у національну систему, тоді як апроксимація стосується узгодження внутрішніх норм відповідно до *acquis communautaire*. Адаптація, в свою чергу, означає зміну внутрішньої правової системи для її відповідності стандартам ЄС без прямого копіювання норм [2].

3. Основні напрями гармонізації з правом ЄС

Виконання Україною Угоди про асоціацію з ЄС зумовило активну фазу гармонізації в таких сферах, як: договірне право, банківська система, захист персональних даних, державні закупівлі, енергетика тощо. Зокрема, у сфері авторського права відбулось ухвалення нової редакції Закону України «Про авторське право і суміжні права», що значно наблизило національну систему до європейських директив [3, с. 102–106].

К. Штогрін справедливо відзначає, що гармонізація банківського законодавства є важливою умовою інтеграції України у фінансову архітектуру ЄС, оскільки забезпечує стабільність ринку та довіру інвесторів [4, с. 112–118]. Також важливою є гармонізація у сфері захисту прав споживачів, яка підвищує конкурентоспроможність вітчизняної продукції та сприяє інтеграції в єдиний ринок.

Повномасштабна війна, розв’язана Російською Федерацією проти України, спричинила глибокі трансформації не лише в економічному, соціальному, а й у правовому житті країни. У нових умовах гармонізація законодавства з правом ЄС набула якісно нових ознак: вона більше не сприймається винятково як інструмент технічної адаптації норм, а постає як стратегічний засіб національного спротиву, зміцнення демократичних інститутів та утвердження європейської моделі державності. Як слушно зазначає Г. Грабовська, в умовах воєнного стану саме європейські правові цінності — людська гідність, свобода, рівність, верховенство права — стали фундаментом для формування довгострокової моделі національної державності [6, с. 54–60].

У цьому контексті процес гармонізації виконує функцію не лише правового, а й політичного сигналу про незворотність євроінтеграційного курсу України. Незважаючи на складну безпекову ситуацію, держава продовжує активну нормотворчу діяльність у сферах, що мають пряму дотичність до *acquis communautaire*. Це, зокрема, стосується: сфери державної допомоги, де ухвалено низку змін з метою приведення законодавства у відповідність до вимог конкурентної політики ЄС та рекомендацій Європейської комісії; регулювання

функціонування енергетичних ринків, з урахуванням як потреб безпеки в умовах воєнного часу, так і зобов'язань у межах Енергетичного співтовариства; цифровізації публічної сфери, включно із запуском електронних реєстрів, цифрових сервісів для громадян та бізнесу, що гармонізуються із принципами цифрового єдиного ринку ЄС.

Ці кроки свідчать про збереження Україною нормативної послідовності та правової стійкості, незважаючи на екзистенційні загрози. Вони демонструють, що навіть у надзвичайних умовах воєнного стану є можливість здійснювати правову трансформацію, спираючись на європейські стандарти, що у довгостроковій перспективі сприятиме не лише наближенню до членства в ЄС, а й відновленню правопорядку після завершення воєнних дій.

Серед головних викликів на шляху гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу варто виокремити кілька комплексних проблем. Передусім, це складність правового перекладу норм *acquis communautaire*, що зумовлена відмінностями правових традицій, концептуальних підходів, структури нормативних актів та специфіки юридичної мови. Недостатня точність перекладів може призводити до хибного тлумачення норм ЄС та їх некоректного впровадження у внутрішнє законодавство.

Ще одним суттєвим бар'єром є відсутність належної підготовки фахівців у сфері європейського права та правової адаптації. Як зазначає І.А. Коваленко, проблема гармонізації полягає не лише в обсягах нормативного матеріалу, який підлягає адаптації, а й у «низькому рівні реалізації прийнятих актів на практиці, що підриває ефективність усього процесу» [5, с. 24–29].

Крім того, реформи часто носять фрагментарний характер, реалізуються без загальної стратегії або поза єдиною інституційною логікою, що ускладнює системну апроксимацію. Брак координації між органами виконавчої влади, відсутність централізованого механізму аналізу відповідності та контролю за виконанням зобов'язань перед ЄС також створює ризики дублювання або взаємовиключення норм.

Для подолання цих викликів доцільно впровадити низку системних кроків:

– створення централізованої системи моніторингу та оцінювання стану імплементації *acquis*, яка включала б інтерактивну базу даних, звітність та аналіз прогресу по секторах;

– посилення ролі аналітичних центрів, профільних наукових установ та правничих шкіл, які мають забезпечувати експертне супроводження процесів апроксимації, зокрема шляхом розробки проектів актів, аналітичних довідок і практичних рекомендацій;– залучення інституційної та фінансової підтримки з боку Європейського Союзу, включно з програмами технічної допомоги (Twinning, TAIEX), професійними тренінгами, стажуванням державних службовців та суддів у структурах ЄС.

Координація цих зусиль може здійснюватися за участі як національних, так і міжнародних суб'єктів, з чітким визначенням зон відповідальності, індикаторів прогресу та механізмів коригування дій. Лише за умови такої інтегрованої моделі можливе ефективне і якісне приведення українського законодавства у відповідність до стандартів ЄС.

Висновки. В якості висновків зазначимо, що процес гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу в умовах збройної агресії набуває виняткового значення, адже виходить за межі суто юридичного явища і стає складовою ширшого політичного, безпекового та цивілізаційного вибору. Війна в Україні актуалізувала потребу не лише у технічному узгодженні норм права, а й у стратегічному закріпленні європейських цінностей — демократії, поваги до прав людини, верховенства права — як базових принципів державної політики.

Гармонізація в умовах війни виконує подвійну функцію: з одного боку, вона забезпечує правову модернізацію, що відповідає вимогам сучасної європейської правової системи, а з іншого - слугує інструментом зміцнення національної правової ідентичності, опору правовому нігілізму, деструктивному впливу зовнішніх факторів і правовому релятивізму, який активно нав'язується агресором. Як зазначають сучасні дослідники, імплементація *acquis communautaire* в таких умовах стає не лише зобов'язанням України як країни-

кандидата, а й «правовим щитом», що дозволяє захистити суспільство від деградації інституцій, правового хаосу та втрати міжнародної суб'єктності [1, 2].

Успішна апроксимація норм ЄС до національного правового поля є не тільки передумовою ефективної взаємодії з інституціями Європейського Союзу, але й ключовим чинником відновлення довіри громадян до державних інституцій, особливо в поствоєнний період. Вона сприятиме відбудові правової держави, реформуванню правозастосовної практики та інтеграції України в єдиний європейський правовий простір на засадах взаємної поваги, партнерства та спільної відповідальності.

Література:

1. Гарасимів Т. Гармонізація як раціональний модус приведення національного права у відповідність до міжнародного / Т. Гарасимів // Юридичний вісник. – 2022. – Т. 9, № 4(36). – С. 43–49.
2. Кондик Д. Євроінтеграційна трансформація правової системи України: проблеми та перспективи / Д. Кондик // Вісник Академії правових наук України. – 2021. – № 2(65). – С. 85–91.
3. Іванченко В. Новий закон про авторське право: європейський вектор / В. Іванченко // Право України. – 2023. – № 6. – С. 102–106.
4. Штогрін К. Гармонізація банківського законодавства України відповідно до вимог ЄС / К. Штогрін // Економіка і право. – 2022. – № 1. – С. 112–118.
5. Коваленко І.А. Виклики апроксимації законодавства України до *acquis* ЄС / І.А. Коваленко // Актуальні проблеми держави і права. – 2020. – Вип. 87. – С. 24–29.
6. Грабовська Г. Європейські стандарти прав людини в умовах війни в Україні / Г. Грабовська // Право і суспільство. – 2022. – № 3. – С. 54–60.

Kaplina G. Harmonization of ukrainian national legislation with EU law under the conditions of the russian federation's armed aggression: challenges and prospects. - Article.

*Abstract. The article examines the process of harmonizing Ukraine's national legislation with the law of the European Union in the context of modern globalization challenges and the armed aggression of the Russian Federation. The author analyzes theoretical and legal approaches to harmonization, key areas of adaptation of the Ukrainian legal system in line with the *acquis communautaire*, and specific features of this process under martial law. Particular attention is paid to the challenges faced by the state during the approximation process and possible ways to overcome them. The article emphasizes the role of harmonization not only as a legal mechanism but also as an element of strategic resistance and integration into the EU legal space.*

*Keywords: Harmonization of legislation, *acquis communautaire*, EU law, European integration, approximation, legal transformation, martial law, Ukrainian legal system*

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ТОВАРИСТВА: СТАРІ ВИКЛИКИ В НОВИХ УМОВАХ

Короткий Т.Р.,

кандидат юридичних наук,
доцент, провідний науковий співробітник

Державної наукової установи

«Інститут інформації, безпеки і права

Національної академії правових наук України».

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3201-4610>

Доценко М. І.,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

Донецький національний університет імені Василя Стуса.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-3914-0077>

Анотація. Національні товариства відіграють ключову роль у наданні гуманітарної допомоги та взаємодії з державними та міжнародними структурами під час міжнародних збройних конфліктів. Через призму міжнародного гуманітарного права проаналізовано виклики, з якими стикається Товариство Червоного Хреста України з моменту повномасштабного вторгнення РФ. Особливу увагу приділено правовому статусу компонентів Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця в Україні, а також перспективам удосконалення механізмів і форм гуманітарної діяльності.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, Національне товариство, Товариство Червоного Хреста України, Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, гуманітарна діяльність.

З моменту створення Національних товариств відігравали важливу роль як допоміжна гуманітарна організація для держави та ключова ланка взаємодії з міжнародними компонентами Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (далі – Міжнародний рух). Зі змінами в соціально-політичних процесах, а також характері та методах збройних конфліктів змінювалися і форми діяльності Національних товариств, однак їхня сутність залишалася незмінною. Важливими чинниками ефективного виконання гуманітарних функцій Національними товариствами в умовах збройних конфліктів є інституційна сталість і готовність до адаптації; усталені зв'язки та взаємодія з державою; сприйняття і підтримка громадянського суспільства; співпраця і допомога з боку компонентів Міжнародного Руху.

Товариство Червоного Хреста України (далі – ТЧХУ) завдяки внутрішнім реформам і розвитку, з одного боку, а також значному потенціалу українського

суспільства й держави та масштабній підтримці компонентів Міжнародного Руху, з іншого, підтвердило важливість і незамінність гуманітарної діяльності Національного товариства в умовах: (1) міжнародного збройного конфлікту високої інтенсивності; (2) значних гуманітарних викликів; (3) спроможності держави й громадянського суспільства у вирішенні гуманітарних питань; (4) великої кількості гуманітарних акторів. Це унікальний досвід для всіх компонентів Міжнародного Руху, особливо з урахуванням геополітичних загроз, який потребує дослідження, запозичення та аналізу викликів і ризиків.

З моменту повномасштабного вторгнення рф в Україну експоненціально зросли обсяги гуманітарної діяльності, зокрема з 24 лютого 2022 року понад 13 млн людей отримали допомогу від ТЧХУ, а видатки ТЧХУ на реалізацію програм надзвичайного реагування та відновлення України збільшилися в 100 разів (з 170 млн в 2021 р. до 17,48 млрд грн станом на 1 січня 2025 р.) [2].

Значно зросла інституційна спроможність ТЧХУ, зокрема штат співробітників збільшився щонайменше в 10 разів, і зараз налічує 5000 осіб, а кількість волонтерів збільшилася до 8000. Товариство в п'ятірці найбільш впізнаваних та авторитетних Національних товариств Міжнародного Руху, впливовий актор у сфері гуманітарної дипломатії.

Діяльність компонентів Міжнародного Руху в Україні стала прикладом високого рівня злагодженості та ефективної співпраці, що супроводжувалося визнанням лідерства Українського Червоного Хреста, який довів свою інституційну та функціональну спроможність у забезпеченні гуманітарної діяльності та координації проєктів Міжнародного Руху в Україні. Це дійсно унікальний досвід, адже, попри складнощі у взаємодії інших компонентів Міжнародного Руху, український приклад демонструє, по-перше, ефективну координацію та співпрацю між ними; по-друге, розвиток та посилення спроможності Національного товариства завдяки спільним зусиллям компонентів Міжнародного Руху; і по-третє, лідерську роль приймаючого Національного товариства у реалізації гуманітарних проєктів в Україні.

В Україні зараз активно діють і співпрацюють всі три компоненти Міжнародного Руху з різним статусом і особливою правовою основою.

По-перше, це Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) – міжнародна неурядова організація, яка зареєстрована у Швейцарії, але має міжнародно-правову правосуб'єктність відповідно до Женевських конвенцій 1949 року. Делегація МКЧХ в Україні діяла з початку 90-х до 2010 року, та повторно була розгорнута в кінці 2013 року. Зараз це найбільша в світі місія МКЧХ, з одним з найбільших у світі бюджетів [3]. Окрім названих джерел, місія МКЧХ в Україні діє відповідно до Договору між Урядом України і Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) про відкриття Місії МКЧХ в Україні 1995 року [1], який був ратифікований у 2004 році. Це Договір між державою та міжнародною неурядовою організацією, ратифікований Законом України, яким надано привілеї та імунітети на рівні міжурядових організацій. З урахуванням змін у співпраці між Україною та МКЧХ, а також обставин і умов діяльності місії МКЧХ в Україні, важливо проаналізувати положення цього Договору.

По-друге, це Міжнародна Федерація товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, яка об'єднує всі Національні товариства. Правосуб'єктність Федерації заснована на Конституції Федерації 1987 року з наступними змінами. Угода між Урядом України та Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця про юридичний статус Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та її Представництва у місті Києві, підписана в 1997 році, а ратифікована в 2013 році також Законом України [5]. Аналогічно, ймовірно варто проаналізувати цю Угоду в контексті нових масштабів і форм діяльності.

Третій компонент Міжнародного Руху – Національні товариства. В світі їх кількість майже дорівнює кількості держав. Наразі на території України діють представники понад 14 Національних товариств, зокрема: Австрії, Данії, Великої Британії, Канади, Люксембургу, Німеччини, Норвегії, Фінляндії, Франції, Італії, Іспанії, Швейцарії, Швеції та Японії, а допомога надходить від понад 20

Національних товариств, зокрема Естонського, Чеського, Польського, Корейського тощо.

Український Червоний Хрест має особливий статус приймаючого Національного товариства, який демонструє важливість, ефективність та потенціал, закладений у концепції Національних товариств і системі Міжнародного Руху. Український Червоний Хрест, як і будь-яке Національне товариство, діє на основі трьох видів джерел: (1) міжнародного гуманітарного права; (2) законодавства власної держави; (3) внутрішнього права Міжнародного Руху. В Україні правовою основою діяльності ТЧХУ є Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України» від 2003 року, зі змінами, останні з яких були ухвалені 13 грудня 2022 року [4].

Звісно, надзвичайні виклики та масштаби наслідків міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією РФ проти України, призвели до значної кількості актуальних питань і проблем, пов'язаних із гуманітарною діяльністю, з якими ми стикалися, і які вимагали експертизи. Не у всіх питаннях ми будемо конкретизувати деталі та обставини, проте вони безпосередньо пов'язані з реаліями та подіями цієї війни.

Територіальні межі діяльності Національного товариства частково регламентуються як нормами міжнародного гуманітарного права, так і внутрішнім правом Міжнародного Руху, зокрема принципом, згідно з яким на території кожної держави може діяти лише одне Національне товариство, а діяльність інших здійснюється за згоди приймаючого Національного товариства. Водночас ми спостерігаємо явні порушення цих положень з боку РФ.

Безпосередньо питання комунікації між Національними товариствами сторін конфлікту не регулюється міжнародними джерелами. Пріоритетним тут є національне законодавство сторони конфлікту та рішення відповідного Національного товариства. Припинення комунікації з Національними товариствами супротивника є не лише правом, а в окремих випадках і обов'язком відповідно до національного законодавства.

Важливим і актуальним питанням є відповідальність Національного товариства за порушення (1) Основоположних принципів Міжнародного Руху; (2) міжнародного гуманітарного права; (3) норм внутрішнього права Міжнародного Руху. Особливо щодо співучасті у вчиненні міжнародних злочинів представниками Національного товариства, реакція повинна бути максимально жорстокою і швидкою. Звісно, це екстраординарна ситуація, і реакцією на участь голови Білоруського Червоного Хреста в незаконному переміщенні українських дітей до Білорусі, а також інші порушення [6], стало призупинення членства Білоруського Червоного Хреста у Міжнародній Федерації товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Актуальним питанням є надання медичної допомоги пораненим і хворим комбатантам медичними підрозділами Національного товариства, які діють як цивільні медичні формування, а отже, не підпадають під дію Першої і Другої Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року. Загальні питання щодо діяльності цивільних медичних підрозділів у контексті надання допомоги комбатантам врегульовані Першим Додатковим протоколом до Женевських конвенцій про захист жертв війни 1949 року. Однак, на нашу думку, існує потреба адаптації цих положень з урахуванням специфіки діяльності медичних підрозділів Національного товариства.

МКЧХ вважається хранителем міжнародного гуманітарного права, що передбачає відповідні повноваження щодо координації діяльності в цій сфері. Важливим аспектом є моніторинг стандартів діяльності Національних товариств, а також оцінка ефективності та якості поширення знань з міжнародного гуманітарного права.

Важливим є активне впровадження Національним товариством нових напрямів діяльності, як для самого Товариства, так і для всього Міжнародного Руху, що сприятиме розширенню гуманітарної допомоги та вдосконаленню механізмів реагування на виклики. Так, ТЧХУ входить в державну систему цивільного захисту України, засновує навчальні заклади для підготовки санітарно-медичного персоналу, має досвід проведення тренінгів для військових

капеланів, активної підтримки Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні. На нашу думку, в цьому напрямку існують перспективи розвитку, зокрема щодо залучення ТЧХУ до виконання адміністративних функцій у Міжвідомчій комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні.

Звісно, це не повний перелік питань, з якими стикається та вирішує в оперативному режимі ТЧХУ. Але саме вони вимагають оцінки через призму діючого міжнародного гуманітарного права та відповідних норм внутрішнього права Міжнародного Руху, з пропозиціями щодо їх вдосконалення.

Література:

1. Договір між Урядом України і Міжнародним Комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) про відкриття Місії МКЧХ в Україні *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991_005#Text
2. Офіційний сайт ТЧХУ. URL: <https://redcross.org.ua/>
3. Про нас. *Офіційний сайт МКЧХ*. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/about-us/>
4. Про Товариство Червоного Хреста України : Закон України від 28.11.2002 № 330-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-15#Text>
5. Угода між Урядом України та Міжнародною Федерацією Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця про юридичний статус Міжнародної Федерації Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та її Представництва у місті Києві. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/991_006#Text
6. Statement on the suspension of the Belarus Red Cross as a member of the IFRC. *IFRC*. URL: <https://www.ifrc.org/article/statement-suspension-belarus-red-cross-member-ifrc>

Korotkyi T., Dotsenko M., International humanitarian law and the activities of the National Society: old challenges in new conditions. - Article.

Abstract. In the context of international armed conflicts, national societies assume a pivotal function in the provision of humanitarian assistance and in the establishment of interaction with both domestic and international structures. The challenges faced by the Ukrainian Red Cross Society in the context of the full-scale invasion by Russia are analysed through the lens of international humanitarian law. The present study focuses on the legal status of the components of the International Red Cross and Red Crescent Movement in Ukraine, as well as on the prospects for improving the mechanisms and forms of humanitarian activity.

Keywords: international humanitarian law, National Society, Ukrainian Red Cross Society, International Red Cross and Red Crescent Movement, humanitarian aid.

КВАЛІФІКАЦІЯ АТАК РФ НА ТОРГОВЕЛЬНІ СУДНА І ПОРТОВУ ІНФРАСТРУКТУРУ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Короткий Т.Р.,

кандидат юридичних наук,
доцент, провідний науковий співробітник

Державної наукової установи

«Інститут інформації, безпеки і права

Національної академії правових наук України».

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-3201-4610>

Рабомізо Д.В.,

аспірант Державної наукової установи

«Інститут інформації, безпеки і права

Національної академії правових наук України».

ORCID:<https://orcid.org/0009-0007-8233-191X>

Анотація. У статті здійснено міжнародно-правову кваліфікацію атак російської федерації на торговельні судна та портову інфраструктуру України відповідно до норм міжнародного гуманітарного права. Автори аналізують випадки нападів, обґрунтовують порушення принципів розрізнення та пропорційності, а також доводять наявність ознак воєнних злочинів.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, морська війна, воєнні злочини, торговельні судна, портова інфраструктура

Агресія російської федерації розпочалася із захоплення окремих об'єктів нафтогазовидобування в межах континентального шельфу України 19 лютого 2014 року та продовжилася актами агресії у морських просторах Азовського моря, Керченської протоки та Чорного моря, супроводжуючись порушенням принципів і норм міжнародного морського права. З початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України в 2022 році однією з форм агресії стали атаки на торговельні судна та портову інфраструктуру України, що являють собою грубі порушення принципів і норм загального міжнародного права, міжнародного гуманітарного права та міжнародного морського права, створюючи значні загрози міжнародному морському судноплавству в Чорному морі.

Актуальність цього дослідження визначається необхідністю здійснення юридичної кваліфікації атак РФ на торговельні судна і портову інфраструктуру

України згідно з нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема його спеціальними нормами щодо ведення війни на морі. Об'єктом аналізу виступають атаки, здійснені РФ на торговельні судна і портову інфраструктуру України з 2022 року, а предметом – їх юридична кваліфікація відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, що регламентують ведення бойових дій на морі, включаючи Керівництво Сан-Ремо з міжнародного права, що застосовується до збройних конфліктів на морі 1994 року (далі – Керівництво Сан-Ремо 1994 року), а також інші норми міжнародного гуманітарного права.

Всі зафіксовані атаки умовно можна поділити на дві групи: (1) безпосередні атаки на торговельні судна, зокрема ті, що знаходилися на рейді; (2) атаки на портову інфраструктуру, в тому числі ті, внаслідок яких постраждали торговельні судна, що перебували у портах.

До першої групи належать наступні атаки: напад на судна *Yasa Jupiter* (24 лютого 2022 року) [9], *Milenial Spirit* (25 лютого 2022 року) [2], *Namura Queen* (25 лютого 2022 року) [2] та *Shui Spirit* (9 жовтня 2024 року) [3]. За наявною інформацією, ці торговельні судна не перевозили військових вантажів чи військової контрабанди в сенсі пункту 67 Керівництва Сан-Ремо 1994 року, а отже, розглядаються відповідно до пункту 59 цього Керівництва як цивільні об'єкти, які підлягають захисту. Враховуючи обставини здійснених атак, вони були умисними та спрямованими саме на цивільні судна. Такі дії порушують загальний принцип розрізнення, закріплений статтею 48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 року (далі – ДП I), а також спеціальні приписи пункту 59 Керівництва Сан-Ремо 1994 року. Отже, зазначені атаки кваліфікуються як воєнні злочини відповідно до статті 438 Кримінального кодексу України [4] та статті 8(2)(b)(ii) Римського статуту Міжнародного кримінального суду [7].

До другої групи належать атаки на портову інфраструктуру, такі як обстріли Одеського порту (6 березня 2024 року) [1], порту Чорноморськ (10 квітня 2024 року) [6], терміналів порту Південний (19 квітня 2024 року) [11], а також систематичні атаки на портову інфраструктуру Одеси, Ізмаїла, Орлівки та

інших портів Дунайського регіону починаючи з серпня 2023 року [5], коли росія відмовилась від продовження зернової угоди. До цієї категорії атак можна віднести і атаки на судна *Paresa* (7 жовтня 2024 року) [10], *Optima* (7 жовтня 2024 року) [8].

Враховуючи характер та об'єкти нападів, з високим ступенем ймовірності можна стверджувати, що ці атаки були навмисними та спрямованими саме на цивільну інфраструктуру, призначену для перевалки та експорту аграрної продукції, яка має вирішальне значення для забезпечення світової продовольчої безпеки.

Загалом, зазначена портова інфраструктура використовувалася виключно у цивільних цілях, таких як експорт продовольчих товарів, зокрема зерна та кукурудзи, що підтверджується повідомленнями Міністерства розвитку громад та територій України та іншими відкритими джерелами. У деяких випадках, таких як атака на термінали компанії «Дельта Вілмар», очевидний цивільний характер використання об'єктів та завдана шкода свідчать про порушення принципів розрізнення та пропорційності, визначених статтями 48 та 57 ДП І відповідно, а також пунктом 42 Керівництва Сан-Ремо 1994 року.

Отже, зазначені атаки кваліфікуються як воєнні злочини відповідно до статті 438 Кримінального кодексу України та статей 8(2)(b)(ii) і 8(2)(b)(iv) Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Проведений аналіз засвідчує актуальність дослідження атак російської федерації на торговельні судна та портову інфраструктуру України, які становлять грубі порушення міжнародного гуманітарного права. Враховуючи масштаб, систематичний характер та наслідки цих дій для міжнародної безпеки та глобальної економічної стабільності, ця тема вимагає поглибленого наукового вивчення. Подальші дослідження повинні також зосередитися на розробці ефективних міжнародно-правових механізмів реагування, з метою притягнення винних до юридичної відповідальності та запобігання подібним порушенням у майбутньому.

Література:

1. Атака на одеський порт: загинули 5 людей. *Ukrainian Shipping Magazine*. URL: <https://usm.media/ataka-na-odeskij-port-zaginuli-5-lyudej/> (дата звернення: 02.04.2025).
2. Дружиніна К. На Одещині військові РФ обстріляли два іноземних судна, є травмовані – ЗСУ. *Суспільне Одеса*. URL: <https://suspilne.media/odesa/210880-na-odesini-vijskovi-rf-obstrilali-rumunskij-bunkerovsik-zsu/> (дата звернення: 01.04.2025).
3. Кравченко В. Росія знову атакує українські порти. З чим це пов'язано та як тепер експортувати зерно. *Mind.ua*. URL: <https://mind.ua/publications/20279979-rosiya-znovu-atakuje-ukrayinski-porti-z-chim-ce-povyazano-ta-yak-teper-eksportuvati-zerno> (дата звернення: 01.04.2025).
4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 1 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.04.2025).
5. Ланцман О. Як живуть під обстрілами придунайські міста. Мішенями стали навіть стоянки вантажівок. *Texty.org.ua*. URL: <https://texty.org.ua/articles/110875/poljuvannja-na-zerno-stojanky-vantazhivok-tezh-staly-mishenjamy-dlja-rosijan/> (дата звернення: 01.04.2025).
6. Орлюк М. Порт "Чорноморськ" відновив експорт зерна після російських обстрілів Джерело: *Цензор.Нет*. URL: <https://censor.net/n3486356> (дата звернення: 01.04.2025).
7. Римський статут міжнародного кримінального суду: Статут Міжнар. судів від 17.07.1998: станом на 21 серп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 11.04.2025).
8. Росія атакує ракетами український морський коридор: друге судно отримало пошкодження за два дні. *Цензор.Нет*. URL: <https://censor.net/biz/news/3513732> (дата звернення: 01.04.2025).
9. Скаврон Б. У Чорному морі ракета влучила в турецьке цивільне судно, яке прямувало з Одеси. *TCH.ua*. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/turecke-sudno-postrazhdalo-cherez-vluchannya-raketi-u-chornomu-mori-1986862.html> (дата звернення: 01.04.2025).
10. Удар по продовольчій безпеці: російський ракетний обстріл пошкодив чергове судно з вантажем продовольства в порту Південний. *Міністерство розвитку громад та територій України*. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35982.html> (дата звернення: 01.04.2025).
11. Чергова спроба росії знищити портову інфраструктуру та зупинити експорт агропродукції. Ракетний удар зруйнував ємності з агропродукцією, яка мала йти на експорт до країн Азії та Африки. *Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України*. URL: <https://mtu.gov.ua/news/35556.html> (дата звернення: 02.04.2025).

Korotkyi T., Rabomizo D., Qualification of the russian federation's attacks on merchant vessels and port infrastructure of Ukraine under international humanitarian law. - Article.

Abstract. The article provides an international legal qualification of the Russian Federation's attacks on merchant vessels and port infrastructure of Ukraine in accordance with the norms of international humanitarian law. The authors analyze specific incidents, substantiate violations of the principles of distinction and proportionality, and demonstrate the presence of elements constituting war crimes.

Keywords: international humanitarian law, naval warfare, war crimes, merchant vessels, port infrastructure

GENDER ASPECTS OF THE LEGAL STATUS OF PRISONERS OF WAR IN UKRAINE: CONTEMPORARY CHALLENGES

Tatarenko H.,

PhD in Law, Professor of the Department of Public and Private Law Volodymyr Dahl East Ukrainian National University.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6291-4455>

Stepchenko D.,

4th year student, speciality 081 'Law'

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University.

Annotation. This article explores the gender dimensions of the legal status of prisoners of war (POWs) under international humanitarian law. It focuses on the general protections afforded to all POWs and the special guarantees granted to women, as outlined in the Geneva Conventions, the Rome Statute, and customary international law. Using Ukraine as a case study, the research analyzes the implementation of these standards and highlights the alarming prevalence of sexual violence against both male and female POWs. The article concludes with legal recommendations, including gender-sensitive reforms in national legislation and the criminalization of conflict-related sexual violence. The study emphasizes the urgent need to strengthen gender-specific safeguards and ensure the effective application of international norms in wartime contexts.

Keywords: international humanitarian law, prisoners of war, gender-based violence, sexual violence, Geneva Conventions, Ukraine.

This study examines the gender aspects of the legal status of prisoners of war (POWs) through the lens of international humanitarian law. It analyzes key legal instruments, including the Geneva Conventions and Rome Statute, to assess protections for female POWs and gender-based violence in armed conflicts. The research explores the evolution of gender-sensitive norms in international law and their implementation, using Ukraine as a case study. Findings indicate that while international law provides general protections for all POWs and special safeguards for women, the effectiveness of these norms depends on national-level implementation and compliance. The study reveals that both male and female POWs face risks of sexual violence, despite existing legal protections. Analysis of Ukrainian legislation shows general alignment with international standards but highlights the need for more comprehensive gender considerations. The research recommends developing specialized legislation on POW status, including provisions for female POWs, and suggests amendments to criminal codes to address sexual violence against POWs. Overall, the study underscores the importance of effective implementation of international standards and addressing the specific vulnerabilities of female POWs.

Relevance of the topic. In today's world, characterized by ongoing globalization and technological progress, the importance of gender equality and human rights is coming to the forefront. These issues become particularly relevant in wartime, where traditional gender roles and stereotypes are often put to the test.

Recent reports from the UN and other international organizations indicate systematic violations of prisoners of war rights in Ukraine, including torture and sexual violence. This underscores the urgent need to rethink and strengthen the protection of prisoners of war rights, especially considering gender aspects.

War is a time when society is forced to reconsider its usual notions of gender roles. Traditional stereotypes that we take for granted in peacetime often become subject to doubt and rethinking in wartime. This applies not only to military personnel but also to civilians who find themselves in conflict zones.

One of the most vulnerable segments in this context is prisoners of war. Their status requires a special approach considering gender aspects. Considering gender aspects in the situation of prisoners of war means not only recognizing that women and men may have different needs and responses to stressful situations, but also that gender inequalities can exacerbate the impact of war on prisoners of war.

Recent events in Ukraine have shown that gender-specific violence remains a serious problem in modern conflicts. According to the UN, most cases of sexual violence related to the war in Ukraine involve men. This requires rethinking traditional approaches to protecting prisoners of war and developing new strategies that take into account gender aspects of violence.

The relevance of the study stems from the need for a deep and comprehensive understanding of the challenges faced by modern societies in conditions of war and conflict. This study is not only relevant but also necessary for understanding and addressing these challenges.

The main purpose of this article is to study in detail the gender aspects of the legal status of prisoners of war.

The purpose dictates the tasks of the work: to investigate the general state of international legal regulation of the status of prisoners of war and analyze key sources

such as the Geneva Conventions and the Rome Statute of the ICC, to study the role of customary international law in regulating the status of prisoners of war, to consider special protection guarantees for women prisoners of war according to international humanitarian law, to investigate the problem of gender-specific violence against prisoners of war during armed conflicts, to analyze the experience of implementing international standards using Ukraine as an example, to draw conclusions about the effectiveness of existing international legal regulation and provide recommendations for its improvement.

Research sources. The work uses the works of leading world scientists, in particular: Kertzer D., Haider H. and others. The study also applied analysis of the international legal framework on human rights, namely: the Geneva Conventions on the Protection of War Victims of 1949 and Additional Protocols to them of 1977, the Rome Statute of the International Criminal Court of 1998, the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of 1979, UN Security Council Resolutions No. 1325 and No. 1820, customary norms of international humanitarian law collected in the ICRC study of 2005, national legislation of Ukraine. Additionally, new UN reports and statistical data from the Office of the Prosecutor General of Ukraine on war crimes were analyzed.

International humanitarian law (IHL) plays a crucial role in modern legal regulation, particularly in protecting people who are not actively participating in hostilities. It emerges at the intersection of international public law, combining treaties, customary international law, and general principles of law. A key distinction exists between IHL, which regulates the conduct of parties in armed conflicts (*jus in bello*), and international public law, which concerns the legitimacy of the use of armed force by a state (*jus ad bellum*) [1].

The main treaty sources of IHL, notably the Hague Convention (1907) and the four Geneva Conventions (1949), define limitations on the means and methods of warfare and provide protection for vulnerable categories of persons. The Fourth and Third Geneva Conventions are particularly significant for humanitarian protection and assistance. The first two Additional Protocols to the Geneva Conventions (1977)

further regulate international and non-international armed conflicts respectively. A comprehensive study by the ICRC demonstrates the wide recognition and substantial influence of IHL norms on practice, with these norms acquiring the status of customary law [2].

Customary law forms an integral part of IHL and plays a significant role in regulating the status of prisoners of war. Recognized as one of the main sources of international law, it consists of norms derived from "generally accepted practice recognized as law" [3]. Customary international humanitarian law includes norms that regulate the conduct of parties during both international and non-international armed conflicts. It establishes that persons with prisoners of war status have the right to humane treatment, protection from any forms of violence, guarantees regarding judicial process, and other basic rights.

Rule 106 of the "Customary Rules of International Humanitarian Law" defines the criteria for obtaining prisoner of war status [4]. The Geneva Conventions are widely recognized as an expression of customary international law [5]. Customary law is key in protecting prisoners of war, complementing treaty norms when they are insufficient or unclear. However, its application may be heterogeneous, and the norms may be less precise than treaty ones.

The Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War (GCIII), formally known as the Geneva Convention on the Status of Prisoners of War, is a fundamental instrument in IHL regulating the status of persons captured during armed conflict. Adopted on August 12, 1949, it provides a comprehensive and detailed framework for the treatment of prisoners of war. GCIII has universal application to all international armed conflicts, regardless of their formal status as war, and even establishes basic principles for internal armed conflicts [6].

The Convention defines the rights of prisoners of war, establishes detailed norms for their treatment and release process, and requires that prisoners of war always be respected as individuals, with respect for their personality and honor. It also provides for separate categories of prisoners with special needs, reflecting the principle of

assimilation, and contains provisions regarding the organization of prisoners' labor, appointment of prisoners' representatives, and the role of protecting powers.

The Rome Statute of the International Criminal Court (ICC), adopted on July 17, 1998, serves as a fundamental document in the international legal system that established the ICC as a permanent judicial body [7]. The ICC is empowered to investigate, prosecute, and try individuals accused of committing the most serious crimes of international scale, including genocide, war crimes, and crimes against humanity [8]. The Rome Statute reflects the collective consciousness of the international community, recognizing that serious crimes, including those committed against prisoners of war, threaten the peace, security, and well-being of the entire world.

Since its establishment, the ICC has faced criticism and challenges. Despite these challenges, ICC supporters argue that it deters potential war criminals, strengthens the rule of law, and provides justice for victims of atrocities [9]. In the context of the current conflict in Ukraine, the role of the ICC is gaining particular importance. On March 17, 2023, the ICC issued an arrest warrant for the President of the Russian Federation Vladimir Putin for war crimes related to the illegal deportation of children from occupied territories of Ukraine to Russia [10].

The term "general protection" in the context of women prisoners of war refers to the rights and guarantees that apply to all persons in custody, regardless of their gender. This protection is established in IHL, particularly in the 1949 Geneva Conventions and their 1977 Additional Protocols [11]. These legal provisions require that all prisoners of war, including women, always be treated humanely. Any unlawful act or omission by the detaining power that results in death or seriously endangers the health of a prisoner of war is prohibited and considered a grave breach of the Convention [12].

Female prisoners of war have the right to the same treatment as men, without any form of inequality. This principle is clearly stated in Article 14 of GCIII, which requires respectful treatment of women, inherent to their gender, and guarantees them the same favorable treatment as men [6]. The effectiveness of these provisions can be assessed by examining their implementation and impact in various conflicts. While the

Geneva Conventions and their Additional Protocols have undoubtedly had a positive impact on several theaters of war, providing a comprehensive basis for interaction with persons in prisoner of war status, their effectiveness has varied, sometimes due to interpretation as not applicable [13].

Special guarantees for women prisoners of war are defined as additional protection provided to women due to their sex and take into account their unique vulnerability and needs in armed conflict conditions. Article 14 of GCIII guarantees that women prisoners of war receive not only the same general protection as their male colleagues but also additional protection that takes into account their special needs. Moreover, women prisoners of war should be detained separately from men, which is intended to protect them from potential gender-based violence and harassment [6].

The Geneva Conventions also require that pregnant women and mothers of young children, especially nursing mothers, be treated with special care. This includes provisions related to the provision of food, clothing, medical care, evacuation, and transportation. Article 85 of GCIV states that if interned women who are not family members must be accommodated in the same place of internment as men, separate sleeping quarters and medical services must be provided for such interned women [14].

GCIII includes a number of specific provisions that apply to women. In particular, it provides for personal hygiene means in accordance with the provisions of Article 29. Article 88 stipulates that women cannot be sentenced to more severe punishment than military personnel of the detaining power's armed forces for the same offense. According to Articles 97 and 108, women who violate rules or commit disciplinary offenses also have the right to separate facilities under the supervision of women [6].

International relations and foreign policy are shaped by public opinion, as evidenced by international documents such as the Geneva Conventions and the Rome Statute of the ICC. These documents reflect the collective consciousness of the international community, recognizing that serious crimes pose a threat to the peace, security, and well-being of the entire world [15]. The level of development of public opinion influences the content of legal norms. The Geneva Conventions, which reflect

the spirit of the era in attitudes towards gender equality, establish that women should be treated with respect determined by their sex. However, this approach, outlined in the 1949 document, contrasts with the approach outlined in the more modern ICC Statute, where the application and interpretation of law should not allow any adverse distinction based on gender [7].

The evolution of public opinion is manifested in the growing recognition of gender aspects in IHL. For example, GCIII provides for separate sleeping and sanitary facilities for imprisoned women and men [6]. This reflects the changing attitude of society towards gender roles and equality. The term "gender" is subject to debate due to its ideological saturation. Regarding the legal definition of the term "gender", Article 3 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence establishes the following definition: "gender means the socially constructed roles, behaviors, activities and attributes that a given society considers appropriate for women and men" [16].

When applying IHL norms, it is appropriate to refer to the interpretation used in the Rome Statute of the ICC, which reduces the concept of "gender" to two sexes - male and female and has no other meaning other than the one mentioned above [7].

In the context of armed conflict, women prisoners of war face unique challenges and threats that require the application of international norms and legal frameworks aimed at protecting these women from specific forms of violence, with a special emphasis on sexual violence. Norms aimed at protecting women prisoners of war from specific forms of violence are primarily established in IHL, particularly in the four 1949 Geneva Conventions and their 1977 Additional Protocols. These norms are supplemented by the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). According to the interpretation of the CEDAW Committee, violence against women is a serious form of human rights violation and discrimination against women, prohibited by international law [17].

In military conflicts, sexual violence is a serious problem, especially for women prisoners of war who may be more prone to this risk. Article 14(1) of GCIII protects all prisoners of war, including women, from sexual violence, emphasizing respect for

their person under any circumstances [18]. Article 27 of GCIV states: "Women shall be especially protected against any attack on their honour, in particular against rape, enforced prostitution, or any form of indecent assault" [19].

In addition to these general rules, UN Security Council members have adopted several resolutions calling for an end to sexual violence against women and girls in conflict zones. Resolution 1325, adopted in 2000, emphasizes the need to protect women and girls from all forms of sexual violence [20]. Resolution 1820, adopted in 2008, condemns the use of sexual violence as a tactic of war and a serious violation of international humanitarian law [21].

Sexual violence in conflict zones is a serious problem that affects prisoners of war of both sexes. The UN Human Rights Office conducted a large-scale study on this issue, interviewing prisoners of war in Ukraine and Russia. Its results show that both male and female prisoners of war were subjected to various forms of sexual violence.

In a study conducted by the UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine, 60 recently released Ukrainian prisoners of war were interviewed. According to the report, more than half of them experienced sexual violence from Russians. 39 out of 60 prisoners of war reported experiencing sexual violence during internment, including attempted rape, threats of rape and castration, beatings or use of electric shocks to genitals and repeated forced nudity [22].

According to the Office of the Prosecutor General of Ukraine, as of early November 2024, 326 facts of conflict-related sexual violence were recorded. Of these, 209 were against women, 117 against men, 17 against minors. The largest number of CRSV cases was recorded in Kherson region - 103, in Donetsk region - 77 and in Kyiv region – 59 [23].

According to the UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine, from February 24, 2022 to August 31, 2024, 376 cases of war-related sexual violence were documented, involving men, women, girls and boys. More than half of the documented cases concern men - mostly those who were tortured in captivity in occupied territory or in the Russian Federation [24].

A report by the UN High Commissioner for Human Rights, published on October 1, 2024, states that Russian authorities subject Ukrainian prisoners of war to widespread and systematic torture and ill-treatment at all stages of captivity. Ukrainian prisoners of war reported brutal beatings, electric shocks, sexual violence, strangulation, prolonged stays in stressful positions, forced excessive physical exertion, sleep deprivation, mock executions, threats of violence and humiliation [25].

The UN Independent International Commission of Inquiry on Ukraine noted in its report that Russian authorities systematically torture Ukrainian prisoners of war and civilians, in particular using sexual violence as a form of torture, and all this is a crime against humanity [26].

In accordance with the provisions of IHL, all states that are its participants are obliged to take all necessary measures to ensure the implementation of its norms. In this context, special legal regulation was adopted in Ukraine, which aims to implement international standards into the domestic legal system.

One of such normative legal acts adopted in Ukraine is the Instruction on the procedure for implementing international humanitarian law norms in the Armed Forces of Ukraine [27]. This document establishes specific procedures and mechanisms that should be used by the Armed Forces of Ukraine to ensure compliance with IHL norms. This Instruction, which is a comprehensive document, defines the responsibilities of various units of the Armed Forces of Ukraine to ensure compliance with IHL norms. It includes dissemination of knowledge about IHL among military personnel, integration of IHL into military training and operations, as well as informing and investigating alleged violations.

In the context of the gender approach in regulating the rights of prisoners of war, the Instruction corresponds to GCIII. The document speaks of "special respect" for women and protection from specific encroachments, such as rape, coercion into prostitution and any other indecent assaults. The Instruction also emphasizes the importance of cooperation with international organizations, such as the ICRC, in promoting compliance with IHL. This provision underscores the role of international cooperation in strengthening the implementation of IHL.

However, the implementation of IHL faces many challenges, including the classification of situations to which IHL may be applied, and the functioning of existing implementation mechanisms. These challenges are inherent to IHL and are not unique to Ukraine.

Thus, a study of the gender aspects of the legal status of prisoners of war was conducted. Our work focused on the norms of international humanitarian law, the Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War and the Rome Statute of the International Criminal Court.

In the course of the study, we found that international humanitarian law provides both general protection for all prisoners of war and special guarantees for women. These special guarantees were developed to take into account the unique vulnerability of women in military conflicts. This includes protection from sexual violence, coercion into prostitution and other forms of gender-based violence.

However, despite the existence of these norms, their effectiveness largely depends on their implementation and compliance at the national level. This means that states that are parties to these international treaties must take all necessary measures to ensure compliance with these norms in their military forces.

Special attention in our study was paid to the problem of sexual violence in armed conflict. New data obtained from UN reports and Ukrainian sources indicate an alarming trend: sexual violence is widely used as a form of torture against prisoners of war of both sexes. In particular, it was found that more than half of the cases of war-related sexual violence in Ukraine involve men. This requires rethinking traditional approaches to protecting prisoners of war and developing new strategies that would take into account gender aspects of violence.

Using Ukraine as an example, we examined how international standards are implemented at the national level. We found that Ukrainian legislation complies with international standards for the protection of prisoners of war, but its implementation and compliance remain problematic.

Given the high social danger of sexual violence against prisoners of war, we propose to consider the possibility of supplementing Article 438 of the Criminal Code

of Ukraine with a qualified composition that will provide for liability for cruel treatment of prisoners of war combined with sexual violence.

Gender equality and the rights of prisoners of war are an important dimension of respect for human rights, which is of strategic importance for achieving peace and security. The study of gender aspects of the legal status of prisoners of war remains extremely relevant given the ongoing conflicts and human rights violations in the world.

This article aims to contribute to a more complete understanding of this critically important area, which will form the basis for future research and policy formulation. Particularly important is the further study of gender-specific violence in armed conflicts and the development of effective mechanisms to protect all prisoners of war, regardless of their gender.

Our work underscores the need for constant monitoring of the situation with the rights of prisoners of war, especially in the context of ongoing conflicts. The international community must strengthen efforts to ensure compliance with international humanitarian law norms and hold accountable those responsible for violating the rights of prisoners of war.

We hope that our work will contribute to the development of new strategies and policies that will help protect the rights of prisoners of war and ensure gender equality in military conflicts.

References:

1. International Committee of the Red Cross. What is international humanitarian law?. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/document/what-international-humanitarian-law> (date of access: 12.12.2024).
2. Overview of international humanitarian law - GSDRC. GSDRC - Governance, social development, conflict and humanitarian knowledge services. URL: <https://gsdrc.org/topic-guides/international-legal-frameworks-for-humanitarian-action/concepts/overview-of-international-humanitarian-law/> (date of access: 12.12.2024).
3. Customary law. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/customary-law> (date of access: 12.12.2024).
4. Rule 106. Conditions for Prisoner-of-War Status. International Committee of the Red Cross. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule106> (date of access: 12.12.2024).
5. PROSECUTOR v. MILORAD KRNOJELAC JUDGEMENT. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: <https://www.icty.org/x/cases/krnjelac/acjug/en/foot.htm> (date of access: 12.12.2024).

6. Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. OHCHR. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/geneva-convention-relative-treatment-prisoners-war> (date of access: 12.12.2024).
7. Rome Statute of the International Criminal Court. OHCHR. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/rome-statute-international-criminal-court> (date of access: 12.12.2024).
8. The Role of the International Criminal Court. Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/background/role-international-criminal-court> (date of access: 12.12.2024).
9. The Editors of Encyclopaedia Britannica. The Hague | History, Art Museums, Convention, Court, Map, & Facts. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/place/The-Hague> (date of access: 12.12.2024).
10. Ukrinform. Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт путіна. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3683849-miznarodnij-kriminalnij-sud-vidav-order-na-arrest-putina.html> (date of access: 18.01.2025).
11. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. International Committee of the Red Cross. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/api-1977?activeTab=undefined> (date of access: 13.12.2024).
12. International Committee of the Red Cross. Women protected under international humanitarian law. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/document/protected-persons/women> (date of access: 12.12.2024).
13. Protection of women in situations of armed conflict - ICRC. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/field-newsletter/2013/india-e-newsletter/legal-opinion-05-2013.htm> (date of access: 12.12.2024).
14. Article 85 - Accommodation, hygiene. International Committee of the Red Cross. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-85?activeTab=undefined> (date of access: 15.12.2024).
15. Kertzer, Joshua D. Public Opinion and Foreign Policy. In obo in International Relations. URL: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0244.xml> (date of access: 12.12.2024).
16. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (date of access: 13.12.2024).
17. Using the international and regional legal framework to stop all forms of violence against women and girls. OHCHR. URL: <https://www.ohchr.org/en/statements/2022/03/using-international-and-regional-legal-framework-stop-all-forms-violence-against> (date of access: 14.12.2024).
18. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of Article 14 - Respect for the persons and honour of prisoners. International Committee of the Red Cross. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949/article-14/commentary/2020?activeTab=undefined> (date of access: 14.12.2024).
19. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 1958 Article 27 - Treatment I. General observations. International Committee of the Red Cross. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-27/commentary/1958?activeTab=undefined> (date of access: 14.12.2024).
20. Національна соціальна сервісна служба - Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека”. Головна | Національна соціальна сервісна служба України. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-onn-1325> (date of access: 14.12.2024).
21. S/RES/1820. Security Council Resolution on women and peace and security. Conflict-related sexual violence. | UN Peacemaker. UN Peacemaker. URL: <https://peacemaker.un.org/node/1919> (date of access: 14.12.2024).

22. Кулакевич Н. Більш ніж половина з опитаних українських військових зазнала сексуального насильства у полоні, – звіт ООН. Slidstvo.info. URL: <https://www.slidstvo.info/news/bilsh-nizh-polovyna-z-opytanykh-ukrainskykh-viyskovykh-zaznala-seksualnoho-nasylstva-u-poloni-zvit-onn/> (date of access: 18.01.2025).

23. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: як розпізнати і протидіяти. Головна - Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/seksualne-nasilstvo-povyazane-z-konfliktom-yak-rozpiznati-i-protidiyati> (date of access: 18.01.2025).

24. Ukrinform. Місія ООН зафіксувала в Україні понад 370 випадків сексуального насильства, пов'язаного з війною. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3931086-misia-onn-zafiksuvala-v-ukraini-ponad-370-vipadkiv-seksualnogo-nasilstva-povazanogo-z-vijnou.html> (date of access: 18.01.2025).

25. Звіт ООН: українські військовополонені зазнають катувань та жорстокого поводження на всіх етапах полону в РФ. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-onn-viyskovopoloneni-katuvannya-rf/33143214.html> (date of access: 18.01.2025).

26. Сааков В. В ООН мають нові докази катувань українців росіянами – DW – 23.09.2024. dw.com. URL: <https://www.dw.com/uk/v-onn-maut-novi-dokazi-katuvan-ukrainciv-rosianami/a-70305863> (date of access: 18.01.2025).

27. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України of 23.03.2017 no.164 : as of 31 May 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (date of access: 18.01.2025).

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ НАРУГИ НАД ТІЛАМИ ЗАГИБЛИХ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Пашковський М. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник відділу дослідження проблем

кримінального процесу та судоустрою

Науково-дослідного інституту

вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України.

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-9412-3727>

Анотація. У статті аналізуються проблеми правової кваліфікації дій, пов'язаних із наругою над тілами загиблих українських захисників у контексті міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією російської федерації. Досліджується суперечливість викладу договірних норм МГП щодо захисту померлих комбатантів, неможливість застосування при кваліфікації воєнного злочину за ст. 438 КК України звичаєвих норми міжнародного гуманітарного права, які забороняють таку поведінку, що ускладнюють належне кримінальне переслідування за ці діяння.

Ключові слова: воєнні злочини, міжнародне гуманітарне право, захист гідності померлих, Кримінальний кодекс України, звичаєві норми МГП.

Громадські організації, що здійснюють документування порушень міжнародного гуманітарного права під час міжнародного збройного конфлікту, спричиненого агресією російської федерації проти України, звертають увагу на встановлені ними випадки наругу російськими військовими над тілами загиблих українських захисників. Також зауважується на тому, що «наруга над тілами померлих становить «посягання на людську гідність» (стосується також померлих) в розумінні Римського статуту Міжнародного кримінального суду, тобто є воєнним злочином (Статут МКС, стаття 8, пункт 2 (b) (xxi))» [1; 2].

Постає питання, якою може бути правовою кваліфікація за Кримінальним кодексом України (далі – КК України) дій російських військових, що полягають у нарузі супротивником над тілами загиблих військовослужбовців (пошкодження тіл, відрубубвання частин тіла) під час міжнародного збройного конфлікту?

Захист за договірними нормами міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). Якщо український військовий помер внаслідок військових дій, то його останки насамперед знаходяться під захистом ст.ст. 15-17 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях (далі – ЖК I) [3], а цієї ситуації найближче стосуються положення ст. 15(1) ЖК I, відповідно до якої «Завжди, а особливо після бою, сторони конфлікту повинні без затримки вживати всіх можливих заходів для того, щоб розшукати й підібрати поранених і хворих для захисту їх від мародерства та поганого ставлення, для забезпечення їм належного догляду, а також для того, щоб розшукати мертвих та запобігти їхньому пограбуванню».

Коментатори цієї статті ЖК I виводять захист гідності померлого з обов'язку сторони збройного конфлікту «розшукати мертвих та запобігти їхньому пограбуванню» (англ. «search for the dead and prevent their being despoiled», франц. «pour rechercher les morts et empêcher qu'ils ne soient dépouillés») [4, § 1508]. Проте, уточнюють, що «Despoilment» є формою розграбування, а тому є забороненим (англ. «Despoilment is a form of pillage and,

as such, prohibited») [4, § 1512]. Таке ж прочитання цього терміну пропонує і коментар до норми 113 Звичаєвих норм МГП [5].

Отже, ст. 15(1) ЖК І встановлює обов'язок «розшукати мертвих та запобігти їхньому пограбуванню». Вузьке тлумачення обмежує захист лише від пограбування («despoilment») як різновиду розграбування («pillage»).

Ст. 16(2) Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (далі – ЖК IV) [6] начебто розширює захист вбитих від «від пограбування та поганого поводження», проте попри широту частини II ЖК IV, вона захищає лише цивільне населення, а загиблі комбатанти такими не є.

Дослідники пропонують ширше прочитання обов'язків сторони збройного конфлікту щодо шанобливого ставлення до останків померлих (у т.ч. в частині захисту гідності померлих) через ст. 34(1) Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) (далі – ДП I) [7] як «конкретизацію загального обов'язку захищати гідність людей і заборону порушувати над особистою гідністю» [8, с. 350].

Проте, дія ст. 34(1) ДП I має обмеження за колом осіб та за ситуаціями.

Стаття 34(1) ДП I захищає останки таких осіб:

- а) осіб, які померли з причин, пов'язаних з окупацією;
- б) осіб, які померли в ув'язненні, що є наслідком окупації або воєнних дій;
- с) осіб, які не є громадянами країни, в якій вони померли внаслідок воєнних дій.

Жодне з цих положень не охоплюється ситуацією, коли комбатант – український захисник помер внаслідок війни (загинув) на території України.

Крім того, ця стаття не застосовується, якщо останки осіб користуються більш сприятливим ставленням згідно з ЖК та ДП I.

Не охоплюється вказана ситуація й положенням статті 75(2)(b) ДП I щодо заборони посягання на людську гідність в цілому, а отже широке прочитання ст.

15(1) ЖК І, ст. 75(2)(b) ДП І також незастосовне для цілей кваліфікації за ст. 438 КК України.

Отже, широке тлумачення через ст. 34(1) ДП І можливе, але має обмеження за колом осіб; ст. 34(1) ДП І не охоплює ситуацію через обмеження *ratione personae*; ст. 75(2)(b) ДП І щодо заборони посягання на людську гідність потребує «динамічного» тлумачення для поширення її положень на померлих.

Захист за звичаєвим правом. Менше з тим, в МГП гідність померлого повноцінно захищається, але нормами не договірною, а звичаєвого права. На це вказує коментар до ЖК І: «хоча це конкретно не передбачено статтею 15, калічення мертвих тіл заборонено міжнародним звичаєвим правом і охоплюється воєнним злочином «посягання на особисту гідність» відповідно до Статуту МКС 1998 року» [4, § 1512]. Друге речення норми 113 встановлює заборону «глумитися над тілами померлих» («Mutilation of dead bodies is prohibited») [9].

Калічення мертвих є воєнним злочином як за ст. 8(2)(b)(xxi) Римського статуту Міжнародного кримінального суду (виноска 49 до якої поширює дію захисту на мертвих), щодо неміжнародних збройних конфліктів – за ст. 8(2)(c)(ii) РС МКС, так і за законодавством багатьох держав. Проте, аналіз сучасних національних вироків вказує на те, що вони стосуються засудження за воєнні злочини, якими порушуються положення міжнародного звичаєвого права щодо захисту померлих, а не договірні норми МГП. В одній справі, що розглядалася шведським судом, чоловіка було притягнуто до кримінальної відповідальності за злочини відповідно до Закону Швеції «Про кримінальну відповідальність за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини» (який був прийнятий, щоб передбачити у шведському законодавстві відповідальність за злочини, які ґрунтуються на міжнародному кримінальному праві і які караються РС МКС). Злочин, в якому обвинувачувався засуджений, був вчинений у зв'язку з неміжнародним збройним конфліктом у Сирії. Цей злочин полягав в тому, що він, позуючи, серйозно порушив особисту гідність загиблих осіб шляхом принизливого або такого, що ображає людську гідність, поводження. У своєму рішенні шведський Верховний суд дійшов висновку, що немає прецедентного

права інших європейських національних судів, яке б спростовувало думку про те, що мертві особи можуть бути охоплені захистом: «Мета складів злочинів у Римському статуті та їх застосування чітко вказують на те, що загиблі особи охоплюються терміном «особи, які перебувають під захистом» відповідно до міжнародного звичаєвого права» (§ 27 рішення)[10] (див. також анотацію рішення [11]). Посилання на померлих осіб у виносці 49 до ст. 8(2)(b)(xxi) РС МКС «було зроблено для того, щоб охопити прецедентне право часів Другої світової війни, коли обвинувачений був засуджений за жорстоке поводження з померлими військовополоненими. Підготовчий комітет визнав, що така поведінка може бути злочином відповідно до ст. 8(2)(2)(iii) Статуту МКС» [12, с. 314]. Це також є підтвердженням звичаєво-правової природи заборони поганого поводження (ширшого аніж розграбування) з померлими особами.

Отже, норма 113 звичаєвого МГП прямо забороняє наругу над тілами померлих, має універсальне застосування, підтверджена практикою держав та *opinio juris*. Кримінальна відповідальність за ст. 8(2)(b)(xxi) РС МКС щодо померлих в контексті міжнародного збройного конфлікту ґрунтується саме на порушенні звичаєвої норми МГП.

Викладене дозволяє зробити такі висновки.

1. Норми міжнародних договорів України з МГП, що прямо захищають гідність померлих, зокрема, від каліцтва, – не ідентифіковано. Заборона глумління над тілами померлих встановлена звичаєвою нормою МГП (норма 113). Індивідуальна кримінальна відповідальність, зокрема за ст. 8(2)(b)(xxi) РС МКС щодо посягання на людську гідність померлої особи встановлена за порушення саме звичаєвої норми МГП.

2. Можливе «динамічне» тлумачення кола осіб, що захищені положеннями ст. 75(2)(b) ДП І, та включення до кола захищених померлих осіб, або ж телеологічне тлумачення ст. 15(1) ЖК І через те, що її метою є не лише запобігання пограбуванню померлих, але й захист їхньої гідності в широкому розумінні, з посиланням на звичаєві норми МГП. Але такий підхід може

призвести до дискусії про дотримання принципу законності за ст. 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

3 Ст. 438 КК України «криміналізовані лише порушення договірного МГП» [13, с. 1334]. Посилання на ст. 8(2)(b)(xxi) РС МКС як на норму міжнародного договору, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, що передбачає порушення законів та звичаїв війни, є спірним: по-перше, РС МКС не є договором з МГП (а тому не передбачає закони і звичаї війни), оскільки його предметом у цій частині є визначення юрисдикції МКС; по-друге, в ч. 1 ст. 438 КК України йдеться не про договори, що передбачають порушення законів та звичаїв війни, а про договори, що передбачають власне закони та звичаї війни, інакше буде порушена практика тлумачення цієї норми, що існувала до 24.10.2024 року.

3. Слід підтримати підхід, запропонований в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» від 20 травня 2021 року № 1461-IX, який прийнято Верховною Радою України, але не підписано Президентом України. Примітка 9 до ст. 438 «Воєнні злочини проти особи» в редакції цього Закону передбачає, що «Під наругою над людською гідністю у цій статті слід розуміти образливе, принизливе або інше поведження з особою (у тому числі щодо померлої особи)...» [14].

До моменту внесення подібних змін до КК України уявляється, що кримінальне переслідування в Україні за вчинення воєнного злочину, пов'язаного з наругою над людською гідністю померлої особи з-поміж захисників України, померлих на території України, є проблемним з огляду відсутності заборони в договірних нормах МГП такого поведження щодо померлої особи. Притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 297 КК України за наругу над тілом померлого не відповідає тяжкості злочину, зокрема через невідповідність санкції за цією статтею санкціям за вчинення воєнних злочинів. Отже, єдиний вихід – це внесення зазначених змін до КК України.

До того моменту можливе ініціювання притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення вказаного воєнного злочину на підставі універсальної юрисдикції в інших державах.

Викладена в цих тезах ситуація є прикладом необхідності пріоритезації змін до національного законодавства України в контексті національної імплементації Римського статуту МКС.

Стаття підготовлена на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час» (Державний реєстраційний номер: 0124U005212).

Література:

1. Знуцання над тілами померлих: черговий воєнний злочин РФ. *Східноукраїнський центр громадських ініціатив*. 03.04.2022. URL: <https://totalaction.org.ua/war-news/181>.
2. Східноукраїнський центр громадських ініціатив Рік нелюдів. 12 видів порушень Росією міжнародного гуманітарного права на війні в Україні. *Новинарня*. 24.02.2023. URL: <https://novynarnia.com/2023/02/24/rik-neliudiv/>.
3. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text.
4. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 2016. Article 15 – Search for casualties. Evacuation. *IHL Databases*. URL: https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949/article-15/commentary/2016?activeTab=1949GCS-APs-and-commentaries#_Toc452460355.
5. Rule 113. Treatment of the Dead. *IHL Databases*. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl/v1/rule113>.
6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 : станом на 23 лют. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
8. Petrig A. The war dead and their gravesites. *International Review of the Red Cross*. 2009. Vol. 91, № 874. P. 341–369. DOI: [10.1017/S1816383109990270](https://doi.org/10.1017/S1816383109990270).
9. Звичаєві норми міжнародного гуманітарного права / передм. Т. Р. Короткий, Є. В. Лук'янченко ; вступ. стаття М.М. Гнатовський. Одеса : Фенікс, 2017. 40 с. URL: https://fsfr.org/wp-content/uploads/2017/06/Zvich_Normi.pdf.
10. Judgment B 5595-19, No. B 5595-19 (Supreme Court 5 May 2021). URL: <https://www.domstol.se/globalassets/filer/domstol/hogstodomstolen/avgoranden/engelska-oversattningar/b-5595-19-eng.pdf> (Швеція).
11. Posing with dead bodies during an armed conflict has been deemed to constitute a war crime. *The Supreme Court*. 24.05.2021. URL: <https://www.domstol.se/en/supreme-court/news-archive/posing-with-dead-bodies-during-an-armed-conflict-has-been-deemed-to-constitute-a-war-crime/>.

12. Dörmann K., Doswald-Beck L., Kolb R. Elements of war crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court: sources and commentary. Cambridge ; New York : Cambridge University Press, 2003. 524 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511495144>.

13. Задоя К. П. Стаття 438. Порушення законів та звичаїв війни. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / ред.: М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. 10-те вид. Київ, 2018. С. 1134–1340.

14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права: Закон України від 20 травня 2021 року № 1461-IX (текст, підписаний Головою Верховної Ради України). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/759163>.

Pashkovskiy M., Problematic issues of legal qualification of outrages upon the bodies of deceased ukrainian defenders in the context of international humanitarian law. - Article.

Abstract. The article analyses the problems of legal qualification of actions related to the desecration of the bodies of fallen Ukrainian defenders in the context of the international armed conflict caused by the aggression of the Russian Federation. The author examines the contradictory presentation of IHL treaty norms on the protection of deceased combatants, and the impossibility of applying customary international humanitarian law norms prohibiting such behaviour when qualifying a war crime under Article 438 of the Criminal Code of Ukraine, which complicate proper criminal prosecution for these acts.

Keywords: war crimes, international humanitarian law, protection of the dignity of the deceased, the Criminal Code of Ukraine, customary rules of IHL.

ПРОПАГАНДА – ЗБРОЯ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

Філянкіна Л. А.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного права

Університету митної справи та фінансів

ННІ права та міжнародно-правових відносин.

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-8805-5510>

Анотація. Пропаганда стала однією з ключових складових сучасних воєн, використовується для маніпуляції і деморалізації суспільною свідомістю, формування хибних наративів та іншого. Автор аналізує інструменти інформаційного впливу, що застосовуються в умовах гібридних конфліктів, зокрема в контексті війни росії проти України. Особлива увага приділяється механізмам протидії дезінформації та ролі міжнародного права в боротьбі з інформаційними загрозами.

Ключові слова: негативна пропаганда, інструмент впливу, підбурювання, ненависть, геноцид.

Протягом тривалого часу в сучасних умовах міжнародних відносин задля збереження, вдосконалення та підтримки системи міжнародної безпеки, дискусійним залишається питання уніфікації підходів до розуміння терміну «пропаганда», а також регулювання відповідальності за її поширення.

Пропаганда – це один із інструментів впливу на свідомість людей з метою формування певних переконань, думок, поведінки та настрою. В літературі зустрічається її класифікація за різними критеріями. За змістом і метою – політична, релігійна, соціальна, рекламна; за способом поширення – агітаційна (лекції, проповіді, мітинги), медіа пропаганда (телебачення, преса, радіо, цифрова, а саме соцмережі, боти та інше), культурна (книги, кіно, музика, балет інші види мистецтва); за емоційним впливом – позитивна та негативна. Так, позитивна пропаганда може мотивувати до патріотизму, моральних цінностей, здорового способу життя, свідомого використання природних ресурсів, запобігання насильства, тортур, ідеї роззброєння та нерозповсюдження ядерної зброї – важливих елементів створення безпечного майбутнього; викликати позитивні емоції, оптимізм, натхнення, любов, солідарність, довіру. Натомість, негативна пропаганда – базується на насильстві, маніпуляції людськими страхами, панічних настроях, тривозі, дискримінації та ненависті до окремої раси, нації, релігії. Своє негативне забарвлення термін «пропаганда» набув внаслідок Другої світової війни та загального засудження і неприязні до Міністерства пропаганди та освіти Геббельса. Зосередимо увагу на негативній пропаганді, що використовується для маніпуляцій, поширення брехні та підбурювання до ненависті, знищення окремої групи і як наслідок розв’язання війни.

Міжнародне право не дає єдиного визначення терміну «пропаганда», натомість містить положення про заборону певних її форм, а саме тих що підбурюють до агресивної війни, насильства, ненависті та інше. Так, майже забута Міжнародна конвенція про використання радіомовлення в інтересах миру, прийнята Лігою Націй у 1936 р., зобов’язує держави на своїй території обмежувати висловлювання, що становлять загрозу міжнародному миру та безпеці, забороняти і припиняти будь-яку трансляцію, що має характер підбурювання населення будь-якої території до дій, несумісних із внутрішнім порядком чи безпекою (ст. 1), підбурює до війни проти іншої держави-учасниці (ст. 2). Також, Конвенція забороняє поширення неправдивої інформації (ст. 3) та

зобов'язує перевіряти її перед поширенням (ст. 4)[1, с.303]. Цікавим є те, що дана Конвенція не розмежовує суб'єкта поширення пропаганди: держава чи приватна особа. Отже, маємо на початку 20 століття концепцію дотримання балансу між свободою вираження думок і поглядів та зобов'язанням припинити пропаганду війни та частково сформовані правила інформаційної гігієни. Згодом, після припинення існування Лігі Націй та утворенням ООН у 1945 р. остання перебрала на себе повноваження у забезпеченні всіх домовленостей за Міжнародною конвенцією 1936 р.

Пакт про громадянські і політичні права 1966 р прямо забороняє пропаганду війни – пропаганда війни повинна бути заборонена законом (ст. 20)[2]. Отже, це єдиний обов'язок, якого повинні дотримуватися держави при обмеженні свободи слова та вираженні поглядів.

Щодо пропаганди війни, необхідно зазначити, що у Статуті Нюрнберзького трибуналу було встановлено, що агресивна війна є міжнародним злочином, а ст. 2(4) Статуту ООН закликає держави-учасниці утримуватися у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави. Отже, пропаганда, створена для розпалювання агресивної війни, і сама по собі є незаконною.

Одним із прикладів міжнародної практики, після Другої світової війни і засудження Юліуса Штрайхера у Нюрнберзі, щодо визнання пропаганди як підбурювання до ненависті, насильства, та геноциду є Міжнародний трибунал по Руанді. Так, у рішенні по справі, що отримала назву «Справа медіа» був засуджений засновник The Radio Television des Mille Collines (RTLM), Фердинанд Нахіман за поширення ненависті і насильства. Суд встановив, що він і двоє його поплічників, Бараягвізу та Нгезе, використовували медіа, які вони контролювали для координації зусиль у досягненні спільної мети: знищення населення тутсі – вчинення геноциду[3].

Канадський сенатор Р. Даллер, який у 2006 р. командував миротворчою місією ООН у Руанді зауважив, що міжнародній спільноті необхідно починати

діяти, до того як постраждає цивільне населення. Його досвід у Руанді та інших конфліктах свідчить про необхідність звернення уваги саме на державні медіа, котрі поширюють пропаганду ненависті проти однієї конкретної групи. Він вважає, що покарання злочинців є критично важливим, але це недостатня міра міжнародної відповідальності за етнічні чистки чи інші злочини проти людяності[4].

Негативна пропаганда зустрічається в усіх суспільствах, як офлайн, так і онлайн. Для створення атмосфери нетерпимості підсиленої почуттям етнічних, національних, релігійних чи інших відмінностей медіа шириться ідеологічна, не завжди правдива інформація наповнена небезпечними стереотипами, навішуванням ярликів на ворогів – «нацисти», «бандерівці» та інше. Як правило основними ретрансляторами пропаганди виступають офіційні представники держави-агресора, публічні особи: журналісти, політичні та військові експерти, актори, громадські діячі та інших особи, які мають авторитет у своїй державі та поза її межами.

Один із способів підготовки суспільства до сучасної війни починається саме через мас-медіа. Безліч телепередач, на сторінках друкованих та електронних видань, у соцмережах можемо ознайомитись із вміло продуманою пропагандою на підтримку ведення агресивної війни, підбурювання до ненависті, насильства, та геноциду. Так, Слідча комісія ООН по Україні виявила випадки поширення в російських державних та інших медіа, риторику, котра може становити підбурювання до геноциду[5]. Згодом у Імплементативному Регламенті Ради (ЄС) 2024/1493 Рада визнала, що росія задля виправдування та підтримки своєї загарбницької війни проти України, веде безперервні та узгоджені пропагандистські дії, спрямовані проти громадянського суспільства в ЄС та сусідніх державах, серйозно спотворюючи та маніпулюючи фактами. Разом з тим, визнала російські медіа, що постійно чи опосередковано контролюються керівництвом цієї держави – важливими та інструментальними для просування і підтримки агресії проти України, а також дестабілізації її сусідніх держав[6].

Сучасні правники дискутують щодо контролю за негативною пропагандою в медіа просторі. У більшості демократичних держав національне законодавство забороняє пропаганду, що має підбурювану, загрозливу і навіть терористичну форму.

Можна виділити декілька небезпечних ключових аспектів сучасної пропаганди. По перше, пропаганда веде до розпалювання ворожнечі; підбурює до протистояння із використанням військової сили; ескалації конфлікту; породжує ненависть, нетерпіння до всього інакшого: релігій, мови, кольору шкіри, політичного устрою в державі та інших ознак. Все це перешкоджає встановленню миру, морального роззброєння – відмови від ворожої пропаганди; вимагає судових заходів із відповідним покаранням згідно міжнародним правом чи національним законодавством. По друге, пропаганда є одним із небезпечних інструментів впливу на свідомість споживачів медіа-контенту коли стає всеосяжною, масовою та систематичною – порушує свободу вираження власних поглядів; медіа стають заручниками, як правило державних «інтересів», і ретранслюють вигідні для держави повідомлення. Так, пропаганда стає інструментом авторитаризму тим самим позбавляючи суспільства плюралізму думок поширювальних медіа та порушує базові основи демократії. По третє, особливо небезпечного характеру набуває пропаганда, що транслюється від імені держави чи її державних органів, має корупційну складову, а також відсутність незалежних медіа або коли їх можуть закриті під будь-яким надуманим приводом.

Протидія пропаганді є необхідністю і вимагає цілісного підходу, що мобілізує суспільство в цілому. Уряд, приватний сектор, мас-медіа, інтернет-корпорації, релігійні лідери, освітяни, молодь та громадянське суспільство – має моральний обов'язок рішуче виступати проти пропаганди та відігравати вирішальну роль у боротьбі підбурюванням до будь-якої ворожнечі. Важливо, що боротьба і протидія пропаганді насамперед вимагає моніторингу та аналізу для повного розуміння її динаміки. Держави вживають заходи щодо недопущення і припинення негативної пропаганди шляхом заборони,

блокування, а також інших обмежень для мас-медіа. Водночас, усвідомлення необхідності забезпечення і гарантування свободи вираження власних поглядів, різноманітність у медіа-середовищі та їх незалежність, проведення кампаній з медіа-грамотності та інформаційної гігієни може ефективно нейтралізувати вплив негативної пропаганди.

Література:

1. International Convention concerning the use of broadcasting in the cause of peace. Geneva, September 23, 1936. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20186/v186.pdf>
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4#w1_1
3. United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals Legacy website of the International Criminal Tribunal for Rwanda. Three Media Leaders convicted for Genocide 03.12.2003. URL: <https://unictr.irmct.org/en/news/three-media-leaders-convicted-genocide>
4. Romeo Dallaire, expert on genocide, expresses concern for Baha'i community in Iran. September 29, 2006. URL: <https://news.bahai.org/story/481/>
5. Комісія ООН з розслідування порушень в Україні виявляє подальше систематичне та поширене застосування тортур і невибіркових нападів, що завдають шкоди цивільному населенню. Женева. 25 вересня 2023 р. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/20230925-PR-COI-UA.pdf>
6. Council Implementing Regulation (EU) 2024/1493 of 27 May 2024 implementing Regulation (EU) No 269/2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32024R1493>

Filianina L., Propaganda – a weapon of modern warfare. - Article.

Abstract. Propaganda has become one of the key components of modern warfare, it is used to manipulate and demoralize the public consciousness, form false narratives, and more. The author analyzes the tools of information influence used in hybrid conflicts, in particular in the context of russia's war against Ukraine. Particular attention is paid to the mechanisms of countering disinformation and the role of international law in combating information threats.

Keywords: negative propaganda, instrument of influence, incitement, hatred, genocide.

IMPLEMENTATION OF THE ROME STATUTE INTO UKRAINIAN CRIMINAL LAW: CHALLENGES AND ISSUES IN THE CONTEXT OF THE QUALIFICATION OF WAR CRIMES

Tatarenko I.

*PhD student at the Department of Public and Private Law Volodymyr
Dahl East Ukrainian National University.*

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7320-4237>

Kotova L.

*PhD in Law, Professor of the Department of Public and Private Law
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-2437-3624>

Annotation. On August 21, 2024, Ukraine ratified the Rome Statute, initiating significant reforms to align its domestic legal system with international criminal law standards. Through Laws No. 3909-IX and 4012-IX, Ukraine amended its Criminal Code to expand jurisdiction over war crimes, introduce command responsibility, and clarify the prosecution of international crimes. These changes aim to enhance accountability for atrocities committed during ongoing armed conflict. However, the implementation of these norms presents legal challenges, including ambiguity around extradition, discrepancies in sentencing, and doctrinal tensions between domestic and international law. Ukraine's efforts reflect a proactive stance in fortifying legal mechanisms for justice, though success will depend on consistent, fair, and clear application of these reforms.

Keywords: Rome Statute; International Criminal Court War crimes, Command responsibility Universal jurisdiction, Ukrainian criminal law, Legal harmonization, International humanitarian law

On August 21, 2024, the Verkhovna Rada of Ukraine ratified the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) by adopting Law No. 3909-IX, which officially entered into force on October 24, 2024. Simultaneously, Law No. 4012-IX introduced crucial amendments to Ukraine's Criminal Code and Criminal Procedure Code, reflecting a strategic legislative shift aimed at strengthening the domestic legal framework for the prosecution of international crimes [1][2]. This dual legislative move was largely catalyzed by Ukraine's urgent need to ensure legal accountability for war crimes and crimes against humanity committed amid the ongoing international armed conflict on its territory.

The ratification marks a historic milestone in Ukraine's alignment with international criminal justice standards. Yet, it also brings to the fore a series of complex legal and doctrinal challenges concerning the harmonization of international criminal law with Ukraine's domestic legal system. Chief among these are the

expansion of jurisdictional competencies, the introduction of novel doctrines such as command responsibility, and the reconfiguration of how war crimes are legally defined and classified under Ukrainian law. These issues have garnered substantial attention in recent scholarly discourse, notably in analytical reviews examining Ukraine's integration of international legal norms into its national context [3].

One of the most significant innovations introduced by these reforms is the amendment to Article 8 of the Criminal Code of Ukraine. This provision now permits the criminal prosecution of foreign nationals who have committed war crimes outside Ukraine, provided that such individuals are physically present within Ukrainian territory and that extradition is either not possible or has been formally refused. This legislative change operationalizes the principle of *aut dedere aut judicare* ("either extradite or prosecute") enshrined in the 1949 Geneva Conventions, which obligates High Contracting Parties to ensure accountability for grave breaches of international humanitarian law, irrespective of where they occurred [4; 5; 6].

While the amendment significantly broadens the scope of Ukraine's extraterritorial jurisdiction-moving it closer to the ideal of universal jurisdiction-it simultaneously introduces new interpretive dilemmas. Notably, the term "impossibility of extradition" remains legally undefined within the current Ukrainian legislative framework. This vagueness may result in inconsistent application or, worse, open the door to politically motivated or selective prosecutions. The absence of procedural safeguards or judicial standards to assess the conditions under which extradition is deemed "impossible" underscores a potential vulnerability in the rule-of-law architecture underpinning Ukraine's implementation of international criminal law.

In conclusion, Ukraine's ratification of the Rome Statute and the accompanying legislative reforms represent a vital step toward embedding global standards of justice within its national legal system. However, the practical implementation of these norms-especially in areas involving universal jurisdiction and the handling of foreign suspects-will require further regulatory clarification, institutional capacity-building, and vigilant oversight to ensure that the pursuit of justice remains impartial, consistent, and anchored in both legal certainty and human rights principles.

Another significant and contentious aspect of Ukraine's recent legislative reforms involves the domestic implementation of Article 28 of the Rome Statute, which governs command and superior responsibility. This was incorporated into Ukrainian law through the adoption of a new Article 31-1 in the Criminal Code. Under this provision, commanders may be held criminally liable for crimes committed by their subordinates when they fail to exercise proper control or oversight. Importantly, this model of liability diverges from the classical concept of complicity in criminal law, as it does not require proof of intent or direct participation in the crime by the superior.

The Ukrainian formulation reflects international standards in theory but presents interpretive and practical challenges in application. Notably, the absence of a specific sanction in Article 31-1 and its reference to other provisions within the Special Part of the Criminal Code emphasize its subsidiary character. This raises questions regarding the enforceability and legal certainty of the norm. According to scholars such as V. M. Kyrychko, this provision should not have been placed within the section on complicity at all. Instead, it would have been more appropriate to establish command responsibility as a distinct and autonomous form of criminal liability, consistent with the structure and logic of international criminal law. This critique has found further support in academic circles, with recent legal analyses stressing the doctrinal inconsistency of merging domestic concepts of complicity with *sui generis* forms of international criminal liability [7].

Another consequential change to Ukraine's legal framework concerns Part 2 of Article 438 of the Criminal Code, which addresses violations of the laws and customs of war. The revised wording replaces the phrase "*if combined with intentional killing*" with "*if they caused the death of a person.*" This seemingly minor shift carries major implications. It potentially broadens the scope of criminal liability to include situations where a person's negligent conduct—such as indiscriminate attacks or disproportionate use of force—leads to civilian deaths. While this reflects a strong domestic commitment to accountability, it runs counter to the standards set by international criminal law, where negligence is not considered a sufficient mental element for war crimes. Article 30 of the Rome Statute clearly stipulates that individual criminal responsibility under

the ICC framework arises only in cases involving intent and knowledge, not mere recklessness or negligence.

Therefore, the Ukrainian provision appears to extend criminal liability beyond the threshold established by international norms, raising concerns about legal overreach and potential conflicts with the principle of legality. This divergence invites scrutiny from both legal scholars and international practitioners, particularly in light of the potential implications for Ukraine's cooperation with international judicial mechanisms and human rights oversight bodies.

Additionally, the scope of Article 438's application to different types of armed conflict remains under debate. Some scholars argue that its reference to violations of the "*laws and customs of war*" restricts its application solely to international armed conflicts (IACs), as this terminology is traditionally associated with conventional treaty-based IHL applicable between states [8]. However, international jurisprudence—most notably the ICTR's landmark ruling in *Prosecutor v. Akayesu* (1998)—has affirmed that customary international humanitarian law also applies to non-international armed conflicts (NIACs) [9]. Given the hybrid and often ambiguous nature of modern conflicts, especially in Ukraine's context, a narrow interpretation would be both legally outdated and practically untenable.

Thus, a more appropriate approach would be to interpret the phrase "laws and customs of war" in a dynamic and inclusive manner, reflecting the evolution of IHL norms that now extend protections and impose obligations in both IACs and NIACs. This interpretive flexibility aligns with contemporary understandings of customary law, as affirmed by the ICRC and numerous international tribunals, and would help ensure that perpetrators of serious violations are held accountable, regardless of the formal classification of the conflict.

Another key challenge for Ukrainian legal doctrine in the post-ratification phase is the reconciliation of the concepts of "war crimes" and "military crimes." While Article 438 of the Criminal Code provides a general provision for war crimes in accordance with international humanitarian law (IHL), the Code also retains a series of specific military offenses, such as looting (Article 432), violence against civilians

(Article 433), and ill-treatment of prisoners of war (Article 434). These latter provisions, however, prescribe significantly lighter penalties compared to those applicable under Article 438.

This discrepancy in sentencing creates legal uncertainty and opens the door to inconsistent qualifications of offenses. For example, the same act-such as inhumane treatment of a civilian-could be prosecuted either as a specific military offense with a lower penalty or as a war crime under the general provision with a much more severe punishment. This not only undermines the principle of legal certainty but also poses a potential obstacle to Ukraine fulfilling its obligations under the complementarity principle embedded in Article 17 of the Rome Statute, which requires states to conduct genuine investigations and prosecutions of international crimes.

At the same time, Ukraine's legislative model extends beyond the minimum standards set by the Rome Statute and IHL. It encompasses not only grave breaches enumerated under international law but also less serious violations that fall outside the jurisdiction of the International Criminal Court (ICC). One notable example is the possibility of prosecuting failures to comply with hygienic requirements for female prisoners of war, as specified in Article 29 of the Third Geneva Convention. Although this violation does not rise to the level of a war crime under international law, Ukrainian law permits its criminalization and prosecution.

This broader approach reflects Ukraine's normative ambition to establish a more proactive and comprehensive humanitarian legal framework, rather than merely replicating existing international instruments. It demonstrates a progressive legal policy orientation-positioning Ukraine as a state seeking to reinforce the protection of IHL through domestic means, even in areas where international criminal law remains silent or vague.

However, this proactive stance must be balanced with careful doctrinal and procedural safeguards. The success of Ukraine's integration of the Rome Statute and international criminal law principles hinges on several core factors:

1. The precise articulation of legal norms-to avoid ambiguous or politically manipulable standards that could lead to selective or arbitrary justice;

2. Systematic harmonization of legal definitions and penalties-to ensure consistency and proportionality in sentencing, regardless of the legal qualification chosen;

3. The institutionalization of enforcement practices that are aligned with international standards, particularly in terms of fair trial rights, judicial independence, and prosecutorial impartiality.

By addressing these areas, Ukraine can ensure that its domestic prosecutions are credible and complementary to the ICC's mandate. More broadly, such reforms serve to reaffirm Ukraine's commitment to the rule of law, international accountability, and universal principles of human rights and justice, particularly during a period of armed conflict and geopolitical upheaval.

References:

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3909-20> (дата звернення: 03.02.2025).
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : проект Закону. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/96f174ed-04e9-4506-a07f-a3e8e874d1aa> (дата звернення: 03.02.2025).
3. Татаренко І. В., Котова Л. В. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини в Україні в контексті імплементації норм Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 48. С. 64–72. URL: <https://journals.snu.edu.ua/index.php/app/article/view/961> (дата звернення: 03.02.2025).
4. Женевська конвенція про поліпшення становища поранених і хворих у діючих арміях (1949) : Конвенція від 12 серпня 1949 р. Офіційний текст. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002 (дата звернення: 04.02.2025).
5. Женевська конвенція про поліпшення становища поранених, хворих і членів екіпажів кораблів військових флотів (1949) : Конвенція від 12 серпня 1949 р. Офіційний текст. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003 (дата звернення: 04.02.2025).
6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. Офіційний текст. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 04.02.2025).
7. Татаренко І. В. Суперечливі аспекти кримінальної відповідальності за воєнні злочини в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 332–336. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-2/77> (дата звернення: 03.02.2025).
8. Киричко В. М. Імплементація положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. *Вісник Асоціації кримінального права України*. – 2024. – № 2(22). – С. 52–67.
9. Прокурор проти Жана-Поля Акаєсу (Міжнародний трибунал щодо Руанди): Рішення Міжнародного трибуналу щодо Руанди. URL: <https://www.un.org/ict/en/case/acaye> (дата звернення: 04.02.2025).

ПАНЕЛЬ ІІІ
ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ НА
ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ,
ПРАВОВАХІСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
ТА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ
ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ

*Іваницький С. О.,
 доктор юридичних наук, доцент,
 професор кафедри економічної
 безпеки та фінансових розслідувань,
 Національна академія внутрішніх справ.
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8426-100X>*

*Руденко М.В.,
 доктор юридичних наук, професор,
 Заслужений юрист України,
 професор кафедри конституційного права,
 Східноукраїнський національний університет
 імені Володимира Даля.
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8461-7627>*

Анотація. У роботі розглянуто окремі аспекти застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. Проаналізовано нормативні акти й судову практику в цій сфері, зроблено висновки.

Ключові слова: кримінальне провадження, запобіжний захід, воєнний стан, тримання під вартою, мобілізація.

Вже більше десяти років триває російська військова агресія, для ефективної протидії якій важливо сформувати розгалужений кадровий механізм поповнення особового складу Збройних сил України та інших складових сил оборони та безпеки.

Задля цього законодавець, зокрема, у ст. 616 КПК України встановив, що у разі введення воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час

досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, умисного вбивства двох або більше осіб або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152-156¹, 258-258⁶, ч. 4 ст. 286¹, ст. 348 КК України, а також підозрюваний, обвинувачений, який згідно з п.п. 1 п. 3 прим. до ст. 368 КК України на момент вчинення кримінального правопорушення займав особливо відповідальне становище, має право звернутися до прокурора з клопотанням про ініціювання перед слідчим суддею або судом питання про скасування цього запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу [1].

Практика реалізації цієї норми висвітлила низку проблем, адже згідно абз. 4 ч. 1 ст. 616 КПК України відповідне клопотання прокурора про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, серед іншого, повинно обов'язково містити висновок про придатність особи до несення військової служби в умовах воєнного стану.

Чинне законодавство передбачає, що висновок про придатність особи до несення військової служби надається за результатами медичного огляду відповідною військово-лікарською комісією (далі - ВЛК).

Разом з тим, підозрюваний (обвинувачений), який ініціює скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби, перебуває в місці, де його свободу обмежено (слідчі ізолятори тощо). Тож для проходження медогляду ВЛК йому потрібно в межах правової процедури на певний період легально покинути режимне приміщення СІЗО. Водночас кримінальний процесуальний закон чітко не

визначає суб'єкта, який уповноважений прийняти рішення про надання дозволу підозрюваному (обвинуваченому) тимчасово залишити СІЗО для проходження медогляду ВЛК й процедурні аспекти його застосування. Це утруднює можливість реалізації принципу правової визначеності як важливої складової засади верховенства права, призводить до різних підходів на практиці й певним чином стримує потенціал ст. 616 КПК України щодо поповнення лав ЗСУ новими категоріями мобілізованих.

Очевидно, що процесуальне рішення про надання дозволу підозрюваному (обвинуваченому) на проходження медогляду для визначення ступеня придатності до несення військової служби має прийматися у формі ухвали тим же суб'єктом, який наділений компетенцією на застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, – слідчим суддею, судом.

Варто підтримати підхід, що формується за цим напрямом в судовій практиці [2;3], й передбачає надання судом дозволу на етапування (доставку) обвинуваченого до ВЛК для проходження медичного огляду й визначення ступеня придатності до несення військової служби в умовах воєнного стану.

З метою конкретизації процесуального порядку скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження (продовження) військової служби вбачається за доцільне доповнити частину першу статті 616 КПК України абзацем шостим наступного змісту: “Дозвіл на етапування особи до відповідної військово-лікарської комісії для проходження медичного огляду й визначення ступеня придатності до несення військової служби надається слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту або прокурора”.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийн. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.
2. Ухвала Козелецького районного суду Чернігівської області від 16 січня 2025 року, провадження № 1-кп/734/63/25, справа № 734/1670/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124456692>
3. Ухвала Київського районного суду м. Полтави від 07 січня 2025 року, провадження № 1-кп/552/82/25, справа №552/6546/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124246426>

Ivanytskyi S.O., Rudenko M.V. On certain issues of applying preventive measures in criminal proceedings under martial law. - Article.

Abstract. The work examined certain aspects of the application of preventive measures in criminal proceedings under martial law. Regulatory acts and judicial practice in this area were analyzed, and conclusions were made.

Key words: criminal proceedings, preventive measure, martial law, detention, mobilization.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ (IN ABSENTIA) У КОНТЕКСТІ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

*Івчук Ю. Ю.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0399-9126>*

Анотація. У науковій роботі автором на підставі аналізу чинного кримінального процесуального законодавства висвітлено особливості здійснення спеціального судового провадження за відсутності обвинуваченого (in absentia). Проаналізовано правові позиції Європейського суду з прав людини у контексті гарантування права на справедливий суд під час здійснення кримінального провадження in absentia.

Ключові слова: спеціальне кримінальне провадження, ЄСПЛ, право на справедливий суд, доступ до правосуддя, право на захист.

Право на справедливий судовий розгляд є міжнародно-правовою засадою здійснення кримінального судочинства, яка має ґрунтовне всеохоплююче значення для формування ціннісних орієнтацій у національній нормотворчій та правозастосовній діяльності. Право на справедливий суд у кримінально-правовому аспекті відповідно до положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) є комплексним та передбачає: 1) право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення; 2) презумпцію невинуватості; 3) право особи бути негайно і детально поінформованим про характер і причини обвинувачення; 4) право на захист, яке включає в себе також право на безоплатну юридичну допомогу захисника; 5) можливість допиту свідків обвинувачення, а також допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення; 6) право на безоплатну

допомогу перекладача. Дотримання гарантій, передбачених статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) є показником зрілості та ефективності національної судової системи. Водночас, у виняткових випадках під час здійснення правосуддя у кримінальних справах, у тому числі за відсутності обвинуваченого, суд вправі відійти від класичного тлумачення змісту гарантій, передбачених статтею 6 ЄКПЛ, та загальних засад кримінального провадження, визначених чинним Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України). Зокрема, під час воєнного стану особливості розвитку кримінально-процесуальних відносин у деяких випадках можуть бути обумовлені наявністю специфічних обставин, за яких вони виникають, наприклад, переховування обвинуваченого від слідства та правосуддя на територіях, тимчасово непідконтрольних Україні. У даному випадку сторона обвинувачення та суд не в змозі встановити місцезнаходження обвинуваченого, внаслідок чого суд вимушений розглядати справу та виносити вирок за його відсутності (*in absentia*). Під час вирішення питання щодо переходу до спеціального кримінального провадження (*in absentia*) судом здійснюється оцінка доцільності та пропорційності засобів для досягнення завдань кримінального судочинства, серед яких основними є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду [1].

На підставі аналізу чинних положень КПК України можна виокремити наступні особливості здійснення спеціального судового провадження (*in absentia*):

1) зміст та форма судового провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей, встановлених законом, зокрема у Главі 24¹ та Главі 28 КПК України;

2) судові провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) здійснюється у кримінальному провадженні щодо певної категорії злочинів, перелік яких визначений у ч.2 ст. 297¹ КПК України (серед яких, злочини проти

основ національної безпеки, проти життя та здоров'я осіб, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку тощо);

3) оцінка судом під час ухвалення вироку заходів, які були здійснені стороною обвинувачення щодо дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого на захист та доступ до правосуддя з урахуванням встановлених законом особливостей такого провадження [1].

Варто зазначити, що сама по собі процедура *in absentia* не є законодавчим здобутком національної правової системи та походить з практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та установ Організації Об'єднаних Націй. О.В. Таран слушно зазначає, що правотворчість і правозастосування мають бути орієнтовані та забезпечувати баланс між розсудом національних органів та обмеженнями, визначеними ЄКПЛ, практикою Суду та інших міжнародних органів, міжнародним правом загалом у контексті таких справ [2, с. 173]. Погоджуючись з думкою авторки, зазначимо, що спеціальне судове провадження (*in absentia*) має здійснюватися відповідно до процедури, передбаченої КПК України з урахуванням судом практики ЄСПЛ щодо розгляду даної категорії справ.

Аналіз правових позицій ЄСПЛ у справах, що стосується розгляду кримінальних справ *in absentia* дозволяє виокремити наступні найбільш поширені випадки порушень права на справедливий суд з боку правозастосовних органів Держав-учасниць:

1) відсутність повідомлення або використання органами влади неналежних засобів повідомлення особи про відкрите щодо особи кримінальне провадження *in absentia*, а також про час та місце судового розгляду (справа *Colozza v. Italy*) [3]. Відповідно до обставин цієї справи, Суд встановив порушення вимоги пункту 1 статті 6 Конвенції з огляду на те, що місцезнаходження обвинуваченого було встановлено поліцією в рамках інших кримінальних проваджень, проте уповноважені органи не здійснили належних заходів для того, щоб встановити зв'язок;

2) відмова адвокату в можливості здійснювати захист обвинуваченого за відсутності довірителя. Зокрема, у справі *Van Geyselghem v. Belgium* [4] Брюссельський апеляційний суд відмовив у наданні адвокату заявниці права захищати її за її відсутності на судовому засіданні з розгляду апеляції на відмову суду нижчої інстанції скасувати вирок. Суд констатував, що допомога адвоката була необхідною для вирішення конфліктів і його роль була потрібною для реалізації права на захист, тому було порушено пункт 1 статті 6 ЄКПЛ, взятий разом із підпунктом (с) пункту 3 статті 6 ЄКПЛ [4];

3) відсутність права на перегляд заочного вироку, винесеного за результатами розгляду справи *in absentia*, судом вищої інстанції (справа *Krombach v. France*) [5]. Варто зазначити, що чинний КПК України також не містить норми щодо можливості перегляду вироку, винесеного в рамках спеціального кримінального провадження (*in absentia*), що не відповідає гарантіям справедливого судового розгляду в розумінні ЄСПЛ. Відсутність у засудженого законодавчо закріпленого права на перегляд вироку свідчить про невідповідність національного законодавства вимогам доступу до правосуддя. Ухвалення обвинувальних вироків *in absentia* під час воєнного стану за умови можливого перебування засуджених на тимчасово окупованих територіях або території держави-агресора повинно відбуватись відповідно до процедури, яка б відповідала гарантіям справедливого судочинства з можливістю подальшого перегляду вироку за клопотанням засудженого. У зворотному випадку, прогалина у національному кримінальному процесуальному законодавстві може бути використана в якості підстави для подальших скарг заявників до ЄСПЛ.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що спеціальне судове провадження (*in absentia*) є предметом не тільки національного, а й міжнародно-правового регулювання. Особливості здійснення судового провадження (*in absentia*) обумовлюють необхідність відходу від класичного розуміння змісту гарантій, передбачених статтею 6 ЄКПЛ. Аналіз правових позицій ЄСПЛ у справах, що стосується розгляду кримінальних справ *in absentia* дозволяє зробити висновок, що більшість порушень права на справедливий суд

пов'язані як з недосконалістю норм національного законодавства держав-учасниць Конвенції, так і з неправомірною поведінкою сторони обвинувачення або суду.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.04.2025).
2. Таран О., Шумейко Д. Деякі проблеми спеціального кримінального провадження (in absentia) в Україні. Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка. 2024. Т. 2, № 106. С. 168–177.
3. Case of Colozza v. Italy (Application no. 9024/80), 12 February 1985. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57462>
4. Case of Van Geyseghem v. Belgium (Application no. 26103/95), 21 January 1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58908>
5. Case of Krombach v. France (Application no. 29731/96), 13 February 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59211>

Ivchuk Y. Particularities of Conducting Special Court Proceedings (In Absentia) in the Context of Ensuring the Right to a Fair Trial. - Article.

Abstract. In the scientific work, the author, on the basis of the analysis of the current criminal procedural legislation, highlights the peculiarities of conducting special court proceedings in the absence of the accused (in absentia). The legal positions of the European Court of Human Rights in the context of guaranteeing the right to a fair trial during criminal proceedings in absentia are analyzed.

Keywords: special criminal proceedings, ECtHR, right to a fair trial, access to justice, right to defense.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРАХ ЗА УЧАСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Зінов'єв О.А.,

офіцер юридичної служби військової частини №###

Анотація. Стаття призначена для висвітлення практичних аспектів застосування процесуальних строків в адміністративних справах, в яких беруть участь військовослужбовці в якості сторони спору. Автором поставлено завдання продемонструвати аудиторії читачів особливості застосування адміністративними судами процесуальних строків стосовно процесуальних дій, які вчиняються військовослужбовцями при розгляді адміністративного спору, зокрема, щодо їх продовження або поновлення. Наголос в матеріалі зроблений на практичних аспектах, а тому основу статті становлять постанови Верховного Суду, які є ключовими у формуванні правових позицій у питанні процесуальних строків, а також приклади з власного досвіду розгляду спорів.

Ключові слова: адміністративний спір, військовослужбовці, процесуальні спори за участі військових, спір, строки, строки давності, строки звернення до адміністративного суду, процесуальні дії

В результаті збройної агресії російської федерації проти України та запровадження на її території правового режиму воєнного стану в українському суспільстві радикально збільшилась кількість громадян, які приєднались до Сил оборони України і набули статусу військовослужбовців, що, відповідно, відзначилось і на кількості спорів за участі військових.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі - ЄКПЛ) [1] є важливою складовою національного законодавства нашої країни. Принципи ЄКПЛ є основою для нормотворчої діяльності, а практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) прецедентною підставою для наведення українськими судами мотивів ухваленого рішення. Пунктом 1 статті 6 ЄКПЛ передбачено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1].

В рішенні ЄСПЛ по справі «Плахтєєв та Плахтєєва проти України» (заява №20347/03 §35) [2] зазначено «... пункт 1 статті 6 гарантує кожному право на звернення до суду з позовом щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. У такій формі в цьому пункті втілено «право на суд», одним з аспектів якого є право доступу, тобто право на порушення провадження в суді за цивільним позовом. Однак це право не є абсолютним. Воно може підлягати законним обмеженням, таким, наприклад, як передбачені законом строки давності...».

В постанові від 30.01.2025 у справі №9901/524/21 Велика Палата Верховного Суду виснувала [3], що строки звернення до суду за захистом свого порушеного права мають кілька важливих цілей, а саме: гарантувати правову визначеність шляхом фіксації провадження, захистити потенційних відповідачів від пізніх скарг, які можуть бути важкими для вирішення, та запобігти несправедливості, яка могла б статися, якщо суди були би покликані ухвалювати рішення про події, що мали місце в далекому минулому, на підставі доказів, у які вже не можна було повірити і які були б неповними через те, що минув час

(такого змісту висновки були сформульовані у справі «Стербінс та ін. проти Сполученого Королівства», рішення від 24.09.1996, Звіти про судові рішення та рішення 1996-IV, pp. 1502-1503, § 51; «Во проти Франції» [GC], № 53924/00, § 92, ECHR 2004-VIII).

Частиною 1 статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» встановлено, що військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [4].

Враховуючи вищенаведене визначення військової служби як державної служби особливого характеру, спори, пов'язані з проходженням військової служби або реалізацією соціальних і правових гарантій військовослужбовців, відносяться до публічно-правових спорів і є підсудними адміністративним судам.

Частиною 1 статті 122 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [5] визначено, що позов може бути подано в межах строку звернення до адміністративного суду, встановленого цим Кодексом або іншими законами.

Особливість строків давності в адміністративному процесі полягає в тому, що строк звернення до суду не є строком позовної давності, у зв'язку з чим, не зважаючи на свою формальну схожість і має суттєві відмінності від позовної давності.

По-перше, порядок застосування судами строку позовної давності регулюється приписами глави 19 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) [6], тобто нормами матеріального закону. Натомість строк звернення до суду визначається положеннями КАС України, отже, є суто процесуальним строком.

По-друге, на відміну від строку позовної давності, який застосовується судом тільки за заявою сторони у спорі, згідно частини третьої статті 267 ЦКУ [6], строк звернення до суду в адміністративному процесі здійснюється судом за

принципом «ex officio», тобто не залежно від того, чи заявляє відповідач про пропуск позивачем строку звернення до суду.

По-третє, строк звернення до суду, як процесуальний строк, що регулюється нормами процесуального кодексу, застосовується як і всі процесуальні норми в редакції процесуального закону чинного на момент вчинення відповідної процесуальної дії, розгляду і вирішення справи (частина третя статті 3 КАС України) [5], без уваги на редакцію процесуального кодексу, що була чинна на момент виникнення спірних правовідносин.

Наразі, Верховним Судом винесено кілька постанов, які цього принципу не дотримуються.

В науковій та науково-практичних роботах юристів не доводилось зустрічати класифікацію процесуальних строків в адміністративному процесі, але все ж таки, їх можна умовно поділити на дві групи: строк звернення до суду, як строк, що дає право особі на ініціювання вирішення публічно-правового спору в адміністративному суді, і решту строків, які регулюють процедурні питання (строк надання сторонами заяв по суті спору, строк надання сторонами доказів, та інші).

Разом з тим строк звернення до суду і процедурні процесуальні строки регулюються майже однаково за виключенням визначення початку обчислення строку.

Строк звернення до адміністративного суду – це проміжок часу після виникнення спору у публічно-правових відносинах, протягом якого особа має право звернутися до адміністративного суду із заявою за вирішенням цього спору і захистом своїх прав, свобод чи інтересів.

В силу приписів частини другої статті 122 КАС України [5] строк звернення до суду починає свій плин з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів.

Натомість перебіг процедурних процесуальних строків починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов'язано його початок (частина перша статті 120 КАС України) [5].

Як вбачається зі змісту частини першої статті 122 КАС України вона є бланкетною нормою, адже дозволяє встановлювати строки звернення до суду іншими законами.

Таким чином, КАС України передбачає можливість встановлення цим Кодексом та іншими законами спеціальних строків звернення до адміністративного суду, які мають перевагу в застосуванні порівняно із загальним шестимісячним строком, визначеним у ч. 2 ст. 122 цього Кодексу.

У зв'язку з чим строк звернення до суду може бути різним в залежності від характеру спірних правовідносин за участю військовослужбовців.

Найбільш поширеними спорами за позовами військовослужбовців є спори про правомірність нарахування і виплати грошового забезпечення. Також, доволі частими є спори про скасування дисциплінарних стягнень, накладених на військовослужбовців, а також спори про зобов'язання військових частин звільнити військовослужбовця з військової служби.

Верховний Суд у постанові від 25.04.2023 у справі №380/15245/22 сформував висновок щодо строку звернення до суду у справах, пов'язаних з недотриманням законодавства про оплату праці військовослужбовців (виплати грошового забезпечення) [7], відповідно до якого, вирішуючи питання про те, якою нормою закону слід керуватися при розгляді цієї справи, Суд, зважаючи на гарантування конституційного права на своєчасне одержання винагороди за працю та рівність усіх працівників у цьому праві, наголошує, що положення статті 233 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) в частині, що стосуються строку звернення до суду у справах, пов'язаних з недотриманням законодавства про оплату праці, мають перевагу в застосуванні перед частиною п'ятою статті 122 КАС України.

Згідно частини 2 статті 233 КЗпП України із заявою про вирішення трудового спору у справах про звільнення працівник має право звернутися до суду в місячний строк з дня вручення копії наказу (розпорядження) про звільнення, а у справах про виплату всіх сум, що належать працівникові при

звільненні, - у тримісячний строк з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені йому при звільненні (стаття 116) [8].

Отже, у спорах про нарахування і виплату грошового забезпечення військовослужбовцям суди при вирішенні питання про дотримання військовослужбовцем строку звернення до суду керуються частиною другою статті 233 КЗпП України і обмежують цей строк трьома місяцями.

За положеннями частини 5 статті 122 КАС України для звернення до суду у справах щодо прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби встановлюється місячний строк [5].

Таким чином, відмова військової частини у звільненні з військової служби оскаржується до суду в місячний строк.

Статтею 88 Дисциплінарного статуту визначено, що військовослужбовець, який вважає, що не вчинив правопорушення, має право протягом місяця з часу накладення дисциплінарного стягнення подати скаргу старшому командирові або звернутися до суду у визначений законом строк.

Отже, для звернення до суду військовослужбовців з позовами про скасування накладеного дисциплінарного стягнення, встановлено місячний строк.

Решта адміністративних спорів за позовами військовослужбовців має бути ініційована заявником впродовж загального – шестимісячного строку звернення до суду, встановленого частиною 2 статті 122 КАС України [5].

Як правило сторони не опікуються питанням строків в адміністративному процесі до тих пір поки перед ними не постає проблема їх поновлення або продовження.

Згідно вимог частини 1 статті 121 КАС України суд за заявою учасника справи поновлює пропущений процесуальний строк, встановлений законом, якщо визнає причини його пропуску поважними, крім випадків, коли цим Кодексом встановлено неможливість такого поновлення [5].

Процесуальним законом не визначено терміну поважні причини, а також не наведено критеріїв, за якими ті, чи інші обставини суд може віднести до поважних причин пропуску процесуального строку.

В рішенні Європейського суду з прав людини в справі «Пономарьов проти України» (№ 3236/03 від 03.04.2008, §41) [9] зазначено, що «Хоча саме національним судам, перш за все, належить виносити рішення про поновлення строку оскарження, їх свобода розсуду не є необмеженою. Суди повинні обґрунтовувати відповідне рішення.».

Зі змісту пункту 52 рішення випливає, що якщо національний суд просто обмежився вказівкою на наявність у відповідача «поважних причин» для поновлення пропущеного строку оскарження, то, відтак, він (суд) не вказав чітких причин такого рішення.

Отже, поняття поважних причин пропуску процесуальних строків є оціночним, а його вирішення покладається на розсуд судді. Оцінка поважності причин пропуску процесуального строку належить до виключної дискреції суду, що вирішує відповідне процесуальне питання.

Абсолютна дискреція суду у питанні поновлення процесуального строку зумовлює те, що це питання регулюються судовою практикою.

Наведемо ключові постанови Верховного Суду щодо визначення поважності обставин.

У постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.01.2024 у справі №520/10732/21 [10] зазначено, що суд оцінює поважність підстав пропущення строку, надає оцінку обставинам, які слугували перешкодою для своєчасного звернення до суду, у взаємозв'язку із: - тривалістю строку, який особою пропущено; - поведінкою такої особи протягом цього строку; - діями, які така особа вчиняла, і чи пов'язані ці дії з готуванням до звернення до суду.

Велика Палата Верховного Суду аналізуючи застосування правового інституту строків звернення до адміністративного суду у постанові від 20.11.2019 у справі № 9901/405/19 вказала, що закон запроваджує оцінні, якісні параметри визначення причин пропуску такого строку. Вони повинні бути

поважними, реальними або непереборними і об'єктивно нездоланими на час плину строків звернення до суду. Ці причини (чи фактори об'єктивної дійсності) мають бути несумісними з обставинами, коли суб'єкт звернення до суду знав або не міг не знати про порушене право, ніщо правдиво йому не заважало звернутися до суду, але цього він не зробив і через власну недбалість, легковажність, байдужість, неорганізованість чи інші подібні за суттю ставлення до права на доступ до суду порушив ці строки. Інакшого способу визначити, які причини належить віднести до поважних, ніж через зовнішню оцінку (кваліфікацію) змісту конкретних обставин, хронологію та послідовність дій суб'єкта правовідносин перед зверненням до суду за захистом свого права, немає. Під таку оцінку мають потрапляти певні явища, фактори та їх юридична природа; тривалість строку, який пропущений; те, чи могли і яким чином певні фактори завадити вчасно звернутися до суду, чи перебувають вони у причинному зв'язку із пропуском строку звернення до суду; яка була поведінка суб'єкта звернення протягом цього строку; які дії він вчиняв, і чи пов'язані вони з готуванням до звернення до суду тощо.

У постанові Верховного Суду від 29.09.2022 у справі № 500/1912/22 [11] колегія суддів зазначила, що причина пропуску строку може вважатися поважною, якщо вона відповідає одночасно усім таким умовам: 1) це обставина або кілька обставин, яка безпосередньо унеможлиблює або ускладнює можливість вчинення процесуальних дій у визначений законом строк; 2) це обставина, яка виникла об'єктивно, незалежно від волі особи, яка пропустила строк; 3) ця причина виникла протягом строку, який пропущено; 4) ця обставина підтверджується належними і допустимими засобами доказування.

Верховний Суд у постанові від 13.02.2024 у справі № 140/9165/23 [12] вказав, що умовою прийнятності позовної заяви до розгляду є її відповідність вимогам щодо форми і змісту, які визначені у статті 160, 161 КАС України, а також дотриманні строків звернення до суду, обов'язковому поданні, у разі пропуску строку звернення до суду, відповідного клопотання про його поновлення, доказів поважності причин його пропуску. Причини пропуску

строку є поважними, якщо обставини які зумовили такі причини є об'єктивно непереборними, не залежать від волевиявлення особи, що оскаржує судові рішення, та пов'язані з дійсними істотними перешкодами чи труднощами для своєчасного вчинення процесуальних дій та підтверджені належними доказами. Подібні висновки виклав Верховний Суд у постанові від 10.01.2024 року у справі №420/1782/23.

Колегія суддів Верховного Суду у справі № 140/9165/23 [12] звернула увагу на те, що небажання позивача вчасно реалізувати процесуальні права та не доведення факту того, що можливість подання ним позовної заяви у визначені законом строки не залежала від його волевиявлення або було зумовлено вагомими та непереборними обставинами, свідчить про втрату можливості захисту порушених, на думку позивача, прав у судовому порядку. Такий підхід відповідає принципу правової визначеності (*res judicata*) як складової верховенства права, а також законності (заборони незастосування норми закону, яка відповідає критерію якості, передбачуваності та легітимної мети).

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у постанові від 29.11.2024 у справі №120/359/24 вказав на особливості визначення поважних причин пропуску строку у спорах за участі військовослужбовців [13].

Так, Суд зазначив, що проходження особою військової служби, призваною по мобілізації у Збройні Сили України, може бути підставою для поновлення строку звернення до суду з кількох причин, пов'язаних із особливим статусом військовослужбовців та характером їхньої служби:

1. Обмеження доступу до правової допомоги: під час служби військовослужбовці можуть перебувати у віддалених, в тому числі й небезпечних місцях, де відсутній доступ до адвокатів чи інших правових ресурсів, що обмежує можливість своєчасного звернення до суду.

2. Виконання обов'язків служби: військовослужбовці, особливо в умовах воєнного стану, часто перебувають у стані, коли фізично або психологічно неможливо займатися приватними справами, зокрема ініціювати судові спори.

3. Фактор часу: участь військовослужбовця у довготривалих операціях, навчаннях або відрядженнях може унеможливити дотримання, визначеного процесуальним законом, строку для звернення до суду.

4. Повага до особливого статусу військовослужбовців: враховуючи виконання військовослужбовцями важливої функції із захисту держави, законодавство та судова практика мають враховувати обставини, пов'язані з проходженням військової служби, як вагому підставу для поновлення строку.

5. Обов'язок держави забезпечувати реалізацію принципу рівного доступу до правосуддя: проходження військової служби може суттєво ускладнити реалізацію особами цього права, а отже, з метою належного забезпечення зазначеного принципу, може визнаватися об'єктивною причиною пропуску процесуального строку.

Спираючись на власний досвід судової практики, створеної за результатами розгляду адміністративних спорів з військовослужбовцями, можу додати також певні критерії визначення поважності причин пропуску процесуального строку.

Зокрема, причини, які завадили військовослужбовцю вчасно вчинити процесуальну дію, мають бути щонайменше наслідком правомірної дії особи. До прикладу у справі Сумського окружного адміністративного суду військовослужбовець пояснював пропуск строку звернення до суду тим, що перебував на лікуванні в медичному закладі. Втім, зі змісту медичних документів вбачалося, що причиною захворювання військовослужбовця було скоєння ним дорожньо-транспортної пригоди у стані алкогольного сп'яніння. Протиправна поведінка заявника не може створювати у особи права, що зумовила відмову суду у поновленні строку.

Також, варто враховувати, що сам лише статус військовослужбовця не дає особі право для застосування особливостей поважності причин пропуску процесуального строку, зазначених в постанові Верховного Суду від 29.11.2024 у справі №120/359/24, особливо це стосується осіб, які вчинили злочин, передбачений статтями 407 (самовільне залишення військової частини або місця

служби) та 408 Кримінального кодексу України [14]. При цьому, для того щоб відкинути посилення особи на свій особливий статус військовослужбовця не обов'язково щоб органами досудового слідства було відкрите кримінальне провадження та внесено запис до ЄРДР за фактом злочину, достатньо представити суду переконливі докази відсутності особи за місцем служби.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Рішення ЄСПЛ по справі «Плахтєєв та Плахтєєва проти України» (заява №20347/03 §35) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_471#Text
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2025 у справі №9901/524/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125063539>
4. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>
5. Кодекс адміністративного судочинства України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
6. Цивільний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
7. ВС висловився щодо строку звернення до суду у справах, пов'язаних з недотриманням законодавства про оплату праці військовослужбовців URL: <https://surl.lu/dwprit>
8. Кодекс законів про працю України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
9. Рішення ЄСПЛ в справі «Пономарьов проти України» (№ 3236/03 від 03.04.2008, §41) URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_434
10. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18.01.2024 у справі №520/10732/21 URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=116396896&red=10000388c12a27bc15b59a91d98a007d4e8f53&d=5>
11. Постанова Верховного Суду від 29.09.2022 у справі № 500/1912/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106545406>
12. Постанова Верховного Суду від 13.02.2024 у справі № 140/9165/23 <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=116965075&red=100003e5c71724ee4424569dac26db4d563e3&d=5>
13. Верховний Суд роз'яснив умови поновлення строків звернення до суду для військовослужбовців у період воєнного стану URL: <https://surl.li/itudky>
14. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>

Zinoviev O. Peculiarities of applying procedural time limits in administrative disputes involving military personnel. - Article.

Abstract. The article is intended to elucidate the practical aspects of applying procedural time limits in administrative cases involving military personnel as a party to the dispute. The author aims to demonstrate to the audience the specifics of administrative courts' application of procedural time limits with respect to procedural actions performed by military personnel during the consideration of an administrative dispute, particularly regarding their extension or reinstatement. The emphasis in the material is placed on practical aspects, and thus the core of the article consists of rulings of

the Supreme Court, which are pivotal in shaping legal positions on the issue of procedural time limits, as well as examples from the author's own experience in handling disputes.

Key words: administrative dispute, military personnel, procedural disputes involving military personnel, dispute, time limits, limitation periods, time limits for filing with an administrative court, procedural actions.

LEGAL PROTECTION OF VULNERABLE POPULATIONS IN WARTIME UKRAINE: CHALLENGES AND PROSPECTS FOR A RIGHTS- BASED POST-CONFLICT RECOVERY

Tatarenko D. V.

*PhD Student, Department of Public and Private Law
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1688-153X>*

Abstract. This article analyzes the wartime transformation of Ukraine's legal and institutional framework in response to the complex humanitarian, social, and governance challenges triggered by Russian armed aggression. Emphasizing a rights-based approach, the study explores legal reforms aimed at protecting vulnerable populations-including displaced persons, veterans, children, persons with disabilities, and the elderly-while highlighting persistent issues such as legislative fragmentation, inconsistent implementation, and limited institutional capacity. The article advocates for a unified legal framework to ensure comprehensive protection for civilian victims of war and emphasizes the role of international cooperation and legal adaptability in shaping a resilient, inclusive, and equitable post-war society.

Keywords: human rights, social protection, wartime law, displaced persons, legal reform, institutional capacity, civilian victims, international cooperation

The armed aggression against Ukraine has precipitated a cascade of social, economic, and humanitarian crises, the scale and severity of which are unprecedented in the modern history of the country. These challenges have not only disrupted the functioning of public institutions and the stability of civil life but have also exposed deep structural vulnerabilities within Ukraine's governance and social support systems. The disproportionate impact on already marginalized and at-risk groups-such as displaced persons, the elderly, war veterans, children, and individuals with disabilities-has made evident the urgent need for systemic legal reform and robust, rights-based state interventions.

In response to these multifaceted pressures, Ukraine's legal and institutional framework has undergone profound transformation, illustrating both the adaptability of its governance structures and the resilience of its normative foundations. The

evolution of the legal system has not been merely reactive but rather reflective of a deliberate policy realignment toward protecting social rights and reinforcing legal safeguards in conditions of armed conflict. These legal adaptations are not isolated adjustments but signify a broader strategic shift in state policy—one that consciously prioritizes the inviolability of human rights, the preservation of human dignity, and the pursuit of social equity in times of extreme national distress.

Crucially, Ukrainian legislation now articulates the specific legal status and urgent humanitarian needs of the most war-affected populations. This includes, but is not limited to, internally displaced persons (IDPs), active-duty and former combatants, children traumatized by conflict-related violence, individuals who have suffered war-induced disabilities, and elderly citizens burdened by mobility challenges, economic insecurity, and limited access to healthcare. These groups are not monolithic; they face intersecting forms of vulnerability—ranging from financial hardship and housing instability to legal invisibility and psychological trauma. Addressing their needs requires not only legal recognition but also a sophisticated, multidimensional framework for targeted protection and assistance.

While legislative advances have expanded the formal scope of social guarantees and protective measures, implementation remains a persistent obstacle. The legal landscape is frequently characterized by fragmentation: overlapping mandates, contradictory provisions, and regulatory omissions obstruct the realization of rights and reduce legal certainty. In many instances, the law serves a symbolic rather than functional role, offering aspirational guarantees without the accompanying procedural mechanisms necessary to make those rights actionable.

Moreover, access to justice and administrative services remains highly uneven. Individuals residing in frontline communities, temporarily occupied territories, or geographically isolated regions often face insurmountable barriers to legal remedies and social support. Constantly evolving legislation—introduced to keep pace with the rapidly changing realities on the ground—can create further confusion for both service providers and beneficiaries. The lack of cross-sector coordination between government bodies and insufficient institutional capacity at local and national levels only

compounds these challenges, delaying or denying access to critical services for those who need them most.

Ultimately, Ukraine's wartime legal reforms illustrate the dual imperative of crisis response and long-term system building. By centering the legal architecture on principles of inclusivity, accountability, and human rights, Ukraine lays the groundwork for not only surviving the current conflict but also establishing a resilient, equitable, and socially cohesive post-war society. The sustainability of these reforms, however, hinges on continued investment in legal clarity, administrative capacity, and participatory governance mechanisms capable of adapting to both current and future humanitarian demands.

Effective enforcement of social guarantees in wartime Ukraine necessitates not only legislative innovation but also the establishment of a resilient and responsive institutional infrastructure. Robust institutional support is fundamental-this includes the digitalization of administrative and social services to ensure accessibility and continuity during disruptions, the decentralization of service delivery to empower local governance structures, and systematic capacity-building for frontline social service providers who serve as the first point of contact for affected populations. Additionally, the development of strong, transparent accountability mechanisms is essential for preventing corruption, ensuring equitable access, and fostering public trust in legal and social institutions.

Crucially, the role of international cooperation cannot be overstated. Strategic partnerships with international organizations, humanitarian agencies, and civil society actors significantly enhance the transparency, legitimacy, and efficiency of Ukraine's social protection system. These actors bring essential technical expertise, financial resources, and comparative knowledge, contributing to the alignment of domestic legal frameworks with international human rights norms and humanitarian law obligations. Moreover, such cooperation provides a platform for shared responsibility in addressing large-scale humanitarian needs.

One of the most pressing systemic deficiencies is the absence of a comprehensive, institutionalized mechanism for impact assessment. Despite the

proliferation of legal initiatives and policy instruments in response to the war, many of these frameworks lack structured procedures for evaluating their effectiveness, particularly as they pertain to diverse and vulnerable groups. Without systematic monitoring and data collection, the legal system remains largely reactive, unable to adjust in real time to emerging needs or identify areas of persistent failure. The creation of regular monitoring cycles, feedback loops, and evidence-based policy reviews is indispensable to ensuring that laws and programs remain relevant, equitable, and responsive to the volatile conditions of ongoing conflict.

Ukraine has made considerable strides in constructing a legislative infrastructure to provide multidimensional support to those affected by armed aggression. These frameworks are increasingly comprehensive in scope, encompassing a broad array of support mechanisms including direct financial aid, guaranteed access to healthcare services, trauma-informed psychological support, social and physical rehabilitation programs, inclusive educational initiatives, and labor market reintegration and retraining opportunities. The legal entrenchment of these guarantees signifies a deliberate effort to institutionalize a protective ecosystem that upholds the dignity and rights of wartime victims, not merely through humanitarian aid but through durable, rights-based social policy.

Nonetheless, significant legal and operational challenges persist. The overall architecture of Ukraine's social protection system is still marred by fragmentation and inefficiency. Jurisdictional overlaps between different government agencies and administrative tiers often lead to confusion, duplication of efforts, and bureaucratic gridlock. Regulatory frameworks are frequently ambiguous or incomplete, lacking the procedural specificity required for effective and uniform implementation. Enforcement mechanisms, where they exist, are often underfunded, poorly coordinated, or insufficiently empowered to ensure compliance.

Key legislative instruments illustrate both the progress made and the limitations that remain. The Law "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" (No. 1706-VII) is a cornerstone of Ukraine's displacement policy. It codifies core rights for IDPs, including access to employment, housing, pensions, and essential

social services. However, administrative inefficiencies-such as delays in registration processes, uneven application across different regions, and documentation-related hurdles-continue to obstruct timely and equitable access to assistance.

Similarly, the Law “On the Status of War Veterans and Guarantees of Their Social Protection” (No. 3551-XII) establishes a detailed framework of entitlements for military veterans, encompassing healthcare, mental health services, housing benefits, and socio-economic reintegration initiatives. Yet, the operationalization of this legal framework is undermined by chronic underfunding, a shortage of specialized personnel trained to address the unique needs of war veterans, and legal ambiguities surrounding the definition of veteran status. These definitional uncertainties are particularly problematic for volunteers, territorial defense fighters, and individuals engaged in non-traditional forms of military service-many of whom find themselves excluded from benefits despite their frontline contributions.

A major conceptual and structural gap remains the absence of a unified legislative codex on social protection in wartime. Without such a consolidated legal instrument, the existing system is vulnerable to incoherence, uneven enforcement, and interpretive discrepancies. In light of rapidly evolving conflict dynamics and the emergence of new victim categories-such as civilians wounded in missile strikes or experiencing long-term psychological trauma-it is imperative that legal frameworks be forward-compatible, anticipatory, and adaptable to diverse and changing realities.

While Ukrainian legal frameworks increasingly align with international standards-particularly the UN Guiding Principles on Internal Displacement, the Geneva Conventions, and customary international humanitarian law-critical gaps remain in harmonization, particularly in areas such as transitional justice, compensation for civilian harm, and the rights of persons with disabilities. These gaps not only weaken the legal coherence of Ukraine’s wartime response but also risk undermining Ukraine’s obligations under key international treaties, including the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD), and the Rome Statute of the International Criminal Court.

Recognizing the acute vulnerabilities of children in conflict zones, Ukraine has enacted legislation aimed at protecting their rights under martial law. This includes provisions for safe evacuation, continuation of education through in-person and remote modalities, trauma-informed psychological support, and legal aid for unaccompanied or displaced minors. These initiatives reflect Ukraine's formal adherence to international legal instruments, most notably the UN Convention on the Rights of the Child (CRC) and the Optional Protocol on the involvement of children in armed conflict. However, implementation remains uneven. Institutional capacity varies widely between regions, and access to protection services in temporarily occupied territories is particularly constrained. The absence of unified procedures for determining guardianship, processing family separation cases, or documenting the legal status of displaced children exacerbates legal and humanitarian vulnerabilities.

The legal framework for individuals who have sustained disabilities due to military operations also reflects a commendable normative evolution. Ukrainian law recognizes war-related disability as a distinct legal status, entitling beneficiaries to medical treatment, physical and psychological rehabilitation, assistive technologies, social housing, and financial support. These entitlements are grounded in both domestic law and international standards, particularly the CRPD. However, systemic barriers continue to impede implementation. Medical certification processes are often opaque, overly bureaucratic, and lacking in standardization across regions. Furthermore, infrastructure for long-term rehabilitation and social reintegration remains underdeveloped-especially in conflict-affected and rural areas-limiting the practical realization of rights guaranteed on paper.

Elderly individuals, who often face compounding vulnerabilities due to chronic illness, limited mobility, social isolation, and economic precarity, are disproportionately affected by armed conflict. The disintegration of local healthcare services, destruction of residential facilities, and logistical challenges related to displacement further endanger their welfare. While targeted support programs-often in cooperation with NGOs, international donors, and local governments-have been mobilized to address these needs, including mobile healthcare services, food delivery,

and psychosocial support, their sustainability is dependent on improved institutional coordination and long-term policy planning.

Integral to a rights-based approach to wartime governance is the implementation of rigorous monitoring and evaluation mechanisms. Legal frameworks must be continuously assessed for their effectiveness, inclusiveness, and adaptability. In this regard, Ukraine must institutionalize feedback-driven policymaking through regular audits, disaggregated data collection, and participatory mechanisms involving affected communities and civil society. Legal adaptability-rooted in the principle of proportionality and evolving needs-is not a luxury in wartime governance but a legal necessity for the realization of substantive justice.

International cooperation plays an indispensable role in reinforcing Ukraine's wartime legal infrastructure. Engagement with the United Nations, the International Committee of the Red Cross (ICRC), the European Union, and international humanitarian NGOs has been essential in aligning domestic reforms with global legal standards, mobilizing technical and financial support, and facilitating knowledge transfer. These collaborations also reinforce Ukraine's position in international legal forums and contribute to its normative legitimacy as a state upholding human rights even under conditions of extreme duress.

Nonetheless, significant legislative fragmentation continues to obstruct the coherent delivery of protections. Foundational legal acts-such as those governing IDPs, veterans, child protection, and persons with disabilities-often operate in silos, with inconsistent definitions, overlapping mandates, and procedural contradictions. For instance, the law on IDPs does not account for the realities of multiple displacement, nor does it adequately cover individuals lacking official registration or valid documentation. Similarly, the legal definition of "veteran" remains narrowly constructed, leading to the exclusion of many combatants, including volunteers and members of irregular defense formations, from critical benefits and services.

Civilian victims of war-those injured, bereaved, or whose property has been destroyed-remain insufficiently integrated into Ukraine's legal protection system. There is no consolidated legal category for "civilian victim of armed conflict," nor a

comprehensive mechanism for compensation, restitution, or rehabilitation. The Law “On Rehabilitation of Persons with Disabilities,” for example, lacks war-specific criteria or procedures, failing to reflect the scale and complexity of injuries sustained in contemporary warfare, including long-term psychological trauma and invisible disabilities such as PTSD. The current medical-social examination system is outdated and poorly suited to conflict realities.

Compounding these structural deficiencies are numerous legal contradictions. For instance, eligibility criteria for child protection benefits may conflict with those for IDPs or orphans, leading to confusion among implementing agencies and unjust exclusion of beneficiaries. In many cases, rights proclaimed by law are not matched by enabling regulations, adequate budget allocations, or designated implementation authorities, rendering them *de facto* inoperative.

Administrative capacity constraints further erode the effectiveness of legal protections. Underfunding, human resource shortages, poor coordination between central and local authorities, and the slow pace of digitalization all hamper the consistent delivery of services. Citizens often face prolonged delays due to identity verification problems, conflicting registry entries, or bureaucratic errors. Critically, the lack of a unified, interoperable database of war-affected individuals contributes to unequal treatment, inefficiency, and, at times, corruption and abuse.

To address these complex and systemic challenges, Ukraine urgently requires the development of a comprehensive legal code-or at minimum, a special framework law-governing the protection of civilians under martial law and conditions of armed conflict. Such legislation must provide a unified approach to the legal recognition of victim status, outline clear procedures for accessing assistance and remedies, define responsibilities across institutions, and harmonize existing laws under a coherent rights-based architecture. Crucially, this framework should incorporate Ukraine’s international legal obligations, including those concerning transitional justice, gender equality, child rights, and disability rights. The integration of impact assessments, informed by civil society and international partners, must also become a standard feature of the legislative process.

Ultimately, Ukraine's wartime legal evolution reflects a deep and commendable commitment to protecting human dignity in the most adverse circumstances. The country's legal response simultaneously addresses immediate humanitarian imperatives and lays the normative foundations for an inclusive, equitable, and resilient post-war reconstruction. The road ahead will require sustained legal reform, institutional innovation, and participatory governance-but the trajectory thus far offers both hope and a model for wartime legal transformation rooted in justice and human rights.

Література:

1. Рекомендація МОП 2017 року про зайнятість і гідну працю в цілях забезпечення миру та потенціалу протидії (№ 205). URL: <https://www.social-protection.org/gess/RessourcePDF.action?id=56874> (дата звернення: 02.04.2025).
1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 02.04.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 02.04.2025).
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> (дата звернення: 02.04.2025).
5. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 02.04.2025).
6. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 44. – Ст. 416.

ПАНЕЛЬ IV

ІНКЛЮЗИВНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПРАВОВІ, МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТА РІВНОСТІ

*Арсентьєва О. С.,
к. ю. н., професор,
професор кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
ORCID:<https://orcid.org/0000-0001-7959-8524>*

*Семененко І. М.,
д. е. н., професор,
професор кафедри економіки і підприємництва
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля.
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-9310-0515>*

Анотація. Одним із найактуальніших викликів для національної системи вищої освіти України є активна інтеграція в інклюзивний європейський освітній простір, особливо в умовах війни з російською федерацією, повоєнного відновлення та необхідності збереження й зміцнення людського капіталу. Військовий досвід, поранення, міграція та перебування в полоні суттєво змінили освітні потреби населення. Обмежений або нерівний доступ до вищої освіти, зокрема для осіб з інвалідністю та постраждалих від війни, перешкоджає повній реалізації права на освіту та ускладнює впровадження європейських освітніх стратегій. У статті досліджуються правові, інституційні та політичні засади формування інклюзивної вищої освіти в Україні. Розглядаються міжнародні зобов'язання України, зокрема Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю та Декларація про безпеку шкіл, а також узгодження національних стратегій із європейськими документами, такими як Болонський процес і Тиранське комюніке. У дослідженні підкреслюється нагальна потреба оцінити рівень інклюзивності та доступності вищої освіти, адаптувати освітні практики та забезпечити підтримку всім учасникам освітнього процесу.

Ключові слова: інклюзивна освіта, вища освіта, людський капітал, права осіб з інвалідністю, повоєнне відновлення, освітня політика.

Одним з найважливіших завдань національної вищої освіти сьогодні є активна інтеграція в інклюзивний європейський освітній простір з огляду на загальний український контекст - війна з рф, подальше повоєнне відновлення України, прагнення зміцнення та збереження людського капіталу, який суттєво

трансформувався через набуття різного життєвого досвіду через бойовий досвід, поранення, внутрішню та зовнішню міграцію тощо. Відсутність або нерівність доступу до освітніх послуг у закладах вищої освіти призводить до неможливості повноцінної реалізації права на освіту громадянами, особливо які мають інвалідність, у тому числі внаслідок російської агресії, ускладнює просування основних стратегій і принципів європейської освіти, процес формування та реалізації державної політики для усунення бар'єрів.

Процеси активного обговорення та законотворчої діяльності у сфері інклюзивної освіти в Україні були значною мірою активізовані після ратифікації 16 грудня 2009 року Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї [1]. Зазначена Конвенція набула чинності на території України 6 березня 2010 року, започаткувавши новий етап розвитку державної політики у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю, зокрема в контексті доступу до якісної освіти. Згідно зі статтею 24 Конвенції Держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю на освіту. Для цілей реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях і навчання протягом усього життя. Пунктом 5 частини 2 статті 24 встановлено, що Держави-учасниці забезпечують, щоб особи з інвалідністю могли мати доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими. Із цією метою держави-учасниці забезпечують, щоб для осіб з інвалідністю забезпечувалося розумне пристосування.

З метою імплементації конвенційних положень до національного законодавства право на освіту гарантується статтею 53 Конституції України та чинним законодавством у сфері освіти, зокрема Законом України «Про освіту», Законом України «Про вищу освіту». 19 листопада 2019 року Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (*Safe Schools Declaration*) [2] і стала сотою країною, що підтримала положення цього документа. Зазначений

документ є особливо важливим для нашої держави, яка перебуває у стані війни та потребує захисту усіх освітніх установ від збройних нападів.

Ключові принципи та підходи інклюзивної освіти (принцип включення, інтегрованої освіти і реабілітації на базі громади), викладені у Саламанській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливим освітніми потребами (1994) [3], реалізуються у розробці стратегій, які мають на меті забезпечити справжню рівність можливостей.

Започаткування Болонського процесу 1999 року, створення у подальшому Європейського простору вищої освіти, ідеї якого закладені ще у Лондонському комюніке (2007) та базувалися інституційній автономії, академічній свободі, рівних можливостях та демократичних принципах, які сприятимуть мобільності, підвищуватимуть можливості працевлаштування, а також привабливість та конкурентоспроможність Європи, знайшли своє продовження у Римському комюніке (2020) [4], Принципах та рекомендаціях щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти у ЄВПО (2020) [5], Тиранському комюніке (2024) [6] й спрямовані на розвиток більш інклюзивного, інноваційного, взаємопов'язаного та стійкого простору вищої освіти.

Національні нормативні документи (Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [7], Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [8], Національна стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року [9]) визначають створення інклюзивного, безпечного, сприятливого для розвитку освітнього середовища, яке передбачає рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу відповідно до їхнього потенціалу та прагнень, підтримку рівноправного залучення осіб з усіх верств суспільства своїми стратегічними цілями.

Розбудова та розвиток соціально інклюзивної системи вищої освіти, впровадження національних стратегій у сфері розвитку інклюзивної освіти, що ґрунтуються на міжнародних нормах, розширення можливостей та застосування відповідних інструментів, здатних підтримувати сталі та мирні суспільства,

недостатній рівень реалізації права на освіту, можливостей осіб з інвалідністю, осіб, які постраждали або зазнали травм внаслідок війни, осіб, які перебували у полоні, які є ветеранами/ками війни, особами, які мали внутрішню чи зовнішню міграцію, недостатнє урахування їх інтересів та думок під час визначення змісту та підготовки освітніх програм, недостатня підготовка та стимулювання якісної викладацької діяльності зумовлюють та зобов'язують до нагальної оцінки умов та потреб закладів освіти, нормативно-правових актів у сфері освіти, у тому числі локальних нормативних актів, рівня підготовки та готовності здобувачів освіти, академічного та управлінського персоналу, а також усі, хто залучений до освітнього процесу, до впровадження інклюзивних політик та інструментів, забезпечення повної підтримки усіх суб'єктів освітнього процесу на всіх етапах освітнього процесу шляхом зазначених реалізації політик та практик, спрямованих на доступність та різноманітність вищої освіти.

Література:

1. Rome Ministerial Communiqué // https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf
2. Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA // https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf
3. Tirana Communiqué (2024) <https://ehea.info/Immagini/Tirana-Communique.pdf>
4. Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни: результати дослідження // https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2023/02/rezultaty-doslidzhennya-dity-i-vijna-veresen-lystopad-2022r.pdf?fbclid=IwAR2caK2OMR0jW-JvkXut0Hk6p2FTdAxO_7E-17OmiedFU2ZPJSsUrsRRuL8
5. <https://moz.gov.ua/uk/kilkist-pacientiv-zi-vstanovlenim-diagnozom-ptsr-v-ukraini-zrostaе-scho-treba-znati-pro-posttravmatichnij-stresovij-rozlad>
6. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливим освітніми потребами https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text
7. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Розпорядження КМУ від 14.04.2021 №366-р// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>
8. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження КМУ від 23.02.2022 №286-р// <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
9. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024-2026 роки: Розпорядження КМУ від 07.06.2024 №527-р <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text>.

Arsentieva O., Semenenko I., Inclusive education in higher education institutions: regulatory support for accessibility and equality. - Article.

Annotation. One of the most pressing challenges for Ukraine's national higher education system is active integration into the inclusive European educational space, especially in the context of war with the Russian Federation, post-war recovery, and the need to preserve and strengthen human capital. War-related experiences such as combat, injury, migration, and captivity have significantly transformed educational needs. Limited or unequal access to higher education, particularly for persons with disabilities and war-affected individuals, hinders the full realization of the right to education and complicates the advancement of European educational strategies. This article explores the legal, institutional, and policy frameworks that shape inclusive higher education in Ukraine. It highlights Ukraine's international commitments, including the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Safe Schools Declaration, and aligns national strategies with European frameworks such as the Bologna Process and the Tirana Communiqué. The study underlines the urgent need to evaluate the inclusiveness and accessibility of higher education, adapt teaching practices, and support all stakeholders in the educational process.

Keywords: inclusive education, higher education, human capital, disability rights, post-war recovery, educational policy.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛОКОВАНИХ ЦНАП

Гриценко Г. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля.*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6346-525X>

Манакіна О. О.,

*студентка юридичного факультету
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля.*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3575-9097>

Анотація. В статті розглянуто законодавство, що регулює діяльність центрів надання адміністративних послуг, в тому числі які були релоковані. Проведено аналіз проблемних питань діючого законодавства з надання соціальних послуг населенню під час військового стану в державі. Запропоновані практичні шляхи внесення змін у законодавство, які можуть покращити надання адміністративних послуг населенню та зменшити навантаження на працівників ЦНАП.

Ключові слова: центр надання адміністративних послуг, державні органи, релоковані установи, соціально-значущі послуги.

Практика підтримки діяльності релокованих підприємств та установ в нашій державі органами державної та місцевої влади виникла у 2014 році, після початку бойових дій на сході нашої країни та Криму. У лютому 2022 року

ситуація лише ускладнилася кількістю вимушено переміщених не тільки підприємств приватної форми власності, а й державних органів, у тому числі і Центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП), що зросли в кілька разів. Одним із наслідків цих дій стало питання надання соціально-значущих послуг вимушено переміщеним особам державними органами, які самі були переміщені з районів активного ведення бойових дій.

Одним із найсерйозніших викликів, з якими зіткнулися релоковані ЦНАП з тимчасово-окупованих територій, а також громади взагалі, є збереження їх діяльності та підтримка з боку органів місцевого самоврядування. Майбутнє ЦНАП наряду залежить від того, наскільки ефективно вони зможуть подолати цю проблему. На жаль, на сьогоднішній день ЦНАП, які опинились поза межами своїх рідних територій, часто залишаються поза увагою органів державної влади та місцевого самоврядування, продовжуючи свою діяльність, знаходячись в пошуках шляхів для збереження своєї ідентичності й підтримуючи зв'язки з мешканцями громади, які також вимушені були переміститись з тимчасово-окупованих територій та мають потребу в адміністративних послугах.

Після введення Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»[1], доступи до державних реєстрів багатьом співробітникам тимчасово переміщених (релокованих) ЦНАП були заблоковані. Це призвело до того, що частина вимушено переміщених осіб не змогли отримувати соціально-значущі послуги, які передбачені Конституцією України та іншим законодавством.

На теперішній час до релокованих ЦНАП надходить надвелика кількість звернень від громадян про прийняття та розгляд документів щодо внесення інформації про пошкоджені та зруйновані об'єкти нерухомого майна, оскільки, відповідно до положень Порядку, інформація вноситься щодо власників (користувачів) нерухомого майна, яке пошкоджено або знищено, тож працівникам ЦНАП, з метою внесення достовірних даних, необхідно перевірити інформацію щодо належності на праві власності (користування) пошкоджених та зруйнованих об'єктів нерухомого майна заявникам.

Працівниками ЦНАП активно ведеться робота щодо внесення даних до Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації відповідно до положень Порядку подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380 (далі – Порядок №380) [2]. В пункті 2 Порядку №380 зазначено, що дія цього Порядку поширюється на фізичних та юридичних осіб, об'єкти нерухомого майна, яких знищено або пошкоджено внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією російської федерації, з 19 лютого 2014 р., що є датою початку тимчасової окупації російською федерацією окремих територій України відповідно до частини другої статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»[3], а саме на фізичних та юридичних осіб, які є власниками, балансоутримувачами відповідного нерухомого майна, замовниками будівництва щодо об'єктів будівництва, або за якими таке майно (об'єкти будівництва) закріплено на праві господарського відання чи праві оперативного управління.

Відповідно до пункту 18 Порядку №380 об'єктами Реєстру пошкодженого та знищеного майна є інформація про:

- 1) пошкоджене та знищене нерухоме майно;
- 2) осіб, нерухоме майно яких пошкоджено або знищено;
- 3) шкоду та збитки, завдані внаслідок пошкодження такого майна.

Пункт 24 Порядку №380 закріплює перелік користувачів Реєстру пошкодженого та знищеного майна (далі - користувачі), серед яких є центри надання адміністративних послуг. Користувачі забезпечують внесення інформації (документів) про пошкоджене та знищене нерухоме майно, про осіб, нерухоме майно яких пошкоджено або знищено, шкоду та збитки, завдані внаслідок пошкодження такого майна, та іншої інформації, визначеної цим

Порядком, до Реєстру пошкодженого та знищеного майна через електронний кабінет користувача (абзац 19 пункту 24 Порядку)[2].

Одним із основних питань співробітників релокованих ЦНАП є питання неможливості виконання своїх функціональних обов'язків належним чином без можливості використання інформації Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (далі – ДРРП). Питання щодо відновлення доступу до ДРРП співробітниками ЦНАП Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської областей піднімається постійно та має великий попит.

Міністерство юстиції України, яке є держателем єдиних та державних реєстрів, керується вимогами частини 5 статті 10 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [4], для відновлення доступу державним реєстраторам ЦНАП висловлюють позицію, що робоче місце державного реєстратора, що перебуває у трудових відносинах із суб'єктом державної реєстрації прав, суб'єктом державної реєстрації, може бути розташовано виключно в населеному пункті за місцезнаходженням відповідного суб'єкта або центру надання адміністративних послуг, утвореного таким суб'єктом.

Щодо доступу в режимі перегляду інформації з ДРРП, для виконання своїх повноважень адміністраторами ЦНАП, Міністерство юстиції України керується нормами «Наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України» (далі – Наказ 309) від 22.12.2022 року № 309 (зі змінами) [5], оскільки громади, в межах яких працівники здійснюють свою діяльність, є тимчасово окупованими російською федерацією територіями.

З цього приводу, експерти Програми DOBRE надають роз'яснення, що з територіями, тимчасово окупованими після 24.02.2022 року ситуація зовсім інша, аніж з окупованими окремими територіями частини Донецької, Луганської та АР Крим у 2014 році [6,16].

Отже, відповідно до ч. 3 ст. 1 Закону України від 15.04.2014 № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», визначення дати початку та завершення

тимчасової окупації територій мало здійснюватися Кабінетом Міністрів України. Однак після початку повномасштабного російського вторгнення ця функція була передана від Уряду до Мінреінтеграції. У зв'язку з цим вимога щодо обов'язкової перереєстрації, у імперативному порядку, не поширювалася на суб'єктів господарювання, місцезнаходження яких було на відповідних територіях та на теперішній час діють норми Наказу 309.

Оскільки місцезнаходження підприємства визначається його статутом, прийняти рішення про внесення відповідних змін має орган, який виконує функції вищого органу. Тобто після утворення, до неї, відповідно до п.п. 10, 12 та 15 ч. 2 ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[7] переходять повноваження з управління відповідними об'єктами та майном територіальної громади, а отже, саме керівник військової адміністрації населених пунктів або уповноважена ним особа (на підставі розпорядчого акту) мають забезпечити здійснення перереєстрації місцезнаходження відповідного підприємства та/або його філії (відокремленого підрозділу). ЦНАПи, в переважній більшості на територіях Донецької та Луганської областей, є самостійними юридичними особами в складі військових та військово-цивільних адміністрацій.

Такі норми законодавства потребують зміни та вдосконалення, адже на теперішній час більшість спеціалістів ЦНАП фізично знаходяться в різних куточках нашої країни та намагаються виконувати свої посадові обов'язки в надважких умовах, працюючи у дистанційному режимі та з розташуванням робочих місць працівників в межах адміністративно-територіальних одиниць, що не належать до територій, на яких ведуться активні бойові дії або тимчасово окупованих, де безпекова ситуація сприяє повноцінно функціонувати. В іншому випадку деякі ЦНАП є самостійними юридичними особами та лише перереєстрація на територію юрисдикції яких релоковані спеціалісти з тимчасово окупованих територій вирішить проблематику.

Вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює діяльність ЦНАП в умовах воєнного стану, вирішить правові проблеми, оскільки наразі більшість

вимог та положень не враховують специфіки роботи релокованих установ. Відсутність доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та інших реєстрів, що унеможлиблює належне виконання функцій у сфері реєстрації та декларування місця проживання, а також у сфері фіксації пошкодженого та зруйнованого майна, чинять значні перешкоди. Необхідно забезпечити повноцінний доступ релокованим ЦНАП до державних реєстрів у режимі перегляду, що дасть змогу надавати адміністративні послуги належним чином. Лише розробка та внесення змін до норм чинного законодавства дозволять релокованим ЦНАП здійснювати свою діяльність без потреби обов'язкової перереєстрації у нових адміністративно-територіальних умовах. Фінансова та організаційна підтримка з боку держави й міжнародних партнерів, проведення навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів ЦНАП, щодо роботи в умовах релокації, із використанням цифрових інструментів для надання адміністративних послуг, значно покращать їх діяльність із розширенням можливостей при обслуговуванні громадян.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022: станом на 06.02.2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#top> (дата звернення: 14.02.2025 року)
2. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова КМУ від 26.03.2022 р. № 380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#top> (дата звернення: 14.02.2025 року).
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
4. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 року № 1952-IV: станом на 01.01.2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#top> (дата звернення: 16.02.2025 року).
5. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 року № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (поточна редакція від 02.10.24).
6. Перереєстрація комунальних суб'єктів господарювання, розташованих на тимчасово окупованих територіях - роз'яснення для громад. Децентралізація: Програма DOBRE. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15988> (дата звернення: 17.02.2025 року).
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 року № 389-VIII: станом на 08.02.2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#top> (дата звернення: 17.02.2025 року).

Hrytsenko H., Manakina O. Legal Issues of Restoring the Functioning of Relocated Administrative Service Centers (CNAPs). - Article.

Abstract. The article examines the legislation regulating the activities of administrative service centres, including those which have been relocated. The author analyses the problematic issues of the current legislation on the provision of social services to the population during martial law in the State. Practical ways of amending the legislation that can improve the provision of social services to the population and reduce the burden on ASC employees are proposed.

Key words: administrative service centre, state bodies, relocated institutions, socially important services.

INTERNATIONAL LEGAL COOPERATION IN COMBATING DOMESTIC VIOLENCE: THE CASE OF UKRAINE

Kanskyi O.A.,

PhD student at the Department of Public and Private Law

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University.

ORCID:<https://orcid.org/0009-0007-7756-3791>

Annotation. This article examines the multidimensional issue of domestic violence in Ukraine within the broader context of international legal cooperation. Amid war-related displacement, trauma, and weakened support systems, the prevalence of domestic and gender-based violence has sharply increased. The study highlights Ukraine's efforts to align its national legal framework with international human rights standards, particularly through the ratification of the Istanbul Convention and implementation of targeted reforms. It also underscores the importance of cross-border cooperation, institutional partnerships, and comprehensive victim support mechanisms. Despite legislative progress, systemic and infrastructural challenges persist, limiting the full realization of protections. The article calls for enhanced legal harmonization, increased funding, and sustained collaboration with global partners to combat domestic violence effectively.

Keywords: domestic violence, Istanbul Convention, international cooperation, gender-based violence, legal reform, Ukraine

Domestic violence represents a profound and multifaceted threat to human rights and societal well-being, remaining one of the most pervasive and urgent challenges in the modern world. It not only inflicts long-term psychological, physical, and emotional harm on individuals but also erodes the foundations of social cohesion and public safety. In an era of intensifying globalization, the nature of domestic violence is increasingly transnational, transcending state borders and demanding a coordinated international legal and humanitarian response.

In Ukraine, the issue of domestic violence has become markedly more acute against the backdrop of the ongoing war. The conflict has triggered widespread displacement, socioeconomic instability, and psychological trauma, all of which have

significantly exacerbated the prevalence and severity of gender-based violence. Vulnerable populations-particularly internally displaced persons (IDPs), women, children, and military personnel-are disproportionately affected. Not only has the frequency of abuse increased, but its manifestations have grown more brutal and systemic, reflecting the broader context of crisis and disintegration of traditional support systems.

Mass migration caused by the war has also introduced new legal complexities. As large numbers of Ukrainians seek refuge in EU member states and other countries, many victims find themselves in legal limbo abroad-without access to adequate protection, legal representation, or social services. In this context, international cooperation emerges as a critical mechanism for ensuring that the rights and safety of victims are upheld beyond national jurisdictions. Cross-border collaboration is essential for establishing coherent legal frameworks, aligning national practices with international human rights standards, and facilitating mutual support among states.

Ukraine has taken active steps toward strengthening its role within the international system of combating domestic violence. Through bilateral and multilateral agreements, as well as the exchange of best practices, Ukraine contributes to and benefits from global efforts to address domestic abuse. A central focus of this cooperation lies in the harmonization of Ukrainian legislation with international legal norms, particularly those enshrined in the Istanbul Convention and other key instruments. This involves not only the formal criminalization of domestic violence, but also the development of comprehensive mechanisms for victim support, including prevention, protection, and rehabilitation.

Equally important is Ukraine's collaboration with the European Union, the United Nations, and the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). These partnerships enable the country to adopt effective models for operating crisis response systems, such as emergency shelters, legal aid centers, and psychosocial rehabilitation programs. Moreover, international initiatives offer essential training for law enforcement officials, legal professionals, and social workers-ensuring that those working on the front lines are adequately equipped to respond to the complex dynamics

of domestic violence. Through these multifaceted efforts, Ukraine is not only reinforcing the rights and safety of its own citizens but also contributing to the global advancement of anti-violence norms and practices.

Ukraine's ratification of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence-widely known as the Istanbul Convention-marks a pivotal milestone in aligning national legal standards with comprehensive international human rights obligations [1]. As a legally binding international treaty, the Istanbul Convention establishes an integrated and victim-centered framework for the prevention of violence, the protection of survivors, the prosecution of perpetrators, and the development of support systems for those affected.

By ratifying the Convention, Ukraine has committed to systematically adapting its domestic legal and policy landscape to comply with its provisions. This includes the revision of criminal legislation to explicitly define and criminalize various forms of gender-based and domestic violence, the institutionalization of victim assistance mechanisms, and the enhancement of protective and preventive tools, such as restraining orders, emergency shelters, and victim rehabilitation services. The Convention further obliges the state to ensure adequate training for professionals and to implement monitoring and reporting mechanisms to assess progress in combating violence. In this regard, Ukraine's ratification represents not only a legal obligation but also a moral and political declaration of its intent to uphold international standards and protect vulnerable groups.

Moreover, Ukraine's involvement in global awareness initiatives-such as the "16 Days of Activism Against Gender-Based Violence" campaign-plays a crucial role in elevating public consciousness and encouraging collective action. Such campaigns are instrumental in dismantling cultural stigmas, promoting gender equality, and mobilizing both state and civil society actors in the fight against violence.

Another critical dimension of Ukraine's anti-violence strategy lies in international cooperation in the field of law enforcement. The intensification of cross-border coordination among police forces and investigative agencies is particularly relevant in the context of widespread displacement and migration caused by the war.

Ukrainian refugees-many of whom are women and children-often find themselves at heightened risk of violence, exploitation, and legal vulnerability abroad. Enhanced cooperation between Ukrainian and foreign law enforcement bodies is essential for effectively addressing crimes against these populations and ensuring access to justice across jurisdictions.

Partnership with international organizations further facilitates the creation and implementation of comprehensive support programs. One notable example is the “Support for Victims of Violence in Ukraine” initiative, launched with the backing of the European Union. This program prioritizes the development of infrastructure for victim assistance, including the expansion of crisis centers, the provision of psychological and trauma-informed care, and the integration of social services tailored to the needs of survivors. The legal framework guiding this initiative is rooted in the principles of the Istanbul Convention and the national Law of Ukraine “On Prevention and Combating Domestic Violence” [2]. Together, these legal instruments serve as the foundation for building an effective, coordinated, and rights-based response to domestic and gender-based violence in Ukraine.

Another notable initiative aimed at strengthening legal protection for victims of domestic violence is the OSCE-led program “Improving Access to Justice and Protection for Victims.” This program is designed to enhance victims’ legal awareness and ensure their access to justice through improved legal services. It also seeks to address systemic barriers that limit victims’ ability to navigate legal frameworks effectively. The program includes specialized training for legal practitioners and law enforcement officers, fostering a trauma-informed and victim-sensitive approach in the handling of domestic violence cases. In addition, it involves the development of legal support tools and institutional mechanisms tailored to the specific needs of survivors.

Implemented in close cooperation with the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and other national authorities, this initiative aligns with both international and domestic legal standards. Its normative foundation is based on key legal instruments, such as the Istanbul Convention, and Ukrainian national legislation, which continues to evolve in accordance with international legal obligations (1)(2). This collaboration

reflects Ukraine's broader commitment to building a rights-based legal environment that prioritizes survivor protection and legal accountability.

Ukraine is also progressively integrating into broader European anti-violence frameworks. Through participation in joint monitoring mechanisms, the development of standardized databases, and the adoption of unified operational protocols, Ukraine is contributing to the creation of a consistent European approach to domestic violence prevention. These efforts enable access to the best international practices and strengthen Ukraine's role within the European system of human rights protection.

International legal cooperation plays a decisive role in defining the normative contours of domestic violence criminalization and in institutionalizing the protection of victims. Foundational documents such as the *UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women* (CEDAW, 1979), the *UN Declaration on the Elimination of Violence Against Women* (1993), and the *Istanbul Convention* establish clear obligations for states. These include criminalizing domestic violence, setting up crisis centers and shelters, and ensuring continuous professional training for law enforcement officers and legal service providers. Together, these instruments offer a legal and operational roadmap for states to combat gender-based violence effectively.

However, approaches to addressing domestic violence vary significantly across jurisdictions. In the United States, legislation is characterized by strict punitive measures, including custodial sentences, restraining orders, and mandatory rehabilitation programs for offenders. Conversely, EU member states have largely harmonized their legal frameworks with the Istanbul Convention, prioritizing a comprehensive understanding of domestic violence that includes physical, psychological, and economic abuse within family settings.

In the Ukrainian legal context, criminal liability for domestic violence is stipulated under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine [3]. This provision defines and penalizes various forms of abuse-including physical, psychological, and economic violence-committed against a spouse or other close relatives. Nevertheless, the practical implementation of this legal norm remains problematic. Law enforcement

agencies often lack the resources, training, or mandate to effectively intervene, and victims face procedural difficulties in proving the systematic nature of the abuse.

Despite meaningful progress, Ukraine continues to confront significant obstacles that hinder the effective functioning of international legal cooperation in the area of domestic violence prevention and response. These include insufficient coordination between national and international stakeholders, limited financial support for long-term anti-violence programming, and the persistence of socio-cultural and legal barriers that complicate collaboration with foreign partners. According to the National Police of Ukraine, more than 291,000 reports and notifications of domestic violence were registered in 2023, marking a 20% increase compared to 2022 [4]. Alarming, in the first two months of 2024 alone, criminal offenses related to domestic violence rose by 56% compared to the same period in the previous year.

In response to these challenges, significant legislative reforms have been undertaken. On 19 December 2024, Ukraine enacted Law No. 3733-IX, introducing amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses in connection with the ratification of the Istanbul Convention [5]. This legislative act aims to enhance mechanisms for violence prevention, strengthen protective measures for victims, and increase the accountability of perpetrators. Among its key provisions are the expansion of the categories of individuals subject to liability, the imposition of stricter sanctions for domestic violence, and the improvement of access to social and psychological support services. The law also outlines clearer procedures for victim assistance, assigns broader responsibilities to law enforcement agencies, and mandates specialized training for relevant professionals. Furthermore, it promotes institutional cooperation between governmental and non-governmental actors in order to ensure a coordinated and sustainable response to domestic violence.

Nevertheless, the persistence of structural and resource-related barriers continues to impede progress. While Ukraine has both international and domestic legal frameworks in place, their practical implementation remains constrained by factors such as underfunding, an insufficient number of shelters, limited public legal awareness, and enduring gender stereotypes that discourage victims from seeking help.

Currently, approximately 100 crisis centers operate across Ukraine, but this number falls short of meeting the needs of the affected population. For instance, in Lviv Oblast, only two facilities are available: the Social and Psychological Assistance Center (with 15 places) and the Mother and Child Center (with 10 places) [6]. The Istanbul Convention recommends at least one shelter space per 10,000 inhabitants, a standard that Ukraine's existing infrastructure fails to meet. This shortfall highlights the urgent need to expand the network of crisis support services and improve infrastructure to guarantee timely and adequate assistance for all victims.

Although criminal liability is a critical component of addressing domestic violence, it must be supported by a broader international legal and institutional framework. International norms provide consistency, accountability, and shared benchmarks for protection, prosecution, and prevention. Therefore, ongoing legislative refinement, intensified international cooperation, and the reinforcement of law enforcement capacity remain indispensable to Ukraine's efforts to eliminate domestic violence and to advance its integration into a unified global strategy for the protection of human rights.

Література:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Конвенція Ради Європи від 11 травня 2011 р. № 994_001-11. Офіційний текст. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_001-11 (дата звернення: 11 лютого 2025).
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. Офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 11 лютого 2025).
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11 лютого 2025).
4. Міністерство внутрішніх справ України. (2023). *Кількість випадків домашнього насильства зросла на 20%, МВС та парламент працюють над посиленням відповідальності*. URL: https://mvs.gov.ua/news/kilkist-vipadkiv-domasnyogo-nasilstva-zroslo-na-20-mvs-ta-parlament-praciuiut-nad-posilenniam-vidpovidalnosti-1?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11 лютого 2025).
5. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 23 грудня 2020 р. № 1226-IX. Офіційний текст. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1226-19> (дата звернення: 11 лютого 2025).
6. Місто Сайт. (2023). *Залишатися в безпеці: як працює система шелтерів в Україні*. URL: https://mistosite.org.ua/articles/zalyshtesia-v-bezpetsi-iak-pratsiuie-systema-shelteriv-v-ukraini?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 11 лютого 2025).

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРУСИФІКАЦІЇ НАУКОВОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Татаренко Г.В.,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного та приватного права
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6291-4455>

Анотація. У статті проаналізовано законодавчі ініціативи щодо обмеження використання російських джерел в українській освіті та науці як елемент інформаційної безпеки в умовах війни. Розглянуто положення законопроекту №7633, практики дерусифікації гуманітарного простору, позиції МОН, НАЗЯВО та академічної спільноти. Окрему увагу приділено дискусії між національною безпекою та академічною свободою, а також виняткам у сфері правничих досліджень. Автори наголошують на важливості збереження наукової доброчесності та пропонують запровадження чіткого механізму регулювання використання джерел з держави-агресора.

Ключові слова: інформаційна безпека, академічна свобода, деколонізація, дерусифікація, освітня політика, російські джерела, наукова доброчесність, правничі дослідження

Російська збройна агресія проти України супроводжується масштабною інформаційною війною, у межах якої держава-агресор активно використовує медіа, освітню та наукову сфери як інструменти пропаганди і впливу на свідомість українських громадян. Така стратегія спрямована на формування спотвореного уявлення про події, виправдання воєнних злочинів та нав'язування ідеології «русского міра» в українському інформаційному просторі.

У відповідь на ці виклики Україна здійснює кроки з посилення інформаційної безпеки. Зокрема, нормативною основою для державної політики в цій сфері стали Доктрина інформаційної безпеки, затверджена Указом Президента України у 2017 році [1], та Стратегія інформаційної безпеки, схвалена у 2021 році [2]. Обидва документи окреслюють стратегічну мету – протидію інформаційній агресії та підвищення стійкості українського суспільства до зовнішнього впливу.

Одним із напрямів реалізації інформаційної безпеки стала ініціатива щодо обмеження впливу російського академічного продукту в українській освітній та науковій сферах. Так, 1 грудня 2022 року Верховна Рада України ухвалила у

першому читанні проєкт Закону № 7633, який передбачає внесення змін до низки законів з метою заборони використання інформаційних джерел, що походять з держави-агресора або держави-окупанта, в освітніх програмах, а також у науковій і науково-технічній діяльності [3]. Автори законопроєкту, зокрема група народних депутатів під головуванням І. Совсун, аргументують його необхідність потребою захистити науку й освіту від ідеологічного впливу російського імперіалізму та деструктивних наративів доктрини «руського міра» [4], [5].

Проєкт Закону № 7633 передбачає внесення змін до законів України «Про освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність» шляхом запровадження принципів, спрямованих на захист освітнього та наукового простору від російського впливу [3]. Його основна мета - обмежити використання російських і російськомовних джерел в українському академічному середовищі. Зокрема, законопроєктом пропонується заборонити використання й цитування в освітніх та наукових матеріалах інформаційних ресурсів, що були створені на території держави-агресора, російською мовою або громадянами і юридичними особами рф [3].

Ця ініціатива органічно вписується у ширший контекст дерусифікації та деколонізації гуманітарного простору України. Важливим кроком у цьому напрямі стало вилучення російського культурного продукту: протягом 2022–2023 років із публічних бібліотек країни було вилучено близько 19 мільйонів примірників книг російського походження в межах реалізації державної політики дерусифікації [6].

У науковому середовищі також фіксується зростання спротиву російському впливу: українські вчені у березні 2023 року звернулися до міжнародної спільноти із закликом припинити фінансування російських наукових установ як форму санкційної відповіді на збройну агресію [7]. Таким чином, питання обмеження доступу до російських джерел в освіті та науці є складовою частиною загальної стратегії інформаційної безпеки в умовах воєнного стану.

Запровадження законодавчих обмежень щодо використання російських джерел в освіті та науці актуалізує складну дискусію про баланс між національною безпекою та академічною свободою. Конституція України гарантує свободу наукової творчості та забороняє цензуру (статті 54 і 15), а також проголошує рівність громадян незалежно від мовних ознак, що виключає дискримінацію за мовною приналежністю (ст. 24). На думку критиків, заборона на використання джерел за критерієм походження може суперечити цим базовим конституційним принципам, обмежуючи свободу академічної діяльності [8].

Особливе занепокоєння викликає положення про заборону цитування авторів за ознакою громадянства. Як зауважують експерти, під це формулювання можуть підпасти навіть західні науковці, які мають російське громадянство, емігрували з РФ або співпрацювали з російськими науковими платформами [9]. Харківська правозахисна група в особі Є. Захарова розкритикувала законопроект № 7633 як такий, що суперечить конституційним засадам академічної свободи й свободи слова, та назвала його «неліпим і вкрай шкідливим для освіти й науки» [8]. Додаткові побоювання викликає ризик впровадження елементів цензури, адже заборона охоплює інформацію за мовною або національною ознакою автора, що потенційно порушує статті 10 і 24 Конституції України, які гарантують рівність мов і громадян.

Водночас автори законопроекту намагалися врахувати потребу збереження академічної свободи, запропонувавши низку винятків і механізмів гнучкого застосування. Так, документ передбачає, що обмеження не поширюються на: освітні програми для класів або груп, у яких навчання здійснюється мовою відповідної національної меншини (зокрема, російською) відповідно до ст. 7 Закону «Про освіту»; використання заборонених джерел з метою ілюстрації, пояснення або критичного аналізу подій, що відбуваються у державі-агресорі; компоненти освітніх програм, що безпосередньо стосуються вивчення РФ, за умови, що такі джерела використовуються в контексті критичного аналізу [10], [11].

Тобто, хоча законопроект № 7633 є спробою реагувати на виклики національної безпеки в умовах війни, він водночас актуалізує необхідність дотримання конституційних принципів і збереження академічної автономії.

Таким чином, запропоновані законодавчі зміни не встановлюють прямої заборони на проведення наукових досліджень, присвячених росії або російській мові. Використання російськомовних джерел у таких випадках можливе за умови дотримання принципів критичного аналізу.

Подібний підхід простежується й у рекомендаціях Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), зокрема в позиції Комітету з питань етики. Наприкінці 2023 року Комітет ухвалив етичні рекомендації, що закликають науковців утримуватися або значно обмежити використання інформаційних джерел, які походять з держав-агресорів [11].

Важливо підкреслити, що зазначені рекомендації не мають обов'язкової юридичної сили і не встановлюють формальних заборон. Вони задекларовані як етичні принципи, покликані сприяти відповідальному ставленню до питань національної безпеки в академічному середовищі. Комітет радить науковцям дотримуватись «принципу здорового глузду», зважаючи на потенційні ризики інформаційного впливу, водночас залишаючи пріоритет за науковою доцільністю.

Згідно з позицією НАЗЯВО, не рекомендується використовувати джерела, що: були опубліковані на території держав-агресорів або тимчасово окупованих територіях (у період окупації); створені державними установами держави-агресора; належать авторам-громадянам держави-агресора, які відкрито підтримують її імперську політику чи пропаганду.

Водночас використання джерел, що походять з держави-агресора, допускається у виняткових, вмотивованих випадках – зокрема, для ілюстрації або критичного аналізу процесів, що відбуваються в цій країні, а також у разі відсутності доступних аналогів у відповідній науковій галузі або необхідності застосування унікальних статистичних даних. Такий збалансований підхід

сприяє збереженню академічної свободи в межах, що не суперечать інтересам національної безпеки.

У цьому контексті показовою є активна підтримка і реалізація принципів деколонізації наукового простору на рівні окремих освітніх та наукових інституцій. Наприклад, у 2022 році Київський національний університет імені Тараса Шевченка ухвалив рішення повністю виключити російські джерела з навчального процесу [12]. Водночас були закриті освітні програми з вивчення російської та білоруської мов, а значну частину відповідної навчальної літератури замінили англomовними ресурсами. Історичні ж матеріали російською мовою залишилися виключно як ретроспективний контент для спеціалізованих дисциплін [12].

Подібна політика втілюється також у практиках редакцій наукових журналів. Так, у вимогах до авторів фахового видання *«Право та інновації»* прямо зазначено, що слід уникати використання російських джерел у бібліографічних посиланнях [13]. Ще жорсткіші обмеження встановлено в журналі *«Держава та регіони. Серія: Право»*, де авторам заборонено цитувати джерела, опубліковані російською мовою незалежно від країни публікації, а також джерела, видані на території російської федерації або Республіки Білорусь іншими мовами [14].

Таким чином, рішення, ухвалені на рівні окремих закладів вищої освіти, наукових установ та видавництв, гармонійно підтримують загальнодержавну стратегію з деколонізації гуманітарного простору. Українська наукова спільнота послідовно відмовляється від використання російськомовного академічного продукту, який розглядається як носій ворожої пропаганди й інструмент імперської ідеології. Символічним кроком у цьому напрямі стало також рішення Президії Національної академії наук України №22 від 24 січня 2024 року, яким офіційно припинено будь-яку науково-технічну співпрацю з росією та Білоруссю [15].

Важливо, що навіть сам законопроект № 7633, разом із відповідними роз'ясненнями, визнає необхідність пошуку балансу між міркуваннями безпеки

та академічними потребами. У своєму висновку до першого читання Комітет Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій звернув увагу на потенційно надто широкий спектр обмежень. Зокрема, наголошувалося, що під дію заборони можуть підпасти «велика кількість наукових праць і художніх творів, написаних російською мовою в різні історичні періоди», а також посилення українських науковців на власні публікації, видані до 2014 року російською мовою, чи джерела, опубліковані юридичними особами, бенефіціарами яких є громадяни рф [16].

З огляду на вищезазначені зауваження, Комітет Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій рекомендував доопрацювати законопроект до другого читання, орієнтуючись на принцип пропорційності та недопущення надмірного обмеження наукової діяльності. Одним із варіантів, що активно обговорюється в експертному середовищі, є надання вченим радам повноважень ухвалювати рішення щодо доцільності використання окремих джерел у конкретних, аргументовано обґрунтованих випадках [8].

Однак не менш важливою залишається проблема практичної реалізації таких обмежень. У разі прийняття закону постане низка питань, пов'язаних із визначенням джерел, що підпадають під дію заборони. Зокрема, залишається відкритим питання: яким чином і на підставі яких критеріїв визначати, що джерело створене громадянином держави-агресора? Як бути з науковими працями, написаними російською мовою, але не обов'язково в межах росії чи без участі російських інституцій? Наприклад, чимало досліджень, присвячених історії України, було написано саме російською, у тому числі авторами українського походження або в умовах СРСР.

Цілком логічно виникає запитання: чи підпадатимуть під заборону праці українських учених, опубліковані до 1991 чи навіть до 2014 року? І чи необхідно буде верифікувати громадянство кожного автора, особливо з огляду на можливу наявність подвійного громадянства або змін громадянської належності протягом життя? Як зауважують фахівці, така невизначеність здатна створити правову

колізію, ризики множинного тлумачення норм і, зрештою, надмірного адміністративного тиску на науковців [17].

Критики зауважують із часткою іронії, що якщо почати створювати винятки для всіх потенційних ситуацій, «винятків виявиться чи не більше, ніж правил» [18]. Це підводить до ключового виклику правового регулювання: як одночасно забезпечити інформаційну безпеку держави та уникнути посягання на академічну свободу, свободу слова й наукову об'єктивність? Вирішення цього завдання потребує особливо виваженого підходу, здатного поєднати національні інтереси з європейськими цінностями вищої освіти й науки.

Прихильники законодавчої ініціативи щодо обмеження використання російських джерел у науці та освіті наводять низку аргументів на її підтримку, які стосуються як безпекових, так і культурно-цивілізаційних аспектів.

По-перше, обмеження розглядається як інструмент захисту інформаційного суверенітету в умовах війни. У пояснювальній записці до законопроекту зазначено, що його мета - убезпечити освітній і науковий простір від проникнення шовіністичної ідеології, зокрема доктрини «руського міра» [4]. Ідеться про запобігання використанню російських джерел, які можуть містити імперські або маніпулятивні наративи, тим самим легітимізуючи їх через цитування у вітчизняних академічних працях - підручниках, дисертаціях, наукових статтях тощо.

По-друге, ініціатива спрямована на протидію пропаганді та спотворенню наукового знання. Прихильники наголошують, що значна частина російської наукової продукції в останні роки перебуває під впливом державної пропагандистської машини рф, і, відповідно, несе в собі потенційну політичну упередженість або навіть дезінформацію. У цьому контексті фільтрація джерел за походженням розглядається не як цензура, а як превентивний захід для убезпечення академічного середовища від псевдонауки та токсичних ідеологем.

По-третє, одним із ключових аргументів є необхідність деколонізації гуманітарної сфери. Україна, перебуваючи в постколоніальному стані, намагається подолати наслідки багатовікової русифікації та переосмислити

джерельну базу гуманітарних наук. Таким чином, прихильники законопроекту трактують його не лише як захід із безпеки, а й як інструмент ідентичнісного та інтелектуального визволення української науки.

У цьому контексті в галузі юридичних наук постає окреме, надзвичайно чутливе питання: чи є припустимим цитування нормативно-правових актів російської федерації у дослідженнях, присвячених порушенням прав людини та воєнним злочинам, скоєним у ході збройної агресії проти України. Відповідь українських регуляторних органів є однозначною - так, але виключно з дослідницькою метою і за наявності обґрунтованої потреби.

і МОН, і НАЗЯВО визнають, що для належної фіксації порушень міжнародного права, включно з воєнними злочинами, необхідно аналізувати й правову базу агресора. МОН підкреслює, що можливе використання російських наукових (а отже й правових) джерел як виняток, якщо вони є критично необхідними для об'єктивного аналізу або не мають аналогів в інших джерелах.

На практиці це означає, що українські юристи й правознавці мають право посилатися на нормативні акти рф, зокрема у дослідженнях, пов'язаних із відповідальністю за воєнні злочини, геноцид, депортацію, тортури тощо. Наприклад, при аналізі фактів примусової депортації українців на територію рф, дослідники можуть наводити тексти указів, законів чи наказів російських військових, щоб засвідчити їхню незаконність або суперечність нормам міжнародного гуманітарного права. У таких випадках цитування не розглядається як визнання легітимності російського законодавства, а лише як доказовий матеріал або предмет критичного осмислення.

Таким чином, використання російських правових джерел у контексті документування агресії проти України визнається етично допустимим, якщо воно обґрунтоване дослідницькою метою, спрямоване на встановлення об'єктивної істини, викриття порушень прав людини та аналіз механізмів відповідальності. При цьому таке використання повинне супроводжуватися критичною оцінкою і не створювати враження легітимізації агресивної політики держави-агресора.

Міжнародна історична практика свідчить, що обмеження доступу до наукової продукції ворожих або агресивних режимів мали різне походження і характер. У багатьох випадках вони були зумовлені або цензурними механізмами тоталітарних держав, або реакцією міжнародної спільноти на злочини певних урядів. Один із найрадикальніших прикладів – нацистська Німеччина, де після приходу до влади Гітлера почалося масове вилучення з бібліотек і навчальних програм так званих «ненімецьких» книг. У травні 1933 року відбулися публічні спалення десятків тисяч праць, у тому числі творів Альберта Ейнштейна, Зигмунда Фрейда та інших видатних науковців і гуманістів [20]. У Третьому Рейху було офіційно заборонено не лише цитувати, а й зберігати роботи представників «небажаних» груп - євреїв, соціал-демократів, пацифістів тощо. Така політика є яскравим прикладом політичної цензури в науці.

Аналогічні процеси спостерігались у СРСР, де на різних етапах розвитку держави існували неформальні табу на "буржуазну" науку. Зокрема, в сталінську епоху генетика була оголошена "лженаукою", а цитування західних досліджень у сфері біології та суспільствознавства вважалося ідеологічно шкідливим. Домінували марксистсько-ленінські джерела, а ідеологічний контроль над наукою забезпечувався через обов'язкові посилання на праці вождя і «правильну» теорію. Такі приклади показують, що втручання держави в академічну сферу зазвичай супроводжується ідеологізацією та обмеженням свободи наукового пошуку.

У демократичних країнах прямі законодавчі заборони на цитування джерел держав-агресорів практично не застосовуються, однак можуть діяти інші форми академічних санкцій або бойкотів. Так, у 1980-х роках широка міжнародна академічна спільнота підтримувала бойкот наукової співпраці з Південно-Африканською Республікою через політику апартеїду. Західні журнали, конференції та університети уникали співпраці з науковцями з ПАР, аби не створювати ілюзії нормалізації режиму.

Подібні підходи спостерігаються і сьогодні щодо російської федерації. Після повномасштабного вторгнення в Україну в лютому 2022 року багато міжнародних урядів і наукових організацій запровадили обмеження на наукову співпрацю з рф. Наприклад, Європейська комісія припинила співпрацю з російськими організаціями в межах програми Horizon Europe: нові контракти не укладалися, а існуючі - зупинено [21]. Окремі наукові журнали тимчасово припинили розгляд рукописів від російських установ. Зокрема, *Journal of Molecular Structure* публічно заявив про таке рішення, наголосивши, що це не оцінка самих авторів, а відповідь на гуманітарні наслідки війни [22].

Хоча ці заходи не є прямою забороною на цитування російських джерел, вони фактично сприяють академічній ізоляції країни-агресора: російські наукові праці поступово вилучаються з міжнародного обігу, а нові не мають можливості публікуватися у провідних світових виданнях. Разом з тим західні дослідники не відмовляються від критичного аналізу російських джерел, якщо цього потребує тема - зокрема, в дослідженнях кремлівської політики, пропаганди чи державно-правової риторики.

У самій сучасній росії офіційно не було оприлюднено нормативних актів, які б прямо забороняли цитування українських наукових джерел. Втім, фактично в країні діє жорстка система цензури та самоцензури, що зводить до мінімуму використання українських матеріалів у наукових дослідженнях, особливо в таких чутливих сферах, як історія, політика, право та військові науки. Після початку повномасштабної агресії російська федерація ухвалила низку репресивних законів, що криміналізують будь-яке публічне поширення інформації, яка суперечить офіційній позиції кремля.

Зокрема, 4 березня 2022 року до Кримінального кодексу рф було внесено поправки, які передбачають покарання до 15 років ув'язнення за поширення «фейкової» інформації про дії збройних сил росії [23; 24]. Ці положення застосовуються настільки широко, що будь-яке посилення на українські джерела, особливо у сфері документування воєнних злочинів, може бути трактоване як «дискредитація армії» або заклик до санкцій, що, в свою чергу,

тягне за собою адміністративну або кримінальну відповідальність. У результаті значна частина незалежних ЗМІ припинила діяльність, а серед науковців поширилась масова самоцензура. Наприклад, BBC тимчасово згорнула свою присутність у рф, побоюючись переслідувань своїх співробітників.

У такій атмосфері російські дослідники уникають посилянь на українські джерела, навіть за відсутності формальної заборони. За оцінками експертів, у російських вишах сформовано цілу систему ідеологічного контролю, яка вимагає від викладачів і науковців дотримання «державної лінії» та поширення офіційних наративів, зокрема - демонізації України [25]. У цьому дискурсі українські джерела апріорі маркуються як недостовірні, ворожі або «екстремістські».

Цензура має і інституційний вимір. У самій рф, як і на окупованих територіях України, україномовна література вилучається з бібліотек та освітніх програм. Наприклад, на території окупованої частини Луганщини окупаційна адміністрація офіційно заборонила використання україномовних книг у школах [26]. Подібні практики спостерігаються і в загальнодержавних російських установах: історичні документи, праці українських правозахисників, аналітика українських інституцій визнаються «екстремістськими матеріалами» та підлягають вилученню.

Російські юридичні журнали майже повністю ігнорують українські наукові праці, не цитують сучасні нормативні акти України, а будь-яке звернення до позицій міжнародних структур (як-от ООН чи українського омбудсмена) може розглядатися як правопорушення. Якщо російський дослідник спробує послатися, наприклад, на доповідь про депортацію українців, він ризикує потрапити під дію законодавства про «фейки».

Таким чином, у російській федерації фактично сформувалася негласна, але жорстка заборона на використання українських джерел у наукових дослідженнях. Це результат не лише репресивного законодавства, але й офіційної ідеології, яка розглядає будь-який український інтелектуальний продукт як загрозу.

У цьому сенсі ситуація виглядає дзеркальною: якщо Україна намагається мінімізувати вплив російської науки з міркувань безпеки, деколонізації та ідентичності, то росія навмисно ізолює себе від українського інтелектуального простору, з метою підтримання внутрішньої пропагандистської картини світу. Як наслідок, науковий діалог між двома державами фактично зруйнований: українські дослідники вивчають російську агресію, спираючись на західні та альтернативні джерела, а російські науковці або уникають українських даних, або змушені їх викривляти під тиском державної цензури.

Таким чином, наукова сфера стає одним із ключових фронтів сучасного гібридного протистояння: Україна формує інтелектуальний щит, а росія - інформаційний мур. Це вимушена, але обґрунтована політика воєнного часу, спрямована не лише на захист національного інтелектуального простору, але й на утвердження незалежної науки.

Правова оцінка такої політики засвідчує її обґрунтованість у контексті захисту національної безпеки та деколонізації, водночас підкреслюючи необхідність дотримання принципів академічної свободи, наукової доброчесності та об'єктивності досліджень (відповідно до ст. 34, 35 Конституції України, ст. 54 Закону України «Про освіту», ст. 6, 7 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»).

У цьому зв'язку доцільним виглядає ухвалення спеціального підзаконного акта, який би деталізував порядок використання джерел з держави-агресора в освіті та науці. Такий документ має: чітко розмежовувати наукові й публіцистичні джерела; встановити критерії допустимості використання; запровадити систему маркування (наприклад, дисклеймери про джерело походження); передбачити винятки для юриспруденції, історії, міжнародного права, правозахисної діяльності.

Крім того, законопроект №7633 потребує доопрацювання: необхідно передбачити, що правничі дослідження можуть звертатися до нормативно-правових актів рф, якщо це має на меті критичний аналіз, викриття злочинів режиму або документування фактів для потреб міжнародного правосуддя

(наприклад, МКС чи ЄСПЛ). Для юридичної спільноти доцільно також окреслити певні етичні орієнтири, які регламентуватимуть правила цитування джерел держави-агресора в умовах війни, убезпечуючи наукову доброчесність та запобігаючи ненавмисній легітимації пропаганди.

Окремої уваги заслуговує ініціатива щодо офіційного перекладу, збереження та архівації правових актів рф для їх подальшого використання як доказів у міжнародних судових процесах. До компетенції МОН варто включити розробку відповідного порядку та створення електронного архіву джерел з держави-агресора, призначеного для дослідників і юристів.

Висновок. Україна має повне право захищати свій науковий простір від ідеологічної агресії рф. Однак така політика має спиратися на принципи обґрунтованої необхідності, гнучкості та академічної відповідальності. Особливо це стосується правничої науки, де аналіз норм держави-агресора є не лише виправданим, а й необхідним інструментом відновлення історичної справедливості та міжнародного правосуддя. Такий підхід дозволить досягти балансу між захистом національного інформаційного простору та збереженням академічної свободи, що є критично важливим в умовах війни.

Література:

1. Доктрина інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 25.02.2017 № 47/2017. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>
2. Стратегія інформаційної безпеки України : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021>
3. Верховна Рада України. Верховна Рада прийняла законопроект щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності : [електронний ресурс]. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/230916.html> (дата звернення: 03.04.2025).
4. Пояснювальна записка до проєкту Закону № 7633. – URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40484>. (дата звернення: 03.04.2025).
5. Совсун І. Законопроект № 7633: обмеження російських джерел у науці – крок до деколонізації / І. Совсун // *Babel*. – 2023. – URL: <https://babel.ua/news/89995>. (дата звернення: 03.04.2025).
6. Українські бібліотеки вилучили майже 19 млн російських книг // *LB.ua*. – 06.07.2023. – URL: https://lb.ua/news/2023/07/06/566328_ukrainski_biblioteki_viluchili.html (дата звернення: 03.04.2025).

7. Українські вчені закликали блокувати фінансування російської науки // *LB.ua*. – 13.03.2023. – URL: https://lb.ua/society/2023/03/13/547987_ukrainski_vcheni_zaklikali.html (дата звернення: 03.04.2025).
8. Захаров Є. Законопроект № 7633 – шкідливий для освіти і науки / Є. Захаров // *Харківська правозахисна група*. – 2023. – URL: <https://khp.org/1608815290> (дата звернення: 03.04.2025).
9. Заборона за мовою і громадянством – правовий абсурд // *УП.Життя*. – 2023. – URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/11/14/256571/> (дата звернення: 03.04.2025).
10. Законопроект № 7633: чи передбачає винятки? // *Український тиждень*. – 2023. – URL: <https://tyzhden.ua/zakonoproiekt-7633-chy-isnuut-vyniatky/> (дата звернення: 03.04.2025).
11. Грабченко Н. Як регулюватимуть використання російських джерел у науці: пояснення / Н. Грабченко // *Суспільне Культура*. – 2022. – URL: <https://suspihne.media/337438/> (дата звернення: 03.04.2025).
12. Волошин М. В університеті Шевченка заборонили російські джерела та вивчення російської і білоруської мов : [електронний ресурс]. 24 канал. URL: https://24tv.ua/education/knu-shevchenka-navchannya-vishi-zaboronili-rosiyski-dzherela_n2417904 (дата звернення: 03.04.2025).
13. Інформація для авторів : [електронний ресурс]. Право та інновації. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/information/authors> (дата звернення: 03.04.2025).
14. Вимоги до оформлення статей : [електронний ресурс]. Держава та регіони. Серія: Право. URL: <http://law.stateandregions.zp.ua/avtoram> (дата звернення: 03.04.2025).
15. Міністерство освіти і науки України. Про необхідність припинення будь-яких форм наукової (науково-технічної) співпраці з рф та рб : [електронний ресурс]. Освіта.ua. URL: https://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/91375/ (дата публікації: 06.02.2024; дата звернення: 03.04.2025).
16. Комітет з питань освіти, науки та інновацій. Висновок до законопроекту № 7633. – URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40484> (дата звернення: 03.04.2025).
17. Тиндик А. Правові проблеми реалізації заборони російських джерел / А. Тиндик // *Український тиждень*. – 2023. – URL: <https://tyzhden.ua/rosijski-dzherela-ta-pravova-nedorechnist/> (дата звернення: 03.04.2025).
18. Поліщук М. Винятків більше, ніж правил? / М. Поліщук // *Український тиждень*. – 2023. – URL: <https://tyzhden.ua/komentari-do-7633/> (дата звернення: 03.04.2025).
19. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Рекомендації Комітету з питань етики щодо припинення (обмеження) використання джерел інформації держави-агресора в наукових публікаціях : [електронний ресурс]. Київ : НАЯВО, 2023. 4 с. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/Рекомендації-Комітету-з-питань-етики-про-використання-джерел-від-30.11.2023.pdf> (дата звернення: 03.04.2025).
20. Пивоваров С. Росіяни спляють неугідні режиму книжки. Із цього починали нацисти 91 рік тому, а потім влаштували масові репресії та Голокост. Згадуємо, як це було, - в архівних фото і відео: [електронний ресурс]. Бабель. URL: <https://babel.ua/texts/93693-rosiyani-spalyuyut-neugodni-rezhimu-knizhki-iz-cogo-pochinali-nacisti-90-rokiv-tomu-a-potim-vlashtuvati-masovi-represiji-ta-golokost-zgaduyemo-yak-ce-bulo-v-arhivnih-foto-i-video> (дата звернення: 03.04.2025).
21. Європейська комісія. Міжнародне співробітництво з Росією в галузі досліджень та інновацій: [електронний ресурс]. Європейська комісія. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-research-and-innovation/europe-world/international-cooperation/bilateral-cooperation-science-and-technology-agreements-non-eu-countries/russia_en (дата звернення: 03.04.2025).
22. Oransky I. Journal editor explains ban on manuscripts from Russian institutions : [електронний ресурс]. Retraction Watch. URL: <https://retractionwatch.com/2022/03/04/journal-editor-explains-ban-on-manuscripts-from-russian-institutions/> (дата звернення: 03.04.2025).

23. Russia to introduce jail terms for spreading 'fake' information about army: [електронний ресурс]. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-introduce-jail-terms-spreading-fake-information-about-army-2022-03-04/> (дата звернення: 03.04.2025).
24. BBC halts reporting in Russia after new law passes : [електронний ресурс]. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/world/uk/bbc-halts-reporting-russia-after-new-law-passes-2022-03-04/> (дата звернення: 03.04.2025).
25. Matveev I., Roshchin E. Insights from Russia on Academic Freedom During War: [електронний ресурс]. AAUP. URL: <https://www.aaup.org/article/insights-russia-academic-freedom-during-war> (дата звернення: 03.04.2025)
26. Серета А. «Націоналісти та іноземці»: Росія забороняє українські книжки на Луганщині: [електронний ресурс]. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/lmr-knyzhky-okupatsyya/32788471.html> (дата звернення: 03.04.2025).

Tatarenko H.V., Legal aspects of the de-russification of ukraine's scientific space - Article.

Abstract. This article analyzes legislative initiatives aimed at restricting the use of russian sources in Ukrainian education and science as part of national information security during wartime. It examines the provisions of Draft Law No. 7633, practices of de-russification of the humanities, and the positions of the Ministry of Education and Science, the National Agency for Higher Education Quality Assurance, and the academic community. Special attention is given to the ongoing debate between national security and academic freedom, as well as exceptions in legal research. The authors emphasize the importance of maintaining academic integrity and propose the implementation of a clear regulatory mechanism for the use of sources originating from the aggressor state.

Keywords: information security, academic freedom, decolonization, de-russification, educational policy, russian sources, academic integrity, legal research/

ПАНЕЛЬ V
НАУКОВО-ТЕХНІЧНА, ІННОВАЦІЙНА ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ: СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ СУЧАСНОЇ
ЕКОНОМІКИ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Вінник О. М.,

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
 гол. наук. співробітник відділу правової взаємодії бізнесу і держави*

*НДІ приватного права і підприємництва
 імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України
 ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-9397-5127>.*

Анотація. порушується проблема правового забезпечення сфери сучасної економіки, що зазнала істотних змін в 21 столітті: цифровізація, збільшення кількості загроз суспільному благополуччю, необхідність забезпечення національної та регіональної безпеки, а також незалежності національних економік та економіки ЄС від зарубіжних поставок з огляду на загрозу втрат джерел постачання. У зв'язку з відсутністю в Україні акта законодавства вищої юридичної сили, що визначає правові засади сучасної економіки з притаманними їй проблемами та відповідні завдання економічної політики держави (Господарський кодекс України має невдовзі втратити чинність), пропонується розробка та прийняття такого акта з урахуванням стратегічних цілей України та ЄС на найближчі роки.

Ключові слова: сучасна економіка; правове забезпечення; стратегічні цілі; євроінтеграція; вдосконалення правового регулювання.

Економіка ХХІ століття досить складна з огляду на (1) завдання, що ставляться перед нею (спрямування на сталий розвиток, циркулярність, екологічну безпеку виробництва та відновлення довкілля, посилення національної безпеки країни/регіону в умовах збільшення воєнних загроз), (2) процеси, що відбуваються в економічній сфері (цифровізація з її перевагами та ризиками, серед яких поява цифрових ринків, цифрових гігантів-монополістів і поряд з ними – представників малого та середнього цифрового бізнесу та пересічних цифрових споживачів/користувачів, що мають незначні цифрові можливості і зазнають порушення своїх прав та законних інтересів з боку монополістів; спроби держави [1; 2; 3; 4; 5] та міжнародних союзів (ЄС [6; 7; 8]) впливати на ці ринки з метою підтримання їх конкурентоспроможності та захисту прав і законних інтересів

слабозахищених учасників конкурентної боротьби та згаданих споживачів/користувачів); (3) *вплив* не лише на економіку, а й на політику власників *цифрових гігантів* [9]; (4) поява серед загроз суспільному благополуччю нових викликів: не лише збільшення кількості збройних конфліктів, що завдають значної шкоди економіці та іншим сферам суспільного життя, а й торговельні війни світового масштабу, загроза яких виникла із запровадженням урядом Д.Трампа ввізних мит [10]. За таких умов виникла потреба в нових правових механізмах регулювання відносин у сфері економіки, на що оперативно реагує Євросоюз [11]. Так, прийнято низку актів, спрямованих на: захист економічної конкуренції та прав цифрових споживачів [6; 7; 8], положення яких лише частково врахував український законодавець [1-5; 12]; забезпечення економіки ЄС товарами/ресурсами, що традиційно постачалися з-за кордону [13-16], посилення безпеки ЄС [17].

Стратегічні цілі ЄС на найближчі роки, передбачають вирішення завдань щодо забезпечення: демократичних засад, безпеки Європи, її конкурентоспроможності, сталого розвитку [13; 18], а майбутнє Європи проектується в ракурсі безпеки, розширення та сталого розвитку у 2025 році [13; 17; 18].

Український законодавець реагує на зміни в стані економіки, але зазвичай у формі підзаконних актів (різноманітних стратегій, цілей тощо) [19-21] і лише поодиноких законів [22]. Разом з тим, стратегічні цілі економічної політики держави потребують закріплення в одному (ключовому) акті законодавства рівня закону, а краще – як акту кодифікації. Це питання постає особливо гостро з огляду на майбутнє скасування Господарського кодексу України [23], що передбачено Законом «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [24], введення в дію якого відбудеться 28.08.2025. І хоча цим законом передбачено внесення численних змін в чинні акти законодавства, що мають усунути прогалини у зв'язку із скасуванням ГК України, проте досить значний масив відносин залишиться неврегульованим, в тому числі визначення основних

засад економічної політики держави з урахуванням змін в економіці, появи нових ризиків і, відповідно, засобів їх мінімізації. І знову ж таки виникне потреба в розробці і прийнятті акта, який би став стрижнем господарського законодавства. Отже, йдеться про його нову кодифікацію [25], але вже на іншому, вищому, рівні і з урахуванням потреб українського суспільства, що стикнулося не лише з необхідністю подолання вищезгаданих проблем, але й з потребою врахування євроінтеграційної складової. При цьому доцільно творчо врахувати досить різноманітний зарубіжний досвід [26; 27; 28; 29], виявляючи в ньому найбільш прийнятні для України правові механізми (що особливо важливо в її складному становищі війни, розпочатою російським сусідом), в тому числі щодо оптимізації процесу кодифікації економічного законодавства. З точки зору економії часу, засобів, мінімізації звичайних у такій справі недоліків (прогалин, колізій тощо) доцільно врахувати досвід Аргентини, Комерційний кодекс якої [29] відрізняється від вітчизняних подібних актів, оскільки, крім спеціально розроблених положень (щодо правового становища суб'єктів підприємництва та ін.), до нього включено низка законів (Про чеки, Про банкрутство) без втрати ними чинності і з посиланням на відповідний акт у відповідному розділі/главі кодексу. Це дозволить уникнути дублювання та протиріч в регулюванні економічних відносин, а також оптимізувати зусилля та час розробки такого акта.

Література:

1. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 23.02.2025).
2. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку: Закон України від 16.12.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20#Text> (дата звернення: 23.02.2025).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про захист економічної конкуренції та діяльності Антимонопольного комітету України: Закон України від 09.08.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3295-20#Text> (дата звернення: 13.02.2025).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про адміністративну процедуру": Закон України від 10 жовтня 2024 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-20#n4235> (дата звернення: 13.02.2025).
5. Порядок врегулювання у справах про антиконкурентні узгоджені дії та зловживання монополієм (домінуючим) становищем на ринку: затв. Розпорядження Антимонопольного комітету України 30 листопада 2023 року № 18-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2260-23#Text> (дата звернення: 13.02.2025).

6. Directive (EU) 2019/1 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2018 to empower the competition authorities of the Member States. URL: <https://www.eumonitor.eu/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vkv688xji6v7> (дата звернення: 22.02.2025).
7. Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Digital Single Market for Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022R2065> (дата звернення: 20.02.2025).
8. Digital Markets Act. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022R1925> (дата звернення: 20.02.2025).
9. Ілон Маск у великій політиці: що означає його партнерство з Трампом для США і світу? (2025). URL : <https://daycom.com.ua/news/ilon-mask-u-velikiy-politici-shcho-oznachaie-yogo-partnerstvo-z-trampom-dlya-ssha-i-svitu> (дата звернення: 19.02.2025).
10. Трамп почав торгівельну війну з усім світом з атаки на сусідів та Китай. Де буде наступний фронт (2025). URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c4g98r5z5nyo> (дата звернення: 08.04.2025)
11. EU Legislation in Progress. URL : <https://epthinktank.eu/eu-legislation-in-progress/> (дата звернення: 04.04.2025)
12. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> (дата звернення: 25.02.2025).
13. Strategic Agenda 2024 – 2029. URL : https://www.consilium.europa.eu/media/yxrc05pz/sn02167en24_web.pdf (дата звернення: 04.04.2025).
14. The EU budget ensures European energy independence through REPowerEU. URL : https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/motion/focus/eu-budget-ensures-european-energy-independence-through-repowerEU_en (дата звернення: 08.04.2025).
15. Solar energy. URL : https://energy.ec.europa.eu/topics/renewable-energy/solar-energy_en (дата звернення: 08.04.2025).
16. European Chips Act. URL : https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/european-chips-act_en (дата звернення: 04.04.2025).
17. JOINT WHITE PAPER for European Defence Readiness 2030. URL: https://defence-industry-space.ec.europa.eu/document/download/30b50d2c-49aa-4250-9ca6-27a0347cf009_en?filename=White%20Paper.pdf (дата звернення: 06.04.2025).
18. Designing Europe's Future: Security, Enlargement and Sustainable Prosperity in 2025. URL: <https://europeanmovement.eu/policy-focus/commission-work-programme-2025/> (дата звернення: 04.04.2025).
19. Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року. Введено в дію Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL : <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Ukazy/4950.html> (дата звернення: 06.03.2025).
20. Про схвалення Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.08.2024 № 821-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/821-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.03.2025 р.).
21. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 07.03.2025)
22. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 23.03.2024).

23. Господарський кодекс України (втрата чинності відбудеться 28.08.2025). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 06.03.2025).
24. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 09.01.2025 (введення в дію відбудеться 28.08.2025). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 06.03.2025).
25. Щербина, В.С. (2024). Кодифікація економічного законодавства - нагальна потреба сьогодні. URL : <https://pravo.ua/kodyfikatsiia-ekonomichnoho-zakonodavstva-nahalna-potreba-sohodennia/> (дата звернення: 23.03.2025).
26. Code de commerce. URL : https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379/ (дата звернення: 24.03.2025).
27. Handelsgesetzbuch. URL : <https://www.gesetze-im-internet.de/hgb/index.html> (дата звернення: 24.03.2025).
28. Code of Economic Law (updated on April 21, 2022), Belgium. URL : <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/21384> (дата звернення: 07.03.2025).
29. ARGENTINA COMMERCIAL CODE. URL : https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/sites/default/files/2024-09/Ley15.349%281946%29_SP_0.pdf (дата звернення: 23.03.2025).

Vinnyk O.M., Legal challenges in regulating the modern economy in the context of european integration processes. - Article.

Abstract. The problem of legal support for the sphere of the modern economy, which has undergone significant changes in the 21st century, is raised: digitalization, an increase in the number of threats to public well-being, the need to ensure national and regional security, as well as the independence of national economies and the EU economy from foreign supplies due to the threat of loss of supply sources. Due to the absence in Ukraine of a legislative act of higher legal force that defines the legal foundations of the modern economy with its inherent problems and the corresponding tasks of the state's economic policy (the Economic Code of Ukraine is due to expire soon), it is proposed to develop and adopt such an act taking into account the strategic goals of Ukraine and the EU for the coming years.

Keywords: modern economy; legal support; strategic goals; European integration; improvement of legal regulation.

ФОРМУВАННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ НАПРЯМІВ ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕЛЕНИХ ОБЛІГАЦІЙ

Внукова Н. М.,

доктор економічних наук, професор,

провідний науковий співробітник НДІ правового забезпечення

інноваційного розвитку НАПрНУ.

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1354-4838>

Анотація. У статті подано виклад основ правового регулювання використання зелених облігацій в ЄС і в Україні. Відзначено зростання у світі їх обсягів. Застосування пошукового ресурсу Google Trends показало, що попит на європейські зелені облігації у країнах Європи зростає, в Україні попит на тему зелених облігацій під час воєнного стану суттєво знизився, тому потрібні євроінтеграційні напрями пошуку екологічного фінансування для відновлення України.

Ключові слова: правове регулювання, EuGB, зелені облігації, Google Trends, екологічний проєкт

Актуальність. Країни ЄС прикладають значних зусиль до визначення ролі та місця зелених облігацій. Регламентом (ЄС) 2023/2631 Європейського Парламенту та Ради від 22 листопада 2023 року про європейські «зелені» облігації та необов'язкове розкриття інформації щодо облігацій, що продаються як екологічно стійкі, та для облігацій, пов'язаних із стійким розвитком, який застосовується з 21 грудня 2024 року, передбачено регулювання цього процесу. Метою регулювання в ЄС є встановлення єдиних вимог до емітентів, які бажають використовувати позначення «європейські зелені облігації» або «EuGB»; встановлення системи реєстрації та нагляду для зовнішніх рецензентів щодо зелених облігацій, надання шаблонів розкриття інформації, зокрема для розкриття інформації до випуску та звітів про розподіл, пов'язаних із EuGB [5]. Відповідно до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» 2020 року визначено значення зелених облігацій як облігацій, проспект (рішення про емісію, а для державних облігацій України - умови розміщення) таких, що передбачає (передбачають) використання залучених коштів виключно на фінансування екологічного проєкту або окремого його етапу (стаття 18) [2]. Отже, при визначенні напрямів економіко-правового регулювання використання зелених облігацій в умовах євроінтеграції бажано далі проаналізувати основні положення європейських вимог і їх співставність з національним законодавством.

Мета – визначити загальні засади формування інтеграційних напрямів і механізмів використання зелених облігацій до права ЄС.

Виклад основної частини. Кліматичні (зелені) облігації 2023 року склали 870 мільярдів доларів США, що на 3% більше, ніж у 2022 році (842,8 млрд дол.). Дві третини цього (67,5%) були з доданої зеленої теми, тобто 587,6 млрд доларів США, що на 15% більше, ніж у минулому році [6]. Позитивним є те, що обсяги

зростають, але, чи дійсно є підвищеною увага до цієї теми. Для визначення рівня поширеності уваги до зелених облігацій у світі пропонується оцінити пошукову активність у Google користувачів у всьому світі до цієї теми українською і англійською мовами. Наявні позитивні результати оцінки рівня пошукової активності з використанням інструментів Google Trends [3] відзначені щодо дослідження інновацій [4], інноваційного процесу [1], тому запропоновано використати цей пошуковий ресурс для досягнення мети щодо зелених облігацій.

Для уникнення асиметрії інформації у пошуковій активності користувачів Google на обрані теми, зокрема, у галузі зеленого інвестування, вибрано період дослідження останні 5 років (на 01 квітня 2025 року). Он-лайн сервіс Google Trends [3] є універсальним інформаційним інструментом оцінювання пошукової активності у встановлені в системі певні часові періоди по різних регіонах світу. Оцінка запитів у Google Trends відбувається за 100 бальною шкалою з наданням кількісних та якісних показників пошукового запиту до загальної суми, що підтверджує рівень актуальності теми та дозволяє визначити її тренди.

У табл.1 наведено результати пошукового запиту теми зелених облігацій українською та англійською мовами в Google Trends в обраний часовий період 5 років у світі з визначенням пріоритетних країн пошуку.

Таблиця 1

**Оцінка пошукової активності теми зелених облігацій у світі
за останні 5 років (на 01 квітня 2025 року)**

Ознака зацікавленості темою	Пріоритетні країни
Зелені облігації	Тільки Україна, пік пошукової активності вересень 2020 та квітень 2022 року
EuGB	Італія, Франція, Німеччина, Велика Британія, Іспанія, пік вересень 2022 та лютий 2025 року
European green bond	Люксембург, Австрія, Бельгія, Данія, пік є стабільно високим з вересня 2021 року

Джерело: складено автором

Як видно з табл.1, попит на тему європейських зелених облігацій у країнах Європи зростає, в Україні попит на тему зелених облігацій під час воєнного стану

зійшов нанівець, що є негативним фактором для пошуку екологічного фінансування для відновлення України.

Вивчення досвіду та правового забезпечення механізмів емісії та використання європейських зелених облігацій є актуальним завданням.

Відповідно до Регламентом (ЄС) 2023/2631 Європейського Парламенту та Ради від 22 листопада 2023 року про європейські «зелені» облігації [5] встановлюються єдині вимоги до емітентів, які бажають використовувати позначення «європейські зелені облігації» або «EuGB»; легалізується система реєстрації та нагляду; надає шаблони розкриття інформації, зокрема для розкриття інформації до випуску та звітів про розподіл, пов'язаних із EuGB. Щоб мати можливість використовувати позначення European green bond або EuGB, емітенти: повинні інвестувати кошти від цих облігацій у повному обсязі до того, як облігація досягне терміну погашення, у сталу економічну діяльність, яка охоплюється таксономією ЄС, яка є порядком класифікації, запровадженої ЄС, для визначення та систематизації видів економічної діяльності на основі їхньої екологічної сталості. До них належать основні фонди, капітальні та операційні витрати, а також активи та витрати домашніх господарств (поступовий підхід); або альтернативний розподіл надходження від цих облігацій до портфеля основних засобів або фінансових активів відповідно до вимог таксономії (портфельний підхід).

За європейським законодавством відбувається правове регулювання дій емітентів європейських зелених облігацій, висунуті вимоги до сек'юритизації облігацій, додаткові шаблони розкриття інформації, нагляд, залучення зовнішніх рецензентів, визначені у нагляді національні компетентні органи.

За українським законодавством [2] відповідно до статті 11, яка визначає загальну роль облігацій, які залежно від мети використання залучених коштів можуть бути ординарними, зеленими або інфраструктурними. У статті 18 відзначається, що емісію зелених облігацій може здійснювати особа, що реалізує або фінансує проєкт екологічного спрямування, який діє у сфері альтернативної енергетики, енергоефективності, мінімізації утворення, утилізації та переробки

відходів, впровадження екологічно чистого транспорту, органічного землеробства, збереження флори і фауни, водних і земельних ресурсів, адаптації до змін клімату, а також інший проєкт, спрямований на захист навколишнього природного середовища, впровадження екологічних стандартів, скорочення викидів у навколишнє природне середовище.

Отже, існує велика спорідненість між визначенням зелених облігацій у національному законодавстві і європейському, що дає можливість для формування євроінтеграційних напрямів економіко-правового регулювання використання зелених облігацій.

Висновки. Відзначено, що правове регулювання в ЄС зелених облігацій знаходиться в активній фазі, тому це є привабливим для українських суб'єктів щодо спільного руху у напрямі розвитку екологічного права та пошуку фінансових механізмів для реалізації екологічних проєктів. Розширення емісії зелених облігацій може бути пріоритетним як для ЄС, так і України. Глобальні кліматичні зміни, що відбуваються і рівень природних втрат і катастроф внаслідок військового стану в Україні впливають на потребу у швидкості пошуку нових інструментів екологічного інвестування. Порівняльний аналіз європейських і національних умов використання зелених облігацій може посилити увагу до цього напрямку зеленого фінансування. Надалі потрібні додаткові економіко-правові дослідження ринку зелених облігацій для формування передумов фінансової підтримки екологічних змін.

Пріоритет можливих учасників ринку зелених облігацій у поточній ситуації адаптації правових позицій ЄС до умов України визначається екологічними викликами, які характерні як для економіки країн ЄС, так і відновлення України.

Література:

1. Внукова Н.М. Оцінка змін у зацікавленості інноваційним процесом під час воєнного стану *Економіка, право та інноваційний процес: завдання в умовах воєнної трансформації України* (26 квітня 2024 року). Х.: НДІ ПрЗІР НАПрНУ, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна, 2024. URL: <https://ndipzir.org.ua/?s=%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B7>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів: Закон України

викласти в такій редакції Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» від 19 червня 2020 року № 738-IX (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text>

3. Як користуватися сервісом Google Trends? URL: <https://adwservice.com.ua/uk/yak-korystuvatysya-servisom-google-trends>

4. Kliuiev O. Vnukova N., Hlibko S., Brynza N., Davydenko D. Estimation of the Level of Interest and Modeling of the Topic of Innovation Through Search in Google In: *Proceedings of the 4th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems*, 23-24 April, COLINS 2020. 2020. Pp. 523-535. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/23306>

5. Regulation (Eu) 2023/2631 Of The European Parliament And Of The Council on European Green Bonds and optional disclosures for bonds marketed as environmentally sustainable and for sustainability-linked bonds of 22 November 2023 URL: [Regulation - EU - 2023/2631 - EN - EUR-Lex](#)

6. The Role Of Green Bonds In Enhancing Energy Transition In Se Europe An IENE Study (M79) Athens, July 2024 Prepared by IENE's Research Team. 36 p. URL: <https://www.iene.eu/articlefiles/inline/study%20on%20green%20bonds.pdf>

Vnukova N., Development of european integration directions in the economic and legal regulation of green bond utilization. - Article.

Abstract. The article presents a presentation of the basics of legal regulation of the use of green bonds in the EU and Ukraine. The growth of their volumes in the world is noted. The use of the Google Trends search engine showed that the demand for European green bonds in European countries is growing, in Ukraine the demand for green bonds during martial law has significantly decreased, therefore, European integration directions for finding environmental financing for the restoration of Ukraine are needed.

Keywords: legal regulation, EuGB, green bonds, Google Trends, environmental project.

ЗАХОДИ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ З РІШЕННЯ ПО СУТІ СПРАВИ, ПРИ ЗАХИСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЄС

Губіна Г. Л.,

кандидат юридичних наук,

провідний науковий співробітник НДІ

правового забезпечення інноваційного розвитку

НАПрН України.

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-7419-3007>

Анотація. Проаналізовані передбачені у законодавстві ЄС заходи, що впливають з рішення по суті справи: коригувальні та альтернативні заходи, судові заборони. Виявлені їх недоліки, неврегульовані моменти.

Ключові слова: Директива 2004/48/ЄС, заходи, судові органи.

Сучасний внутрішній ринок ЄС стикається з великою кількістю проблем. Однією з них є захист інтелектуальної власності. Правовою базою, завдяки якій здійснена спроба врегулювати цей напрямок за участю судових органів і відповідних інструментів, вважаємо статті 10-12 Директиви 2004/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 29.04.2004 року про захист прав

інтелектуальної власності (надалі – Директива 2004/48/ЄС). В останніх передбачені заходи, що можуть здійснити компетентні судові органи: коригувальні та альтернативні заходи, судові заборони [1]. Так, у ст. 10 (1) Директиви 2004/48/ЄС чітко окреслені коригувальні заходи: «відкликання з каналів торгівлі, остаточне вилучення з каналів торгівлі та руйнування» [1]. На думку автора, на перший погляд вбачається, що такі заходи є логічне підібраними та передбаченими у вказаному нормативно-правовому акті. Проте, із аналізу зазначеної статті вважаємо, що умови застосування вказаних вище заходів не забезпечать запланований чи очікуваний результат. Така думка обґрунтована наступним: товари визнані такими, що порушують право інтелектуальної власності, іноді матеріали та знаряддя використані в основному при створенні або виробництві цих товарів, якщо вони розміщені у каналах торгівлі, тобто у публічному доступі, можуть бути придбані та використані за цільовим призначенням, вдосконалені тощо. Після застосування одного із заходів у ст. 10 (1) Директиви 2004/48/ЄС до перелічених вище об'єктів і забезпечення поставки товарів, які не порушують право інтелектуальної власності, у канали торгівлі, то останні вже найскоріше не будуть користуватися попитом, оскільки можуть з'явитися більш досконалі подібні товари. Таким чином, проаналізована стаття Директиви 2004/48/ЄС потребує переосмислення зі змінами.

Такі заходи судові органи повинні наказати вжити за рахунок порушника, якщо немає особливих причин для цього (ст. 10 (2) Директиви 2004/48/ЄС) [1]. На наш погляд, ця норма права містить декілька недоліків: 1) на думку судових органів покладено вирішення щодо джерела фінансування вказаних вище заходів, тобто за рахунок порушника чи іншої особи тощо; 2) гіпотезу у ст. 10 (2) Директиви 2004/48/ЄС необхідно прибрати, бо її наявність надає можливість ухилятися від фінансових витрат порушнику при певних неокреслених особливих причинах. Представляється, що відсутність останніх у розглядаємій статті дозволяє судовим органам самостійно формувати їх перелік в залежності

від ситуації. На думку автора, загальні принципи, що притаманні судовій практиці, є порушеними.

Вбачається, що також потребує уточнення ст. 10 (3) Директиви 2004/48/ЄС: «при розгляді запиту про вжиття коригувальних заходів враховується необхідність пропорційності між серйозністю порушення та призначеними засобами правового захисту, а також інтереси третіх сторін» [1]. Із аналізу цієї статті, на думку автора, виникає питання щодо розуміння понять «серйозність порушення», «засоби правового захисту». У вивчаємому нормативно-правовому акті відсутні визначення цих понять чи посилання на відповідний інший документ. Отже, судові органи наділені повноваженнями самостійно тлумачити на власний розсуд зазначені поняття в залежності від справи, обставин тощо, а також розраховувати вказану пропорційність за власним баченням. Представляється, що така норма права потребує уточнення, доповнення.

Ще одним із заходів є судова заборона (ст. 11 Директиви 2004/48/ЄС) [1]. Вбачається, що зміст статті є логічним, але з деякими складнощами у реалізації норм права. Наприклад, «якщо це передбачено національним законодавством, невиконання судової заборони, у відповідних випадках, тягне за собою сплату періодичних штрафів з метою забезпечення її дотримання. Держави-члени ЄС також забезпечують правовласникам можливість звернутися за судовою забороною проти посередників, чийми послугами користувалися треті особи з порушенням права на інтелектуальну власність, без шкоди дії ст. 8 (3) Директиви 2001/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 22.05.2001 року про гармонізацію певних аспектів авторського права та суміжних прав в інформаційному суспільстві» (ст. 11 Директиви 2004/48/ЄС) [1]. Так, щодо першого прикладу можна виділити наступні проблемні аспекти: 1) наявність відповідного нормативно-правового акту у національному законодавстві, а при його відсутності у ст. 11 Директиви 2004/48/ЄС нічого не вказано. Однак, «директива є обов'язковою щодо результату, якого необхідно досягти, для кожної держави-члена, якій вона адресована, але залишає національним органам влади право вибору форми та методів» (ст. 288 Договору про функціонування

ЄС) [2]. Отже, можна припустити, що вказаний документ повинен бути у національному законодавстві кожної держави-члена ЄС, проте відсутні строки щодо його появи; 2) сума періодичного штрафу не встановлена, тобто кожна держава-член ЄС може самостійно його визначити. На наш погляд, це є не досить вдалою практикою. Представляється, що необхідно закріпити у ст. 11 Директиви 2004/48/ЄС такий розмір вказаного штрафу у вигляді фіксованої суми; 3) «...невиконання судової заборони, у відповідних випадках, тягне...». І знову законодавець користується практикою застосування відповідних випадків без розкриття їх переліку, тобто відсутнє посилання на відповідний нормативно-правовий акт щодо таких можливих випадків або за якими критеріями відбувається відбір.

Таким чином, наведена норма права повинна бути переглянута. Авторське бачення є наступним: «невиконання судової заборони тягне за собою сплату періодичного штрафу, що складає 50000 євро, з метою забезпечення її дотримання».

Аналіз змісту другого прикладу, на думку автора, дозволяє сформулювати наступні питання. По-перше, яким чином держави-члени ЄС забезпечують правовласникам можливість звернутися за судовою заборonoю. По-друге, протягом якого часу можна звернутися.

Отже, остання норма права у ст. 11 Директиви 2004/48/ЄС містить декілька не врегульованих аспектів, які будуть тлумачитися уповноваженими органами на власний розсуд.

До заходів, які впливають з рішення по суті справи, відносять ще альтернативні, що передбачені у ст. 12 Директиви 2004/48/ЄС [1]. Із аналізу зазначеної статті, на наш погляд, можна виділити не врегульовані аспекти: 1) «держави-члени ЄС можуть передбачити, що у відповідних випадках і на прохання особи...». Отже, кожному державу-член ЄС уповноважили на власний розсуд, за власним бажанням передбачити, тобто можна дійти до висновку у прийнятому нормативно-правовому акті на національному рівні. Однак, щодо зазначених відповідних випадків, то, на погляд автора, тут також законодавець

дозволив формувати їх перелік без окреслених критеріїв і за особистим баченням. Вбачається, що така практика у сучасності може мати негативний результат у вигляді наділення переліченими ознаками певної особи, до якої застосовують відповідні заходи, з метою уникнення останньою непропорційної шкоди; 2) «...особа діяла ненавмисно та без недбалості... та виконання відповідних заходів завдало б їй непропорційної шкоди...». Вбачається, що у сучасному світі, де є реєстри, бази даних з відповідною інформацією, закріплена поведінка особи не може існувати. Також викликає багато питань щодо обрахунку наслідків від впровадження певних заходів та непропорційної шкоди, про яку ніде не вказується та не зазначається у Директиві 2004/48/ЄС; 3) «...грошова компенсація потерпілій стороні виглядає достатньо задовільною». Представляється, що існуюча характеристика розміру грошової компенсації потребує змін, бо відсутня вказівка для кого є достатньо задовільною та чи за згодою потерпілої сторони. Вважаємо, що поняття «достатньо задовільна» необхідно замінити на конкретну суму в євро, що кожні п'ять років збільшується на 20%.

Таким чином, проведений аналіз заходів показав, що вони потребують перегляду, переосмислення, бо містять багато не врегульованих моментів. Останнє надає можливість тлумачити уповноваженим особам, органам на власний розсуд, що є неприпустимим, бо не відбувається захист інтелектуальної власності ЄС.

Література:

1. Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0048R%2801%29>.
2. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12016ME%2FTXT>.

Gubina G., Measures arising from decisions on the merits in intellectual property protection in the EU. - Article.

Abstract. EU law provides for measures arising from a judgment on the merits, and the following are analyzed: corrective and alternative measures, injunctions. Their shortcomings and unresolved issues were identified.

Keywords: Directive 2004/48/EC, measures, judicial authorities.

НАПРЯМИ УНІФІКАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ ІЗ ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Давидюк О. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
с.н.с Науково-дослідного інституту
правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрНУ,
адвокат.
ORCID <http://orcid.org/0000-0002-6699-0903>*

Анотація. Роботу присвячено дослідженню напрямам вдосконалення правового регулювання трансферу технологій. Надано оцінку системі регулювання обігу технологій за законодавством України, а також в межах права Європейського Союзу. Досліджено регуляторні способи і прийоми за допомогою яких створюються передумови для уніфікації регуляторних прийомів передбачених законодавством України із регулюванням права Європейського Союзу. Сформовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання трансферу технологій в Україні, з метою приведення його у відповідність до засад такого регулювання за правом Європейського Союзу.

Ключові слова: технологія, правове регулювання обігу технологій, трансфер технологій, інновації, енергетика.

Оголошений нашою державою шлях щодо входження до складу Європейського Союзу (надалі за текстом «ЄС»), і пов'язаний із цим процес уніфікації правового регулювання різних галузей і секторів національної економіки, безпосередньо стосується і правового регулювання відносин пов'язаних із створенням, передачею прав та втіленням технологій [1]. Руйнівні наслідки збройної агресії проти нашої держави, зумовлюють необхідність створення всіх необхідних організаційних та адміністративних передумов для інтенсифікації трансферу технологій в Україні. Всі наведені обставини вказують на необхідність вдосконалення чинного законодавства України, у сфері обігу технологій та приведення його у відповідність до того регуляторного підходу, який визначено в межах права ЄС.

В межах національного правового поля України, основним нормативним актом, що регулює суспільні відносини пов'язані із створенням, передачею прав та втіленням технологій, є Закон України «Про державне регулювання діяльності

у сфері трансферу технологій» від 2006 р. [2]. В результаті системного аналізу цього нормативного акту, можна зробити висновок про те, що технологія визначена в якості особливого різновиду економічного активу, який може існувати як об'єкт цивільного та господарського обороту.

В той же час, в межах ЄС, використовується підхід за якого, в основі визначення сутності технологій, закладено висновки особливої інституції Генеральної асамблеї ООН – Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) [3]. Тут, технологія ідентифікується як окремий і самостійний об'єкт права інтелектуальної власності, заснований на певному наборі інформації та відомостей технічного характеру.

Системний аналіз нормативних актів права ЄС, а також відповідних галузевих нормативно-правових актів країн членів ЄС, дозволяє визначити, що технологія тут ототожнюється із певним набором (системою взаємозалежних) об'єктів права інтелектуальної власності, поєднаних спільним призначенням та об'єднаних в межах однієї системи взаємопов'язаних складових [4,5].

Таким чином, порівнюючи сутність регуляторного підходу до визначення місця технології в межах економічної системи України та ЄС, можна встановити наявність кардинально різного підходу до їх ідентифікації. Чинне цивільне і господарське законодавство України не містить в собі посилення щодо ідентифікації технології як особливого об'єкту права інтелектуальної власності. Є лише опосередковані характеристики, що дозволяють ідентифікувати її як інтелектуальний результат діяльності людини.

Таким чином, основним напрямом уніфікації правового регулювання трансферу технології за законодавством України та правом ЄС, є зміна регуляторного підходу до визначення сутності і місця технології в межах економічної і правової системи. Технологія має бути ідентифікована як особливий об'єкт права інтелектуальної власності, наділений ознаками системності та єдиного функціонального призначення. Така ідентифікація має відбутись шляхом внесення змін до положень відповідних актів цивільного

законодавства та положень Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

Крім основного напрямку уніфікації правового регулювання, можна також визнати і додаткові. До них доцільно віднести наступні:

- 1) Уніфікації нормативної конструкції ідентифікації технології, що передбачена положеннями законодавства України із визначенням реалізованим в межах права ЄС;
- 2) Уніфікація публічно-правових та приватноправових форм трансферу технологій із тими, що визначені в межах актів права ЄС;
- 3) Впровадження особливого правового режиму здійснення господарської діяльності, заснованої на попередньо втіленій технології, за своїм механізмом, аналогічним до того, що передбачено в межах актів права ЄС.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Закон України від 16.09.20214 р. № 1678-VII // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text;
2. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій. Закон України від 14 вересня 2006 р., № 143-V // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-16#n398>;
3. TRANSFER OF TECHNOLOGY. UNCTAD Series on issues in international investment agreements. UNITED NATIONS. New York and Geneva, 2001 / <https://digitallibrary.un.org/record/453299?ln=ru>;
4. The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities. https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oslo-manual-2018_9789264304604-en?itemId=/content/component/9789264304604-5-en&_csp_=967ec84ec28355c72cb989df2ed4048e&itemIGO=oecd&itemContentType=chapter#section-d1e2088. <https://doi.org/10.1787/24132764>;
5. Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) № 1290/2013 and (EU) No 1291/2013 (Text with EEA relevance). Official Journal of the European Union. 12.5.2021. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/695>.

Davydiuk O. M. Directions of unification of legal regulation of technology in ukraine with the law of the European Union. - Article.

6.

Abstract. The work is devoted to the study of directions for improving the legal regulation of technology transfer. The system of regulation of technology circulation under the legislation of Ukraine, as well as within the framework of European Union law, is assessed. Regulatory methods and techniques are studied, which create the prerequisites for the unification of regulatory techniques

provided for by the legislation of Ukraine with the regulation of European Union law. Proposals are formulated to improve the legal regulation of technology transfer in Ukraine, in order to bring it into line with the principles of such regulation under European Union law.

Keywords: technology, legal regulation of technology circulation, technology transfer, innovation, energy.

ЗАХИСТ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ВІД СПОЖИВАЧІВ, ЯКІ ЗЛОВЖИВАЮТЬ ПРАВАМИ

Загоруй Л.М.,

кандидатка юридичних наук,

доцентка кафедри публічного та приватного права

Східноукраїнського національного університету

імені Володимира Даля.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7374-4137>

Анотація. У статті розглянуто питання доцільності підтримання балансу інтересів між суб'єктами господарювання та споживачами. Аналізується актуальність теми та необхідність правового захисту не лише споживача, але й виробника, продавця чи надавача послуг від можливих зловживань з боку споживача. Автор обґрунтовує потребу в законодавчому вдосконаленні національного регулювання з урахуванням зарубіжної практики та пропонує шляхи посилення правової визначеності у сфері захисту інтересів усіх учасників ринку.

Ключові слова: права споживача, захист, суб'єкт господарювання, добросовісність, зловживання правом, правовий баланс.

У сфері відносин між споживачами та суб'єктами господарювання в Україні існують теоретичні та законодавчі питання, пов'язані зі зловживанням правами споживачів. Враховуючи зазначене, звернемо увагу на актуальність обраної теми. Цілком об'єктивно, що законодавство більше орієнтовано на захист прав споживачів, оскільки вони є слабшою стороною у відносинах з виробником, продавцем та надавачем послуг. Споживачі часто не мають достатніх знань про продукцію, її якість чи можливі ризики від її споживання, що ставить їх у вразливе становище. Основна мета такого законодавства — регулювання відносин, встановлення правил споживання, а також визначення механізму захисту прав споживачів. Орієнтація на захист прав споживачів відповідає європейським стандартам (як-то, Директива 2011/83/ЄС про права споживачів [1], Загальна декларація прав людини (ст. 25) [2] та інші), які Україна

імплементує у своє законодавство. Це включає принципи прозорості, доступності інформації про продукцію, захисту від небезпечних товарів і послуг, а також регулювання електронної торгівлі та інші питання. При цьому необхідність дотримання принципу добросовісності у цивільних правовідносинах передбачає також право суб'єктів господарювання на захист від зловживання правом іншої сторони (споживача). Ба більше, у цивільному праві діє презумпція добросовісності, а держава зобов'язується забезпечувати захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та порядок такого захисту – частини 1 і 3 статті 20 ГК України.

Проте практика показала, що відсутність чіткого механізму захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання може призвести до зловживання правами споживачів. З огляду на це відзначимо, що Закон України «Про захист прав споживачів» № 1023-XII не містить прямих правових заборон небажаної поведінки використання споживачем своїх прав, тобто «зловживання правом». Це може призводити до різних підходів щодо розуміння й трактування зловживання правами, що, загалом ускладнює формування єдиної правозастосовної практики. Нагадаємо, що вітчизняне законодавство про захист прав споживачів складається із Закону України «Про захист прав споживачів», Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України та інших нормативно-правових актів, що містять положення про захист прав споживачів. Однак, як роз'яснив Верховний Суд України в частині 1 пункту 1 Постанови № 5 від 12.04.1996 року «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» при вирішенні справ про захист прав споживачів суди мають виходити насамперед із положень Закону України «Про захист прав споживачів» [3]. Отже, визначення терміна та вказівка, в якому значенні він вживається у цьому Законі, мають практичне значення.

Погоджуємось з тими фахівцями, які вважають, що до переліку найпоширеніших зловживань відносяться: намагання повернути протягом 14 днів з дати придбання товар, що вже був у вжитку; намагання повернути чи обміняти гарантійний товар, який вийшов з ладу з вини споживача; вимоги про

повернення грошей за товар без істотних недоліків [4]. До зазначеного переліку можна додати навмисне поширення недостовірної інформації про виробника чи надавача послуг з метою завдати шкоду діловій репутації; вимоги компенсації у відсутності обґрунтованих, доведених порушень з боку виробника чи надавача послуг тощо. Вказані приклади підтверджують, що така практика існує і, хоча й не є поширеною, усе-таки вона може підривати довіру до інституту захисту суб'єктивних прав. Також вважаємо, що складним завданням, яке потребує теоретичного аналізу, є визначення чітких меж між добросовісним користуванням споживачами своїми правами та їх можливим зловживанням.

В цілому, нерівність правових механізмів може створювати певний дисбаланс на користь споживачів та не враховувати повною мірою права суб'єктів господарювання на захист від зловживань зі сторони споживача. Це підтверджує думку про необхідність пошуку та підтримання балансу інтересів споживачів і суб'єктів господарювання. На нашу думку такий баланс є передумовою справедливих, добросовісних правовідносин між виробниками та споживачами, підтримки ефективного функціонування правовідносин за умов охорони, захисту прав та інтересів усіх сторін. Справедливість у правовідносинах для споживача – це право на безпеку, якість, необхідну, доступну, достовірну та своєчасну інформацію та компенсацію за завдану шкоду, натомість для суб'єкта господарювання – це право на захист ділової репутації, на чесну конкуренцію і гарантії захисту від необґрунтованих претензій. Якщо правова система надто захищає лише одну сторону – інша неодмінно стає вразливою від зловживань.

Європейський досвід свідчить про те, що баланс інтересів учасників ринку досягається через чітке законодавче розмежування прав та обов'язків, розвиток альтернативних способів вирішення спорів (ADR) [5] та впровадження принципу «добросовісності» як універсального критерію оцінки поведінки обох сторін. Наприклад, у Німеччині принцип добросовісності (*Treu und Glauben*) закріплений у § 242 Цивільного кодексу (BGB) і застосовується для запобігання зловживанням правами [6].

Вважаємо, що на законодавчому рівні в Україні було б доцільно передбачити шляхи попередження зловживанням з боку споживачів, зокрема: впровадженням механізму притягнення споживача до відповідальності за зловживання правом та застосування санкцій; уточнення механізму розірвання договору та повернення коштів. Наразі в Законі України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1023-XII (далі – Закон № 1023-XII) вживається термін «істотний недолік» та «недолік». Право розірвання договору та повернення сплаченої за товар грошової суми можна реалізувати, по-перше, щодо товару, який має істотний недолік, виявлений протягом гарантійного строку або щодо фальсифікованого товару, що підтверджено за необхідності висновками експертизи – пункт 1, абзац перший, частина 1 статті 8 Закону № 1023-XII [7]. По-друге, після закінчення гарантійного строку, але протягом встановленого строку служби, а якщо такий не встановлено – протягом десяти років, якщо в товарі було виявлено істотні недоліки з вини виробника, споживач має право пред'явити виробнику (продавцю) вимогу про безоплатне усунення недоліків товару – частина 10 статті 8 Закону 1023-XII. Якщо ця вимога не задоволена у встановлений строк споживач має право на свій вибір пред'явити вимогу, у тому числі, й щодо розірвання договору та повернення грошей або інші вимоги, відповідно до частини 1 статті 8 Закону 1023-XII [7]. У разі необхідності визначити причини втрати якості продукції під час гарантійного строку суб'єкт господарювання зобов'язаний провести експертизу, але за наявності від споживача письмової згоди (частина 4 статті 17 Закону 1023-XII). Відсутність такої згоди від споживача є перешкодою для проведення експертизи і споживачі можуть цим користуватися, водночас висуваючи вимогу щодо розірвання договору та повернення грошей. В таких ситуаціях суд враховує права суб'єктів господарювання та відмовляє у задоволенні позовних вимог. До прикладу Верховний Суд у справі № 610/382/17 відмовив у задоволенні касаційної скарги позивачеві, оскільки було встановлено, що при розгляді справи в суді першої інстанції відповідач правомірно та на підставі статті 8 Закону України «Про захист прав споживачів» запропонував позивачу надати телефон на відповідну

експертизу для встановлення причин втрати його працездатності, оскільки без проведення такого дослідження не можливо встановити причини виходу з ладу мікрофону мобільного телефону Sigma Com fortIT67. Проте відповідач відмовився від проведення експертизи та вимагав повернення сплачених коштів за телефон [8]. Утім, вказана процедура чітко передбачена для товарів в межах гарантійного строку, але її немає щодо товарів в яких виявлено істотні недоліки після закінчення гарантійного строку, проте з урахуванням строку служби. Цілком природно, що в такому випадку споживач повинен довести причину недоліку, тобто, що недолік виник до передачі товару або з причин, які існували до цього моменту, і для цього може бути проведена необхідна експертиза. З урахуванням такого підходу доцільно внести відповідні доповнення до частини 10 статті 8 Закону 1023-ХІІ.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що лише за умов належної реалізації обов'язків обох сторін та доступу до ефективних правозахисних механізмів можливе створення справедливої, стійкої системи захисту прав як споживача, так і виробника. Це, у свою чергу, сприятиме розвитку цивілізованого ринку, підвищенню довіри до правосуддя та зміцненню правової держави, а баланс інтересів суб'єктів господарювання та споживача - це передумова справедливих правовідносин між сторонами.

Правове інформування споживачів про межі їхніх прав та відповідальності за зловживання правом, сприятиме зменшенню кількості випадків поведінки, близької до протиправної, та сприятиме підвищенню рівня правової культури.

Література:

1. Директива Європейського Парламенту і Ради 2011/83/ЄС від 25 жовтня 2011 року про права споживачів, про внесення змін до Директиви Ради 93/13/ЄЕС та Директиви Європейського Парламенту і Ради 1999/44/ЄС, а також про скасування Директиви Ради 85/577/ЄЕС і Директиви Європейського Парламенту і Ради 97/7/ЄС URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_023-11#Text (дата звернення: 29.03.2025).
2. Загальна декларація прав людини від 10 груд. 1948 р. ООН. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 29.03.2025).
3. Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 року № 5, поточна редакція від

25.05.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96#Text> (дата звернення: 29.03.2025).

4. Радтке О. Як захистити бізнес від зловживань із боку споживачів. URL: https://www.lawfirm-pryadko.com/articles/kak_zacshitit_biznes_ot_zloupotreblenij_so_storony_potrebitelej

5. Про альтернативне вирішення споживчих спорів і про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 2006/2004 та Директиви 2009/22/ЄС : Директива Європейського Парламенту і Ради 2013/11/ЄС від 21 травня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_041-13#n318 (дата звернення: 29.03.2025).

6. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) – Цивільний кодекс Німеччини. § 242. Treu und Glauben. [Електронний ресурс]. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_242.html (дата звернення: 30.03.2025).

7. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 30.03.2025).

8. Постанова Верховного Суду від 27.06.2019 року у справі № 610/ 382/17. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=82826491&red=100003700f764d213a025b02520042190daf63&d=5>

Zagoruy L. Protection of a business entity from consumers who abuse their rights – Article. Abstract. The article examines the relevance of maintaining a balance of interests between business entities and consumers. It analyzes the necessity of providing legal protection to consumers and manufacturers, sellers, or service providers from potential consumer abuse. The author substantiates the need for improving national legislation by considering foreign legal practices and proposes ways to enhance legal clarity in protecting the interests of all market participants.

Keywords: consumer rights, protection, business entity, good faith, abuse of law, legal balance.

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ

Корват О.В.,

кандидат економічних наук,

доцент, провідний науковий співробітник

Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного

розвитку

НАПрН України.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7977-6957>.

Анотація. Виявлено проблему відсутності в Україні регламентованої державної політики з інноваційного розвитку енергетичної галузі. Розглянуто досвід ЄС з формування та реалізації інноваційної політики в Енергетичному союзі. Обґрунтовано необхідність розробки зваженої стратегії інноваційної діяльності у сфері енергетики України з урахуванням національних інтересів.

Ключові слова: інноваційна політика, інноваційний розвиток, інноваційна діяльність, енергетика.

Інноваційний розвиток енергетичної галузі у багатьох країнах світу

спрямований на вирішення енергетичних і кліматичних проблем. Це завдання є надзвичайно актуальним для урядів, тому включається до складу національних стратегій і планів у сферах безпеки, екології, економіки, інноваційної та науково-технічної діяльності, промисловості, енергетики тощо. Кабінет Міністрів України у червні 2024 року в Національному плані з енергетики та клімату на період до 2030 року також визначив розвиток досліджень й інновацій у секторі чистих технологій, відновлюваної енергетики та низьковуглецевого виробництва однією з ключових цілей [1, с. 6, 11]. Місяцем пізніше як складова вищезазначеного документу в Україні офіційно були затверджені Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року та план заходів з його виконання [2]. Але, нажаль, вони не містять жодних положень відносно науково-технічних розробок і впровадження інновацій.

Крім Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», який визначає технології транспортування енергії, енергоефективні та ресурсозберігаючі технології, нові технології розвитку транспортної системи та освоєння альтернативних джерел енергії як стратегічні й пріоритетні напрями інноваційної діяльності, будь-які інші нормативні документи щодо державної інноваційної політики в сфері енергетики у правовій базі відсутні.

Слід зауважити, що Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року [1] ґрунтується на п'яти вимірах Стратегії для Енергетичного Союзу [3]. Пов'язаність цих документів вимагає уважного вивчення інноваційної політики Енергетичного Союзу, який був створений у 2015 році з метою надання споживачам ЄС доступної, безпечної, конкурентоспроможної та стійкої енергії.

Згідно з п'ятим виміром європейської Стратегії «Дослідження, інновації та конкурентоспроможність» перед Енергетичним Союзом поставлено завдання стати світовим лідером з відновлюваних джерел енергії, очолити рух розвитку інноваційних технологій і рішень з їх виробництва, використання та зберігання, а також бути в авангарді інновацій щодо розумних мереж, міст, домів, побутової техніки, чистого транспорту, чистого викопного палива й безпечної ядерної генерації [3].

Значну роль у впровадженні Стратегії Енергетичного союзу відіграв План Стратегічних енергетичних технологій (Strategic Energy Technology – SET), започаткований Європейською Комісією ще у 2007 році. Починаючи з часу створення Енергетичного союзу й дотепер План SET є основним інструментом підтримки прийняття рішень з розвитку досліджень та інновацій в європейській енергетичній політиці, управління національними стратегіями досліджень згідно з Національними енергетичними та кліматичними планами (National Energy and Climate Plans – NECPs) країн-членів, а також прискорення розвитку знань, передачі та впровадження інновацій [4].

Заснування Енергетичного союзу направило діяльність з реалізації Плану SET на фундаментальну трансформацію енергетичної системи: її перехід до більш розумних, гнучких, стійких, децентралізованих, інтегрованих, безпечних і конкурентоспроможних способів постачання енергії споживачам [5]. Для досягнення цієї мети в Плані SET було згруповано заходи з прискореної трансформації енергосистеми Європи у десять напрямів [5]:

- розроблення високоефективних технологій щодо відновлювальних джерел енергії та їх інтеграція в енергетичну систему ЄС;
- зниження вартості ключових технологій;
- створення інноваційних технологій і послуг для розумних будинків та надання споживачам енергії розумних рішень;
- підвищення стійкості, розумності та безпеки енергетичної системи;
- розроблення нових матеріалів і технологій для будівель;
- зниження енергоемності та підвищення конкурентоспроможності промисловості;
- посилення конкурентоспроможності ЄС на світовому ринку акумуляторів для розвитку електромобільності;
- збільшення поширеності відновлюваних видів палива для транспорту;
- активізація інноваційної діяльності з уловлювання та зберігання вуглецю (carbon capture and storage – CCS) і підвищення комерційної життєздатності уловлювання та використання вуглецю (carbon capture and use – CCU);

- підвищення безпеки використання ядерної енергії.

Діючі положення Плану SET стосуються фінансування, нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності та всього ланцюжка інноваційного процесу в енергетичній сфері від досліджень до виходу інновацій на ринок. Важливо, що відповідність Плану SET новим викликам, зумовленим трансформацією енергетичної системи, забезпечується [5]:

- цілеспрямованістю фокусу досліджень, інновацій і конкурентоспроможності Енергетичного союзу навколо чотирьох основних пріоритетів (відновлюваних джерел енергії, споживання, енергоефективності та транспорту), до яких додано ще два пріоритети для зацікавлених держав-членів ЄС: ядерну енергію та CCS;

- більш горизонтальною організацією взаємодії замість вертикальної й технологічної, а також виявленням нових можливостей енергетичної системи, що з'являються завдяки отриманим досягненням у дослідженнях та інноваціях;

- управлінням, орієнтованим на результат, з підвищеною прозорістю, підзвітністю та моніторингом прогресу.

Дорожня карта Інтегрованої стратегії Енергетичного Союзу щодо досліджень, інновацій і конкурентоспроможності 2016 року рекомендує комплексне вирішення завдань за такими напрямками як [6]:

- розумні мережі та інфраструктури зарядки і зберігання електроенергії;
- виробництво, забезпечення та використання низьковуглецевого палива;
- інформаційно-комунікаційні технології в енергетиці, транспорті та будівлях;
- фінансові інструменти сприяння інноваціям і засоби зниження ризиків;
- нові матеріали, альтернативи викопній та іншій сировині, виробничі процеси і міжгалузева співпраця;
- усунення законодавчих бар'єрів і впровадження інструментів сприяння інноваціям;
- процедури стандартизації, державних закупівель, співпраці та торгівлі на міжнародному рівні.

У 2023 році Європейська Комісія переглянула План SET [7] для узгодження його стратегічних цілей із Європейською зеленою угодою, Планом REPowerEU щодо зменшення залежності від російського викопного палива, Промисловим планом «Зеленої угоди» для епохи Net-Zero, Законом про промисловість Net-Zero та Законом про критичну сировину. В оновленому документі країнам-учасникам Енергетичного союзу пропонується узгоджувати свої Національні плани NECP і дослідницьку діяльність із Планом SET, зміцнювати співпрацю на національному рівні між учасниками NECP та спільнотою Плану.

Управлінням реалізацією Плану SET в частині просування десяти напрямів та вирішення окремих нетехнічних питань, таких як регулювання, фінансування, соціальне визнання, маркетингові виклики, наскрізні проблеми, наприклад циркулярність, цифровізація, розширення прав і можливостей громадян, займаються спеціалізовані робочі групи з впровадження (Implementation Working Groups – IWGs) [8]. Координаційну роль у дослідницькій, інноваційній та консультаційній діяльності з виконання Плану SET здійснюють також Європейські технологічні та інноваційні платформи (European Technology and Innovation Platforms – ETIPs), які є відкритими групами зацікавлених сторін.

Варто відзначити, що План SET має централізоване інформаційне забезпечення ключової інформації. Це позитивно впливає на організацію взаємодії та громадський контроль за виконанням Плану. Важливі документи, зокрема декларації про наміри, стратегії, дорожні карти, базові закони, повідомлення, білі книги робочих груп, інформаційні довідки, розміщено в інформаційній системі на офіційному сайті ЄС [9]. В цій системі також можна ознайомитись із звітами, даними досліджень, інновацій, виробництва та впровадження енергетичних технологій [10].

Підсумовуючи аналіз Плану SET зазначимо, що відсутність в Україні національних стратегій інноваційної діяльності в галузі енергетики не відповідає світовим тенденціям інноваційного розвитку. Це актуалізує питання розробки національної політики в цій сфері. Розглянута Стратегія Енергетичного союзу та

План SET, безперечно, є корисними з точки зору вивчення досвіду, втім Україні слід зважено підходити до формування власних стратегічних і нормативних документів, враховуючи обмежені ресурси, військові ризики, фінансову та технологічну залежність від розвинених країн. Прикладом захисту економічних інтересів від руйнівних впливів «зеленого шахрайства» є остання дерегуляція в США, коли Агентство з охорони навколишнього середовища (Environmental Protection Agency – EPA) для проведення розумної економічної політики ініціювало перегляд таких нормативних актів, як план чистої електроенергії, мандат на електромобілі, стандарти ртуті та токсичних речовин у повітрі [11]. Отже, під час розробки державної інноваційної політики в енергетичній галузі, зважаючи на складну економічну ситуацію, Україні доцільно віддавати перевагу раціональному підходу та національним інтересам над положеннями європейського Плану SET.

Література:

1. Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року : схвалено розпорядженням КМУ від 25 червня 2024 р. № 587-р. URL : <https://me.gov.ua/view/bb0b9ef5-ea96-4b8a-8f2f-471faf32c9df>.
2. Про затвердження Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2030 року та плану заходів з його виконання : розпорядження КМУ від 13 серпня 2024 р. № 761-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-%D1%80#Text>.
3. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, The Committee of The Regions and The European Investment Bank. A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy. COM/2015/080 final. 25.02.2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52015DC0080>.
4. About the SET Plan. An official website of the European Union. URL: https://setis.ec.europa.eu/about-set-plan_en.
5. European Commission. Communication from the Commission. Towards an Integrated Strategic Energy Technology (SET) Plan: Accelerating the European Energy System Transformation. C(2015) 6317 final. Brussels, 15.09.2015. URL: https://setis.ec.europa.eu/system/files/2021-03/communication_set-plan_15_sept_2015.pdf.
6. European Commission. Energy Union Integrated Strategy on Research, Innovation and Competitiveness. Roadmap. 2016. URL: https://ec.europa.eu/smart-regulation/roadmaps/docs/2016_rtd_001_energy_union_research_strategy_en.pdf.
7. European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the revision of the Strategic Energy Technology (SET) Plan. COM(2023) 634 final. Brussels, 20.10.2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0634>.
8. Working groups. An official website of the European Union. URL: https://setis.ec.europa.eu/working-groups_en.
9. SET Plan documents. An official website of the European Union. URL: https://setis.ec.europa.eu/publications-and-documents/set-plan-documents_en.

10. Publications and documents. An official website of the European Union. URL: https://setis.ec.europa.eu/publications-and-documents_en.

11. ICYMI: Administrator Zeldin in WSJ: "EPA Ends the 'Green New Deal'". U.S. Environmental Protection Agency. News Releases. March 17, 2025. URL: <https://www.epa.gov/newsreleases/icymi-administrator-zeldin-wsj-epa-ends-green-new-deal>.

Korvat O., Formation of state innovation policy in the energy sector. - Article.

Abstract. The problem of the absence of a regulated state policy on the innovative development of the energy industry in Ukraine is revealed. The EU experience in the formation and implementation of innovation policy in the Energy Union is considered. The need to develop a balanced strategy of innovation activity in the energy sector of Ukraine, taking into account national interests, is substantiated.

Keywords: innovation policy, innovative development, innovative activity, energy.

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ПРОЦЕСІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІІІ: ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА ТА МОЖЛИВІ ЗАГРОЗИ

Карчевський М.В.,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри права та публічного управління,

Університет Короля Данила.

Головний науковий співробітник наукової лабораторії проблем штучного

інтелекту і права

Інституту інформації, безпеки і права НАПН України.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2693-3592>

Анотація. У статті аналізується сучасний науково-правовий дискурс щодо штучного інтелекту (ШІ) та акцентується на потребі багаторівневого підходу до його правового регулювання. Автор виокремлюють стратегічний, тактичний і мета-рівень, кожен з яких відіграє окрему роль у формуванні людиноцентричної правової політики у сфері ШІ. Особливу увагу приділено питанням відповідності технологій людським цінностям, невизначеності цілей та проблемі соціальної справедливості при використанні алгоритмічних систем. Розглянуто потенціал України в інтеграції до глобальних підходів регулювання штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект, правове регулювання, людиноцентричний підхід, стратегія, тактика, мета-рівень, технології, цінності

За останній рік наукова спільнота зробила значний крок у розумінні природи штучного інтелекту, позбавившись хибних уявлень та пастки антропоморфізації ШІ. Сучасний науковий дискурс послідовно розглядає штучний інтелект як комп'ютерну програму, що імітує інтелектуальну діяльність людини, а не як самосвідому сутність чи штучну особистість.

Ця імітація відбувається шляхом використання специфічних статистичних методів, які прийнято називати машинним навчанням. У найзагальнішому сенсі це представляє собою програмування комп'ютера без написання традиційного програмного коду, а через завантаження великих обсягів даних (навчальних наборів) з прикладами правильного розв'язання подібних задач. Система аналізує ці дані, виявляє закономірності та будує статистичні моделі, які дозволяють їй робити прогнози або приймати рішення в нових ситуаціях.

Сучасні моделі штучного інтелекту, особливо великі мовні моделі (LLM), демонструють вражаючі результати в обробці природної мови, розпізнаванні образів, генерації контенту та інших сферах. Проте, незважаючи на їхню здатність імітувати людську поведінку, вони залишаються інструментами, створеними для вирішення конкретних завдань.

Саме навколо сфер застосування таких систем, мінімізації ризиків заподіяння шкоди та визначення меж їх використання і розгортається сучасна дискусія щодо правового регулювання ШІ. Ця дискусія стає особливо актуальною для України в контексті її інтеграції до світових процесів правового регулювання новітніх технологій.

Правове регулювання штучного інтелекту в Україні та світі перебуває на етапі становлення, відбуваючись паралельно з активним розвитком та впровадженням цих технологій у різних сферах суспільного життя. Аналіз наукової літератури дозволяє окреслити основні напрями дискусії.

Дослідники обґрунтовано розглядають чинне українське законодавство як таке, що не повністю відображає глобальні тенденції та потребує суттєвих реформ для узгодження з міжнародними стандартами [5]. А. Марущак підкреслює важливість міжнародного регулювання ШІ для формування інформаційного права України, що відповідає демократичним цінностям та принципам захисту прав людини [14].

Відзначаються економічні аргументи долучення до процесів міжнародної інтеграції в сфері правового регулювання ШІ. В. Гаращенко акцентує увагу на тому, що належні правові рамки можуть стимулювати інновації, призводячи до

прогресу в галузі охорони здоров'я, транспорту та виробництва, що сприятиме зміцненню економіки [4]. А. Дуб розглядає потенціал технологічного партнерства між Україною та ЄС у сфері штучного інтелекту як важливий чинник економічного розвитку [3]. О. Кожухар наголошує, що узгодження з глобальними практиками сприяє співпраці з іншими країнами, зміцнюючи позицію України в міжнародному співтоваристві та потенційно залучаючи іноземні інвестиції [6]. М. Янишівський розглядає регулювання ІІІ в Україні в рамках гармонізації законодавства з правовими нормами ЄС, що створює передумови для більш тісної інтеграції в європейський правовий простір [10].

Приділяється увага особливостям сучасного етапу розвитку України. М. Сова та С. Деніжна наголошують, що в умовах війни питання регулювання ІІІ набуває особливого значення, оскільки військовий конфлікт стимулює розвиток мілітарних застосувань ІІІ, які потребують відповідного правового регулювання [15].

Разом з перспективами визначаються складності правового регулювання ІІІ, можливі загрози та виклики. А. Марущак вказує на складність розробки єдиної регуляторної системи, оскільки різні національні інтереси ускладнюють досягнення консенсусу щодо управління ІІІ [14]. Е. Чудхарі та співавтори звертають увагу на різноманітність застосувань ІІІ, що ускладнює створення універсальних правил та потенційно призводить до прогалин [2].

В. Тарасюк розглядає забезпечення гарантованої можливості пояснити рішення ІІІ як значний виклик [9]. Й. Захра підкреслює, що забезпечення прозорості в системах ІІІ є складним завданням [11]. Д. Пінтерова звертає увагу на швидкі темпи розвитку технологій ІІІ, що ускладнює регуляторний вплив та ефективність нормативно-правових актів [8].

Т. Огнев'юк висловлює застереження щодо використання ІІІ для оцінки доказів у справі та критично розглядає можливість заміни судді навіть у незначних справах [7]. О. Черних досліджує ризики використання систем ІІІ в судових процедурах, наголошує на проблемі упередженості прогнозів та побудові правових механізмів мінімізації таких ризиків [1].

Раніше ми зазначали, що у сучасному дискурсі правового регулювання штучного інтелекту доцільно розрізняти стратегічний та тактичний рівні.

Стратегічний рівень зосереджується на довгострокових викликах і гіпотетичних сценаріях розвитку ШІ, таких як поява автономного інтелекту, трансгуманізм, формування нових форм юридичної відповідальності та «юстиції штучного інтелекту». Основна мета цього рівня – визначення загальних координат для правового осмислення соціалізації технологій, зокрема з урахуванням технологічної нейтральності, необхідності конвергенції технічних і юридичних наук, а також переосмислення правового статусу як людей, так і машин.

Тактичний рівень охоплює регулювання існуючих і впроваджених ШІ-систем, що використовуються в конкретних сферах, зокрема правоохоронній діяльності. Він передбачає реагування на вже наявні ризики: порушення приватності, дискримінацію, маніпулювання поведінкою, непрозорість алгоритмів. Регуляторні рішення на цьому рівні ґрунтуються на класифікації ризиків, вимогах до прозорості, змісту навчальних наборів даних, визначенні меж використання технологій ШІ тощо.

Таке двошарове розмежування дозволяє формувати правову політику, що одночасно враховує прогнози розвитку і забезпечує ефективне управління технологіями сьогодення [13; 12].

Подальші дослідження, вимагають переосмислити та доповнити наші міркування щодо рівнів правового регулювання ШІ. Особливої актуальності набуває проблема невизначеності людських цілей. Ми намагаємося регулювати технологію, якій, теоретично, доведеться приймати рішення на основі наших суспільних цінностей та пріоритетів, але при цьому:

- 1) ми часто не можемо досягти консенсусу щодо цих цінностей та пріоритетів у суспільстві;
- 2) багато наших соціальних норм залишаються неявними, фрагментарними, складно формалізуються;

3) наші власні уявлення про «ідеальне суспільство», про те як має «працювати» той або інший соціальний інститут, містять внутрішні суперечності.

Це породжує парадокс: ми вимагаємо від ШІ дотримуватися «людських цінностей», але самі не можемо чітко артикулювати, що це означає в кожному конкретному контексті. Крім того, дані на яких навчається ШІ – це дзеркало нашого недосконалого суспільства з усіма його упередженнями та протиріччями.

Враховуючи зазначене, сучасна система правового регулювання штучного інтелекту, що структурується нами за стратегічним і тактичним рівнями, потребує доповнення новим – мета-рівнем. Якщо стратегічний рівень окреслює довгострокові вектори розвитку ШІ, а тактичний забезпечує нормативне реагування на поточні ризики, то мета-рівень відповідає за осмислення цілей, соціального призначення та відповідності ШІ-систем людським цінностям.

Саме на цьому рівні має здійснюватися аналіз того, для чого в кінцевому рахунку створюється та впроваджується конкретна технологія ШІ, яку проблему вона покликана розв'язати, яким цінностям – сприяти, і які ризики несумісності з суспільними пріоритетами вона може генерувати. В умовах, коли навіть самі людські цілі часто залишаються неявними, суперечливими або нефіксованими у правових інститутах, мета-рівень виконує функцію узгодження змісту правового регулювання із реальними потребами людини і суспільства.

Потреба в мета-рівні особливо актуалізується у практичних кейсах впровадження ШІ – як показує приклад розробки системи CrimeDataLab, недосконалість, фрагментарність та упередженість масивів даних може не лише знецінити потенціал технологій, але й створити хибне уявлення про ситуацію, яку ці технології мають відображати. В такому випадку питання не зводиться лише до правових дозволів і заборон, а потребує глибшої перевірки на відповідність соціальному сенсу, етичним орієнтирам та справедливості.

Отже, мета-рівень є ключовим для забезпечення інтегрованого, людиноцентричного підходу до правового регулювання ШІ, адже саме він

дозволяє встановлювати взаємозв'язок між технологічним рішенням і його фактичним внеском у суспільне благо.

Для продовження дискусії. Інтеграція України до світових процесів правового регулювання ШІ є об'єктивною потребою, що зумовлена необхідністю захисту прав людини, стимулювання економічного зростання та інновацій, а також сприяння міжнародній співпраці. Водночас, така інтеграція пов'язана з викликами, серед яких складність розробки уніфікованого регуляторного підходу, швидкість технологічних змін, проблема невизначеності людських цілей.

Трирівневий підхід до правового регулювання ШІ (мета-рівень, стратегічний та тактичний рівні) дозволить Україні ефективно інтегруватися у світові процеси, забезпечуючи при цьому людиноцентричний підхід, довгострокове бачення розвитку технологій та ефективне управління існуючими технологіями.

Література:

1. Chernykh O. (2023). Problems of legal regulation of the use of artificial intelligence technologies in court procedures within the framework of the Ukraine-EU action plan. *Artificial intelligence*. № (2). P. 27-31. DOI: <https://doi.org/10.15407/jai2023.02.027>.
2. Choudhary E., Narayanan S., & Khan F. (2024). Legal and Regulatory Landscape. *Advances in Healthcare Information Systems and Administration Book Series*. P. 222-239. DOI: <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-7452-8.ch014>.
3. Dub A. Потенціал технологічного партнерства України та ЄС у сфері штучного інтелекту та інноваційних технологій. *Причорноморські економічні студії*. 2024. № 89. С. 23-27. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.89-3>.
4. Harashchenko V. Experience of legal regulation of the artificial intelligence use under the laws of foreign countries. *Pravova derzhava*. 2024. № 35. P. 884-892. DOI: <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2024-35-884-892>.
5. Karchevskiy M. and Radutniy O. Ukrainian Report on Traditional Criminal Law Categories and AI (Artificial Intelligence). *Traditional Criminal Law Categories and AI: Crisis or Palingenesis?* 2022. P. 363–383.
6. Кожухар О. (2024). Правове регулювання систем штучного інтелекту в ЄС: передумови, сучасний стан та перспективи. *Наукові Записки НаУКМА*. 2024. № 13. С. 65-73. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2024.13.65-73>.
7. Огнев'юк Т. Штучний інтелект і верховенство права: світова практика та можливості для України. *Слово національної школи суддів України*. 2023. № 4 (45). С. 64-70. DOI: [https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-4\(45\)-5](https://doi.org/10.37566/2707-6849-2023-4(45)-5).
8. Pintérová D. Právna regulácia umelej inteligencie (perspektívy a výzvy). *Právny Obzor*. 2024. № 107 (4). DOI: <https://doi.org/10.31577/pravnyobzor.2024.4.02>.
9. Тарасюк В. Правове регулювання застосування штучного інтелекту в Україні: сучасний стан та перспективи гармонізації з міжнародними стандартами. *Політологічний вісник*. 2024. № 93. С. 94-113. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2024.93.94-113>.

10. Yanyshivskiy M. Regulation of artificial intelligence in Ukraine in the framework of harmonisation of legislation with EU legal norms. *Demokratic Governance*. 2024. № 17(1). P. 53-62. DOI: <https://doi.org/10.23939/dg2024.53>.
11. Zahra Y. Regulating AI in Legal Practice: Challenges and Opportunities. *Journal of Computer Science Application and Engineering (JOSAPEN)*. 2025. № 3 (1). P. 10-15. DOI: <https://doi.org/10.70356/josapen.v3i1.47>.
12. Карчевський М.В. Як і чому змінюється юридичний дискурс щодо штучного інтелекту. Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / наук. керівник конф. О.А. Баранов ; упоряд.: М.В. Дубняк, С.О. Дорогих. Київ, 2023. С. 14-20.
13. Карчевський М.В., Куковинець Д.О. Використання технологій штучного інтелекту правоохоронними та судовими органами: світовий досвід та напрями розвитку національного законодавства. Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В.С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. Харків : Право. 2023. Вип. 46. С. 21-31.
14. Марущак А.І. Вплив міжнародних процесів регулювання штучного інтелекту на інформаційне право України. *Інформація і Право*. 2023. № 4 (47). С. 55-63. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4\(47\).291582](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4(47).291582).
15. Сова М., Деніжна С. Міжнародний досвід правового регулювання небезпеки штучного інтелекту в реаліях воєнного часу: етико-філософський аспект. Філософські та методологічні проблеми права. 2024. № 1. Р. 45-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2024_1_7.

Karchevskiy M.V., Ukraine's integration into ai legal regulation processes: an objective necessity and potential threats. - Article.

Abstract. The article explores the current legal and scientific discourse on artificial intelligence (AI), highlighting the need for a multi-level approach to AI regulation. The authors propose three levels-strategic, tactical, and meta-each addressing different aspects of a human-centered AI policy. Particular focus is placed on aligning technology with human values, the uncertainty of societal goals, and challenges of social justice in algorithmic decision-making. The paper also discusses Ukraine's potential to integrate into global regulatory frameworks for AI governance.

Keywords: artificial intelligence, legal regulation, human-centered approach, strategy, tactics, meta-level, technology, values.

ВПЛИВ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН НА КАПІТАЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО

Кириченко А.І.,

аспірант 2-го року навчання

юридичного факультету

Східноукраїнського національного університету

імені Володимира Даля.

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-4335-9588>

Науковий керівник: Гриценко Г. М.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного та приватного права

Східноукраїнського національного університету

імені Володимира Даля.

Анотація. В статті розглянуто вплив скасування Господарського кодексу України на регулювання правовідносин при здійсненні господарської діяльності в галузі капітального будівництва об'єктів з високим рівнем складності. Проведено аналіз норм які регулюють капітальне будівництво відповідно до ГКУ та ЦКУ.

Встановлено що є потреба у створенні норм законодавства яке б могло захистити інтереси як держави так суб'єктів господарювання, інвесторів в процесі будівництва об'єктів з високим рівнем складності.

Ключові слова: господарський кодекс, цивільний кодекс, капітальне будівництво, зміни законодавства.

У січні 2025 року був прийнятий ВРУ та підписаний Президентом Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб»[1] він 28.08.2025 року скасовую дію Господарського кодексу України[2], якій має Главу 33 Капітальне будівництво. Дана глава законодавчого акту регулює відносини з капітального будівництва а саме: підрядні відносини у капітальному будівництві, договір підряду на капітальне будівництво та проведення проектних і досліджуваних робіт, правовідносини між генеральним підрядником і субпідрядниками, розрахунки за договором підряду на капітальне будівництво, права замовника та відповідальність за порушення договору підряду на капітальне будівництво. Враховуючи норми господарського кодексу можливо підсумувати що капітальне будівництво стосується об'єктів які мають високий рівень складності при будівництві та мають значні наслідки відповідальності. Будівництво даних об'єктів зазвичай проходить за державні кошти або в рамках великих міжнародних інвестиційних проектів за приватні кошти, але як і в першому так і в другому випадку має значне регулювання з боку держави (контроль та нагляд). Дані правовідносин складаються між замовником та генеральним підрядником де враховуються державні інтереси у сфері будівництва, зокрема при виконання державного замовлення. У більшості випадків замовник даних послуг це органами державної влади (міністерства, державні та комунальні підприємства та ін.), а генеральний підрядник або підрядник це суб'єкт господарювання різних форм власності. Правовідносини які виникають між останніми мають вертикальний характер при виконанні

замовлення, об'єктом даних правовідносин є публічні права і важливості набуває сам процес виконання робіт, а не тільки кінцевий результат.

Правовідносини з будівництва також регулюються нормами Цивільного кодексу України[3], Глава 61 має наступний зміст: розділ 1 регулює загальні положення про підряд, розділ 2 побутовий підряд, розділ 3 будівельний підряд, розділ 4 підряд на проектні та пошукові роботи. Також даний кодекс регулює право власності на об'єкти будівництва та розглядає підхід до незавершеного будівництва та самочинного будівництва. Цивільний кодекс більше підходить для регулювання приватних договірних відносин, коли одна сторона замовляє будівництво іншій (наприклад забудовник суб'єкт господарювання - приватної форми власності та замовник - приватна особа). Цивільний кодекс виділяє послуги при виконанні будівельних робіт та кінцевий результат як об'єкт цивільного права. Тут як замовник будівництва так і забудовник вступають в горизонтальні правовідносини та мають однакові права та обов'язки.

Господарський кодекс регулює професійну діяльність суб'єктів господарювання, пов'язану з будівництвом у широкому контексті: планування, державні контракти, публічні проекти, будівництво критичної інфраструктури. Цивільний кодекс України навпаки: 1)регулює приватноправові відносини, у яких сторони є рівноправними суб'єктами; 2)мають диспозитивний характер – сторони вільні визначати умови договорів, якщо вони не суперечать закону; 3)основна увага зосереджена на зобов'язальних і речових правах, що виникають у процесі будівництва. Господарський кодекс України регулює господарські відносини, що виникають у процесі здійснення господарської діяльності; 2) мають імперативно-диспозитивний підхід, з урахуванням інтересів держави та публічних замовників; 3)визначає особливості будівництва як виду господарської діяльності.

Науковці розглядаючи негативні наслідки від втрати чинності ГК України у будівельній галузі зазначають що: будуть порушені права підприємців на подовжену позовну давність, встановлену ГК України стосовно підряду на капітальне будівництво (ч.3 ст.322 ГУ України та інститут оперативно-

господарських санкцій (гл.26 ГК України), не передбачений ЦК України, перестане бути легальним ефективним засобом позасудового захисту договірних прав підприємців [4, с.33].

Розглядаючи договір підряду на капітальне будівництво з елементами державно-приватного партнерства Шаповалова О.В. зазначила, що за формальними ознаками договір підряду на капітальне будівництво за державні кошти може бути правовою формою господарських зав'язків, які складаються на умовах державно-приватного партнерства. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність застосування публічно-правових регуляторів господарської діяльності та дій, які вчиняються з боку підрядника та замовника[5, с.19].

Деякі науковці зазначають що, існуюче правове регулювання не дає відповідей на деякі питання, починаючи від понятійних: навіть зазначення капітального будівництва на рівні закону відсутнє. ГК врегульовує не сферу капітального будівництва, а зміст договору підряду на капітальне будівництво, ЦК врегульовує зміст договору будівельного підряду. Вважаємо за необхідне доповнити главу 33 ГК правовими нормами, що врегульовують капітальне будівництво саме як сферу діяльності. Подальші дослідження варто зосередити на аналізі практичних механізмів притягнення замовників та підрядників до відповідальності у разі порушення ними норм законодавства та умов договору [6, с.45].

Досліджуючи будівництво в рамках цивільного та господарського кодексу науковець зазначає, що однією з причин неврегульованості термінології є спадщина радянського підходу до забудови, коли визначення її параметрів перебувало під контролем держави. Це призвело до існування різних правових режимів для різних суб'єктів забудови: фізичних осіб, капітального будівництва в містах та забудови, здійснюваної державними чи комунальними установами (наприклад, будівництво доріг, комунікацій). Унаслідок цього забудова та будівництво регулюються окремими нормами, які не узгоджуються із загальними принципами цивільного права[7, с.595].

При аналізі положень Господарського і Цивільного кодексів, що регулюють підрядні відносини в будівництві, привертають до себе увагу не лише змістовні розходження в статтях, що регулюють тотожні підрядні відносини, але і розбіжності в термінах, якими в зазначених кодексах позначаються однакові за своїм змістом підрядні договори[8, с.485].

Господарське законодавство більш орієнтоване на інституційну та підприємницьку діяльність, зокрема, щодо державних проєктів, великих об'єктів інфраструктури, де потрібен жорсткий контроль і координація. Цивільне законодавство застосовується у відносинах між приватними суб'єктами, де домінує принцип диспозитивності та свободи договору. На сьогодні як господарське так і цивільне законодавство застосовуються паралельно, особливо в контексті інвестобудування. Враховуючи деякі розбіжності між ГКУ та ЦКУ з правового врегулювання будівельної галузі не виникає сумніву з потреби в усуненні колізійних норм зазначених кодексів. Але скасування норм з правового регулювання капітального будівництва у Господарському кодексі буде мати негативні наслідки для даної галузі при будівництві об'єктів з високим рівнем складності. Внесення змін та доповнень Цивільного кодексу України нормами з капітального будівництва може виникнути загроза з порушення приватно-правової спрямованості останнього та втручання у сферу публічно-правового регулювання.

Література:

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 9.01.2025 року № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>
2. Господарський кодекс України: кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
3. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Науково-експертний висновок до Концепції оновлення Цивільного кодексу України: брошура / під заг. ред. члена-кореспондента НАН України В.А. Устименка. Київ : НАН України, ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України», 2021. 112 с.
5. Шаповалова О.В. Договір підяду на капітальне будівництво як правова форма господарських зав'язків. Актуальні проблеми права: теорія і практика № 1 (35), 2018 С.17-23.

6. Садченко М.М., Новаковец В.М. Правове регулювання капітального будівництва: окремі аспекти. Науковий вісник публічного та приватного права Випуск 4, 2016 с.42-45

7. Сафончик О.І. Деякі питання правового регулювання індивідуального будівництва у місті за законодавством України. Юридичний науковий електронний журнал. № 12/2024. С.592-595 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/138>

8. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. - 6-те вид., перероб. і допов. - К. : Юрінком Інтер, 2013. - 640 с.

Kyrychenko A., The impact of legislative changes on capital construction. - Article.

The article examines the impact of the abolition of the Commercial Code of Ukraine on the regulation of legal relations in the course of economic activity in the field of capital construction of objects with a high level of complexity. The author analyses the provisions regulating capital construction under the Commercial Code and the CCU. It is established that there is a need to create legislation that could protect the interests of both the state and business entities, investors in the process of construction of objects with a high level of complexity.

Key words: commercial code, civil code, capital construction, legislative changes.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Лукань М. О.,

доктор філософії в галузі права,
молодший науковий співробітник

відділу правового забезпечення інноваційної діяльності
Науково-дослідного інституту правового забезпечення
інноваційного розвитку

Національної академії правових наук України.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2771-9544>

Анотація. В науковій роботі розглянуто міжнародно-правові принципи регулювання наукової діяльності. Проаналізовано їх відображення у законодавстві України. Виявлено, що законодавство України не повною мірою відображає міжнародні принципи регулювання наукової діяльності.

Ключові слова: наука, принципи науково – дослідницької діяльності.

Право на учать в науці та отримання користі (благ) від науки є основоположними правами людини.

Загальна декларація прав людини проголошує, що вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного, повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод (стаття 26). Статтею 27 Загальної декларації прав

людини проголошено, що кожна людина має право вільно брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами [1].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права у статті 19 закріплює, що кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір [2].

Хартія Європейського Союзу про основоположні права проголошує, що мистецтво та наукові дослідження є вільними від обмежень (стаття 13).

Достатні та добре розвинені людські ресурси в науково-дослідних роботах є наріжним каменем прогресу в наукових знаннях, технічному прогресі, покращенні якості життя, забезпеченні добробуту європейських громадян і сприянні конкурентоспроможності Європи. Необхідно запровадити та впровадити нові інструменти розвитку кар'єри дослідників, сприяючи таким чином покращенню кар'єрних перспектив для дослідників у Європі (з Рекомендацій Європейської Комісії від 11 березня 2005 р. щодо Європейської хартії дослідників та Кодексу поведінки щодо найму дослідників) [3].

Спираючись на Висновок Європейської Комісії щодо заявки України на членство в ЄС від 17 червня 2022 року, Європейська Рада прийняла рішення надати Україні статус кандидата на членство в Європейському Союзі. В даному Висновку відзначено успішні інтеграції практик ЄС у сфері досліджень та інновацій в Україні, але водночас відмічено тенденцію зниження видатків на фінансування наукових досліджень і розробок, яке є недостатнім для стійкого зростання людського капіталу [4].

Відповідно до Дорожньої карти європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року однієї із стратегічних цілей України в сфері освіти і науки є знання та поділяння учасниками освітнього процесу та науковцями України цінностей ЄС.

В цій Дорожній карті визначено кінцеву мету європейської інтеграції України у сферах освіти і науки - це усвідомлення учасниками освітнього процесу та науковцями переваг та користування можливостями інтеграції України в ЄС. А стратегічною ціллю означено гармонізовані з правом (*acquis*) ЄС державні політики і законодавство України в сферах освіти і науки.

Ще у 2005 році Європейська комісія прийняла рекомендації щодо Європейської хартії дослідників та Кодексу поведінки щодо найму дослідників. Ці два документи вміщують перелік принципів, які лежать в основі розвитку привабливої дослідницької кар'єри в дослідженнях та інноваціях по всій Європі, що сприяють створенню привабливого, відкритого та сталого європейського ринку праці для дослідників. Принципи розподілені за основними чотирма групами: 1) Етика, чесність, гендерна складова і відкрита наука; 2) Оцінка дослідників, набір і просування; 3) Умови та практика праці; 4) Наукова кар'єра та розвиток талантів. До цих принципів, зокрема належать:

- свобода наукових досліджень; підтримка мобільності науковців; доступ до фахової підготовки та можливості постійного професійного розвитку;
- створення умов праці, які забезпечували б поєднання професійного та сімейного життя; створення сприятливих умов для провадження наукової діяльності;
- справедливі та привабливі умови винагороди;
- дотримання засад відбору, прозорості, оцінки досягнень, недискримінації та гендерного балансу.

Європейська хартія дослідників детально розкриває зміст кожного принципу. Так, створення сприятливих умов для провадження наукової діяльності означає те, що роботодавці повинні забезпечити при необхідності, гнучкість, яка вважається необхідною для успішного проведення досліджень відповідно до існуючого національного законодавства та національних або галузевих колективних договорів. Особливу увагу слід приділити, зокрема, гнучкому робочому графіку, неповному робочому дню, дистанційній роботі та

відпустці у відпустці, а також необхідним фінансовим та адміністративним положенням, що регулюють такі заходи.

Справедливі та привабливі умови винагороди, означають, що роботодавці дослідників повинні забезпечити, щоб дослідники користувалися справедливими та привабливими умовами фінансування з адекватними та справедливими положеннями соціального забезпечення. Розвиток кар'єри передбачає, що роботодавці дослідників повинні розробити, переважно в рамках управління людськими ресурсами, конкретну стратегію кар'єрного зростання для дослідників на всіх етапах їх кар'єри, незалежно від їх договірної ситуації, у тому числі для дослідників за терміновими контрактами, сприяючи зниженню будь-якої невпевненості у їхньому професійному майбутньому. Усі дослідники повинні бути ознайомлені з такими положеннями та механізмами.

Також Національна академія наук України є членом Міжнародної наукової ради (The International Science Council, скорочено ISC) що є міжнародною неурядовою організацією, яка працює на глобальному рівні, щоб сприяти науковій діяльності. ISC було створено в 2018 році, щоб стати глобальним голосом науки та просувати науку як глобальне суспільне благо. Стратегія заснування ISC підкреслює, що наукове розуміння ніколи не було настільки важливим для суспільства, оскільки людство бореться з проблемами сталого та справедливого життя на планеті Земля. Ця Міжнародна наукова рада керується у своїй діяльності такими головними принципами: принцип визнання науки глобальним суспільним благом та принцип свободи в науці та відповідальної наукової практики, що означає, що людина має загальне право брати участь у науці та користуватися благами науки, а уряд має бути відповідальним за створення та підтримку можливостей громадян користуватися цими правами.

Правові засади функціонування і розвитку наукової діяльності в Україні визначені Законом «Про наукову і науково-технічну діяльність» [5].

У статті 46 цього закону визначено основні принципи державного управління та регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності,

зокрема це: визнання свободи наукової творчості; використання досягнень світової науки, можливостей міжнародного наукового співробітництва; свободи поширення відкритої науково-технічної інформації; відкритості для міжнародного науково-технічного співробітництва, забезпечення інтеграції української науки у світовий науковий та Європейський дослідницький простір із забезпеченням захисту інтересів національної безпеки; та визнання певного обґрунтованого ризику отримання негативного результату у провадженні наукової і науково-технічної діяльності.

Стаття 5 зазначеного Закону закріплює за вченим такі права як: вільно обирати види, напрями і засоби наукової діяльності відповідно до своїх інтересів, творчих можливостей та загальнолюдських цінностей; отримувати, передавати та поширювати відкриту науково-технічну інформацію та отримувати належні стимулювання та мотивацію до наукової і науково-технічної діяльності, орієнтовані на об'єктивну оцінку реалізації конкретних завдань за кінцевим результатом.

В Розділі III зазначеного Закону, який передбачає державні гарантії соціально-правового статусу вчених та наукових працівників зазначається, що оплата праці наукового працівника повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для його ефективної самостійної творчої діяльності, підвищення престижності професії наукового працівника, стимулювати залучення талановитої молоді до наукової і науково-технічної діяльності та підвищення кваліфікації наукових працівників.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновки, що спеціальне законодавство України не повною мірою відображає міжнародні принципи регулювання наукової діяльності. Зокрема, слід закріпити положення, що стосуються створення умов праці, які забезпечували б поєднання професійного та сімейного життя, створення сприятливих умов для провадження наукової діяльності та положення щодо справедливих та привабливих умов винагороди, можливості постійного професійного розвитку. Україна на шляху євроінтеграції повинна забезпечити не тільки правове відображення цих принципів у

нормативно-правових актах, а й забезпечити реалізацію та слідування цінностям, які закріплюють ці принципи.

Література:

1. Загальна декларація прав людини. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 31.03.2025).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 07.04.2025).
3. EUR-Lex - 32005H0251 - EN - EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32005H0251&qid=1716377573815> (date of access: 31.03.2025).
4. Про затвердження дорожньої карти європейської інтеграції України у сферах освіти і науки до 2027 року. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1501729-23#Text> (дата звернення: 07.04.2025).
5. Про наукову і науково-технічну діяльність. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 31.03.2025).

Lukan M. International legal principles of regulating research activities and their reflection in Ukrainian legislation. - Article.

Abstract. The scientific work considers the international legal principles of regulating scientific activity. Their reflection in the legislation of Ukraine is analyzed. It is revealed that the legislation of Ukraine does not fully reflect the international principles of regulating scientific activity.

Keywords: science, principles of scientific research.

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ФОРМУВАННІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНФРАСТРУКТУР В УКРАЇНІ

Макаров М. В.,

доктор філософії (PhD),

молодший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту правового забезпечення

інноваційного розвитку НАПрН України.

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9524-9092>

Анотація. Робота аналізує роль органів місцевого самоврядування у формуванні дослідницьких інфраструктур в Україні. Окремо розглядаються нормативно-правові засади, ініціативи місцевих органів влади та приклади успішних програм для підтримки наукових досліджень. Визначено проблеми та виклики, з якими стикаються органи місцевого самоврядування, а також проведено порівняння з досвідом інших країн.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, дослідницька інфраструктура, інноваційні програми, науково-технічний розвиток, правове регулювання, місцеві ініціативи.

Формування дослідницьких інфраструктур є одним із ключових напрямів науково-технічного розвитку сучасних держав, зокрема України, що прагне

інтегруватися у європейський дослідницький простір. В умовах глобалізації та інформаційної економіки наукова діяльність стає не лише важливим фактором економічного зростання, а й інструментом підвищення конкурентоспроможності регіонів. Важливу роль у цьому процесі відіграють органи місцевого самоврядування, на які покладається завдання створення сприятливого середовища для розвитку дослідницької діяльності, залучення інвестицій у науку та стимулювання взаємодії між освітніми, науковими установами та бізнесом.

В Україні, відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] та Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2], органи місцевого самоврядування мають повноваження у сфері розвитку науки та інноваційної діяльності, зокрема через формування локальної інфраструктури, сприяння фінансуванню наукових досліджень та створення умов для ефективного функціонування наукових парків і кластерів. Водночас впровадження таких ініціатив стикається з численними викликами, серед яких недостатність фінансування, складність міжсекторальної координації та брак стратегічного підходу до розвитку регіональних наукових екосистем.

Європейський досвід свідчить, що децентралізація та активна участь регіональних і місцевих органів влади у формуванні дослідницьких інфраструктур є запорукою сталого розвитку наукової сфери [3]. Так, у Німеччині федеральні землі відіграють важливу роль у фінансуванні наукових установ, зокрема через програми підтримки університетів та дослідницьких центрів. У Франції діє мережа технопарків, створених у партнерстві між місцевою владою, науковими установами та бізнесом, що сприяє комерціалізації досліджень та розвитку інноваційного підприємництва. Враховуючи ці приклади, в Україні необхідно посилити інституційну спроможність місцевих органів влади у сфері науки та впровадити інструменти, що сприятимуть розвитку дослідницьких інфраструктур на місцевому рівні.

Додатковим фактором, що ускладнює розвиток дослідницької інфраструктури в Україні, є війна, яка спричинила значні руйнування наукових установ, відтік кадрів та перенаправлення бюджетних ресурсів на оборонні

потреби. Особливо гостро ця проблема стоїть для прикордонних територій, де ризики безпеки та нестабільність економічної ситуації суттєво ускладнюють можливості для інвестицій у науку. Водночас виклики, спричинені війною, можуть стати поштовхом до впровадження нових підходів у формуванні дослідницької інфраструктури, зокрема через міжнародне співробітництво, залучення грантового фінансування та створення спеціальних науково-інноваційних зон у безпечних регіонах.

Таким чином, дослідження ролі органів місцевого самоврядування у формуванні дослідницької інфраструктури в Україні є надзвичайно актуальним, оскільки дозволяє визначити найбільш ефективні механізми розвитку науки на регіональному рівні, враховуючи як внутрішні виклики, так і найкращі європейські практики.

В Україні правові засади діяльності органів місцевого самоврядування (ОМС) у сфері дослідницької інфраструктури встановлюються через низку нормативно-правових актів, серед яких ключовими є Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1] та «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2].

Згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 26), органи місцевого самоврядування можуть брати участь у реалізації національних програм науково-технічного розвитку на місцевому рівні. Вони мають право створювати науково-дослідницькі установи, що відповідають місцевим потребам, і забезпечувати фінансування таких установ через місцеві бюджети. Закон також надає можливість місцевим органам залучати інвестиції для створення інноваційних кластерів, технопарків та інших наукових інфраструктур.

Закон «Про наукову і науково-технічну діяльність» визначає основи підтримки наукових досліджень і інновацій на рівні держави і регіонів. Закон вказує на роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні створення наукових установ, їх фінансування та інтеграцію з підприємствами для розвитку науково-технічного потенціалу. Водночас, відповідно до цього закону, саме

органи місцевого самоврядування мають певну роль у створенні умов для співпраці між науковими установами і місцевими підприємствами, що є основою для розвитку інноваційних технологій на регіональному рівні.

Окрім того, на регіональному рівні для розвитку дослідницької інфраструктури важливу роль відіграють місцеві програми підтримки наукових досліджень. Наприклад, органи місцевого самоврядування можуть ухвалювати рішення про надання грантів або субсидій для малих наукових стартапів, підтримку інкубаторів наукових і технічних інновацій або організацію партнерств між університетами і бізнесами [4].

У країнах ЄС система підтримки дослідницької інфраструктури також знаходиться під впливом місцевого самоврядування, проте із певними відмінностями в порівнянні з Україною. У Німеччині, наприклад, федеральні землі мають широкий спектр повноважень у науково-технічному розвитку, що включає фінансування технопарків і наукових центрів, співпрацю з університетами та підприємствами. Німецька система передбачає інтеграцію наукових центрів у місцеві економіки через публічно-приватні партнерства, що дозволяє підвищити ефективність інвестицій у науку та інновації. Місцеві органи влади часто створюють специфічні технопарки для підтримки певних технологій або галузей (наприклад, у сфері біотехнологій, енергетики або ІТ). Велика Британія також має добре розвинену систему місцевих наукових кластерів. Відповідно до стратегії «Smart Specialisation», що є частиною ЄС ініціативи, місцеві органи самоврядування отримують інструменти для визначення пріоритетних напрямів розвитку інновацій на основі локальних конкурентних переваг. Ці стратегії дозволяють кожному регіону в Великій Британії реалізувати науково-технічні програми, що відповідають його економічним і соціальним потребам. У США, діяльність місцевих органів самоврядування у створенні дослідницьких інфраструктур також регулюється на федеральному і місцевому рівнях. Американські штати та місцеві уряди мають повноваження створювати наукові технопарки і інноваційні хаби, а також активно залучати приватний сектор до фінансування науково-дослідницьких проєктів. У США популярною є

практика створення інноваційних кластерів, які забезпечують тісну співпрацю між університетами, державними установами і бізнесом, що дозволяє швидше трансформувати наукові розробки в комерційні продукти. При цьому у США також існують значні механізми федерального фінансування для підтримки наукових інфраструктур на регіональному рівні.

Проблеми та виклики у діяльності органів місцевого самоврядування у формуванні дослідницьких інфраструктур:

1. Однією з основних проблем є фінансова нестабільність місцевих бюджетів, що значно обмежує можливості для інвестування в наукову інфраструктуру. Більшість місцевих органів самоврядування не мають достатніх ресурсів для забезпечення довгострокового фінансування наукових установ, технопарків та інноваційних кластерів. Законодавство надає можливість залучення приватних інвестицій, однак в умовах економічної кризи та невизначеності для багатьох підприємців інвестиції в наукову інфраструктуру залишаються не актуальними. Більшість коштів витрачається на базові соціальні потреби - освіту, медицину, інфраструктуру, тому науково-дослідницькі інститути часто не отримують належної підтримки.

2. Науково-дослідницька інфраструктура повинна бути орієнтована на специфічні потреби місцевих підприємств і економік. Однак на практиці часто виникають труднощі у визначенні цих потреб через відсутність ефективного діалогу між органами місцевого самоврядування, бізнесом і науковими установами [5]. Без належного зв'язку з реальним сектором економіки дослідницькі інфраструктури можуть не відповідати вимогам підприємств і залишатися ізольованими від практичних потреб. Так, на місцях створюються численні науково-дослідницькі інститути, але їх діяльність часто не має прямого економічного впливу, оскільки відсутні механізми для комерціалізації результатів досліджень.

3. Попри наявність законодавчих ініціатив та стратегій, що регулюють науково-дослідницьку діяльність на місцевому рівні, в Україні все ще існує низка правових прогалин, які ускладнюють процес формування і розвитку

дослідницьких інфраструктур. Це стосується як правового регулювання створення і фінансування таких інститутів, так і нормативів, які визначають ефективність їх діяльності. Наприклад, не завжди чітко прописані механізми залучення інвестицій або створення публічно-приватних партнерств у сфері науки. Водночас, органи місцевого самоврядування часто не мають достатнього досвіду та знань для реалізації комплексних правових ініціатив, що також спричиняє затримки в розвитку інфраструктури.

4. Війна в Україні суттєво ускладнює розвиток дослідницької інфраструктури, особливо на територіях, близьких до зон бойових дій або в прикордонних областях. У цих регіонах спостерігається руйнування інфраструктури, відсутність стабільного фінансування, а також відтік кваліфікованих кадрів. Наукові установи в таких регіонах часто не можуть функціонувати на повну потужність, оскільки інвестори і підприємці уникатимуть ризику інвестування в території з невизначеними умовами безпеки. Відновлення таких територій після бойових дій потребує значних коштів і часу, що створює додаткові труднощі для місцевих органів самоврядування у формуванні науково-дослідницької інфраструктури.

5. Однією з серйозних проблем є недостатня кадрова підтримка на місцях. В умовах сучасної глобалізації багато українських науковців, особливо молоді, шукають кращі умови для роботи за кордоном. Наукова міграція, істотно знижує науково-технічний потенціал місцевих громад і ускладнює формування ефективних дослідницьких інфраструктур. Наявність висококваліфікованих кадрів є необхідною умовою для розвитку наукових установ, тому відтік кадрів стає серйозною проблемою для розвитку місцевих дослідницьких інститутів.

Тим не менш, в Україні на місцевому рівні активно розробляються програми та ініціативи для підтримки формування та розвитку дослідницьких інфраструктур.

1. Державна підтримка регіонального розвитку - програма передбачає субвенції та гранти для розвитку інфраструктури, що включає наукові, дослідницькі та інноваційні центри на рівні місцевих громад. Наприклад, у

межах цієї програми місцеві органи самоврядування можуть подавати заявки на фінансування створення науково-дослідницьких парків, технопарків або стартап-центрів. Одним із таких проєктів є створення Науково-технічного парку "ІнноПарк" у Львові.

2. Програма підтримки інноваційної інфраструктури - включає фінансування для створення інноваційних центрів та технопарків на місцевому рівні, а також для розвитку дослідницької інфраструктури в університетах. Місцеві органи самоврядування мають можливість подавати заявки на державні гранти, а також створювати спільні платформи для досліджень та інновацій. У місті Харків за підтримки місцевих органів влади було засновано технопарк "Харківський інститут технологій". Це науково-технічний центр, що надає можливості для реалізації інноваційних проєктів, стартапів та досліджень.

3. Україна активно бере участь у програмі ЄС "Horizon 2020", яка надає фінансування для спільних науково-дослідницьких проєктів, що сприяють розвитку інфраструктури на місцевому рівні [6]. У межах цієї програми місцеві громади можуть подавати заявки на участь у спільних дослідженнях з університетами та підприємствами Європейського Союзу, а також отримувати фінансування для розробки нових наукових і технологічних проєктів. У рамках програми "Horizon 2020" місто Київ реалізує проєкти щодо розвитку цифрових технологій та інновацій у співпраці з університетами ЄС.

4. Місцеві органи самоврядування в Україні активно сприяють розвитку інтелектуальної власності, що є важливим аспектом для розвитку дослідницької інфраструктури. Відповідно до цієї програми, на місцевому рівні створюються офіси для підтримки інтелектуальної власності, де науковці можуть отримувати консультації та допомогу щодо патентування своїх розробок. У місті Одеса був створений Центр інтелектуальної власності, який активно підтримує науковців у патентуванні нових технологій і розробок.

5. Ініціатива "Цифровізація і технологічні інновації в громадах - включає створення цифрових платформ для досліджень, що дозволяє місцевим органам самоврядування розвивати інфраструктуру для інновацій і наукових досліджень.

Програма спрямована на стимулювання створення лабораторій, платформ для аналізу даних і розробки нових технологій. У Львові було створено платформу для розвитку цифрових технологій в рамках ініціативи з цифровізації громади.

Висновки. Діяльність органів місцевого самоврядування в Україні у сфері формування дослідницьких інфраструктур є надзвичайно важливою для розвитку науково-технічного потенціалу країни. Програми та ініціативи, реалізовані на місцевому рівні, сприяють не лише створенню нових дослідницьких та інноваційних центрів, а й інтеграції українських наукових досягнень у світову науково-дослідницьку спільноту.

Місцеві органи самоврядування активно залучають міжнародні ресурси та співпрацюють з міжнародними науковими та освітніми установами, що дозволяє залучити інвестиції та модернізувати наукові інфраструктури в межах України. Водночас, варто зазначити, що основними викликами залишаються питання забезпечення сталого фінансування, вдосконалення нормативно-правової бази та сприяння кращій координації між державними та місцевими органами влади. Важливо також враховувати складні умови війни, які накладають обмеження на доступ до ресурсів, інфраструктури та кадрового потенціалу.

Проте, незважаючи на існуючі проблеми, потенціал розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні є значним, а ініціативи місцевих органів влади створюють сприятливе середовище для інновацій, що допомагає країні рухатися до модернізації та інтеграції у світову науково-технічну спільноту.

Література:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII (редакція від 01 січня 2025 р.). Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (редакція від 05 березня 2025 р.). Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.
3. Вернер, М. (2019). Системи дослідницької інфраструктури у країнах ЄС. Журнал міжнародних досліджень, 3(1), 112–118. URL: <https://journals.most.edu/>.
4. Кабінет Міністрів України. (2021). Постанова № 747 "Про затвердження Стратегії розвитку інноваційної діяльності в Україні на 2021-2030 роки". Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/>.
5. Громадська організація "Науковий простір України". (2020). Місцеві ініціативи в розвитку наукової інфраструктури: аналіз кейсів. Київ: Наукова думка.

6. Європейський Союз. (2014). Horizon 2020: The EU Framework Programme for Research and Innovation. Офіційний сайт Європейського Союзу. URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/home>.

Makarov M.V. Activities of local self-government bodies in the development of research infrastructures in Ukraine- Article.

Abstract. This work explores the role of local government bodies in shaping research infrastructures in Ukraine. It examines the legal framework and policies guiding the development of scientific and technical infrastructure at the local level. The paper highlights the importance of intergovernmental collaboration, the role of local authorities in promoting innovation, and the alignment of local initiatives with national strategies. Key challenges and opportunities in fostering research infrastructure in the regions are also discussed.

Keywords: local government bodies, research infrastructure, innovation programs, scientific and technical development, legal regulation, local initiatives

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИКЛИКІВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Мамаєв І. О.,

молодший науковий співробітник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

НАПрН України,

аспірант кафедри права Європейського Союзу

Національного юридичного університету

імені Ярослава Мудрого.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7683-0180>

Анотація. Робота досліджує багатовимірну природу енергетичної безпеки та пропонує класифікацію її викликів за чотирма критеріями: тривалістю (короткострокові, середньострокові, довгострокові), масштабом впливу (національні, регіональні, міжнародні), походженням (внутрішні, зовнішні) та характером (геополітичні, інфраструктурні, економічні, екологічні, правові). На основі запропонованої класифікації автор окреслює практичні приклади актуальних викликів енергетичної безпеки для України та ЄС.

Ключові слова: Енергопостачання, енергетична інфраструктура, енергетична політика.

Енергетична безпека є невід'ємною складовою національної та регіональної безпеки, а деякі її прояви впливають також на глобальну міжнародну безпеку. Події останніх років, зокрема повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 році та спричинена ним глобальна енергетична криза, висувають питання енергетичної безпеки на передній план міжнародного порядку денного. Водночас виклики енергетичної безпеки не зводяться лише до геополітичних загроз, а стратегічне планування вимагає врахування довгострокових впливів, зокрема кліматичних змін та вичерпності ресурсів.

Поширеним є розуміння енергетичної безпеки як здатності забезпечити надійне, безперервне та доступне постачання енергії. Так, Міжнародне енергетичне агентство (ІЕА) визначає енергетичну безпеку як «безперервну доступність енергоресурсів за доступною ціною» [1] та звертає увагу на короткострокові та довгострокові аспекти, такі як інвестиції в постачання та реагування на раптові зміни [2]. Втім, енергетична безпека не обмежується безпекою енергопостачання. Стаття 194 Договору про функціонування Європейського Союзу поряд з забезпеченням безпеки енергопостачання виокремлює необхідність збереження навколишнього середовища, сприяння енергоефективності та енергозбереженню, розвиток нових та відновлюваних видів енергії та взаємооб'єднання енергетичних мереж. Для України енергетична безпека еволюціонувала від подолання залежності від російського газу до фізичного захисту інфраструктури. Таким чином, енергетична безпека має кілька вимірів: фізична наявність енергоресурсів, їх доступність для споживачів, обґрунтована вартість, екологічна прийнятність джерел енергії, підтримання інфраструктури у належному стані тощо.

Це дослідження фокусується на розробці класифікації викликів енергетичної безпеки. Виокремлення підстав для проведення класифікації вимагає визначення ключових особливостей таких викликів, що сприяє кращому розумінню їхньої природи та визначенню пріоритетних заходів реагування. Автором пропонується виокремити чотири критерії для класифікації: тривалість, масштаб впливу, джерело походження та характер.

1. За тривалістю виклики енергетичної безпеки можуть бути поділені на короткострокові, середньострокові та довгострокові. Короткострокові включають у себе різкі стрибки цін або раптові перебої постачання через аварії чи стихійні лиха. Середньострокові – це поступові зміни, що проявляються протягом кількох років, наприклад, трансформація традиційних ланцюгів постачання чи адаптація до нових регуляторних вимог. Довгострокові – це фактори ризику, що накопичуються упродовж тривалого часу, наприклад, поступове старіння інфраструктури, інвестиційний дефіцит, кліматичні зміни.

2. За масштабом впливу виклики можуть зачіпати національні, регіональні та міжнародні інтереси. Національні виклики впливають лише на одну країну, прикладом чого може слугувати аварія на енергооб'єкті місцевого значення. Регіональні виклики зачіпають групу країн у певному регіоні, як, наприклад, проблема низької диверсифікації джерел газопостачання у ЄС. Міжнародні виклики мають глобальний масштаб та впливають на увесь світ, що проявляється, зокрема, у проблемі вичерпності ресурсів. Варто наголосити, що не всі проблеми, що виникають усередині однієї країни, є національними. Наприклад, деякі енергооб'єкти забезпечують експорт електроенергії до сусідніх держав, а аварія на атомній електростанції загрожувє безпеці цілого регіону.

3. За походженням виклики можуть бути поділені на внутрішні та зовнішні. Внутрішні виникають всередині країни чи регіонального об'єднання (наприклад, недоліки в регулюванні енергетичного сектору чи застаріла інфраструктура). Зовнішні виклики, у свою чергу, походять з-поза меж країни (наприклад, глобальні кризи або вплив міжнародних санкцій чи тарифів). У той час як подолання внутрішніх викликів вимагає проактивних дій для розв'язання проблеми, боротьба із зовнішніми викликами зосереджена на реагуванні та адаптації до нових умов, оскільки першопричина проблеми зазвичай не може бути усунена внутрішніми зусиллями.

4. За характером пропонується виокремити геополітичні, інфраструктурні, економічні, екологічні та правові виклики. Геополітичні виклики включають у себе міжнародні конфлікти, енергетичний шантаж, санкції. Інфраструктурні – ризики аварій, диверсії, кібератаки. Економічні – цінову волатильність, дисбаланси попиту й пропозиції. Екологічні звертають увагу на потреби декарбонізації чи переходу на альтернативні джерела енергії. Правові полягають у відставанні юридичного регулювання чи складності координації політик. На практиці ці категорії часто перетинаються. Наприклад, геополітична криза може одночасно спричинити економічний шок (зростання цін) та інфраструктурні загрози (саботаж), вимагаючи також оперативних правових змін (введення надзвичайних регуляторних заходів).

Нижче в роботі пропонується огляд практичних прикладів, що демонструють виклики енергетичної безпеки України та ЄС за кожною з названих категорій.

Геополітичні виклики. Для України історичним прикладом геополітичних викликів є подолання залежності від російського газу. Забезпечення імпорту електроенергії також може зазнавати впливу геополітичних проблем. Так, наприкінці 2024-го року Словаччина висунула погрози щодо припинення постачання електроенергії до України через відмову від транзиту російського газу [3].

Для ЄС одним з ключових геополітичних викликів також є зменшення залежності від російського газу, що стало особливо актуальним після 2022 року через санкційну політику та ризики енергетичного шантажу з боку РФ. За даними Європейської Ради частка російського трубопровідного газу впала з понад 40% у 2021 році до 8% у 2023 році, завдяки імпорту скрапленого природного газу (СПГ) зі США та Норвегії [4]. План REPowerEU, представлений у травні 2022 року, також спрямований на швидке зменшення імпорту російських викопних палив через підвищення енергоефективності та розвиток відновлюваних джерел [5].

Інфраструктурні виклики. Україна стикається з безпрецедентними пошкодженнями енергетичної інфраструктури через війну. За даними ООН, атаки знищили близько 9 ГВт генераційної потужності, що становить половину зимових потреб, а 73% теплових електростанцій були виведені з ладу станом на червень 2024-го року [6]. Звіт ІЕА додає, що атаки спричинили втрату енергії для 8 мільйонів домогосподарств у серпні 2024 року [7]. Таким чином, фізичний захист інфраструктури від обстрілів та мінімізація масових відключень становить суттєві виклики як для енергетичної безпеки, так й для гуманітарного стану загалом. Синхронізація електромереж з ЄС у 2022 році стала важливим кроком для забезпечення стабільної роботи вітчизняної енергосистеми, проте певні проблеми ще потребують розв'язання. Серед іншого, мова йде про забезпечення захисту та стабільності, правові та регуляторні питання, а також

кібербезпеку [8]. Для ЄС інфраструктурні виклики, окрім захисту від кібератак, включають розвиток нових маршрутів через зміну ланцюжків постачання, зокрема побудову нових СПГ-термінали.

Економічні виклики. Високі ціни на енергію є спільною проблемою. Для України війна погіршила економічну ситуацію та підвищила собівартість енергопостачання. В ЄС енергетична криза, спричинена війною, призвела до інфляції та економічного напруження. Така ситуація вимагає підтримки найбільш вразливих споживачів через реалізацію субсидій, пільг та спеціальних економічних програм, що потребують відповідних правових інструментів та можуть стати предметом окремого дослідження.

Екологічні виклики. Довгостроково як ЄС, так й Україна, що пов'язана відповідними євроінтеграційними зобов'язаннями, прагнуть до зеленої енергетики. Україна має потенціал у водневих технологіях та має перспективи стати зеленим енергетичним хабом, проте війна затримує цей перехід. Звіт Security Outlines вказує на можливість розвитку відновлюваної енергетики після війни, але це залежить від сценаріїв її завершення [9]. ЄС, у свою чергу, має амбітні цілі Європейської зеленої угоди, прагнучи до нульових викидів до 2050 року, з планом REPowerEU, що передбачає збільшення частки відновлюваних джерел до 45% до 2030 року [5].

Правові виклики. Хоча усі перелічені вище виклики вимагають відповідного правового врегулювання, правові перепони можуть створювати виклики самі по собі. Для України одним із ключових завдань є імплементація *acquis communautaire* ЄС у сфері енергетики. Це включає необхідність гармонізації законодавства у сфері енергетичних ринків із нормами ЄС, зокрема щодо лібералізації ринку електроенергії та газу.

Для Європейського Союзу правові виклики пов'язані з необхідністю оперативного реагування на кризові ситуації, такі як російське вторгнення в Україну. Це вимагає перегляду існуючих директив і регламентів, наприклад, оновлення Директиви про безпеку газопостачання (2017/1938) в частині вимог про мінімальні запаси газу. Реагування ускладняється тим, що енергетична

політика належить до сфери змішаної компетенції. Окрім того, координація санкційної політики, запровадженої у відповідь на порушення міжнародного права та загрозу європейській безпеці, стикається з правовими викликами через зловживання юридичними механізмами, такими як право вето.

Література:

1. Fostering Effective Energy Transition 2022. World Economic Forum, 11 May 2022. URL: <https://www.weforum.org/publications/fostering-effective-energy-transition-2022/in-full/1-2-energy-security-and-access>
2. Energy Security: Reliable, affordable access to all fuels and energy sources. International Energy Agency, 2024. URL: <https://www.iea.org/topics/energy-security>
3. Кіншпа Д. Прем'єр-міністр Словаччини пригрозив Україні припиненням постачання електроенергії. *Суспільне Новини*, 27 грудня 2024. URL: <https://suspilne.media/912883-premer-ministr-slovaccini-prigroziv-ukraini-pripinennam-postacanna-elektroenergii/>
4. Where does the EU's gas come from? Council of the EU, 2025. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-gas-supply/>
5. REPowerEU: Affordable, secure and sustainable energy for Europe. European Commission, 2024. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en
6. Attacks On Ukraine's Electricity Infrastructure Threaten Key Aspects of Life As Winter Approaches. UN Human Rights Monitoring Mission in Ukraine, 19 September 2024. URL: <https://ukraine.ohchr.org/en/Attacks-On-Ukraines-Electricity-Infrastructure>
7. Ukraine's energy system under attack. International Energy Agency, 2024. URL: <https://www.iea.org/reports/ukraines-energy-security-and-the-coming-winter/ukraines-energy-system-under-attack>
8. Continental Europe successful synchronisation with Ukraine and Moldova power systems. ENTSO-E, 16 March 2022. URL: <https://www.entsoe.eu/news/2022/03/16/continental-europe-successful-synchronisation-with-ukraine-and-moldova-power-systems/>
9. Shkriba V. The Concept of Energy Security in Ukraine and Its Evolution Since Independence. Security Outlines, 12 November 2023. URL: <https://www.securityoutlines.cz/ukraine-energy-security/>

Mamaiev I. Classification of energy security challenges. - Article.

Abstract. This paper explores the multidimensional nature of energy security and offers a comprehensive classification of its challenges based on four criteria: duration (short-term, medium-term, long-term), scale of impact (national, regional, international), origin (internal, external), and character (geopolitical, infrastructural, economic, environmental, legal). Based on the proposed classification, the author outlines practical examples of current energy security challenges faced by Ukraine and the EU.

Keywords: energy supply, energy infrastructure, energy policy.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Матвєєва А. В.,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник, доцент кафедри цивільного
судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6276-6912>

Анотація. У статті розглядаються основні проблеми створення ефективного механізму правового забезпечення процесів цифровізації. Розглянуто основні підходи до визначення цифровізації, цифрової економіки та виокремлено переваги та ризики запровадження цифровізації. Визначено. Проаналізовано нормативно-правову базу, що є основою для здійснення становлення цифрової економіки в державі.

Ключові слова: цифровізація, цифрова економіка, штучний інтелект, кібербезпека.

Динамічне впровадження цифровізації в економіку та суспільне життя, яке базується на втіленні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, сприяє значному підвищенню продуктивності праці, процесів виробництва, а також трансформації трудових і соціальних відносин. Однак це процес має дві протилежні, подекуди взаємовиключаючі дві течії. По-перше, є ціла низка позитивних змін суспільного життя, економічних процесів в цілому, зокрема, їх пришвидшення та спрощення. Проте, поряд із позитивними змінами, використання цифрових технологій також створює певні проблеми і в деяких випадках може мати вкрай негативні наслідки. Практика застосування таких технологій демонструє, що вони можуть негативно відбиватися на цифровому суверенітеті країни, зайнятості та доходах населення, а також посилювати домінування технічних процесів, винаходів та інновацій у суспільних відносинах, що ставить під загрозу демократичні цінності та права людини. У зв'язку з необхідністю мінімізації ризиків, які виникають при використанні цифрових технологій, стає дедалі важливішим обґрунтування принципів, методів і інструментів, які можуть бути застосовані при розробці механізмів правового регулювання, контролю та нагляду з боку держави за їх впровадженням та використанням. Особливу актуальність цей процес набуває з

ростом застосування технологій і систем штучного інтелекту в різних галузях економіки і суспільного життя, зокрема через універсалізацію людино-машинної взаємодії, що обумовлює важливість досліджуваної теми.

Цифровізація переважно впливає на розвиток та функціонування економічної системи держави, як на макро-, так і на мікрорівнях. Однак і досі немає єдності серед вчених щодо визначення поняття цифрової економіки. Проте одна з найбільш глибоких дефініцій цього поняття запропонована Руманою Буркх та Річардом Хіксом. Вчені вважають, що економікою цифрових технологій є фактично здійснення ділових операцій на ринках, які знаходяться на мережі Інтернет [1]. Можна зробити висновок, що цифрова економіка включає електронну комерцію, електронний маркетинг, електронний банкінг тощо. До основних переваг цифровізації економіки слід віднести розширення доступу до ринків послуг та товарів без прив'язки до країни проживання чи перебування клієнта чи компанії, розвиток ефективності та конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, розвиток нових професій та можливість працювати віддалено, що підвищує рівень та комфорт життя людей.

Є й інший бік цих процесів. Незважаючи на значний внесок цифрової економіки в сучасне життя мільярдів людей, існують загрози та складнощі, які можуть значно погіршити безпеку та рівність громадян. Недоліками цифрової економіки є нерівний доступ до мережі Інтернет та цифрових послуг для певної частки населення, зламування та викрадення персональних даних, які можуть використовуватися в злочинних цілях, загроза кібербезпеки на державному та міжнародних рівнях, а також негативний вплив на навколишнє середовище.

Таким чином, виникає дискусія (як у суспільстві, так і серед науковців) щодо того, скільки користі та викликів дає цифровізація економіки і чи правильно був обраний курс на діджиталізацію останньої.

Цифровізація економіки робить життя людей та компаній набагато комфортнішим та продуктивнішим. По-перше, завдяки цифровізації все більше можливостей користувачам мережі Інтернет купувати й продавати товари та послуги, про що наголошено і у Звіті про цифрову економіку 2024 (Digital

economy Report 2024) [2]. По-друге, позитивною рисою цифровізації економіки також можна вважати ефективність та конкурентоспроможність різних видів та величин бізнесу. Перенесення бізнесу і економіки в Інтернет-мережу дозволяє стерти географічні бар'єри між країнами, підвищує ефективність роботи компаній через функції цілодобової підтримки клієнтів, опції оплати через онлайн банкінг або криптогаманець, швидкість обробки даних та виконання чи отримання послуг тощо.

В огляді від 2020 Small Business Digital Transformation акцентовано увагу на тому, що малі підприємства, які успішно трансформуються (Digital Challengers), генерують у рази більше продажів, а провідні малі підприємства (Digital Natives) розвиваються у 8 разів швидше в порівнянні з компаніями, які тільки переходять на цифровий формат ведення бізнесу [3]. У червні Morgan Stanley прогнозував, що глобальний ринок електронної комерції зросте з 3,3 трлн доларів США до 5,4 трлн доларів США у 2026 році, тобто зростання більш ніж на 60% за чотири роки [4]. Таким чином цифровізація економіки та бізнесу надає переваги компаніям щодо підвищення їх економічної ефективності та конкурентоспроможності. Ще одним із здобутків цифровізації економіки є розвиток нових професій, надання можливості здобувати та покращувати знання та навички й можливість отримувати практичний досвід за принципом «без кордонів».

У той же час, незважаючи на всі позитивні сторони цифровізації економіки існує ряд недоліків, які можуть безпосередньо впливати та захист та безпеку суб'єктів та їх даних. Основним негативним аспектом діджиталізації економіки є існуюча нерівність серед людей щодо доступу до новітніх технологій та їх використання. Анхель Гонсалес Санс у своєму звіті A/78/62-E/2023/49 окреслив дану проблематику і зазначив, що хоча «63 відсотки населення світу підключені до Інтернету, найменш розвинені країни все ще вважають лише 27 % свого населення Інтернет-користувачами» [5].

Результатом є збільшення економічної та технологічної прірви між країнами та певне домінування більш розвинених країн на світовій арені, що також дискримінує населення бідних регіонів. Наступним недоліком діджиталізації

економіки є зламування даних користувачів, а також збільшення загрози кібербезпеки країн. Компанія Deloitte зазначає, що кібершантаж і вимагання є основною причиною того, що з 2018 року кількість інсайдерських погроз зросла на 47%, а персональна інформація звичайних користувачів, як от імена, робота та посада викрадається та використовується, для того щоб змусити жертву виконувати певні дії на розсуд зловмисника [6].

Переважає більшість підприємств, органів державної влади та громадян в усіх країнах світу вже зіткнулися з впливом кіберзагроз на свою діяльність. Згідно зі звітом ФБР США про Інтернет-злочинність, у 2021 р. було одержано 847376 скарг на кіберзлочини, що на 7 % більше, ніж у 2020 р. [7]. Центр стратегічних та міжнародних досліджень США щомісяця реєструє в середньому десять значних кібератак. Все більшого поширення набувають програми-вимагачі та фішинг. Наприклад, кількість атак програм-вимагачів починаючи з 2019 р. щорічно подвоюється [8].

Суттєво зросли обсяги витоку персональних даних під час пандемії COVID-19 у зв'язку з оформленням медичного страхування та наданням різноманітних форм державної допомоги [9].

Також суттєвим недоліком цифровізації економіки є негативний вплив на навколишнє середовище. Вироблення новітніх технологій, їх технічна підтримка та утилізація призводить до того, що нерівномірно використовуються та «висушуються» корисні копалини, зростає показник парникового ефекту тощо [10].

Саме через те, що на сьогодні досить важко знайти баланс щодо впровадження діджиталізації економічної системи, варто за допомогою правових засобів мінімізувати негативні наслідки цих процесів. Важливо зазначити, що як українські, так і європейські вчені приділяють значну увагу процесам становлення цифрової економіки в Україні, зокрема питанням правового регулювання, викликам цифровізації та перспективам інтеграції України у світову цифрову економіку [11, 12, 13, 14].

В Україні процеси цифровізації регулюються низкою нормативно-правових актів, що встановлюють правові основи для розвитку цифрової економіки, цифрових послуг, інформаційних технологій і захисту персональних даних. До основних нормативно-правових актів, які регулюють ці процеси слід віднести: Закони України «Про електронні довірчі послуги», «Про електронні комунікації», «Про захист персональних даних», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про публічні електронні реєстри», «Про електронну комерцію», «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні», Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, Постанову КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство цифрової трансформації України», Постанову КМУ щодо цифрових паспортів у додатку «Дія»

Ці нормативно-правові акти формують основу для цифровізації в Україні, регулюючи різні аспекти цифрової економіки та суспільства – від надання електронних послуг до кібербезпеки та захисту персональних даних. Щорічно законодавча база переглядається й адаптується, щоб забезпечити відповідність сучасним тенденціям і викликам цифрового розвитку.

Цифрова економіка в Україні розвивається швидко, але правове регулювання цього процесу стикається з низкою проблем, які стримують потенціал галузі та впливають на бізнес-клімат, зокрема: застаріле законодавство, правова невизначеність у сфері криптовалют і блокчейн-технологій, низький рівень захисту персональних даних, податкова та фінансова невизначеність, кібербезпека, відсутність правового регулювання штучного інтелекту (ШІ) та автоматизованих рішень, міжнародне регулювання та інтеграція з європейськими стандартами.

Для прискорення розвитку цифрової економіки Україні потрібно удосконалювати законодавство та впроваджувати сучасні нормативні рішення. Це посилить конкурентоспроможність на глобальному ринку та створить стабільніші умови для бізнесу.

Насамкінець, варто акцентувати увагу на тому, що розвиток новітніх технологій та перенесення роботи різних сфер та напрямків Інтернеті має як позитивні так і негативні наслідки. З одного боку, діджиталізація економіки розширює доступ для користувачів мережі Інтернет до товарних ринків та ринків послуг на глобальному рівні «без кордонів», спрощує проведення фінансових операцій та надає можливість вдосконалювати знання та практичний досвід в незалежності від місця перебування людини. Для компаній відкриваються нові можливості щодо покращення їх ефективності та конкурентоспроможності серед гравців на ринку. Однак, цифровізація економіки несе в собі також суттєві ризики, пов'язані з кібербезпекою людей, бізнесу та навіть країн, нерівністю в доступі до технологій та негативним впливом на навколишнє середовище. Тому, на мою думку, для досягнення певного балансу між перевагами та ризиками новітніх технологій слід розроблювати та покращувати нормативно-правову базу, яка буде встановлювати правила та стандарти роботи та інтеграції інновацій у життя суспільства.

Література:

1. Rumana Bukht & Richard Heeks. Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy. *Centre for Development Informatics Global Development Institute, SEED*. 2017. №. 68.
2. Digital Economy Report 2024. UNCTAD. URL: <https://unctad.org/publication/digital-economy-report-2024>.
3. IDC. Small Business Digitalization and COVID-19 Survey, June 2020. URL: https://www.cisco.com/c/dam/en_us/solutions/small-business/resource-center/small-business-digital-transformation.pdf.
4. Zhao Ying. How digitalization will drive the global recovery for small businesses. World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/how-digitalization-lead-recovery-small-businesses-davos2023/>.
5. General Assembly Economic and Social Council. Economic and environmental questions: Science and technology for development. 2023. A/78/62–E/2023/49.
6. Stealing physical data in a digital world | Deloitte Canada. Deloitte Canada. URL: <https://www2.deloitte.com/ca/en/pages/risk/articles/stealing-physical-data-in-a-digital-world.html>.
7. Facts + Statistics: Identity theft and cybercrime. Insurance Information Institute. 2022. URL: <https://www.iii.org/factstatistic/facts-statistics-identity-theft-and-cybercrime> (дата звернення: 05.06.2022).
8. BoehmJ. et al. Cybersecurity trends: Looking over the horizon. McKinsey & Company. March 10, 2022. URL: <https://www.mckinsey.com/business-functions/risk-and-resilience/our-insights/cybersecurity-trends-looking-over-thehorizon> (дата звернення: 28.05.2022).
9. Internet Crime Report. FBI. 2020. URL: https://www.ic3.gov/Media/PDF/AnnualReport/2020_IC3Report.pdf (дата звернення: 01.06.2022).

10. Digital Economy Report 2024. UNCTAD. URL: <https://unctad.org/publication/digital-economy-report-2024>.
11. Вінник О. Право цифрової економіки України: навчальний посібник. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2023. 270с. URL: <https://repository.ndippp.gov.ua/handle/765432198/630>.
12. Паращич М., Ноджак Л. Діджиталізація та її роль у діяльності українських підприємств. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2022. Випуск № 2 (8). С.192-200. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2022/dec/29528/220972maket-196-204.pdf>
13. Базові аспекти цифровізації та їх правове забезпечення: монографія / К. В. Єфремова [та ін.]; за ред. К. В. Єфремової; Нац. акад. прав. наук України, НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 180 с. URL: <https://ndipzir.org.ua/archives/7511>
14. Правове забезпечення розвитку технологій цифрової економіки та суспільства: монографія / за ред. О. В. Шаповалової, К. В. Єфремової. – Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2023. 292 с.

Matvieieva A., Peculiarities of legal regulation of the digitalization of the economy. - Article. Abstract. The article discusses the main problems of creating an effective mechanism for legal support of digitalization processes. The main approaches to the definition of digitalization and digital economy are considered, and the advantages and risks of digitalization are highlighted. The legal and regulatory framework, which is the main one for the formation of the digital economy in the state, is defined and analyzed.

Keywords: digitalization, digital economy, artificial intelligence, cybersecurity.

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ КОНСАЛТИНГУ

Мілаш В.С.,

докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого.

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5980-8184>

Анотація. Наукову публікацію присвячено питанням господарсько-правового регулювання договірних відносин у сфері консалтингу, а також деяким аспектам професійного саморегулювання цієї сфери, пов'язаним з діяльністю Всеукраїнської асоціації консультантів з управління (СМС-Ukraine). Окрему увагу приділено структурі та економіко-правовій природі консалтингових послуг як предметній складовій договору про їх надання.

Ключові слова: сфера консалтингу, консалтингові послуги, договір про надання консалтингових послуг.

Стрімка інформатизація економіки формує передумови активного розвитку ринку інформаційних послуг, в структурі якого важливе місце посідає сфера консалтингу. В числі базових причин формування консалтингу, як

специфічної сфери діяльності, фахівці у галузі економіки відзначають: появу простих технологічних підходів до надання послуг консультування в сфері розвитку бізнесу експертами; виникнення і розповсюдження ефективних методів зовнішнього консультування і експертизи; нарощування потреби в залученні зовнішніх експертів (консультантів) в силу неможливості швидко самостійно реагувати на нові ринкові ситуації чи внутрішні труднощі компанії [1, с. 46]. В умовах сьогодення консалтинг є не тільки окремим видом господарської діяльності, змістом якої є надання інформаційних експертно-аналітичних послуг, а й набуває природу комплексного професійного партнерства, що об'єктивується у вигляді тісної взаємодії професійного консультанта (виконавця) та замовника консалтингових послуг щодо оптимізації професійної діяльності останнього та / або вирішення поставлених ним завдань організаційного, управлінського, виробничого, внутрішньокорпоративного характеру тощо, а також подальшого супроводу отриманих «професійних порад» в його діяльності. Усе вищезначене зумовлює необхідність формування нового підходу до правового регулювання як консалтингової діяльності, так й договірних відносин в сфері консалтингу.

В Україні консалтингова діяльність не отримала спеціальної законодавчої регламентації та регулюється загальними нормами чинного законодавства про господарську діяльність та нормами окремих галузевих нормативних актів (залежно від сфери консалтингу), а договори про надання консалтингових послуг належить до непоіменованих.

Розвитку консалтингової сфери в Україні та підвищенню якості консалтингових послуг сприяє діяльність Всеукраїнської асоціації консультантів з управління (далі - СМС-Ukraine), яка розробляє та впроваджує в означену царину внутрішні документи, що регулюють діяльність асоціації та її членів, а також поширює (впроваджує) міжнародні стандарти професійної сертифікації консультантів з управління. Члени асоціації мають доступ до нової інформації про ринок консалтингу, обміну інформацією про клієнтів та участі в соціальних і бізнес-проектах, які веде Асоціація [2]. У контексті діяльності даної організації

особливо хотілося б відзначити Кодекс професійної етики (Етичний кодекс консультанта **СМС-Ukraine**), що ґрунтується на цінностях і принципах менеджмент консультантів, прийнятих Міжнародною Радою Інститутів управлінського консалтингу (ICMCI). Кодекс містить принципи, правила та надає рекомендації щодо поведінки в різних ситуаціях консультування, а також встановлює межі між прийнятною та непринятною поведінкою в сфері консалтингу. З огляду на фідучіарний (довірчий) характер договору про надання консалтингових послуг важливе значення відіграє розділ 6 Етичного кодексу консультанта **СМС-Ukraine**, який присвячено питанням конфіденційності (п. 6.1. Не використання інсайдерської інформації в приватних цілях; п. 6.1.1. Консультант ніде й ні при яких умовах не поширює інформацію, що наносить шкоду клієнтові (за винятком випадків, передбачених чинним законодавством); п. 6.1.2. Консультант не має права використовувати отриману в процесі консультування інформацію для отримання вигоди; п. 6.2.1. Консультант в обов'язковому порядку обговорює із клієнтами або організаціями питання конфіденційності й необхідні обмеження на використання інформації, отриманої під час роботи; п. 6.2.2. Конфіденційність регулюється Договором або спеціальним документом і обумовлюється в контракті з клієнтом; п. 6.2.3. Консультант відповідає за необхідний рівень конфіденційності при зборі, обробці, переносі й збереженні письмової, автоматизованої або існуючої в іншому виді інформації; п. 6.2.4. При консультаціях з колегами, у науковому або професійному спілкуванні, а також у публікаціях, публічних виступах консультанти не діляться інформацією, яка могла б призвести до ідентифікації клієнта, за винятком випадків, коли на розголошення даної інформації був отриманий письмовий (або усний) дозвіл, або інформація настільки змінена/застаріла, що робить клієнта невпізнаним й не завдає йому шкоди тощо) [3].

У вітчизняній доктрині не сформовано уніфікований підхід щодо характеру співвідношення як понять «консалтингова послуга» та «консультаційна послуга», так і конструкцій договорів про надання

консалтингових послуг та консультаційних послуг. Так, наприклад, на думку Л. Л. Нескородженої, договір консалтингу та договір про надання консультаційних послуг є тотожними, адже передбачають надання замовнику інформації щодо можливих дій в сфері, яка його цікавить, для уникнення негативних наслідків в майбутньому [4, с. 171]. У цілому однакові визначення договорів про надання консалтингових та консультаційних послуг є доволі поширеною позицією, що утілено на сторінках наукової періодики. Як нам вбачається, *консультаційна та консалтингова послуги не є тотожними*, оскільки консультаційні послуги можуть надаватися: (а) як в межах консалтингової діяльності та бути основною предметною складовою договорів про надання консалтингових послуг; (б) так й поза межами консалтингової діяльності та / або бути супутнім (допоміжним) об'єктом в структурі предметної складової інших типів та видів договорів; при цьому не кожна консультаційна послуга є консалтинговою. Водночас більшість консалтингових послуг є комплексними, та не обмежуються виключно консультуванням, що позначається безпосередньо на предметній складовій договорів про надання вищезначених послуг. У зв'язку із цим варто звернути увагу й на Міжнародний стандарт з консалтингу ISO 20700:2017 («Guidelines for Management Consultancy Services»), що визначає консалтингові послуги як *діяльність не тільки з надання незалежних і кваліфікованих порад та рекомендацій, але й підтримку клієнтів для вирішення стратегічних або операційних завдань останніх* [5].

Зміст консалтингових послуг не завжди полягає тільки у консультуванні замовників з питань організації та провадження їхньої господарської або іншої професійної діяльності, її стратегічного планування, фінансування, у тому числі інвестування, маркетингу, правового забезпечення господарських операцій тощо. Результатом поглиблення спеціалізації консалтингових послуг (фінансовий консалтинг, маркетинговий консалтинг, екологічний консалтинг, юридичний консалтинг та ін.) є поява гібридних консалтингових продуктів, специфічними складовими яких є консалтингові дослідження та консалтинговий супровід.

Сфера консалтингу є багатогранною (багатопрофільною), відповідно надання консалтингових послуг вимагає від їх виконавців спеціальних знань з різних аспектів організації та провадження як господарської, та й інших видів професійної діяльності. Так, наприклад, Н. В. Грищенко зауважує про формування як окремого типу консалтингу - освітнього консалтингу, орієнтованого на роботу з освітнім персоналом, створення корпоративних освітніх ресурсів та проведення тренінгів [6, с. 19-20]. У сфері освітнього процесу надання консалтингових послуг може бути пов'язано з: правовою експертизою та підготовкою пакету документів, які регулюють процеси в освітній організації або системі; консультуванням з питань оподаткування та організації діловодства в закладах освіти; методичним супроводом освітнього процесу; консультуванням з питань організації освітньої діяльності; юридичним супроводом процесів ліцензування, атестації та державної акредитації; розробкою стратегії розвитку закладу освіти, формування найбільш адекватної його організаційної структури, оптимізація управлінських процесів на основі застосування ІКТ тощо [7, с. 151].

Консалтингові дослідження, як специфічна варіативна складова консалтингових послуг, забезпечують аналітичну основу прийняття необхідних рекомендацій (наприклад, дослідження певного ринкового сегменту та аналіз конкурентного середовища передуює розробці консалтингового проєкту з виробництва нового продукту). До складу комплексних консалтингових послуг у сфері господарювання може включатися: підготовка рекомендацій про можливості вирішення проблемних аспектів діяльності суб'єкта господарювання, проведення експертиз, аналітичних розробок тощо; оформлення консалтингового проєкту (розробка бізнес-плану, стратегій розвитку та ін.); безпосередня участь виконавця у реалізації консалтингового проєкту господарської організації - замовника, у тому числі забезпечення контролю над його реалізацією, надання допомоги у проведенні переговорів з контрагентами, підбір персоналу тощо [8, с.146-147]. Для забезпечення ефективного впровадження запропонованих виконавцем-консультантом

рекомендацій важливе значення відіграє консалтинговий супровід (юридичний, фінансовий, бухгалтерський, ІТ супровід тощо), який включає моніторинг, контроль та коригування дій замовника на різних етапах впровадження означених рекомендацій. Таким чином, більшість консалтингових послуг мають складну структуру (є комплексними), та не обмежуються виключно професійним консультуванням та наданням рекомендацій, що об'єктивно зумовлює ускладнення їх договірному оформленню та вимагає проведення подальших наукових розвідок означеної проблематики.

Література:

1. Храпкіна В. В., Яцина Ю. О. Формування ринку консалтингових послуг в Україні. Економіка та підприємництво, 2022 р., № 3 (126). С. 45-52.
2. Офіційний сайт Всеукраїнської асоціації консультантів з управління СМС-Ukraine. URL: <https://www.cmc-ukraine.com>
3. Кодекс професійної етики Всеукраїнської асоціації консультантів з управління (CMC-Ukraine). URL: <https://www.cmc-ukraine.com/ua/Kodeks-etiki>
4. Нескороджена Л. Л. Договори консалтингу в сфері публічних закупівель. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 169-172.
5. Міжнародний стандарт з консалтингу ISO 20700:2017 Guidelines for management consultancy services. URL: <https://standards.iteh.ai/catalog/standards/sist/a85a2638-9759-49b3-b79c-abc674349b89/iso-20700-2017#Text>.
6. Грищенко Н. В. Класифікаційна ідентифікація консалтингових послуг. *Економічний дискурс*. 2018. № 1. С. 18 - 21.
7. Хоменко В. В., Консалтингові послуги в освіті. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 25. Т. 1. 2020. С. 149 - 152.
8. Дашутіна Л. О. Сутність консалтингу та його місце у сфері послуг. Економіка, менеджмент та аудит: сучасні проблеми, перспективи та напрями розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 2019 р.). Львів: Громадська організація «Львівська економічна фундація», 2019. С.145- 148. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/.pdf>

Milash V. Economic and legal regulation of contractual relations in the field of consulting. - Article.

Abstract. The scientific publication is devoted to the issues of economic and legal regulation of contractual relations in the field of consulting, as well as some aspects of professional self-regulation of this sphere, related to the activities of the All-Ukrainian Association of Management Consultants (CMC-Ukraine). Special attention is paid to the structure and economic and legal nature of consulting services as a substantive component of the contract for their provision.

Keywords: consulting sphere, consulting services, contract for the provision of consulting services.

ВПЛИВ РЕЦЕПЦІЇ РИМСЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Піддубна В. Ф.,

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедра цивільно-правової політики,
права інтелектуальної власності та інновацій
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого.

ORCID<https://orcid.org/0000-0001-6532-9884>

Карпенко М. В.,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, Національний
юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
факультет слідчої та детективної діяльності.

Анотація. Дослідження присвячене рецепції римського приватного права у правову систему України крізь призму практики Верховного Суду. Розглядається вплив римських правових принципів на формування та розвиток доктрини приватного права, а також їхня актуальність у сучасному правозастосуванні. Окрему увагу приділено аналізу судових рішень, які демонструють тяглість римських правових ідей у практиці Верховного Суду та їх значення для приватно-правової доктрини України.

Ключові слова: доктрина, рецепція римського права, приватне право, Верховний Суд.

Сучасний розвиток приватно-правової доктрини в Україні сприяє зростанню інтересу до історичних засад національної правової системи, її інституцій та галузей. Особливу увагу привертає питання впливу римського права на формування правотворчої та правозастосовної практики. Нині українське законодавство перебуває у процесі трансформації, що відбувається в межах традицій романо-германської правової сім'ї, значною мірою заснованої на рецепції римського приватного права. Попри активне засвоєння цих правових концепцій, національна система зберігає власні особливості. Важливу роль у сучасному правозастосуванні відіграє Верховний Суд (далі – ВС), практика якого свідчить про актуальність римських правових ідей у приватному праві України.

Рецепція римського приватного права у вітчизняну правову систему простежується в низці правових принципів, що закріплені у сучасному правозастосуванні. Одним із таких принципів є правило тлумачення правочинів

contra proferentem, яке має римське походження. Його витoki пов'язані з формулюванням римського юриста Цельза (D.34.5.26): «Cum quaeritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est» (якщо стосовно стипуляції виникає питання щодо її змісту, двозначність тлумачиться проти інтересів стипулятора) [1]. Цей підхід відображає фундаментальний принцип несприятливого тлумачення неясних положень для особи, яка їх сформулювала.

Верховний Суд України у своїй практиці закріпив застосування цього правила. Так, у Постанові ОП КЦС ВС від 18.04.2018 у справі № 753/11000/14-ц зазначено: «Якщо з'ясувати справжній зміст відповідної умови договору неможливо за допомогою загальних підходів до тлумачення правочину, слід застосовувати тлумачення *contra proferentem*. Особа, яка включила певну умову в договір, повинна нести ризик, пов'язаний з її неясністю» [2]. Цей підхід поширюється не лише на умови, які були складені без погодження іншої сторони, а й на ті, що включені під її переважним впливом.

У римському праві сформувався принцип *favor testamenti*, що сприяв збереженню дійсності заповіту. Неможливі умови вважалися не написаними (*pro non scripto habetur*), а призначення спадкоємця - безумовним. Дигести (D.34.5.12) встановлювали, що у випадку двозначності слід обирати тлумачення, яке підтверджує чинність правочину (*favor negotii*): "Quotiens in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res de qua agitur magis valeat quam pereat."

Сучасна судова практика продовжує цей підхід. У постанові КЦС ВС від 10.03.2021 у справі №607/11746/17 зазначено, що принципи добросовісності, справедливості та розумності вимагають тлумачити сумніви на користь дійсності правочину. Таким чином, *favor testamenti*, як і загальна тенденція до збереження правочинів, зберігає актуальність у сучасному правозастосуванні.

У римському праві сформувався принцип *favor testamenti*, що спрямований на максимальне збереження дійсності заповіту. У римському праві діяв підхід, за яким неможлива умова заповіту визнавалася ненаписаною (*pro non scripto habetur*), а спадкоємець отримував майно без обмежень.

Цей підхід ґрунтується на загальному правилі сприятливого тлумачення правочинів, зафіксованому в Дигестах Юстиніана (D.34.5.12): «*Quotiens in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res de qua agitur magis valeat quam pereat*» (у разі двозначності слід віддати перевагу тому значенню, яке забезпечує чинність правочину) [1].

Сучасна судова практика дотримується аналогічного підходу. Так, у постанові КЦС ВС від 10.03.2021 у справі № 607/11746/17 зазначено: «З урахуванням принципів цивільного права, зокрема, добросовісності, справедливості та розумності, сумніви щодо дійсності, чинності та виконуваності правочину повинні тлумачитися судом на користь його дійсності» [3]. Принципи *favor testamenti* та сприятливого тлумачення правочинів, започатковані ще в римському праві, і сьогодні залишається важливим елементом цивільного судочинства.

Доктрина *venire contra factum proprium* (заборона суперечливої поведінки) походить із римського права. Хоча романісти вказують, що її витоки пов'язані саме з римською традицією, окремі дослідники простежують її розвиток у правовій науці пізнього Середньовіччя [4].

Однією з основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України) [5]. Це означає, що поведінка учасників цивільних правовідносин має бути чесною, відкритою та відповідати розумним очікуванням іншої сторони. Незважаючи на те, що ЦК України прямо не закріплює заборону суперечливої поведінки, вона впливає із загальних принципів приватного права та підлягає застосуванню в судовій практиці.

Ще римський юрист Ульпіан у Дигестах (D.1.7.25) наголошував, що після смерті дочки, яка була емансипована та залишила заповіт, її батько не мав права оспорювати її статус, стверджуючи, що він звільнив її незаконно (*post mortem filiae suae [...] pater movere controversiam prohibetur*) [1]. Це класичний приклад недопустимості поведінки, яка суперечить попереднім діям особи.

З розвитком права *venire contra factum proprium* була деталізована глосаторами та постглосаторами, а згодом закріплена в європейському

приватному праві. Зокрема, стаття I.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права визначає суперечливу поведінку як таку, що не відповідає попереднім заявам особи, за умови, що інша сторона, яка діяла собі на шкоду, мала підстави покладатися на них [1].

Сучасна судова практика закріплює цей підхід. Так, у постанові КЦС ВС від 10.04.2019 у справі № 390/34/17 зазначено: «Доктрина *venire contra factum proprium* базується на принципі добросовісності. Поведінка, що суперечить попереднім заявам або діям особи, є недобросовісною, якщо інша сторона розумно покладалася на них» [6].

Прикладом застосування цієї доктрини є випадки, коли особа протягом тривалого часу приймала вигоди від договору, а потім починає його заперечувати. У зазначеній справі позивач уклав 24 грудня 2013 року додаткову угоду до договору оренди землі від 19 листопада 2007 року, отримував орендну плату, а згодом подав позов про визнання цього договору неукладеним. Верховний Суд визнав такі дії суперечливими та недобросовісними, оскільки особа не може заперечувати свої попередні рішення, коли вони вже мали правові наслідки.

Так само у окремій думці суддів КЦС ВС від 22.08.2018 у справі №596/2472/16-ц зазначено: «Очевидно, що наймодавець (орендодавець), який з різних причин не підписав договір оренди земельної ділянки, а потім отримував орендну плату, не може заперечувати його чинність. Оспорювання договору суперечить його попередній поведінці й є недобросовісним» [7].

На нашу думку, доктрина *venire contra factum proprium* слугує важливим механізмом забезпечення правової визначеності. Вона перешкоджає зловживанню правом та сприяє стабільності цивільних відносин, що підтверджується як римською традицією, так і сучасною судовою практикою.

Отже, рецепція римського права у сучасній правовій доктрині України відображається у правозастосовній практиці ВС, що підтверджує актуальність римських правових принципів у приватному праві. Такі доктрини, як *contra proferentem*, *favor testamenti* та *venire contra factum proprium*, продовжують

впливати на вирішення цивільних спорів, забезпечуючи справедливість та правову визначеність. Це доводить, що римське право не лише історично вплинуло на формування українського цивільного законодавства, а й залишається важливим орієнтиром у його розвитку.

Література:

1. Огляд Верховного суду України від 07 липня 2022 року «Прояви римських ідей у сучасній судовій практиці». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00888>. (Дата звернення: 11.03.2025 р.)
2. Постанова КЦС ВС від 18.04.2018 № 753/11000/14-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73500675>. (Дата звернення: 11.03.2025 р.)
3. Постанова КЦС ВС від 10.03.2021 у справі № 607/11746/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95532879>. (Дата звернення: 11.03.2025 р.)
4. Крат. В., Бабанли Р. Принципи права у практиці Верховного Суду: тернистий шлях від букви до духу // Dead Lawyers Society. URL: <https://www.deadlawyers.org/de-takenapysano>. (Дата звернення: 11.03.2025 р.)
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44.
6. Постанова КЦС ВС від 10.04.2019 у справі № 390/34/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995>. (Дата звернення: 11.03.2025 р.)
7. Окрема думка суддів КЦС ВС від 22 серпня 2018 року у справі № 596/2472/16-ц. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95532879&red=100003935e08ba0d49b95491dd27759d3c6a4a&d=5>. (Дата звернення: 11.03.2025 р.)

Piddubna V., Karpenko. The Influence of the reception of roman law on the formation of the private law doctrine: analysis of Supreme Court practice. - Article.

Abstract. The study is devoted to the reception of Roman private law in the legal system of Ukraine through the lens of the practice of the Supreme Court. It examines the influence of Roman legal principles on the formation and development of private law doctrine, as well as their relevance in modern law enforcement. Special attention is given to the analysis of court decisions that demonstrate the continuity of Roman legal ideas in the practice of the Supreme Court and their significance for the private law doctrine of Ukraine.

Keywords: doctrine, private law, reception of Roman law, Supreme Court.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНУ № 4196-IX

Похиленко І. С.,

кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри права і публічного управління

Київський національний університет

будівництва і архітектури

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-5409-7408>

Анотація. Модернізація господарського законодавства України є важливим кроком для покращення інвестиційного клімату, ефективного регулювання господарської діяльності та гармонізації правової системи з європейськими стандартами. Закон України № 4196-IX передбачає скасування Господарського кодексу, реформу державного сектору економіки, нові підходи до регулювання діяльності юридичних осіб та запровадження оновленої відповідальності посадових осіб.

Ключові слова: модернізація, господарське законодавство, господарське право, корпоративне управління, реформа державного сектору.

Модернізація господарського законодавства України є необхідною умовою для ефективного функціонування ринкової економіки, залучення інвестицій та забезпечення стабільності державного управління в умовах воєнного стану. Держава, перебуваючи на шляху ринкових реформ із початку 1990-х років, запроваджувала нові правила регулювання права власності, визначення і закріплення організаційно-правових форм юридичних осіб. Водночас, на думку, розробників законопроекту про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період № 6013 від 09.09.2021 про що зазначено в обґрунтуванні необхідності прийняття законопроекту в пояснювальній записці, питання щодо таких «квазіречових прав», як господарське відання та оперативне управління, залишалося невирішеним. Також зверталась увага, що прийняття Цивільного та Господарського кодексів України у 2003 році не лише не усунуло правову невизначеність, а й поглибило її. Так, стаття 191 Цивільного кодексу України визначає підприємство як об'єкт цивільних прав, тоді як стаття 55 Господарського кодексу України розглядає підприємство як суб'єкт

господарювання. Це суперечливе тлумачення спричинило проблеми у правозастосовній практиці.

Зокрема, у 2018 році Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду визнав приватне підприємство окремою організаційно-правовою формою суб'єкта господарювання, тоді як у 2021 році Велика Палата Верховного Суду ухвалила протилежний висновок, стверджуючи, що приватне підприємство – це не особлива організаційно-правова форма, а лише класифікуюча ознака юридичної особи.

Крім того, міжнародні експерти, зокрема Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), рекомендували Україні гармонізувати корпоративне управління юридичних осіб, спростивши їхні організаційно-правові форми та забезпечивши більшу автономність державних підприємств.

З огляду на це, Верховна Рада України 9 січня 2025 року ухвалила Закон України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», (далі Закон № 4196-IX), який передбачає скасування Господарського кодексу України, реформу державного сектору економіки, нові підходи до регулювання об'єднань юридичних осіб та запровадження оновленої відповідальності посадових осіб товариства.

Основною особливістю закону є скасування Господарського кодексу України та впровадження нової моделі регулювання господарської діяльності. Це викликало широку дискусію серед науковців, практиків і бізнес-спільноти щодо ефективності такого підходу та його наслідків для економіки країни.

Господарський кодекс України, ухвалений у 2003 році, виконував функцію основного нормативного акта, який регулював відносини між суб'єктами господарювання, визначав особливості діяльності державних підприємств, умови здійснення господарських договорів і державного контролю за економікою.

Скасування цього документа має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, усунення дублювання норм між Господарським і Цивільним

кодексами сприяє спрощенню законодавчої бази та наближенню правової системи України до європейських стандартів. З іншого боку, це створює низку правових прогалин, зокрема у сфері державного регулювання економіки, контролю за господарською діяльністю та визначення правового статусу суб'єктів господарювання.

З огляду на це, необхідним є розроблення нормативних актів, які б компенсували втрату спеціальних норм, що містилися в Господарському кодексі, та забезпечували правову визначеність у сфері господарської діяльності.

Закон № 4196-IX передбачає суттєві зміни в регулюванні діяльності державних і комунальних підприємств. Встановлено обов'язкове перетворення державних підприємств у акціонерні товариства або товариства з обмеженою відповідальністю, що, на думку законодавців, має підвищити ефективність їхнього управління, забезпечити прозорість фінансової діяльності та зменшити корупційні ризики.

Крім того, закон визначає нові правила створення та функціонування об'єднань юридичних осіб, зокрема асоціацій, корпорацій, консорціумів і концернів. Встановлення чітких механізмів їх діяльності спрямоване на стимулювання кооперації між підприємствами, що є особливо актуальним для відбудови економіки після війни.

Однак реформа державного сектору містить і певні ризики. Зокрема, перетворення державних підприємств може супроводжуватися складними бюрократичними процедурами, що може призвести до затримок у їхній діяльності. Крім того, є ризик, що окремі підприємства, які мають стратегічне значення для держави, можуть втратити державний контроль, що створює загрози для національної безпеки.

Скасування Господарського кодексу України та зміни, передбачені Законом № 4196-IX, впливають і на договірне право. Відтепер господарські договори укладатимуться відповідно до загальних норм Цивільного кодексу України, що може призвести до розмивання специфічних принципів господарських зобов'язань.

Раніше Господарський кодекс містив спеціальні положення щодо укладення, виконання та розірвання господарських договорів, встановлював особливий режим відповідальності суб'єктів господарювання, визначав принципи співвідношення державного і приватного регулювання. Новий закон частково компенсує ці положення, проте залишає відкритим питання щодо особливостей правозастосовної практики в нових умовах.

Окремо слід відзначити доповнення Цивільного кодексу України новою статтею 99-1, яка регулює діяльність посадових осіб господарських товариств.

Закон чітко визначає, що до посадових осіб належать не лише керівник компанії, а й члени наглядових органів, ліквідатори, головні бухгалтери та корпоративні секретарі.

Однією з ключових новацій є закріплення фідучіарних обов'язків посадових осіб, що зобов'язує їх діяти в інтересах товариства, добросовісно та в межах своїх повноважень.

Крім того, стаття 99-1 встановлює підстави для відповідальності посадових осіб за завдання збитків товариству. Відшкодування збитків, завданих посадовою особою товариству її діями (бездіяльністю), здійснюється у разі, якщо такі збитки були завдані:

- 1) діями, вчиненими посадовою особою з перевищенням або зловживанням службовими повноваженнями;
- 2) діями посадової особи, вчиненими з порушенням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення подібних дій, встановленої установчими документами товариства;
- 3) діями посадової особи, вчиненими з дотриманням порядку їх попереднього погодження або іншої процедури прийняття рішень щодо вчинення відповідних дій, встановленої установчими документами товариства, якщо для отримання такого погодження та/або дотримання процедури прийняття рішень посадова особа товариства подала недостовірну інформацію;
- 4) бездіяльністю посадової особи у випадку, якщо вона була зобов'язана вчинити певні дії відповідно до покладених на неї обов'язків;

5) іншими винними діями посадової особи

Ці положення спрямовані на захист інтересів інвесторів і забезпечення належного корпоративного управління.

Запроваджені зміни мають як короткострокові, так і довгострокові наслідки для економіки України.

У короткостроковій перспективі очікується, що модернізація господарського законодавства призведе до певних труднощів, пов'язаних із необхідністю адаптації бізнесу та державних органів до нових правових норм. Зокрема, можливе збільшення кількості судових спорів через неоднозначність нових положень та відсутність чіткої правозастосовної практики.

У довгостроковій перспективі закон може сприяти покращенню інвестиційного клімату, оскільки забезпечує прозорість ведення бізнесу, усуває дублювання правових норм і сприяє зменшенню бюрократичного тиску на підприємства.

Для успішної імплементації закону необхідно розробити додаткові нормативно-правові акти, що деталізують нові правила та компенсують правові прогалини. Важливим є також проведення роз'яснювальної роботи серед суб'єктів господарювання щодо нових умов їхньої діяльності.

Підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки, Закон України № 4196-IX є важливим етапом у модернізації господарського законодавства України. Він передбачає скасування Господарського кодексу, реформу державних підприємств, нові правила діяльності об'єднань юридичних осіб та зміну підходів до регулювання господарських зобов'язань.

Попри позитивні аспекти, такі як спрощення законодавчої бази, покращення корпоративного управління та гармонізація з європейськими стандартами, існують і суттєві ризики, зокрема правова невизначеність, складність реорганізаційних процесів та загроза послаблення державного контролю над стратегічно важливими підприємствами.

Подальша ефективність реформи залежатиме від якісної імплементації закону, своєчасного прийняття підзаконних актів та здатності держави

забезпечити контроль за дотриманням нових правил. В умовах воєнного стану та майбутньої відбудови економіки України правова стабільність та прогнозованість господарського законодавства є ключовими чинниками для залучення інвестицій та забезпечення сталого економічного розвитку країни.

Pokhylenko I., Modernization of Ukraine's commercial legislation: legal analysis of law No. 4196-IX. - Article.

Abstract. The modernization of Ukraine's commercial legislation is a crucial step toward improving the investment climate, ensuring effective regulation of business activities, and harmonizing the legal system with European standards. The Law of Ukraine No. 4196-IX provides for the repeal of the Commercial Code, the reform of the public sector economy, new approaches to regulating the activities of legal entities, and the introduction of updated liability for officials.

Keywords: modernization, commercial legislation, commercial law, corporate governance, public sector reform.

ДО ОКРЕМИХ ПРАВОВИХ ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Подрез-Ряполова І. В.,
кандидат юридичних наук,
завідувач наукового відділу правового забезпечення
інноваційної діяльності
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8802-1441>

Анотація. У тезах досліджені актуальні правові питання розвитку енергетичного комплексу, зокрема щодо посилення стійкості об'єднаної енергетичної системи України. Проаналізовані окремі положення Стратегії розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року, метою якої є посилення стійкості об'єднаної енергетичної системи України в умовах триваючої воєнної агресії. Наголошено на першочерговому значенні питань ефективного правового та стратегічного забезпечення інноваційного розвитку енергетичного сектору України.

Ключові слова: інноваційний розвиток, енергетичний сектор, об'єднана енергетична система, правове забезпечення, стратегічне планування.

Надзвичайна ситуація в енергетичній системі, спричинена збройною агресією росії проти України потребує посилення заходів щодо стабілізації роботи об'єднаної енергетичної системи та удосконалення відповідних норм чинного законодавства і документів стратегічного планування.

Стратегія розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року, яка схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 липня 2024 р. № 713-р [1], метою якої є посилення стійкості об'єднаної енергетичної системи України в умовах триваючої воєнної агресії, усунення недостатності генеруючих потужностей, виконання вимог щодо забезпечення безпеки постачання електричної енергії споживачам та операційної безпеки шляхом створення сприятливих умов для забезпечення розвитку розподіленої генерації, визначає, що цілеспрямовані руйнування енергетичної інфраструктури державою-агресором призвели до недостатності генеруючих потужностей та обумовили необхідність перегляду планів розвитку енергетичного сектору України.

Для розв'язання зазначеної проблеми недостатності генеруючих потужностей вказана Стратегія регламентує шляхи будівництва та введення в експлуатацію розподіленої генерації та установок зберігання енергії в рамках існуючих моделей функціонування електричної енергії такими основними групами суб'єктів, як: суб'єкти господарювання приватної форми власності; суб'єкти господарювання державної та комунальної форми власності, інші підприємства, установи та організації; фізичні особи (населення).

Таким чином передбачається сприяння здійсненню суб'єктами господарювання приватної форми власності будівництва та введення в експлуатацію усіх видів розподіленої генерації та установок зберігання енергії шляхом: залучення приватних інвестицій, зокрема іноземних інвестицій; страхування (перестраховування) воєнних та політичних ризиків; залучення кредитного фінансування тощо.

Стратегія розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року регламентує наступні цілі:

- збільшення сумарної встановленої потужності: маневрової генерації з використанням газотурбінних, газопоршневих та когенераційних установок, зокрема високоефективних; об'єктів відновлюваної енергетики виробниками та активними споживачами; установок зберігання енергії;

- модернізація мережевої інфраструктури, зокрема створення мікромереж на принципах «розумних мереж»;
- популяризація необхідності розвитку розподіленої генерації у суспільстві та підготовка кваліфікованого персоналу.

Варто підкреслити, що цілі та завдання цієї Стратегії відповідають цілям сталого розвитку, які визначені Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [2], а саме цілям 7, 9 та 11:

- забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх громадян України;
- забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості та екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;
- створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям.

Втім, незважаючи на узгодження вказаних стратегічних цілей та завдань з цілями сталого розвитку, в Стратегії розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року недостатньо уваги приділено питанням інноваційного розвитку, який відіграє вирішальну роль у розвитку енергетичного комплексу України.

В цьому контексті слід погодитись, що активний інноваційно-інвестиційний розвиток енергетичного комплексу країни полягає у великомасштабному стратегічному управлінні через когерентність його функцій, а саме: плануванні, регулюванні, стимулюванні інновацій та інвестицій, а також збереженні інтересів споживачів та держави в цілому, при цьому сутність активного інноваційно-інвестиційного розвитку енергетичного комплексу країни полягає не лише в ролі регулятора, а і як активного учасника системи управління процесом модернізації та трансформації енергетичного сектора у глобальних масштабах [3].

Для досягнення цілей сталого розвитку нормативно-правова база України в галузі енергетики повинна бути значно вдосконалена, необхідно розробити комплексну стратегію, яка буде враховувати інтереси всіх учасників ринку, а

також створить прозору та стійку правову базу, яка сприятиме інноваціям, залученню інвестицій і підвищенню енергоефективності, у довгостроковій перспективі Україна повинна підвищувати енергоефективність більш інтенсивно, наприклад, шляхом вдосконалення стандартів енергоефективності для нових будівель та розширення перспективних програм з енергоефективності для наявних споруд [4].

Отже, у сучасних умовах воєнного стану першочергового значення набувають питання ефективного правового та стратегічного забезпечення інноваційного розвитку енергетичного сектору України.

Перспективами подальших наукових досліджень є розгляд питань щодо удосконалення стратегічних напрямів розвитку енергетичного сектору України в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення.

Література:

1. Стратегія розвитку розподіленої генерації на період до 2035 року: схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 липня 2024 р. № 713-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/713-2024-%D1%80#Text>.
2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.
3. Бабич Д. В., Чобіток В. І., Чобіток І. О. Ефективність інноваційно-інвестиційного розвитку енергетичного комплексу країни в умовах нестабільності. *Проблеми економіки*. 2024. № 3 (61). С. 68–75. URL: <file:///F:/%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%202025/problems-of-economy-2024-3 0-pages-68 75.pdf>.
4. Грачук В. С. Правове регулювання енергетичних правовідносин в Україні в контексті сталого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 3. С. 107–113. <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/18-2.pdf>.

Podrez-Riapolova I. On certain legal issues ensuring innovative development and efficiency of the energy sector of Ukraine. - Article.

Abstract. The theses examine current legal issues of energy complex development, in particular, regarding strengthening the resilience of the unified energy system of Ukraine. Separate provisions of the Distributed Generation Development Strategy for the period until 2035 are analyzed, the purpose of which is to strengthen the resilience of the unified energy system of Ukraine in the conditions of ongoing military aggression. The primary importance of issues of effective legal and strategic support and innovative development of the energy sector of Ukraine is emphasized.

Keywords: innovative development, energy sector, integrated energy system, legal support, strategic planning.

ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У СФЕРІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ

Розгон О. В.,

кандидат юридичних наук.,

доцент, провідний науковий співробітник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

НАПрН України.

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-6739-3927>

Анотація: Наукова робота присвячена дослідженню ефективної інтеграції політики зеленого переходу з національними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності, що відбувається завдяки державній підтримці інноваційних проектів, зокрема, щодо електрифікації автомобілів і розгортання електроенергії з відновлюваних джерел енергії. Автором доведено, що з метою підтримки інноваторів, винахідників у сфері альтернативних джерел енергії, автомобільному секторі економіки необхідно застосовувати механізм стимулювання реалізації інноваційних проектів у пріоритетних напрямках інноваційної діяльності та механізм підтримки реалізації інноваційного проекту для впровадження ними новітніх технологій, застосування більш високого рівня стандартизації інноваційної продукції, яка виробляється. У роботі відмічається, що для прискорення переходу до «зеленої» енергії та забезпечення енергетичної політики зі скороченням викидів стає доцільною електрифікація автомобілів.

Ключові слова: інноваційний проект; підтримка; альтернативна енергетика; відновлювальні джерела енергії; електромобіль.

Загальний контекст, створений вторгненням росії в Україну та наслідками пандемії COVID-19, призвів до різкого зростання цін на енергоносії в ЄС, що підкреслює необхідність прискорення енергоефективності та збільшення використання відновлюваної енергії в ЄС. Щоб досягти довгострокової мети створення енергетичної системи, яка є незалежною від третіх країн, ЄС повинен зосередитися на прискоренні переходу до «зеленої» енергії та забезпеченні енергетичної політики зі скороченням викидів, яка зменшує залежність від імпортованого викопного палива та сприяє справедливій і доступній ціні для громадян Союзу та підприємств у всіх секторах економіки.

Як зазначається у Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках від 31.12.2024 № 1351-р, зелений індустріальний перехід створює можливість для розвитку зеленої металургії, відновлювальної та атомної енергетики.

Показниками досягнення стратегічної цілі 2 (Пом'якшення зміни клімату і

забезпечення соціально справедливого та економічно ефективного переходу до низьковуглецевого розвитку держави) у *Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року* і затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2026 роках від 30.05.2024 № 483-р є збільшення до 20 % частки виробництва електричної енергії з відновлюваних джерел енергії у загальному енергобалансі та збільшення частки енергії, виробленої з відновлюваних і низьковуглецевих джерел енергії, у структурі загального кінцевого енергоспоживання.

Для прискорення переходу до «зеленої» енергії та забезпечення енергетичної політики зі скороченням викидів стає доцільною електрифікація автомобілів.

Але структура для електрифікації автомобілів повинна забезпечити надійну й ефективну координацію та розширити ринкові механізми, щоб узгодити попит і пропозицію у просторі та часі, стимулювати інвестиції в гнучкість і допомагати інтегрувати великі частки змінного виробництва відновлюваної енергії. Таким чином, держави-члени повинні забезпечити, щоб розгортання електроенергії з відновлюваних джерел енергії продовжувало збільшуватися відповідними темпами для задоволення зростаючого попиту. З цією метою держави-члени повинні створити *структуру*, яка включає механізми, сумісні з ринком, для подолання бар'єрів, які залишаються на шляху до безпечних та адекватних систем електроенергії, придатних для високого рівня відновлюваної енергії, а також потужностей для зберігання, повністю інтегрованих у систему електроенергії. Зокрема, ця структура повинна подолати бар'єри, що залишилися, в тому числі нефінансові, такі як відсутність у органів влади достатніх цифрових і людських ресурсів для обробки зростаючої кількості заявок на отримання дозволів. (Directive (EU) 2023/2413 of the European Parliament and of the Council of 18 October 2023 amending Directive (EU) 2018/2001, Regulation (EU) 2018/1999 and Directive 98/70/EC as regards the promotion of energy from renewable sources, and repealing Council Directive (EU) 2015/652 (18.10.2023).

Отже, *інноваційні технології в електромобілях* все більше є актуальними. Запорукою цього стають *еко-інновації*, які не лише сприяють охороні навколишнього середовища, але й створюють нові економічні можливості, стимулюють розвиток нових галузей і підвищують конкурентоспроможність компаній на глобальному ринку [1].

Перевагою еко-інновацій є поєднання інструментарію *інноваційної та екологічної політики*, що забезпечує на практиці більш тісну взаємодію економіки та природного середовища і прискорює появу нових, інколи нестандартних рішень та бізнес-моделей для задіяння нових джерел створення вартості в умовах ресурсних обмежень [2].

Одними з основних напрямів *державної політики підтримки інноваційної діяльності*, які зазначені у *Стратегії цифрового розвитку інноваційної діяльності України на період до 2030 року* та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках від 31.12.2024 № 1351-р є:

- вжиття заходів стосовно *дерегуляції інноваційної діяльності* для забезпечення її розвитку і створення *сприятливого інвестиційного клімату*;
- створення нових напрямів і можливостей *міжнародного співробітництва*;
- покращення доступу до фінансування, зокрема до грантів, субсидій, податкових пільг та кредитів під низький відсоток для досліджень і розробок, а також для підприємств, що інвестують в *інноваційні проекти*.

За ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 08.09.2011 № 3715-VI *пріоритетні напрями інноваційної діяльності поділяються на стратегічні та середньострокові пріоритетні напрями*. В основу ефективного механізму стимулювання реалізації інноваційних проектів у пріоритетних напрямках інноваційної діяльності мають бути закладені принципи, які б дозволили зосередитися на пріоритетних напрямках інноваційної діяльності для збереження державних коштів і людського капіталу (кваліфікованих кадрів, перспективних інноваторів та винахідників тощо).

Основними методами стимулювання інноваційної діяльності на сьогодні в Україні є:

— *методи прямої дії* (адміністративного регулювання, які орієнтовані здебільшого на результат інноваційної діяльності): субсидування, податкові пільги, страхування інноваційних ризиків, пільгове кредитування інноваційної діяльності, митні пільги тощо;

— *методи непрямої дії* (опосередкованого регулювання, спрямовані на формування сприятливого інноваційного середовища, визначаються дією інституційних факторів): підвищення кваліфікації, оплата навчання працівникам, премії, підтримка системи патентування, формування нових форм організації інноваційної діяльності; сприяння утворенню «центрів кристалізації інновацій», стимулювання попиту на інноваційний продукт тощо [3].

У ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV надано поняття *інновацій*, які можуть бути представлені як новостворені (застосовані) та (або) вдосконалені конкурентоздатні *технології*, продукція або послуги тощо. Звідси логічним є висновок, що основними *результатами інноваційної діяльності* є: 1) випуск інноваційної продукції; 2) здійснення інноваційних робіт або надання інноваційних послуг; 3) застосування *інноваційних технологій*; 4) запровадження інноваційного виробництва в результаті поєднання різних видів інновацій (створення виробництва нових або значно удосконалених товарів «під ключ») [4, с. 131]. Таким чином, *розглядаємо інновацію* як кінцевий результат *інноваційної діяльності* у вигляді, зокрема, *технології*, в тому числі у сфері альтернативних джерел енергії, автомобільному секторі економіки.

Наразі для ефективного провадження підприємницької діяльності суб'єктам господарювання доцільно здійснювати інноваційну діяльність. Оскільки саме інноваційний вектор розвитку підприємницької діяльності в межах реалізації *інноваційних проектів у пріоритетних напрямках інноваційної діяльності* сприяє впровадженню *інновацій і технологій*, а також дозволить конкурувати у бізнес-середовищі.

Попри ухвалення Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» від 09.01.2025 № 4196-IX (введення в дію відбудеться 28.08.2025) перспектива діяльності підприємств (ст. 3), у тому числі тих, які займатимуться *господарською діяльністю* (ст. 2), МСП (ст. 3), не впливатиме на механізми впровадження ними інновацій у *сфері альтернативних джерел енергії*.

За ст. 12 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV *інноваційним* визнається проект, яким передбачаються розробка, виробництво і реалізація *інноваційного продукту та (або) інноваційної продукції*, що відповідають вимогам статей 14 і 15 цього Закону.

Зокрема, за ст. 14 цього Закону *інноваційний продукт* є результатом виконання інноваційного проекту і науково-дослідною та (або) дослідно-конструкторською розробкою нової технології (в тому числі - інформаційної) чи продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії та відповідає таким вимогам: а) він є реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності (винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, селекційного досягнення тощо), на які виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи отримані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією (впровадженням) відкриттів. При цьому використаний об'єкт інтелектуальної власності має бути визначальним для цього продукту; б) розробка продукту підвищує вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень; в) в Україні цей продукт вироблено (буде вироблено) вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, він є конкурентоздатним і має суттєво вищі техніко-економічні показники. При цьому використаний об'єкт інтелектуальної власності має бути визначальним для цього продукту.

Інноваційна продукція теж є результатом виконання інноваційного проекту (ст. 15 Закону України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 № 40-IV).

Досліджуючи правові аспекти співвідношення *технології та інноваційного продукту*, можна дійти висновку, що, по-перше, відповідно до чинного законодавства України технологія може бути *реалізована як інноваційний продукт*, по-друге, технологія належить до *самостійного об'єкта правового регулювання*, який може бути використаний як самим розробником (творцем) технології, так і наданий іншим суб'єктам господарювання, у тому числі суб'єктам інноваційної діяльності, на умовах використання чи повного передання прав на неї. Водночас *технологію можна визначити і як один з інноваційних об'єктів поряд з інноваційним продуктом* [5].

Виведення нових ідей на ринок сприяє створенню робочих місць, підвищенню продуктивності праці та ефективному використанню ресурсів. Висококваліфіковані *людські ресурси* необхідні для підтримки науково-дослідницького та інноваційного потенціалу і конкурентоспроможності України, а також для підтримки *цифрового та зеленого переходу*.

Наприклад, одним із принципів *Національної економічної стратегії України* від 03.03.2021 р. № 179 є *декарбонізація економіки*, що включає підвищення енергоефективності, розвиток *відновлюваних джерел енергії*, циркулярної економіки та синхронізацію з *ініціативою «Європейський зелений курс»*.

Виходячи з цього, підкреслюємо затребуваність упровадження результатів інноваційних проектів у сфері альтернативних джерел енергії, автомобільному секторі економіки.

Так, українські винахідники отримали патент України на корисну модель UA 151508 U, МПК B60K 1/00. Це легковий електромобіль, який містить акумуляторні батареї, приєднані до його системи електроживлення і розташовані у швидкозмінній касеті, та відсік, в якому встановлена касета. Кожна акумуляторна батарея забезпечена окремою касетою, встановленою в окремому відсіку. При цьому відсіки з касетами розміщені у *днищі електромобіля* двома поздовжніми рядами з можливістю поштучної заміни касет із бокових сторін електромобіля та зі сторони його багажного відділення. Відсіки і касети зв'язані

напрямними, відносно розташування і форма поперечного перерізу яких забезпечують однозначне положення касети у відсіку. Акумуляторні батареї з'єднані із системою електроживлення електромобіля швидкоприєднувальними роз'ємами. Інші винахідники запатентували корисну модель, яка належить до *електротранспорту* і може знайти застосування при конструюванні електромобілів (Патент України на корисну модель UA (11)134300, (13) U, (51) МПК, *пристрій підзарядки електромобіля*).

Також стає актуальним електромобіль, що працюватиме на батареї із застосуванням *відновлюваних джерел енергії*. Зокрема, комплексне використання відновлюваних джерел енергії з буферним акумулюванням дає можливість покращити ефективність забезпечення споживачів енергією та підвищити її якість, коефіцієнт корисного використання енергоустановок на основі *відновлюваних джерел енергії* та значно знизити флуктуацію робочих параметрів енергетичних систем [6].

Таким чином, ефективна інтеграція політики *зеленого переходу* з національними *пріоритетними напрямками інноваційної діяльності* відбувається завдяки *державній підтримці інноваційних проектів*, зокрема, *щодо електрифікації автомобілів і розгортання електроенергії з відновлюваних джерел енергії*. З метою підтримки інноваторів, винахідників у сфері альтернативних джерел енергії, автомобільному секторі економіки необхідно застосовувати механізм стимулювання реалізації інноваційних проектів у пріоритетних напрямках інноваційної діяльності та механізм підтримки реалізації інноваційного проекту для впровадження ними новітніх технологій, застосування більш високого рівня стандартизації інноваційної продукції, що виробляється.

Література:

1. Савчук О. О. Суб'єкти екологічних інновацій: сучасні правові виклики. *Право та інновації*. 2024. № 3 (47). С. 78-83. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/1189>. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3\(47\)-12](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2024-3(47)-12).
2. Стрілець В. Ю., Гаращенко Б. В., Соколовський В. Р. Зелені інновації як каталізатор інноваційних змін в системі управління підприємством. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та*

світове господарство. 2023. № 4. С. 76-81. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/48_2023ua/16.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2023-48-14>.

3. Карпунь І.Н. Мотивація і стимулювання інноваційної діяльності підприємства. *Проблеми економіки та управління*. Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. Політехніка», 2008. С. 529-533. URL: https://vlp.com.ua/files/84_0.pdf.

4. Атаманова Ю. Є. До питання правового визначення інноваційної діяльності. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія «Економічна теорія та право»*. Х.: Право, 2010. Вип. 1. С. 124-133.

5. Адамюк Д. І. Поняття технології: встановлення змісту та співвідношення з іншими суміжними поняттями. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1. С. 34-41. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=pric_2015_1_6.

6. Будько В. І. Використання енергії сонячного випромінювання та вітру для зарядження електромобілів. дис. доктор. техн. наук. 05.14.08/ Будько В. І. Київ. Національний Технічний Університет України «Київський Політехнічний Інститут імені Ігоря Сікорського» 2019. 302 с. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream.pdf>.

Rozghon O., Support for innovative projects in the field of alternative energy sources. - Article.

Abstract. The scientific work is devoted to the study of the effective integration of the green transition policy with national priority areas of innovation activity, which occurs due to state support for innovation projects, in particular, regarding the electrification of vehicles and the deployment of electricity from renewable energy sources. The author proves that in order to support innovators, inventors in the field of alternative energy sources, the automotive sector of the economy needs to apply a mechanism for stimulating the implementation of innovative projects in priority areas of innovation activity and a mechanism for supporting the implementation of an innovative project for their implementation of the latest technologies, the application of a higher level of standardization of innovative products that are produced. The work notes that to accelerate the transition to "green" energy and ensure an energy policy with reduced emissions, the electrification of vehicles becomes appropriate.

Keywords: innovative project; support; alternative energy; renewable energy sources; electric vehicle.

ПРАВОВА ПРИРОДА ГІГ-КОНТРАКТУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ТРУДОВІ ЕЛЕМЕНТИ, ПРОБЛЕМАТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ

Черних А. Ю.,

*студентка V курсу магістратури
юридичного факультету Чорноморський національний університет
імені Петра Могили;*

Валецька О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та теорії держави і права
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили.*

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1600-7791>

Анотація: Стаття присвячена дослідженню правової природи гіг-контракту як гібридного інструменту, що поєднує цивільно-правові та трудові елементи в межах правового режиму Дія Сіті. Аналізуються особливості його застосування, проблематика військового обліку гіг-спеціалістів в умовах воєнного стану, а також міжнародний досвід регулювання гіг-економіки. Пропонуються зміни до законодавства для уточнення правового статусу гіг-контрактів, розширення їхньої сфери застосування та уніфікації з європейськими нормами.

Ключові слова: гіг-контракт, Дія Сіті, трудове право, гіг-економіка, військовий облік.

Гіг-контракт є інноваційним правовим інструментом, запровадженим Законом України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15 липня 2021 року № 1667-IX. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 1 цього закону, гіг-контракт – це цивільно-правовий договір, за яким гіг-спеціаліст зобов’язується виконувати роботи та/або надавати послуги відповідно до завдань резидента Дія Сіті як замовника, а резидент Дія Сіті зобов’язується оплачувати виконані роботи та/або надані послуги, забезпечувати гіг-спеціалісту належні умови для виконання робіт та/або надання послуг, а також надавати соціальні гарантії, передбачені розділом V цього закону [2].

Гіг-спеціалістом визначається фізична особа, яка за гіг-контрактом є підрядником та/або виконавцем і має повний обсяг цивільної дієздатності. Сторонами гіг-контракту виступають резидент Дія Сіті (замовник) та гіг-спеціаліст (виконавець). Резидентом Дія Сіті може бути юридична особа, зареєстрована в Україні, яка набула відповідного статусу та відповідає вимогам Закону № 1667-IX, зокрема щодо видів діяльності (обмежених ІТ-послугами), розміру середньої місячної винагороди, кількості працівників та гіг-спеціалістів, а також суми кваліфікованого доходу [2].

Діяльність резидентів Дія Сіті охоплює комп’ютерне програмування, консультування з інформатизації, видання комп’ютерних ігор, освіту в сфері ІТ, оброблення даних, дослідження в інформаційних технологіях, кібербезпеку, проєктування робототехніки тощо [8, с. 189].

Важливо, що укладення гіг-контракту не вважається здійсненням підприємницької діяльності, що підкреслює його спрямованість на реалізацію

права на працю, а не права на підприємницьку діяльність, як це визначено у ч. 7 ст. 17 Закону № 1667-IX [2].

Гіг-контракт формально класифікується як цивільно-правовий договір, що підтверджується низкою його характеристик, закріплених у законодавстві. Згідно з ч. 8 ст. 17 Закону № 1667-IX, за відсутності підтверджень введення гіг-спеціаліста в оману щодо правової природи правочину, укладення та виконання гіг-контракту не може вважатися вступом у трудові відносини [2].

Це положення підкріплюється нормами Кодексу законів про працю України (далі - КЗпП), зокрема ст. 3, яка виключає застосування трудового законодавства до відносин між гіг-спеціалістами та резидентами Дія Сіті [1].

Законодавець також установив застереження, які унеможливають перекваліфікацію відносин за гіг-контрактом у трудові: наприклад, згідно з ч. 2, 11 ст. 265 КЗпП, юридичні особи не несуть відповідальності у вигляді штрафу за допуск до роботи без оформлення трудового договору, якщо між сторонами укладено гіг-контракт. Крім того, п. 6 ч. 1 ст. 232 КЗпП виключає розгляд у судах трудових спорів щодо оформлення трудових відносин у випадках виконання робіт за гіг-контрактом, якщо він укладений відповідно до Закону № 1667-IX [1].

Гіг-контракт передбачає гнучкість у визначенні умов співпраці: сторони самостійно визначають розмір і порядок виплати винагороди, включно з можливістю виплат в іноземній валюті, а також строк дії договору, який може бути як визначеним, так і невизначеним [8, с. 189].

Згідно зі ст. 18 Закону № 1667-IX, гіг-контракт укладається на невизначений строк, якщо інший строк не встановлений сторонами, а у разі продовження виконання гіг-контракту після закінчення строку його дії він вважається продовженим на тих самих умовах [2].

Підставами припинення можуть бути: угода сторін, закінчення строку дії, одностороння відмова однієї зі сторін, втрата статусу резидента Дія Сіті або інші підстави, передбачені договором. На відміну від трудового договору, гіг-контракт не передбачає таких понять, як мінімальна заробітна плата чи аванс, що є типовим для цивільно-правових відносин [8, с. 191].

Суттєвою перевагою гіг-контракту є можливість встановлення розміру винагороди за певний період (наприклад, помісячно), за фактом виконання проєкту або у формі погодинної оплати, а також збільшення винагороди за досягнення певних показників якості чи дострокового виконання робіт, як це передбачено ст. 19 Закону № 1667-IX. Законодавець також передбачає додаткові механізми захисту прав сторін, зокрема через укладення договорів про нерозголошення (NDA) та неконкуренцію (NCA), що є характерним для цивільно-правового регулювання [8, с. 192].

Як зазначають О. Пономаренко та О. Гоц-Яковлева, гіг-контракт дозволяє гнучко реагувати на сучасні виклики економіки, використовуючи правовий інструментарій цивільного права [10, с. 68].

Незважаючи на цивільно-правову природу, гіг-контракт має гібридний характер, оскільки містить елементи трудового права. Зокрема, він передбачає соціальні гарантії для гіг-спеціаліста, характерні для трудових відносин: мінімальну середню місячну винагороду в еквіваленті 1200 євро, максимальний час виконання завдань (8 годин на день, 40 годин на тиждень), щорічну оплачувану перерву тривалістю 17 робочих днів (за умови відпрацювання 6 місяців), соціальне страхування, зокрема у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, а також перерву у зв'язку з вагітністю та пологами [9, с. 102].

Згідно зі ст. 21 Закону № 1667-IX, гіг-контракт допускає ненормований робочий час, якщо точний час виконання робіт визначити неможливо, гіг-спеціаліст самостійно планує свій час або робота вимагає підвищеної ініціативності, що передбачає надурочну роботу без вказівок резидента Дія Сіті [2]. Крім того, гіг-контракт включає умови, притаманні трудовому праву, зокрема час відпочинку, охорона праці, гарантії і компенсації, а також визначення часу виконання робіт і правил перебування гіг-спеціаліста за місцем виконання робіт [11, с. 164].

Д. Сапітон зазначає, що обов'язок резидента Дія Сіті забезпечувати належні умови для виконання робіт та надавати соціальні гарантії є характерним для трудового права. Закон дозволяє включати до гіг-контракту локальні

нормативні акти резидента Дія Сіті, які регулюють відносини у сфері праці, а також передбачає виконання гіг-спеціалістом функцій певної посади, що наближає гіг-контракт до трудового договору [11, с. 165].

Згідно з ч. 5 ст. 17 Закону № 1667-IX, резидент Дія Сіті зобов'язаний повідомляти гіг-спеціаліста про зміни у внутрішніх документах не пізніше ніж за 30 днів до їх набрання чинності, що запозичено з інституту трудового права про зміну істотних умов праці [2].

Правова природа гіг-контракту викликає активну дискусію серед науковців. Л. Фокша вважає, що гіг-контракт втілює концепцію флексік'юриті (flexicurity), забезпечуючи рівновагу між гнучкістю ринку праці та соціальним захистом працівників, а його дуальна природа дозволяє уникнути перекваліфікації цивільних відносин у трудові [8, с. 189].

Д. Сапітон наголошує, що гіг-контракт є гібридним механізмом, який поєднує цивільне і трудове право, однак його поява зумовлена надмірною врегульованістю трудового законодавства, що не відповідає сучасним змінам на ринку праці [11, с. 165].

О. Пономаренко та О. Гоц-Яковлева доволі позитивно оцінюють появу таких комплексних договорів, вважаючи їх реакцією на виклики цифрової економіки, що дозволяє гнучко використовувати інструментарій обох галузей права [10, с. 68].

Зарубіжний досвід свідчить про широке застосування гіг-контрактів у США, Великій Британії та країнах ЄС, де вони відомі як «gig economy» або «freelance economy». У США популярні платформи, такі як Uber, Lyft, Airbnb, Upwork, Freelancer, забезпечують зв'язок між замовниками та гіг-спеціалістами у різних галузях, а у Великій Британії поширені платформи Deliveroo, TaskRabbit, JustPark для виконання проєктних завдань [8, с. 190].

У ЄС гіг-контракти активно застосовуються в ІТ, транспорті (Uber, Deliveroo) та фінансах. Міжнародний досвід виділяє тенденції: наявність спеціалізованих платформ для зв'язку між замовниками та гіг-спеціалістами, посилення правового регулювання для захисту прав гіг-робітників, гнучкість і

конкуренція, що сприяють інноваціям, а також розширення глобального ринку праці [8, с. 191].

У ЄС регулювання гіг-контрактів зосереджене на захисті прав гіг-робітників: Директива 2019/1152 про прозорі та передбачувані умови праці встановлює мінімальні стандарти соціального захисту для нових форм зайнятості, що виникли через діджиталізацію [11, с. 163]. Вона базується на принципі № 5 Європейської опори з соціальних прав, який передбачає справедливе ставлення до працівників, гнучкість для роботодавців і запобігання ненадійним умовам праці [11, с. 163].

Ще в 1996 році Міжнародна організація праці (далі - МОП) прийняла Конвенцію про надомну працю №177 [4] та Рекомендацію №184 [5], які регулюють роботу поза приміщенням роботодавця.

Однією з ключових проблем реалізації гіг-контракту в умовах воєнного стану в Україні є організація військового обліку гіг-спеціалістів. Воєнний стан, запроваджений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022, передбачає загальну мобілізацію, що вимагає від громадян подання військово-облікового документа при укладенні трудового договору, як це визначено ст. 24 КЗпП [6].

Однак законодавство, зокрема Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11.04.2024 року, не передбачає аналогічної вимоги для гіг-спеціалістів [3].

Оскільки гіг-контракт формально є цивільно-правовим договором, гіг-спеціалісти не набувають статусу працівників у розумінні КЗпП, що створює прогалину у правовому регулюванні їхнього військового обліку [9, с. 102].

М. Ністор зазначає, що з огляду на близькість гіг-контракту до трудових відносин, необхідно внести зміни до законодавства, зокрема доповнити ст. 17 Закону № 1667-IX нормою про обов'язок гіг-спеціаліста подавати військово-обліковий документ, а також визначити резидента Дія Сіті відповідальним за організацію військового обліку [9, с. 103].

Висновки. Гіг - контракт є гібридним правовим механізмом, що поєднує цивільно-правові та трудові елементи, однак його амбівалентна природа породжує проблеми, зокрема у визначенні правового статусу гіг-спеціалістів. Законодавець намагався встановити застереження, які унеможливають кваліфікацію відносин за гіг-контрактом як трудові, однак наявність соціальних гарантій, локальних нормативних актів, а також умов, що відображають інститути трудового права, свідчить про його близькість до трудового договору.

Відсутність чіткого регулювання військового обліку гіг-спеціалістів в умовах воєнного стану та розбіжності у поглядах науковців на правову природу гіг-контракту свідчать про необхідність уточнення його правового статусу.

На нашу думку, для цього доцільно внести зміни до законодавства, розширивши сферу застосування гіг-контрактів на фінансову, транспортну, освітню галузі та включивши гіг-спеціалістів до переліку зайнятого населення у ст. 4 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 [8] [7].

Крім того, необхідно законодавчо розширити зміст категорії «гіг-спеціаліст», включивши до неї осіб, які працюють через цифрові платформи, а також уніфікувати норми українського законодавства з європейськими, зокрема з Директивою 2019/1152, для забезпечення кращого захисту прав гіг-спеціалістів і запобігання ненадійним умовам праці.

Література:

1. Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 01.04.2025).
2. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні: Закон України від 15.07.2021 р. №1667-IX: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-20#Text>. (дата звернення: 01.04.2025).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку: Закон України від 11.04.2024 р. № 3633-IX : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20#Text> (дата звернення: 02.04.2025).
4. Конвенція про надомну працю № 177 : Конвенція Міжнар. орг. пр. від 20.06.1996 № 177. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_327#Text (дата звернення: 02.04.2025).
5. Рекомендація щодо надомної праці № 184 : Рек. Міжнар. орг. пр. від 20.06.1996 № 184. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_100#Text (дата звернення: 03.04.2025).
6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 6 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 03.04.2025).

7. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 04.04.2025).
8. Фокша Л. Особливості та умови застосування гіг-контракту. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2024. № 2 (129). С.188-195.
9. Ністор М. А. Проблема військового обліку гіг-спеціаліста в контексті правової природи гіг-контракту. *Права та основоположні свободи людини у контексті євроінтеграції України* : матеріали круглого столу до Дня юриста та 220-ї річниці з дня заснування ун-ту: 08 жовт. 2024 р. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. 2024. С. 100–104.
10. Пономаренко О. М., Гоц-Яковлева О. Конвергенція цивільного і трудового права у сфері договірної регулювання відносин, у яких людина реалізує право на працю. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 2. С. 65-69.
11. Сапітон Д. В. Щодо правової природи гіг-контракту як форми реалізації права на працю. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». Вип. 38. 2023. С. 158-166.

Chernykh A. Yu., Valetska O. V. The legal nature of the gig contract: civil and labor law elements, challenges, and prospects- Article.

Abstract. The article is devoted to the study of the legal nature of the gig contract as a hybrid instrument that combines civil law and labor law elements within the legal framework of Diya City. It analyzes the specifics of its application, the challenges of military registration of gig specialists under martial law, and the international experience of regulating the gig economy. Proposals are made to amend legislation to clarify the legal status of gig contracts, expand their scope of application, and align them with European standards.

Keywords. gig contract, Diya City, labor law, gig economy, military registration.

СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Чубенко В.А.,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник НДІ
правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України.
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7235-3820>

Анотація. Наукова робота присвячена дослідженню положень законодавства в сфері забезпечення, розвитку та підтримки конкуренції на електроенергетичному ринку України. Встановлені види діяльності на ринку електричної енергії, які за підпадають під ознаки конкурентних та ті, які належать до сфери природних монополій. Проаналізовано значення конкуренції на електроенергетичному ринку України в контексті євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: електроенергія, конкуренція, ENTSO-E.

Електроенергетика є базовою галуззю національної економіки, ефективно функціонування якої вбачається необхідною умовою стабілізації, структурних

перетворень економіки, задоволення потреб населення та суспільного виробництва в електричній енергії, а від надійного і сталого функціонування галузі залежить рівень енергетичної безпеки держави [6, с. 35]. Внаслідок російських атак на електроенергетичну інфраструктуру, знищення значної частини великої теплової, гідрогенерації та інших об'єктів, потреби відновлення електроенергетичного сектору оцінені на загальну суму у \$33,8 млрд [1]. За таких умов, вся діяльність держави на даний час та у післявоєнний період у вказаній сфері буде спрямована виключно на відновлення зазначеної інфраструктури з метою забезпечення населення та бізнесу електроенергією в достатньому обсязі та мінімізації несприятливих наслідків від її нестачі. При цьому, досить важливим, навіть при вказаних обставинах, залишається питання забезпечення конкуренції на електроенергетичному ринку України в період повоєнного відновлення.

Перш за все, доцільно зазначити, що зі статті 337 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [2] (далі – Угода про асоціацію), вбачається, що сторони домовилися продовжувати та активізувати існуюче співробітництво у сфері енергетики (в тому числі, у нормативно-правовому аспекті) з метою підвищення енергетичної безпеки, конкурентоспроможності та стабільності. Таке взаємне співробітництво включає, серед іншого, сферу розвитку конкурентоспроможних, прозорих і недискримінаційних енергетичних ринків на основі правил та стандартів ЄС шляхом проведення регуляторних реформ. Після ратифікації вказаної Угоди про асоціацію, Україною було розпочато реформування ринку електроенергії України, де одним з ключових аспектів стало забезпечення конкуренції на вказаному ринку.

Законом України «Про ринок електричної енергії» [3] визначено, що ринок електричної енергії функціонує на конкурентних засадах, крім діяльності суб'єктів природних монополій, з обмеженнями, встановленими цим Законом; функціонування ринку електричної енергії здійснюється, зокрема, на принципі

добросовісної конкуренції (стаття третя). Крім того, серед інших положень вказаного Закону України «Про ринок електричної енергії» також визначені норми, щодо розвитку та захисту конкуренції. Зокрема, встановлено, що до основних завдань та повноважень регулятора на ринку електричної енергії належать, в тому числі, сприяння становленню конкурентного єдиного ринку електричної енергії в рамках Енергетичного Співтовариства з урахуванням інтересів забезпечення безпеки постачання електричної енергії та сталості навколишнього середовища, розвиток конкуренції та забезпечення належного функціонування регіональних (міжнародних) ринків у рамках Енергетичного Співтовариства, створення передумов для отримання покупцями економічних вигод від ефективного функціонування ринку електричної енергії шляхом сприяння конкуренції на ринку електричної енергії, здійснення моніторингу прозорості та конкуренції на ринку електричної енергії та інші.

Варто відзначити, що загальна структура ринку електроенергії в Україні (враховуючи положення Закону України «Про природні монополії» [4]), дуже схожа на структуру ринків електроенергії в Європейському Союзі, де існує чітке розмежування між конкурентними та неконкурентними видами діяльності. Передача та розподіл електроенергії за своєю сутністю є неконкурентними видами діяльності, що є виправданим з огляду на їхні характеристики природної монополії та відповідає міжнародній практиці. Законодавство, що регулює ринки електроенергії, визнає виробництво, оптове та роздрібне постачання електроенергії конкурентними видами діяльності [5; с. 12].

Крім того, важливим кроком для електроенергетичного сектору України в контексті євроінтеграційних процесів, а також розвитку та забезпечення конкуренції, стало не лише підписання та набуття чинності Угоди про асоціацію, а й синхронізація українського електроенергетичного сектору з системою передачі електроенергії континентальної Європи. Синхронізація забезпечує роботу електричних мереж на одній частоті, що підвищує стабільність підключених систем і дозволяє глибше інтегрувати ринки електроенергії. В екстреній процедурі українська енергосистема була успішно синхронізована з

Європейською мережею системних операторів передачі електроенергії (European Network of Transmission System Operators for Electricity, ENTSO-E) 16 березня 2022 року. А відтак, Україна має забезпечувати всі елементи конкурентного ринку, наявні в ЄС.

Крім ряду інших причин, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України, очікуване розширення транскордонної торгівлі та тісніша інтеграція з ринками електроенергії ЄС пропонує великі потенційні вигоди для електроенергетики України, яка, ймовірно, зазнає значних змін у найближчі роки. Очевидно, що українські генеруючі підприємства з надлишковою потужністю могли б скористатися перевагами вищих цін на електроенергію в сусідніх країнах. [5; с. 17]. До того ж, як зазначено в Законі України «Про ринок електричної енергії» [3], на виконання зобов'язань України за Договором про заснування Енергетичного Співтовариства та Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, останній спрямований на імплементацію актів законодавства Енергетичного Співтовариства у сфері енергетики, а саме Директиви 2009/72/ЄС про спільні правила внутрішнього ринку електричної енергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС, Регламенту (ЄС) 714/2009 про умови доступу до мережі транскордонного обміну електроенергією та скасування Регламенту (ЄС) 1228/2003, Директиви 2005/89/ЄС про заходи для забезпечення безпеки інвестування до системи електропостачання та інфраструктури, Регламенту Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1227/2011 від 25 жовтня 2011 року про доброчесність та прозорість на оптовому енергетичному ринку та рішеннями Ради міністрів Енергетичного Співтовариства.

Як підсумок, варто зазначити, що в Україні рядом нормативних положень проголошено здійснення діяльності (крім передачі та розподілу електричної енергії) на ринку електроенергетики на конкурентних засадах, а також передбачено ряд механізмів та інструментів забезпечення такої конкуренції та запобігання зловживання монопольним становищем. Значна увага вказаному

питанню пояснюється рядом причин, зокрема, і міжнародними зобов'язаннями, взятими на себе Україною в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та Угодою про асоціацію.

Література:

1. Оцінка прямих збитків та непрямих втрат енергетичного сектору України внаслідок повномасштабного вторгнення росії станом на травень 2024 року. Kyiv School of Economics. 2024. URL: [https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/06/KSE_Vpliv-vii--ni-na-energetiku UA-1.pdf](https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/06/KSE_Vpliv-vii--ni-na-energetiku-UA-1.pdf) (дата звернення: 20.02.2025)
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011?find=1&text=%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%80%D1%86#w1_51 (дата звернення: 18.03.2025)
3. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19?find=1&text=монопол#w1_26 (дата звернення: 20.02.2025).
4. Про природні монополії : Закон України від 20.04.2000 № 1682-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-14#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
5. Ринкове дослідження стану конкуренції в електроенергетичному секторі України. 2023. OECD Publishing. Paris. С. 1-150. DOI: <https://doi.org/10.1787/ec253027-uk> (дата звернення: 20.02.2025).
6. Гаркавенко С. Правове регулювання господарської діяльності на ринку електричної енергії України. *Law. State. Technology*. 2022. Вип. 1. С. 34-38.

Chubenko V., The state of legal regulation of competition in Ukraine's electricity market in the context of european integration. - Article.

Abstract..The scientific work is devoted to the study of legislative provisions in the field of ensuring, developing and supporting competition in the electricity market of Ukraine. The types of activities in the electricity market that fall under the characteristics of competitive and those that belong to the sphere of natural monopolies are identified. The significance of competition in the electricity market of Ukraine in the context of European integration processes is analyzed.

Keywords: electricity, competition, ENTSO-E.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ВЕТЕРАНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Селіванова І. А.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник НДІ правового забезпечення
інноваційного розвитку
НАПрН України.*

ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-1006-5444>

Анотація. Досліджуються поняття ветеранського підприємництва та зміни загального поняття підприємництва, передбачені перспективним законодавством України.

Ключові слова : підприємництво, соціальне підприємництво, ветеранське підприємництво.

Російсько-українська війна триває одинадцятий рік. За оцінкою Міністерства у справах ветеранів України після закінчення війни в Україні кількість ветеранів може сягнути 5–6 мільйонів людей. Нині в Україні налічують 1,2 мільйона ветеранів, а оцінка в 5–6 мільйонів людей охоплює як самих військових, так і їхніх рідних [1]. В той же час Інститут демографії та соціальних досліджень прогнозує чисельність населення України у 2033 році в межах від 26 до 35 млн людей, зокрема через загострення депопуляційних тенденцій - зростання міграції працездатного населення, зменшення рівня народжуваності та зростання смертності [2].

Отже, через деякий час значну частину українського суспільства становитимуть саме ветерани цієї війни. Це надзвичайно цінний людський капітал, який після завершення війни може стати рушійною силою соціально-економічного розвитку країни за умови формування відповідної людиноцентричної державної політики щодо повернення ветеранів до мирного життя. Більшість військових, які боронять наразі Україну - це цивільні, які стали до лав Сил оборони. Після повернення вони можуть зробити цінний внесок у розвиток суспільства, держави, громад за умови належної реабілітації та підтримки їх повернення до цивільного життя. В цьому аспекті значну роль

відіграють умови ведення бізнесу в Україні та наявність державних програм підтримки ветеранського бізнесу.

Досвід інших країн свідчить, що ветеранський бізнес – дуже ефективний інструмент підтримки як колишніх військовослужбовців, так і економіки держави в цілому. Так, ветеранський бізнес – одна з суттєвих і успішних складових економіки США. Зараз там функціонує понад 2 млн ветеранських підприємств, які дають близько 5 % від ВВП США [3].

Українське законодавство не містить спеціального порядку започаткування підприємницької діяльності ветеранами війни. Організаційні форми такої діяльності, її реєстрація, застосування до неї державних засобів регулювання, оподаткування здійснюються на загальних підставах.

Наразі навіть поняття ветеранського підприємництва в українському законодавстві відсутнє. Проектом Закону України «Про ветеранське підприємництво», прийнятим Верховною радою України за основу 29.10.2024 (далі – законопроект 10258), ветеранське підприємництво визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами ветеранського підприємництва з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [4].

Для підтримки економічної активності ветеранів у формі їх підприємницької діяльності законопроект 10258 пропонує наступний механізм. Виділяються три види суб'єктів ветеранського підприємництва, а саме: 1. фізичні особи - ветеран війни, член сім'ї ветерана війни, член сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, член сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України (далі – ветерани війни), зареєстровані в установленому законом порядку як фізична особа – підприємець; 2. Ветерани війни, які провадять незалежну професійну діяльність в розумінні Податкового кодексу України, і взяті на податковий облік як самозайнята особа; 3. юридичні особи приватного права, будь-якої організаційно-правової форми, зареєстровані на території України, які відповідають критеріям, визначеним законопроектом

10258. Такими критеріями є: склад засновників та володіння ними корпоративними правами щодо юридичної особи у розмірі не менше 60 відсотків сформованого статутного капіталу.

Відповідно до законопроекту 10258 особа набуває статусу суб'єкта ветеранського підприємництва з дня внесення центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, постраждалих учасників Революції Гідності, членів сімей таких осіб та членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України (далі – Міністерство у справах ветеранів України), відомостей про облік такої особи до Єдиного державного реєстру ветеранів війни (ЕДРВВ) та формування витягу разом із унікальним електронним ідентифікатором із застосуванням засобів ЄДРВВ.

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та реалізації державної політики у сфері ветеранського підприємництва є Міністерство у справах ветеранів України, яке разом з іншими центральними органами виконавчої влади, Верховною Радою АРК та органами місцевого самоврядування забезпечує реалізацію державної підтримки суб'єктів ветеранського підприємництва.

Державна підтримка суб'єктів ветеранського підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки ветеранського підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну та просвітницьку підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів ветеранського підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Державна фінансова підтримка суб'єктів ветеранського підприємництва здійснюється Міністерством у справах ветеранів України через бюджетну установу “Український ветеранський фонд”, а також іншими органами виконавчої влади, Верховною Радою АРК, органами місцевого самоврядування,

Українським фондом підтримки підприємництва та іншими загальнодержавними фондами, регіональними та місцевими фондами, регіональними та місцевими фондами підтримки підприємництва.

Державна фінансова підтримка надається за рахунок державного, місцевого бюджетів та інших, не заборонених законодавством джерел у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України. Під час складання Бюджетної декларації та проекту Державного бюджету України на відповідний період передбачається окрема бюджетна програма, спрямована на фінансування підтримки проектів суб'єктів ветеранського підприємництва, а також державних цільових програм.

Основними видами державної фінансової підтримки є: 1) надання фінансової підтримки, грантів, іншого виду фінансування на безоплатній та безповоротній основі для реалізації проектів суб'єктами ветеранського підприємництва; 2) надання кредитів для започаткування і ведення підприємницької діяльності ветеранами війни, членами сімей ветеранів, членами сімей загиблих діяльності ветеранами війни, членами сімей ветеранів, членами сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членами сімей загиблих Захисників і Захисниць; 3) компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів ветеранського підприємництва; 4) компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; 5) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів ветеранського підприємництва; 6) підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій; 7) інші види не забороненої законодавством державної підтримки.

Отже, для підтримки підприємницької діяльності ветеранів законопроект 10258 пропонує впровадити певний механізм надання державної підтримки суб'єктам ветеранського підприємництва після їх державної реєстрації в якості суб'єктів підприємництва (внесення відомостей до ЄДР), а потім – суб'єктів ветеранського підприємництва (внесення відомостей до ЄДРВВ).

Загальне поняття підприємництва міститься в Господарському кодексі України. Відповідно до нього підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [5, ст. 42]. Порівнюючи загальне визначення підприємницької діяльності з поняттям ветеранського підприємництва, слід зробити висновок, що останнє повністю ґрунтується загальному понятті, відрізняючись лише суб'єктом, який здійснює таку діяльність. Законопроектом 10258 також передбачається доповнення Господарського кодексу України поняттям соціального підприємництва, тобто підприємництва з метою досягнення конкретних суспільно корисних матеріальних або нематеріальних результатів, спрямованих на вирішення соціальних та/або екологічних проблем окремих категорій осіб чи груп населення [4]. Різновидом соціального підприємництва є ветеранське підприємництво.

Втім, в зв'язку з набранням чинності Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» [6], і з введенням в дію якого 28.08.25 року скасовується Господарський кодекс України, поняття підприємництва кардинально змінюється - підприємництвом визнається господарська діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку. З цього визначення зникли кваліфікуючі ознаки такої діяльності - самостійність, ініціативність, систематичність, на власний ризик, а також можлива її мета - досягнення економічних і соціальних результатів. Законодавець вважає, що метою підприємництва може бути лише одержання прибутку. Звичайно, що такому визначенню підприємницької діяльності не відповідає соціальне підприємництво і його різновид - ветеранське підприємництво.

Література:

1. Уряд прогнозує збільшення кількості ветеранів до 5–6 мільйонів після кінця війни
URL: <https://zmina.info/news/uryad-prognozuye-zbilshennya-kilkosti-veteraniv-do-5-6-miljoniv-pislya-kinczja-vijny/>
2. Населення України у 2033 р. може становити від 26 до 35 млн осіб - директор Інституту демографії (interfax.com.ua)
URL : <https://interfax.com.ua/news/general/947256.html>
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про ветеранське підприємництво» URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/abb9a80a-a1f6-46aa-9ab7-99d8668fc5a3](https://itd.rada.gov.ua/abb9a80a-a1f6-46aa-9ab7-99d8668fc5a3)
4. Проект Закону України № 10258 від 13.11.2023 р. «Про ветеранське підприємництво». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 URL: № 436-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15>
6. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України № 4196-IX від 09.01.2025 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4196-20>

Selivanova I. On the concept of veteran entrepreneurship- Article.

Annotation. The concept of veteran entrepreneurship and changes in the general concept of entrepreneurship, provided for by the prospective legislation of Ukraine, are studied.

Keywords: entrepreneurship, social entrepreneurship, veteran entrepreneurship

ДЕРЕГУЛЯЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З НАДАННЯ ПОСЛУГ У СФЕРІ ПОХОВАННЯ

Солодченко С. В.,

кандидат юридичних наук, адвокат.

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9930-368X>

Анотація. У статті розглянуто законодавство, яке регулює діяльність в похоронній галузі. Зазначені проблемні норми діючого законодавства, які потребують внесення змін, щоб уникнути монополізації ринка, покращити якість надання послуг, зберегти екологічний стан крани та вирішити питання нестачі вільних місць для поховання. Запропоновані зміни, які потрібно вносити для дерегуляції діяльності держави з ведення господарської діяльності в похоронній галузі з урахуванням сьогоденних потреб.

Ключові слова: похоронна галузь, комунальні підприємства, кладовища, дерегуляція господарської діяльності.

На сьогодні, в похоронній галузі виникають проблеми, які вимагають негайного вирішення шляхом внесення змін у законодавство. На це звертають увагу не тільки звичайні громадяни та суб'єкти господарювання, які надають послуги в даній сфері, а також органи які створюють акти законодавства. Основні питання, які потребують вирішення: по-перше, - нестача місць на

кладовищах для поховання та намагання змінити право власності кладовищ, крематоріїв, колумбаріїв; по-друге, - привілейоване ведення господарської діяльності в даній галузі комунальними підприємствами, які самостійно надають послуги населенню в даній галузі та мають у своєму користуванні кладовища, крематорії, а також можуть надавати дозвіл на ведення господарської діяльності приватним суб'єктам господарювання.

Основним документом, який, станом на теперішній час, регулює діяльність в ритуальній галузі, є Закон України «Про поховання та похоронну справу»[1].

По першому проблемному питанню в даному законі у статті 8 «Організація діяльності в галузі поховання» зазначено, що для організації (утворення), будівництва, утримання в належному стані та охорони місць поховання сільські, селищні, міські ради можуть створювати спеціалізовані комунальні підприємства. Створеними кладовища та території громади управляють комунальні підприємства які користуються виділеною земельною ділянкою для надання місця під поховання померлої особи. В даній сфері на сьогодні виникає хаос та процвітає корупційна. Однією зі складових, чому так відбувається, є те, що місця під традиційне поховання на кладовищах закінчуються, земельних ділянок (які можливо виділіть під кладовища не існує) й безпосередньо розпоряджається розподілом земельних ділянок комунальне підприємство. Колумбарії, крематорії так само, як і кладовища можуть бути у володінні тільки комунальних підприємств. Підприємствам іншої форми власності ведення даної господарської діяльності заборонено законом.

Якщо розглядати друге питання, - ведення господарської діяльності у галузі надання ритуальних послуг, то стаття 12 даного Закону передбачає, «що особа, яка зобов'язалась поховати померлого..... має право вибирати виконавців послуг серед суб'єктів господарської діяльності, які уклали договори із сільським головою або ритуальною службою про надання цих послуг». Тобто, приватні суб'єкти господарювання мають укладати договір на отримання дозволу з надання послуг у ритуальній службі - комунальному підприємстві, яке не тільки утримує та розпоряджається кладовищем, а також надає аналогічні послуги.

Фактично ми бачимо, що на законодавчому рівні закріплена норма, яка створює нерівні можливості суб'єктів господарювання на ведення господарської діяльності. При такій взаємодії суб'єктів господарювання та ритуальної служби (комунального підприємства) виникає питання стосовно порушення статті 15 «Досягнення неправомірних переваг у конкуренції» Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції»[2].

Таким чином, можна констатувати, що основний закон про поховання, який прийнятий ще у 2003 році має дуже багато зауважень. Тому, внесення змін та в цілому розробка нового закону має нагальну потребу.

Перші спроби внесення змін до законодавства у даному напрямку вже відбулись. Так, 09.02.2022 р. Верховною Радою України зареєстрований Проект Закону № 7034 «Про внесення змін до Закону України «Про поховання та похоронну справу»»[3] ініціатором виступив КМУ. Основна зміна, яка пропонується даним законопроектом - це викладення пункту 1 частини 5 статті 8 «Організація діяльності в галузі поховання» у наступний редакції: «вирішують відповідно до закону питання про відведення земельних ділянок для організації місць поховання та питання про будівництво крематоріїв на умовах державно-приватного партнерства, у тому числі на умовах концесії, у порядку, встановленому Законами України "Про державно-приватне партнерство" та "Про концесію". Також, вносяться зміни у статтю 25 Закону, де зазначено, що комунальним підприємством, а у разі його відсутності – виконавчим органом сільської, селищної, міської ради на території місця поховання безоплатно в односторонній строк виділяється місце. Даний законопроект було відкликано 01.06.2022 р.

Потреба суспільства у врегулюванні даного соціально-значущого питання не зникла, тому 08.11.2024 р. був зареєстрований законопроект № 12188 [4] "Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери поховання та надання ритуальних послуг". Даний законопроект, на думку авторів, повинен кардинально змінити концепцію підходу до надання ритуальних послуг. Основні нововведення - це можливість

біопоховання, надання кладовищ та крематоріїв у приватну власність, розміщення на кладовищах кварталів для поховання тварин та інше. На нашу думку, в цілому ідея заслуговує уваги, але викладено це в невідповідній формі та нормах. У зауваженнях та пропозиціях до даного законопроекту викладено багато зауважень, які важко заперечувати, тому що ряд деяких з запропонованих новел Закону не тільки створюють колізії, а також у разі використання можуть порушувати права зацікавлених осіб.

Так, наприклад, Міністерством розвитку громад та територій України цей законопроект не підтримано, і викладено значні зауваження. З деякими з них ми погоджуємось, наприклад щодо вимоги про єдність правил функціонування місць поховання для всіх форм власності. Деякі викликають сумнів щодо їх доцільності. Так, Міністерство розвитку громад та територій України не згодні з позицією приватних кладовищ. Ми вважаємо, що форма власності кладовищ, крематоріїв, а також розпорядження та ведення господарської діяльності на них може і має бути різною.

Щодо приватної форми власності кладовищ, то це питання повністю в «сирому» вигляді. Питання: виділення земельних ділянок під кладовище, його функціонування та в разі припинення господарчої діяльності приватної фірми, яка веде господарчу діяльність з функціонування кладовища, передача кладовищ детально не розглянуті. На наш погляд відповідно до статті 13 Конституції України [5] де, зазначено що «земля, її надра є об'єктами права власності Українського народу». Фактично земля належить народові, про продаж не може бути розмови. Тому, земельна ділянка під кладовище може бути державної або комунальної форми власності, але, водночас, може надаватись в розпорядження підприємству приватної форми власності. Місця для поховання на кладовищах всіх форм власності повинні надаватись безкоштовно. Якщо ж для поховання місце надається в колумбарії (споруда яка призначена для зберігання урн з прахом), яке є будівлею, на будівництво та утримання якої витрачаються певні кошти, то за це може стягуватись відповідна плата.

Відповідно до пункту 1.1 Порядку утримання кладовищ та інших місць поховань[6] для розміщення місця поховання спеціалізованому комунальному підприємству в постійне користування відповідно до вимог земельного законодавства та інших надається земельна ділянка для облаштування та утримання кладовищ. А пункт 1.8 забороняє розміщення на території місця поховання об'єктів різної форми власності, крім комунальної, за виключенням надмогильних споруд. Пункт 2.7 зазначає, що у місцях, де функціонують крематорії, поховання здійснюються в спеціально побудованих колумбаріях чи поогороджуваних стінах кладовищ.

Особливо гостро стає питання нестачі місць для поховання на кладовищах, а також питання відносно будівництва крематоріїв та колумбаріїв, яке повинно вирішити не тільки питання нехватки місць поховання, а також покращити екологічну складову. Як свідчить практика, органи місцевого самоврядування не мають можливості будувати крематорії та колумбарії через відсутність відповідних статей витрат у бюджеті. У той же час, приватних інвесторів зупиняє відсутність норм діючого законодавства яке б захищала права останніх в даних проектах. Так, Закон України «Про поховання та похоронну справу» зазначає, що крематорії та колумбарії можуть розташовуватися на землях комунальної власності, та що експлуатацію крематорію можуть здійснювати тільки спеціалізовані комунальні підприємства.

Погоджуймось з науковцями, які в своїх дослідженнях зазначають перспективність поховань, не пов'язаних із закопуванням в землю тіла померлого, і сформувані інфраструктурне та матеріально-технічне підґрунтя для їх реалізації, що поступово зменшить кількість площ, зайнятих фізичними кладовищами, сприятиме збереженню лісів і насаджень, які потрапляють в зону ризику при виділенні додаткових земельних ділянок під організацію кладовищ[7].

Запропонована в законопроекті 2022 року пропозиція щодо можливості використання приватно-державного партнерства у даній сфері має позитивний напрям, але у Законі України «Про приватно-державне

партнерство»[8] в статті 4 «Сфери застосування державно-приватного партнерства» відсутня сфера поховання при застосуванні норм даного закону. Частина 2 даної статті зазначає, що державно-приватне партнерство може застосовуватися і в інших сферах, але є норма, яка чітко зазначає що це можливо крім видів господарської діяльності, які відповідно до закону дозволяється здійснювати виключно державним підприємствам, установам та організаціям. Якщо розглядати два закони - основний закон у даній сфері та Закон України «Про приватно-державне партнерство» то можливо сказати, якщо у органах місцевого самоврядування не існує спеціалізованого комунального підприємства, то сільський голова може укласти договір на управління та організацію похорон на сільському кладовищі з суб'єктом господарювання іншої форми власності чим комунальне підприємство. Але це більш виключення чим закономірність.

Відповідно до пункту "а" частини 4 статті 83 Земельного кодексу України[9], до земель комунальної власності, які не можуть передаватися у приватну власність, належать: а) землі загального користування населених пунктів (майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів тощо). У частині 2 статті 134 даного Кодексу вказано, що не підлягають продажу, передачі в користування на конкурентних засадах (на земельних торгах) земельні ділянки державної чи комунальної власності у разі: будівництва об'єктів забезпечення життєдіяльності населених пунктів (сміттєпереробних об'єктів, очисних споруд, котелень, кладовищ, протиерозійних, протизсувних і протиселевих споруд). Стаття 208 Кодексу зазначає, що від відшкодування втрат лісогосподарського виробництва особи звільняються у разі використання земельних ділянок для будівництва кладовищ. Даний законодавчий акт також потребує внесення змін, після прийняття правок до основного закону у даній сфері.

Особливо питання настає розташування крематоріїв та колумбаріїв, які відповідно до законодавства повинні розташовуватися на території кладовища. Але, якщо поховання урни з прахом здійснюється не в землю, а ховається в нішу

колумбарію (окремо побудовану багатоповерхову будівлю, відповідно до будівельних, екологічних та інших норм законодавства). Виникає питання чому, дана споруда не може знаходитися у приватній власності (особливо якщо вона буде побудована за приватні кошти). На сьогодні, з урахуванням потреби у відбудові критичної інфраструктури органи місцевого самоврядування будуть мати обмежені можливості щодо виділення додаткових коштів на будівництво крематоріїв, колумбаріїв та кладовищ. Це питання відкладати не можна, тому що органи місцевого самоврядування без належного законодавчого регулювання даної сфери вирішити питання в правовому полі відносно закінчення місць поховання та території кладовищ не можуть. Потрібні новітні підходи та великі інвестиційні кошти. Без відповідних змін у діючому законодавстві жоден інвестор, який не буде захищений на законодавчому рівні з боку держави, не буде мати бажання вкладати у подібні інвестиційні проєкти.

Підсумовуючи зроблений аналіз законодавства у сфері надання ритуальних послуг в нашій державі, потрібно зазначити, що діюче законодавство не регулює в повному обсязі правовідносини у соціально-значущій сфері. З урахуванням сьогоденних потреб суспільства необхідно не вносити зміни у існуючий основний Закон України у даний галузі, а розробляти нову концепцію з новими підходами стосовно надання послуг у сфері поховання та утримання місць поховань, будівництва та утримання крематоріїв. Потрібно в даній сфері провести модернізацію законодавства, з урахуванням практики поховання та надання послуг у ЄС (особливо звертаючи увагу на екологічну складову та повагу до померлого та його родичів). Домінуюче положення комунальних підприємств на ринку надання даних послуг має значні ризики монополізації, тому потрібно використовувати інструменти приватно-державного партнерства та можливості використання підприємств приватної форми власності. Скасування Господарського кодексу України, надає можливість у перехідний період розробити законодавчу базу, яка б відповідала сучасним потребам суспільства, та вносити зміни у законодавчі акти, які не будуть створювати колізії з розробленою концепцією.

Література:

1. Про поховання та похоронну справу: Закон України від 10.07.2003 р. №1102-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-15#Text> (дата звернення 22.03.25)
2. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 року № 236/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 22.03.25)
3. Проект Закону про внесення змін до Закону України “Про поховання та похоронну справу” від 09.02.2022 р. № 7034 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/38969> (дата звернення 23.03.25)
4. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери поховання та надання ритуальних послуг: Проект Закону від 08.11.2024 року №12188 URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45174> (дата звернення 23.03.25)
5. Конституція України: Конституція від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Порядок утримання кладовищ та інших місць поховань: Наказ Держжитлокомунгоспу України від 19.11.2003 року № 193. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1113-04#Text> (дата звернення 23.03.2025)
7. Божкова В. В., Білан А. О. Проблеми та перспективи реформування сфери ритуальних послуг. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 5. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.5.2 (дата звернення: 24.03.2025).
8. Про приватно-державне партнерство: Закон України від 01.07.2010 року № 2404-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>
9. Земельний кодекс України: Кодекс від 25.01.2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

Solodchenko S., Deregulation of Economic Activity in the Provision of Funeral Services. - *Article*.

Abstract. The article examines the legislation that regulates activities in the funeral industry. The problematic norms of the current legislation that need to be amended in order to avoid monopolisation of the market, improve the quality of services, the environmental component and the lack of free burial places are indicated. The changes that need to be made to reduce state regulation of business activities in the funeral industry, taking into account current needs, are proposed.

Key words: funeral industry, municipal enterprises, cemeteries, deregulation of economic activity.

РЕСУРСИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У СПРІЯННІ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Шаповалова Ольга Вікторівна,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу правового регулювання структурно-технологічного розвитку економіки Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8813-3849>

Анотація. У статті висвітлюється проблеми адаптування матеріальних та інтелектуальних ресурсів дослідницької інфраструктури до потреб сприяння сталому розвитку суспільства. Теза перша ототожнюється з проблемою спроби корегування порядку зміни правового статусу майна Національної академії наук України, яке виконує «місію»

флагмана дослідницької інфраструктури та здійснює управління специфічними об'єктами майнового комплексу, у тому числі які використовуються Науково-дослідними інститутами, лабораторіями, тощо.

Теза друга стосується невиправданого зниження переліку показників наукових досягнень вчених (з боку вищих навчальних заходів Міністерства освіти України), що призводить до спотворення процесу їх заохочення до активної науково-дослідної роботи та інтелектуальної публічності.

Ключові слова: матеріальні ресурси, інтелектуальні ресурси, науково-- дослідницька інфраструктура, сприяння сталому розвитку, правовий статус майна, наукові установи, інтелектуальна публічність.

Відомо, що продуктивне функціонування науково-дослідницької інфраструктури залежить від сприятливих умов для створення нових ідей, технологій, продуктів, контенту, послуг, інновацій. Більша частина сприятливих умов ототожнюється у філософському вимірі з вимогами сталого розвитку суспільства. Наприклад, підходи до формування принципів і механізмів стійкості соціально-економічних систем містять посилення на такі основні визначення і принципи переходу суспільства до сталого розвитку як наукове обґрунтування нового підходу до проблем світоустрою. Серед проблем світоустрою висвітлюють питання значущості науки та освіти у переході суспільства до сталого розвитку.

Отже, у цьому зв'язку не можна виключати наявності протиріччя необ'єктивного характеру, які потребують усунення внаслідок загрози належному функціонуванню дослідницької інфраструктури.

Дослідницькі інфраструктури – також відомі як основні об'єкти або спільні об'єкти – мають вирішальне значення для науки, економіки та самих дослідників. Вони надають дослідникам доступ до високоякісних ресурсів і послуг, необхідних для сприяння інноваціям і розробки передових технологій для вирішення глобальних проблем і сприяння переходу до «зелених» і цифрових технологій [1, с. 9-10].

Тому важливо висвітлювати вплив планових наукових досліджень, які спираються на стабільну матеріальну базу наукових установ, як на фактор сприяння переходу до нових «зелених» і цифрових технологій.

Більшість вітчизняних підприємств у контексті їх розвитку значно відстають від зарубіжних, що певною мірою зумовлено відсутністю проведення

своєчасних наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування тенденцій, викликів, можливостей, котрі з'являються в процесі переходу до цифрової економіки. У цьому зв'язку переважна частина компаній змінює підходи до процесів формулювання цілей та окреслення мережі цінностей відповідно до вимог сучасності [2, с. 54].

Науково-дослідні інститути НАН України та АПрН України мають досягнення та суттєві наукові здобутки й пропозиції у віртуалізації господарської діяльності. Наприклад, високопрофесійно досліджено та узагальнено теоретико-методологічні аспекти розвитку системи національної безпеки з огляду прав інтелектуальної власності в Україні. Забезпечено розгляд розвитку інноваційно-інтелектуального середовища за напрямом забезпечення національної безпеки під впливом трансформаційних процесів та антикризового регулювання. Досліджено інтелектуальну власність як складову розвитку обороноздатності держави, а також теоретико-правові засади кібербезпеки та розвиток методології національної безпеки за напрямами впливу майнових прав інтелектуальної власності [3].

Натомість постають гострі проблеми матеріального забезпечення діяльності Науково-дослідних інститутів, статусу їх майнового комплексу, забезпечення майнових прав, тощо.

Також науковці викривають негативний та руйнівний вплив скасування Господарського кодексу України на внутрішню економічну стабільність України. Вчасно попереджають, що внаслідок того, що в Концепції оновлення (рекодифікації) Цивільного кодексу України не знайшли свого відображення фундаментальні для господарського законодавства і права відносини, зокрема відносини між державою і суспільством в сфері господарювання та між державою та суб'єктом господарювання, значна частина некомерційних юридичних осіб та об'єднань залишилися поза межами правового регулювання [4].

Науковою спільнотою висвітлюються також й інші проблеми, що мають негативний вплив на функціонування ресурсів науково-дослідницької

інфраструктури у сприянні сталому розвитку суспільства. Наприклад, значна кількість Науково-дослідних інститутів, будучи орендарями приміщень, не зможуть виконувати свої обов'язки щодо погашення орендної плати.

Потреба адаптування матеріальних та інтелектуальних ресурсів науково-дослідницької інфраструктури до потреб сприяння сталому розвитку суспільства позитивно сприймається науковою спільнотою. Натомість слід із застереженням ставитися до спроби корегування порядку зміни правового статусу майна, яке дозволяє інфраструктурі виконати свої функції та важливу «місію» сприяння сталому розвитку суспільства

У проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» щодо забезпечення майнових прав Національної академії наук України» (реєстр. № 13121 від 19.03.2025) (далі – законопроект 13121) [5] можна углядіти посилання на сталість.

Розробниками проекту запропоновано з метою забезпечення сталої та прогнозованої діяльності НАН України внести наступні зміни. Зокрема, для досягнення цієї мети, а саме – забезпечення сталої та прогнозованої діяльності НАН України (про це йдеться у Пояснювальній записці до законопроекту), пропонується доповнення статті 5 частиною четвертою. Зміст редакції є таким: «Передача об'єктів майнового комплексу Національної академії наук України до сфери управління інших суб'єктів управління об'єктами державної власності або у комунальну власність, а також включення об'єктів майнового комплексу Національної академії наук України до переліку об'єктів, що підлягають приватизації, може здійснюватися лише за згодою Президії Національної академії наук України».

Національна академія наук України має статус вищої наукової самоврядної організації. Як на комплекс вагомих елементів дослідницької інфраструктури на неї покладено функції з організації та здійснення фундаментальних та прикладних досліджень з найважливіших проблем природничих, технічних,

суспільних і гуманітарних наук України.

Діяльність НАН України має стратегічне значення не тільки для розвитку науково-технічного потенціалу країни, а і для зміцнення її обороноздатності, адже установи та наукові співробітники НАН України залучені до вирішення актуальних проблем, які постають перед військово-промисловим комплексом України в умовах воєнного стану.

З метою виконання покладених на НАН України функцій Академія здійснює управління специфічними об'єктами майнового комплексу, які, в тому числі, включають дороговартісне наукове обладнання, лабораторії та інші ресурси [6].

Аналіз суміжного законодавства показав, що внаслідок відсутності механізму повідомлення НАН України та національних галузевих академій наук про ініціювання передачі об'єктів їх майнових комплексів та умов ненадання згоди на таку передачу, доцільним буде застереження наступного змісту.

Порушення речового права національних галузевих Академій наук (АПРН України, далі за списком.....) щодо відчуження їх виокремлених частин у сукупності об'єктів майнового комплексу Національної академії наук України не дозволяється шляхом передачі їх до сфери управління інших суб'єктів управління об'єктами державної власності або у комунальну власність, а також включення до переліку об'єктів, що підлягають приватизації, в тому числі за наявності згоди на це Президії Національної академії наук України.

Задля запобігання руйнації науково-дослідницької інфраструктури, цілих наукових галузей та напрямів, які сьогодні визначають напрямки соціально-економічного розвитку, його можна розмістити у статті 5 «Особливості відчуження об'єктів майнового комплексу Національної академії наук України та національних галузевих академій наук» законопроекту за № 13121 від 19.03.2025.

Теза друга призначена запобіганню невиправданого зниження переліку показників наукових досягнень вчених (з боку вищих навчальних закладів Міністерства освіти України), що призводить до спотворення процесу їх

заохочення до активної науково-дослідної роботи та інтелектуальної публічності. Актуальність цього питання зумовлена прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти» [7].

Його розроблення було здійснено з метою виконання вимог статті 431 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом щодо реформування системи вищої освіти в межах Болонського процесу. Позитивний потенціал зазначеного Закону вбачають у посиленні ресурсу наукової роботи та підвищення результативності наукових досліджень в Україні.

Викликом вимог цього Закону, які слід вивчати у ракурсі конкретизації та деталізації, слід вважати підвищення значущості наукової роботи, а саме – науковий складник її має становити щонайменше 30% від загального обсягу науково-навчальної діяльності.

Тут слід виявити недоліки врахування інтелектуального ресурсу науковця, який проявляється у численних видах наукової роботи, ініціатив, заходів. Відомими є вади та хиби переліку показників досягнень науковців у рейтингу науковця у ньому, які спостерігаємо, в українських закладах освіти. Спираючись на намір ретельного виконання рекомендації МОНу України, деякі університети виглядають алогічними у проведенні заходів акредитації індивідуальних наукових досягнень. Наприклад, не є показником, за яким нараховуються бали, наукове редагування монографій, редагування підручників та наукових посібників. Також організовані за кордоном міжнародні конференції викладачем вищого навчального закладу, який функціонує в Україні, не враховується у науковому рейтингу цього науковця-організатора.

На тлі вимоги щодо збільшення обсягу наукового складника в обсязі навантаження відповідних членів викладацького складу, слід вивчати та запроваджувати кращі практики планування наукової діяльності та врахування інтелектуальної публічності науковця у всіх її проявах.

Пропозиція – Вченим Радам вищих навчальних закладів доцільно запровадити нові підходи щодо обов'язкового заохочення науковців та

здобувачів освіти до активної науково-дослідної роботи та інтелектуальної публічності та створення логічно вибудованої локальної бази для цього.

Література:

1. Правові механізми нової науково-дослідницької інфраструктури: монографія / [А.П. Гетьман, Г.Л. Губіна, М.О. Лукань та ін.]; за ред. А.М. Любич та Г.Л. Губіної. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2024. 277 с.
2. Юдін В.Ю. Трансформація суб'єктів господарювання в умовах цифровізації економіки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 6. Том 2. С. 53-60.
3. Інтелектуальна власність як складова системи забезпечення національної безпеки: монографія / за науковою редакцією д.е.н., проф., академіка АТН України та УАН О.Б. Бутнік-Сіверського: кол. авторів: Г.О. Андрощук, О.О. Бакалінська, Ю.Л. Борко, О.Б. Бутнік-Сіверський, О.Б. Зайківський, Л. І. Роботягова, О. О Тверезенко. К.: НДІ ІВ НАПрНУ, 2023 Київ: Інтерсервіс, 2024. 528 с.
4. Особливості правового забезпечення господарської діяльності у зв'язку із скасуванням Господарського кодексу України [Електронний ресурс]: збірник матеріалів Науково-практичного круглого столу (м. Київ, 9 квітня 2025 р.) / упорядник Полухович В.І. К.: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2025. 166 с.
5. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» щодо забезпечення майнових прав Національної академії наук України» за № 13121 від 19.03.2025 р. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/69e3bb10-400d-43d4-916d-affff0d0628d>.
6. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» щодо забезпечення майнових прав Національної академії наук України». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/835b8ef7-7bc5-4ef1-a399-4299bba6fe18>.
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки наукової роботи в закладах вищої освіти» від 06.06.2024 за № 3791. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3791-IX#Text>.

Shapovalova O.V. Resources of scientific infrastructure in promoting sustainable development of society. - Article.

Annotation. The article highlights the problems of adapting material and intellectual resources of scientific infrastructure to the needs of promoting sustainable development of society. The first thesis is identified with the problem of attempting to adjust the procedure for changing the legal status of the property of the National Academy of Sciences of Ukraine, which performs the «mission» of scientific infrastructure and is used by scientific research institutes, laboratories, etc.

The second thesis concerns the unjustified reduction of the list of indicators of scientific achievements of scientists (by higher educational institutions of the Ministry of Education of Ukraine), which leads to a distortion of the process of encouraging them to active scientific research work and intellectual publicity.

Keywords: material resources, intellectual resources, scientific infrastructure, promotion of sustainable development, legal status of property, scientific institutions, intellectual publicity.

**РЕАЛІЗАЦІЯ ГРАНТОВОГО МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ ЄС
ЕРАЗМУС+ ЗА ПРОГРАМОЮ ЖАНА МОНЕ (МОДУЛЬ)
«АНТИКОРУПЦІЙНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЯК ЗАПОРУКА
ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА» EACS**

Валецька О. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та теорії держави і права
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1600-7791>

Анотація. У статті досліджуються проблеми реалізації грантового міжнародного проєкту ЄС Еразмус+ за програмою Жана Моне (Модуль) «Антикорупційні європейські стандарти як запорука формування громадянського суспільства» EACS, другий етап якого триває на юридичному факультеті ЧНУ ім. Петра Могили. Метою проєкту є впровадження інтерактивного курсу для студентів I курсу всіх спеціальностей нашого навчального закладу задля ознайомлення з антикорупційними стандартами, виробленими в ЄС, а також формування активної громадянської позиції та закріплення практичних навичок протидії корупційним проявам не тільки під час навчання, але й у повсякденному житті.

Ключові слова: грантовий міжнародний проєкт, корупція, формування громадянського суспільства, молодь.

01 жовтня 2023 року страртував проєкт 101126823. EACS. «European Anti-Corruption Standards as a Guarantee for the Formation of Civil Society» Антикорупційні європейські стандарти як запорука формування громадянського суспільства в рамках програми Еразмус+ за напрямком ERASMUS-JMO-2023-HEI-TCH-RSCH (01.10.2023 – 30.09.2026).

Актуальність обраної тематики визначається конституційно закріпленням стратегічним курсом на набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі, що включає і імплементацію європейських стандартів у всіх сферах суспільного життя.

Корупція негативно впливає на авторитет держави, ставить під сумнів дотримання принципів верховенства права, ефективної діяльності державних органів та взаємодії гілок влади. Вона призводить до дискредитації апарату державного управління: знижується довіра до влади, люди перестають вірити у процедуру її формування; спостерігається відчуження влади від суспільства та громадських інститутів; девальвується значення права та закону як інструментів

регулювання громадського життя. Правова складова корупції відображається у гальмуванні прийняття необхідних законів або прийняття таких, які дають можливість неоднозначного їх тлумачення.

Корупція офіційно визнана транснаціональним злочином, який перетнув межі держав і потребує спільних скоординованих зусиль окремих держав, ЄС та міжнародної спільноти. На початку 2020 року Transparency International Ukraine надала 5 рекомендацій, які б могли покращити показники України в CPI. Станом на кінець 2020 року, але на жаль жодна з них не була виконана повністю, дві були виконані частково. Серед рекомендацій є наступна - захищати демократію та сприяти розвитку громадянського суспільства.

36 балів зі 100 можливих отримала Україна в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index — CPI) за 2023 рік, і тепер наша країна посідає 104 місце поміж 180 країн. Зростання України на 3 бали — один із найкращих результатів за минулий рік у світі [1]. Також Україна стала однією з 17 країн в цьогорічному CPI, що продемонстрували свій найкращий показник за увесь час [2].

Формування в Україні громадянського суспільства відбувається доволі повільним шляхом. На сьогодні серед шляхів розвитку громадянського суспільства передбачено зміцнення свободи інформації і гласності, відкритості суспільства на основі щонайширших зв'язків із зарубіжним світом; в піднесення рівня суспільної свідомості, подолання явищ соціальної пасивності, оскільки справа не тільки в наявності демократичних установ і процедур та інформованості населення, але й в умінні жити в умовах демократії, користуватися її благами, в готовності до постійного удосконалення політичної системи у відповідності зі зміною конкретно-історичних умов.

В перспективі ефективність в організації громадянського суспільства в Україні залежить від того, в якій мірі держава і суспільство здатні створити умови, вільні від причин, що породжують дестабілізуючі фактори в кожній із сфер життєдіяльності соціального організму.

Інституції громадянського суспільства визнані суб'єктами, що можуть відігравати важливу роль у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції, а також загроз, що створюються нею [3]. Це може реалізовуватись підвищенням обізнаності з метою інформування громадськості про корупційні прояви та розповсюдження знань про корупцію серед більш широкого кола людей.

Послідовне запровадження в Україні антикорупційних європейських стандартів передбачає формування економічних, правничих, моральних засад щодо не сприйняття та запобігання корупції у студентів як основи майбутнього громадянського суспільства. Для цього буде розроблено та запроваджено окремий курс «Антикорупційні європейські стандарти та їх запровадження в Україні». Метою проекту є впровадження інтерактивного курсу для студентів 1 курсу всіх спеціальностей нашого навчального закладу задля ознайомлення з антикорупційними стандартами, виробленими в ЄС, а також формування активної громадянської позиції та закріплення практичних навичок протидії корупційним проявам не тільки під час навчання, але й у повсякденному житті.

Цілі проекту:

1. Підготовка висококваліфікованих спеціалістів різних галузей знань, орієнтованих на цінності ЄС, із сформованими знаннями та практичними навичками протидії корупційним діянням.

2. Антикорупційне навчання, як основа запобігання корупції та виховання правосвідомості і громадянської етики, усвідомлення персональної відповідальності і негативного ставлення до корупції та оволодіння знаннями про механізми запобігання корупції в усіх сферах суспільного життя.

3. Розповсюдження інформації про антикорупційні європейські стандарти шляхом співпраці з регіональними ЗМІ, стимулювання інтересу широкої громадськості до антикорупційних реформ.

4. Сприяння інноваціям у навчанні та дослідженнях, включаючи використання змішаних засобів навчання, ознайомлення з практичним досвідом антикорупційної діяльності.

5. Формування свідомої української молоді з розумінням європейських цінностей, зокрема антикорупційних стандартів; сприйняття та застосування критеріїв академічної доброчесності.

Стратегічна мета проекту – це далекоглядна перспектива формування громадянського суспільства, вільного від корупції, досягнення якої відчує на собі суспільство через певний час.

Концепція запропонованого курсу базується на максимальному зближенні європейських антикорупційних стандартів та нашого національного законодавства та правозастосовчої практики, а також повсякденного життя через формування у молоді (студентів ВНЗ) як майбутнього держави та громадянського суспільства неприйняття корупції та набуття навичок активної протидії корупції. Методологія базується на поєднанні теоретичних знань та формуванні практичних вмінь та навичок антикорупційної діяльності у подальшій професійній діяльності та побуті, громадській діяльності, в цілому активній життєвій позиції як представника громадянського суспільства. Поєднання теоретичного та практичного компонента є запорукою формування загальної компетентності - здатність реалізувати свої права та свої обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, запобігання корупції, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. Здатність генерувати нові ідеї (креативність). Завдяки правопросвітницькій діяльності, формування когорти суспільно вмотивованої, з високим рівнем антикорупційної правосвідомості молоді та розвитку культури вирішення питань виключно у правовий спосіб в межах європейських стандартів.

Для досягнення цілей проекту було обрано компетентнісний соціокультурний та трансдисциплінарний підходи як основу методології розробки та реалізації модуля. Курс представляє собою 14 годин лекційних

занять, 14 годин практичних занять, залік – 2 години. Заключний етап - це підведення підсумків курсу, вихідне тестування студентів. Курс включає 10 годин підготовки та проведення круглих столів в рамках постійних конференцій ЧНУ імені Петра Могили - Студентських Могилянських читань проводиться круглий стіл «Європейські антикорупційні стандарти та шляхи їх запровадження в Україні» та в рамках студентської секції «Ольвійського форуму» проводиться круглий стіл «Академічна доброчесність як сукупність етичних принципів та правових норм учасників освітнього процесу». До цих заходів залучаються представники органів державного управління та місцевого самоврядування, прокуратури, адвокатури та суддів, а також громадських організацій. По результатам видається окрема збірка виступів або вони входять до загальної збірки конференції.

В основі аудиторної роботи теоретична та практична підготовка - проведення освітніх лекцій, семінарів, тренінгів, вебінарів, дискусійних клубів, коучинг, групових та індивідуальних заходів по вирішенню особливих юридичних ситуацій, практичних та тестових завдань тощо.

Література:

1. Індекс сприйняття корупції - 2023. Transparency International. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-spryjnyattya-koruptsiyi-2023/> (дата звернення: 01.04.2025).
2. Доклад Єврокомисии: URL: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-pano-rama/934510> (дата звернення: 01.04.2025).
3. Звіт за результатами експертного аналізу в Україні (Самооцінка стану виконання програми розбудови доброчесності). Сайт Національного агентства з питань запобігання корупції: URL <https://nazk.gov.ua/uk/departament-koordynatsiyi-antikoruptsiynovi-polityky/yevropejska-ta-yevroatlantychna-integratsiya-ukrayiny/> (дата звернення: 01.04.2025).

Valetska O. V. Implementation of the EU Erasmus+ International Grant Project under the Jean Monnet Programme (Module) "Anti-Corruption European Standards as a Foundation for the Development of Civil Society" (EACS). - Article.

Annotation. The article explores the problems of implementing the EU Erasmus+ grant project under the Jean Monnet Programme (Module) 'European Anti-Corruption Standards as a Key to Civil Society Development' EACS, the second stage of which is underway at the Law Faculty of the Petro Mohyla Black Sea National University. The aim of the project is to introduce an interactive course for 1st year students of all specialities of our educational institution to get acquainted with anti-corruption standards developed in the EU, as well as to form an active civil position and strengthen practical skills in combating corruption not only during their studies but also in everyday life.

Keywords: international grant project, corruption, civil society formation, youth.

З М І С Т

ПЕРЕЛІК ДОПОВІДЕЙ УЧАСНИКІВ КОНФЕРЕНЦІЇ	4
Солопова Ю. В.; Валецька О.В.	
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВИХ ПІДСТАВ ДЛЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ЗА ІНІЦІАТИВОЮ РОБОТОДАВЦЯ	7
Гребенар О. В.; Розовський Б. Г.	
ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА НА ПРАЦЮ МОБІЛІЗОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ	15
Загоруй І.С.	
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ	19
Котова Л. В.; Севост'янова К. А.	
ПРАВО НА ВІДКЛЮЧЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ТРУДОВИХ ГАРАНТІЙ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ	23
Кохан В.П.	
СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ	31
Любич А. М.	
АНАЛІЗ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ДЕЯКИХ ЗАКОНІВ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ МОВИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ»	35
Луценко О. Є.	
ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СФЕРИ ДІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА ЗА ПРОЄКТОМ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ	41
Середа О. Г.; Лапкін А. В.	
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	47
Акімов М.О.	
СПРАВА АНТОНА ДОСТЛЕРА: ВБИВСТВО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН	54
Капліна Г.А.	
ГАРМОНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄС В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	59

Короткий Т.Р.; Доценко М. І. МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО ТА ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ТОВАРИСТВА: СТАРІ ВИКЛИКИ В НОВИХ УМОВАХ	65
Короткий Т.Р.; Рабонізо Д.В. КВАЛІФІКАЦІЯ АТАК РФ НА ТОРГОВЕЛЬНІ СУДНА І ПОРТОВУ ІНФРАСТРУКТУРУ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	71
Tatarenko H.; Stepchenko D. GENDER ASPECTS OF THE LEGAL STATUS OF PRISONERS OF WAR IN UKRAINE: CONTEMPORARY CHALLENGES	75
Пашковський М. І. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ НАРУГИ НАД ТІЛАМИ ЗАГИБЛИХ ЗАХИСНИКІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	87
Філянніна Л. А. ПРОПАГАНДА – ЗБРОЯ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ	94
Tatarenko I.; Kotova L. IMPLEMENTATION OF THE ROME STATUTE INTO UKRAINIAN CRIMINAL LAW: CHALLENGES AND ISSUES IN THE CONTEXT OF THE QUALIFICATION OF WAR CRIMES	100
Іваницький С. О.; Руденко М.В. ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	106
Івчук Ю.Ю. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ (IN ABSENTIA) У КОНТЕКСТІ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД	109
Зінов'єв О.А. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРАХ ЗА УЧАСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	113
Tatarenko D. V. LEGAL PROTECTION OF VULNERABLE POPULATIONS IN WARTIME UKRAINE: CHALLENGES AND PROSPECTS FOR A RIGHTS-BASED POST-CONFLICT RECOVERY	124
Арсентьєва О. С.; Семененко І.М. ІНКЛЮЗИВНА ПОЛІТИКА В СУЧАСНОМУ СВІТІ: ПРАВОВІ, МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ	133
Гриценко Г. М.; Манакіна О. О. ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВІДНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЛОКОВАНИХ ЦНАП	137

Kanskyi O.A. INTERNATIONAL LEGAL COOPERATION IN COMBATING DOMESTIC VIOLENCE: THE CASE OF UKRAINE	143
Татаренко Г.В. ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРУСИФІКАЦІЇ НАУКОВОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ	150
Вінник О. М. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	165
Внукова Н. М. ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕЛЕНИХ ОБЛІГАЦІЙ	169
Губіна Г. Л. ЗАХОДИ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ З РІШЕННЯ ПО СУТІ СПРАВИ, ПРИ ЗАХИСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ЄС	174
Давидюк О. М. НАПРЯМИ УНІФІКАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ ІЗ ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	179
Загоруй Л.М. ЗАХИСТ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ВІД СПОЖИВАЧІВ, ЯКІ ЗЛОВЖИВАЮТЬ ПРАВАМИ	182
Корват О.В. ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ	187
Карчевський М.В. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ПРОЦЕСІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШІ: ОБ'ЄКТИВНА ПОТРЕБА ТА МОЖЛИВІ ЗАГРОЗИ	193
Кириченко А.І. ВПЛИВ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН НА КАПІТАЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО	199
Лукань М. О. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	204
Макаров М. В. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ФОРМУВАННІ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ІНФРАСТРУКТУР В УКРАЇНІ	209
Мамаєв І. О. КЛАСИФІКАЦІЯ ВИКЛИКІВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ	217
Матвєєва А. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ	223

Мілаш В.С. ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ КОНСАЛТИНГУ	229
Піддубна В. Ф.; Карпенко М.В. ВПЛИВ РЕЦЕПЦІЇ РИМСЬКОГО ПРАВА НА ФОРМУВАННЯ ПРИВАТНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ	235
Похиленко І. С. МОДЕРНІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНУ № 4196-ІХ	240
Подрез-Ряполова І. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ	245
Розгон О. В. ПІДТРИМКА ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ У СФЕРІ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ	249
Черних А. Ю.; Валецька О. В. ПРАВОВА ПРИРОДА ГІГ-КОНТРАКТУ: ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ТРУДОВІ ЕЛЕМЕНТИ, ПРОБЛЕМАТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ	256
Чубенко В.А. СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНЦІЇ НА РИНКУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ В АСПЕКТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	263
Селіванова І. А. ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ВЕТЕРАНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	268
Солодченко С. В. ДЕРЕГУЛЯЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З НАДАННЯ ПОСЛУГ У СФЕРІ ПОХОВАННЯ	273
Шаповалова О. В. РЕСУРСИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У СПРИЯННІ СТАЛОМУ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	280
Валецька О.В. РЕАЛІЗАЦІЯ ГРАНТОВОГО МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ ЄС ЕРАЗМУС+ ЗА ПРОГРАМОЮ ЖАНА МОНЕ (МОДУЛЬ) «АНТИКОРУПЦІЙНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЯК ЗАПОРУКА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА» EACS	287

Наукове видання

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ**

**«ВЗАЄМОДІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО І
НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРОЦЕСІВ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ»**

15 квітня 2025 р.
м. Київ

Відповідальний за випуск Г.В. Татаренко
Видавництво Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1620 від 18.12.03 р.

Електронне видання

Адреса університета:
вул. Іоанна Павла II, 17, м. Київ, 01042, Україна
Тел.+38(050)218 04 78, факс (06452) 4 03 42
e-mail: vidavnictvoSNU.ua@gmail.com

